

ISSN 2412-141X

МАЪРИФАТ
АДОЛАТ
САДОҚАТ
ҚОНУНИЯТ

ПРОСВЕЩЕНИЕ
СПРАВЕДЛИВОСТЬ
ПРЕДАННОСТЬ
ЗАКОННОСТЬ

ОСОБИ АКАДЕМИЯИ ВКД
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ)

ТРУДЫ АКАДЕМИИ МВД
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
(НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ)

№4 (68)
2025

ОСОРИ АКАДЕМИЯИ ВКД ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
№ 4 (68). 2025

Муассис – Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ аз таърифи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Шаҳодатнома оид ба қайд гирифтани тахти № 335/МҚ-97 аз 1-уми март соли 2024.

Маҷаллаи илмӣ аз соли 1998 нашр мегардад.

Маҷаллаи илмӣ соли 2015 ба Шохиси иқтибосоварии илмӣ Россия (РИНЦ) ворид карда шуд.

Маҷаллаи илмӣ ба Феҳристи нашрияҳои илмӣ тақризии Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати илм ва таҳсилоти олии Федератсияи Россия ва Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар онҳо бояд натиҷаҳои асосии илмӣ оид ба дарёфти дараҷаҳои илмӣ номзади илмҳо ва доктори илмҳо нашр гарданд, ворид аст.

Дар маҷалла мақолаҳо бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешаванд.

РАИСИ ШУРОИ ТАХРИРӢ:

Раҳимзода Р.Ҳ. – Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

АЪЗОӢНИ ШУРОИ ТАХРИРӢ:

Хушвахтзода Қ.Х. – Президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор; **Маҳмудзода М.А.** – аъзои пайвастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон; **Раҳимзода М.З.** – аъзои вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Ятимов С.С.** – аъзои вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои сиёсатшиносӣ, дотсент; **Гаврилов Б.Я.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, Ҳуқуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Зайтсев О.А.** – Арбоби хизматнишондодаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Салников В.П.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Михайлов В.А.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Омелин В.Н.** – Ҳуқуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Хабибуллин А.Г.** – Ҳуқуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Ализода З.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Алимов С.Ю.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Буризода Э.Б.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Зоир Қ.М.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Иброҳимов С.И.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Искандаров З.Ҳ.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Муртазозода Қ.С.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Назарзода Н.Қ.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Пулатов Ю.С.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Рачабзода Р.М.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Холиқзода А.Ғ.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Шарипов Т.Ш.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Шарофзода Р.Ш.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Солиев К.Ҳ.** – Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Федоров А.В.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

РАИСИ ҲАЯТИ ТАХРИРӢ:

Насуриён П.А. – сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

МУОВИНИ РАИСИ ҲАЯТИ ТАХРИРӢ:

Раҳмадҷонзода Р.Р. – муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба илм, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

АЪЗОӢНИ ҲАЯТИ ТАХРИРӢ:

Баранов В.М. – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Матскевич И.М.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Чоробекова А.М.** – Ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Қирғизистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Азиззода У.А.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Раҳмон Д.С.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Диноршоҳ А.М.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Сафарзода А.И.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Золотухин А.В.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Назаров А.Қ.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Захартсев С.И.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Гармаев Ю.П.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Аубакирова А.А.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Шарифзода Ф.Р.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Нематов А.Р.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Абдухамитов В.А.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Россинский С.Б.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Коомбаев А.А.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Нигматов Р.О.** – доктори фалсафа (PhD), профессор; **Абдурашидзода А.А.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Мансурзода А.М.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Абдулло А.Р.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Сафарзода Ҳ.С.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Арипов А.Л.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ; **Вализода Н.Д.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Котиби масъул:
Мухаррирони масъул:

Масъули нашр:

Нарзуллозода С.С. – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Давлатшозода А.Ш. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент
Максудзода Р.М.
Каримова Л.М.

© Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025

ТРУДЫ АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
№ 4 (68). 2025

Учредитель – Академия Министерства внутренних дел Республики Таджикистан. Научный журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации № 335/ЖР-97 от 1 марта 2024 года. Научный журнал издается с 1998 года.

Научный журнал в 2015 году включен в систему Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

Научный журнал входит в Перечень рецензируемых научных изданий Высшей аттестационной комиссии Министерства науки и высшего образования Российской Федерации и Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан в которых должны быть опубликованы основные научные результаты на соискание ученых степеней кандидата наук и доктора наук.

В журнале печатаются статьи на таджикском, русском и английском языках.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Рахимзода Р.Х. – Министр внутренних дел Республики Таджикистан, Заслуженный юрист Таджикистана, доктор юридических наук, доцент

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Хушвахтзода К.Х. – Президент Национальной академии наук Таджикистана, академик Национальной академии наук Таджикистана, доктор экономических наук, профессор; **Махмудзода М.А.** – действительный член Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Таджикистана; **Рахимзода М.З.** – член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор; **Ятимов С.С.** – член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана, доктор политических наук; доцент; **Гаврилов Б.Я.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Зайцев О.А.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Сальников В.П.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Михайлов В.А.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Омелин В.Н.** – Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Хабибуллин А.Г.** – Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Ализода З.** – доктор юридических наук, профессор; **Алимов С.Ю.** – доктор юридических наук, профессор; **Буризода Э.Б.** – доктор юридических наук, профессор; **Зоир Д.М.** – доктор юридических наук, профессор; **Ибрагимов С.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Искандаров З.Х.** – доктор юридических наук, профессор; **Муртазозода Д.С.** – доктор юридических наук, профессор;

Назарзода Н.Д. – доктор юридических наук, профессор; **Пулатов Ю.С.** – доктор юридических наук, профессор; **Раджабзода Р.М.** – доктор юридических наук, доцент; **Холиқзода А.Г.** – доктор юридических наук, профессор; **Шарилов Т.Ш.** – доктор юридических наук, профессор; **Шарофзода Р.Ш.** – доктор юридических наук, профессор; **Солиев К.Х.** – Заслуженный юрист Таджикистана, кандидат юридических наук, доцент; **Федоров А.В.** – кандидат юридических наук, профессор.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Насурийён П.А. – начальник Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Рахмаджонзода Р.Р. – заместитель начальника Академии МВД Республики Таджикистан по науке, доктор юридических наук, доцент

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Баранов В.М. – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Мацкевич И.М.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Джоробекова А.М.** – Заслуженный юрист Кыргызстана, доктор юридических наук, профессор; **Азиззода У.А.** – доктор юридических наук, профессор; **Рахмон Д.С.** – доктор юридических наук, профессор; **Диноршох А.М.** – доктор юридических наук, профессор; **Сафарзода А.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Золотухин А.В.** – доктор юридических наук, профессор; **Назаров А.К.** – доктор юридических наук, профессор; **Захарцев С.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Гармаев Ю.П.** – доктор юридических наук, профессор; **Аубакирова А.А.** – доктор юридических наук, профессор; **Шарифзода Ф.Р.** – доктор юридических наук, доцент; **Нематов А.Р.** – доктор юридических наук, доцент; **Абдухамитов В.А.** – доктор юридических наук, доцент; **Росинский С.Б.** – доктор юридических наук, профессор; **Коомбаев А.А.** – доктор юридических наук, доцент; **Нигматов Р.О.** – доктор философии (PhD), профессор; **Абдурашидзода А.А.** – кандидат юридических наук, доцент; **Мансурзода А.М.** – кандидат юридических наук, доцент; **Абдулло А.Р.** – кандидат юридических наук, доцент; **Сафарзода Х.С.** – кандидат юридических наук, доцент; **Арипов А.Л.** – кандидат юридических наук; **Вализода Н.Д.** – кандидат юридических наук.

Ответственный секретарь:

Ответственные редакторы:

Ответственный за выпуск:

Нарзуллозода С.С. – кандидат юридических наук

Давлатшозода А.Ш. – кандидат педагогических наук, доцент

Максудзода Р.М.

Каримова Л.М.

PROCEEDINGS OF THE ACADEMY OF MIA OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
№ 4 (68). 2025

The founder is the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. The scientific journal is registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan. Certificate of Registration No. 335 / MF-97 dated March 1, 2024. The scientific journal has been published since 1998.

The scientific journal in 2015 is included in the system of the Russian Scientific Citation Index (RINC).

The scientific journal is included in the List of peer-reviewed scientific publications of the Higher Attestation Commission of the Ministry of Science and Higher Education of the Russian Federation and the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan in which the main scientific results for the academic degrees of Candidate of Sciences and Doctor of Sciences should be published. The journal publishes articles in Tajik, Russian and English.

CHAIRMAN OF THE EDITORIAL COUNCIL:

Rahimzoda R.H. – Minister of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Honored Lawyer of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL COUNCIL:

Khushvakhtzoda K.Kh. – President of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Academician of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Economics, Professor; **Mahmudzoda M.A.** – Full member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Tajikistan; **Rakhimzoda M.Z.** – Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Yatimov S.S.** – Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Political Sciences, assistant professor; **Gavrilov B.Ya.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Honored Lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zaitsev O.A.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Salnikov V.P.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Mikhailov V.A.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Omelin V.N.** – Honored lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Khabibullin A.G.** – Honored lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Alizoda Z.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Alimov S.Yu.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Burizoda E.B.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zoir D.M.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Ibragimov S.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Iskandarov Z.Kh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Murtazozoda D.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Nazarzoda N.D.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Pulatov Yu.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Rajabzoda R.M.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Kholikzoda A.G.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Sharipov T.Sh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Sharofzoda R.Sh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Soliev K.Kh.** – Honored Lawyer of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor; **Fedorov A.V.** – Candidate of legal sciences, professor

CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Nasuriyon P.A. – Head of the Academy of the Ministry of the Interior of the Republic of Tajikistan, Candidate of legal sciences, Associate Professor

DEPUTY CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Rahmadjonzoda R.R. – Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan for Science, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Baranov V.M. – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Matskevich I.M.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Dzhorobekova A.M.** – Honored Lawyer of the Kyrgyz Republic, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Azizzoda U.A.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Rahmon D.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Dinorshokh A.M.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Safarzoda A.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zolotukhin A.V.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Nazarov A.K.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zakhartsev S.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Garmaev Yu.P.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Aubakirova A.A.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Sharifzoda F.R.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Nematov A.R.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Abdukhamitov V.A.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Rossinsky S.B.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Koombaev A.A.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Nigmatov R.O.** – Doctor of Philosophy (PhD), Professor; **Abdurashidzoda A.A.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Mansurzoda A.M.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Abdullo A.R.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Safarzoda H.S.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Aripov A.L.** – Candidate of legal sciences; **Valizoda N.D.** – Candidate of legal sciences.

Executive Secretary:	Narzullozoda S.S. – Candidate of Legal Sciences
Responsible editors:	Davlatshozoda A.Sh. – candidate of pedagogical sciences, associate professor
	Maksudzoda R.M.
Responsible for publication:	Karimova L.M.

**МАСОИЛИ НАЗАРИЯ, ҚОНУНГУЗОРӢ ВА АМАЛИЯ
ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ, ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТИ И ПРАКТИКИ**

НАСУРИЁН, П.А. Проблемы обеспечения криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в контексте взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности	8-19
НАСУРИЁН, П.А., ҲУСЕЙНЗОДА, С.Ҳ. Масоили муқаррарсозии мафҳуми «номукаллафӣ» дар қонунгузории ҷиноятӣ: мафҳум ва маҳаки он	20-29
АБДУЛЛОЕВА, М.К. Кафолатҳои дахлнопазирӣ дар муҳофизати ҷиноятӣ	30-35
КАЛЬЧЕНКО, Н.В. Попытки как метод противодействия терроризму: этико-правовые аспекты	36-41
МУХАММАДИЕВ, И.С. Образование органов предварительного расследования и правовое регулирование статуса следователя в Таджикистане в первые годы советской власти (1917-1920 гг.)	42-53
НАРЗУЛЛОЗОДА, С.С. Рушди қонунгузории ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҷиноятҳои нақлиётӣ (солҳои 1961-1998)	54-59
ОДИНАЗОДА, Н.С. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии муомилоти ғайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ дар қонунгузории давлатҳо-аъзоёни Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил	60-69
РАҶАБЗОДА, Р.М., МУРТАЗОЗОДА, Ҷ.С. Нақши парламенти мамлакат дар қабули санадҳои қонунгузорӣ дар самти муқовимат ба терроризм ва экстремизм	70-76
САИДАСАНОВ, Ю.Ш. Сравнительный анализ неписанных законов христианского Запада и мусульманского Востока периода X-XV вв.	77-83
СОИБОВ, З.М., ШАРИФЗОДА, Б. Тавсифи маъмурӣ-ҳуқуқии аҳамияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ	84-95
УМАРИ, Х.А., ЮНУСОВ, Э.А. Теоретико-правовой анализ проявлений коррупции в системе государственного управления и механизмы противодействия	96-105
ШАРИФЗОДА, Р.Ф. Мавқеи шахс ва оила дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз нигоҳи таҳлили ҷинояти “Дар хатар монандан”)	106-113

**МИНБАРИ МУҚАРРИЗОН
ТРИБУНА РЕЦЕНЗЕНТОВ**

БОБОҶОНЗОДА, И.Ҳ. Такризи ба китоби дарсии Қудратзода Н.А.	114-116
МАНСУРЗОДА, А.М. Отзыв на автореферат диссертации Умедова К.М. на тему «Технология оперативного законотворчества (на примере Республики Таджикистан)»	117-119
РАХМАДЖОНЗОДА, Р.Р. Отзыв на автореферат диссертации Нозакзода З.З. на тему «Институт профессиональных союзов в Таджикистане (историко-правовое и сравнительно-правовое исследование)	120-121
ШАРИФЗОДА, П.Р. Такризи муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Раҷабзода Х.Р. дар мавзӯи «Вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»	122-128

**МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ**

АБДУЛАҲАДЗОДА, А.А. Таҳлили таъсири сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба самаранокии қарорҳои идоракунии дар соҳаи пешгирии зӯрварӣ дар оила	129-136
---	---------

ГЛУХОВА, Д.А. Виды непроцессуальных научно-технических исследований, проводимых на стадии возбуждения уголовного дела и проблемы использования полученных результатов в доказательных целях	137-144
ИСОЗОДА, Н. Таҳлили муқоисавии амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои муурофиавии шабеҳи ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ	145-153
ҚУРБОНЗОДА, А.А. Дурнамои рушди қонунгузории ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ	154-164
НУРУЛЛОЗОДА, М. Муҳолифатҳои қонунгузорӣ оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои ғавқулודдаи табиӣю техногенӣ ва дурнамои ҳалли онҳо	165-175
САИДЗОДА, М.А. Понятие, содержание и правовая характеристика правонарушений несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан	176-183
ҲУСЕЙНЗОДА, С.Ҳ. Масоили тасниф ва тафриқаи синни субъекти ҷиноят	184-192

CONTENT

PROBLEMS OF THE THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE

NASURIYON, P.A. Problems of Ensuring Criminological Security of the Republic of Tajikistan and the Russian Federation in the Context of the Interaction of Illegal Migration and Extremist Activity	8-19
NASURIYON, P.A., HUSEYNZODA, S.H. Problems of definition of the concept of «insanity» in criminal law: concept and criteria	20-29
ABDULLOEVA, M.K. Guarantees of immunity in criminal proceedings	30-35
KALCHENKO, N.V. Torture as a method of countering terrorism: ethical and legal aspects	36-41
MUHAMMADIEV, I.S. The formation of preliminary investigation bodies and legal regulation of the status of investigators in Tajikistan in the early years of Soviet power (1917-1920)	42-53
NARZULLOZODA, S.S. Development of criminal legislation of the Republic of Tajikistan in the field of transport crimes (1961-1998)	54-59
ODINAZODA, N.S. A comparative legal analysis of the illicit trafficking of precious metals and natural gemstones in the legislation of the member states of the Commonwealth of Independent States	60-69
RAJABZODA, R.M., MURTAZUZODA, J.S. The role of the parliament of the country in adopting legislative acts in the direction of resisting terrorism and extremism	70-76
SAIDASANOV, Y.S. Analyses of unwritten law in cristian West and muslim East during the period of X-XV centuries	77-83
SOIBOV, Z.M., SHARIFZODA, B. administrative and legal characteristics of the importance of the use of information technology in public administration	84-95
UMARI, KH.A., YUNUSOV, E.A. Theoretical and legal analysis of corruption manifestations in the public administration system and counteraction mechanisms	96-105
SHARIFZODA, R.F. The status of an individuals and family in the Constitution of the Republic of Tajikistan (from the position of the crime of «abandonment of a person in danger»)	106-113

TRIBUNE REVIEWERS

BOBOJONZODA, I.H. Review of the textbook by Doctor of Law, Professor N.A. Kudratzoda	114-116
MANSURZODA, A.M. Review of the dissertation abstract of Umedov K.M. on the topic «Technology of operational lawmaking (on the example of the Republic Tajikistan)»	117-119
RAKHMADZHONZODA, R.R. Review to the abstract of the dissertation of the Nosakzoda Z.Z. on the topic «Institute of trade unions in Tajikistan: (historical-legal and comparative-legal research)»	120-121
SHARIFZODA, P.R. Review of the official opponent on the dissertation of Rajabzod Kh.R. on the topic “Administrative and legal status of tax authorities in the Republic of Tajikistan”	122-128

TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

ABDULAKHADZODA, A.A. Analysis of the impact of state policy of the Republic of Tajikistan on the effectiveness of management decisions in the field of domestic violence prevention	129-136
---	---------

GLUKHOVA, D.A. Types of non-procedural scientific and technical research conducted at the stage of initiation of a criminal case, and problems of using the results obtained for evidentiary purposes	137-144
ISOZODA, N. Comparative analysis of investigative actions and procedural measures similar to operational-search activities	145-153
KURBONZODA, A.A. Prospects for the development of criminal legislation concerning the crime of sabotage	154-164
NURULLOZODA, M. Legislative contradictions in the sphere of prevention and liquidation of emergency situations of natural and man-made nature and prospects for their resolution	165-175
SAIDZODA, M.A. The concept, content and legal characteristics of juvenile delinquency under the legislation of the Republic of Tajikistan	176-183
HUSEYNZODA, S.H. Problems of classification and differentiation of the age of the crime subject	184-192

МАСОИЛИ НАЗАРИЯ, ҚОНУНГУЗОРӢ ВА АМАЛИЯ

**ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАКТИКИ
PROBLEMS OF THE THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE**

УДК 343.97

**ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В
КОНТЕКСТЕ ВЗАИМОВЛИЯНИЯ НЕЗАКОННОЙ МИГРАЦИИ
И ЭКСТРЕМИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**МАСОИЛИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ КРИМИНОЛОГИИ
ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ ВОБАСТА
БА ТАЪСИРИ МУТАҚОБИЛАИ МУҲОЦИРАТИ ҒАЙРИҚОНУНӢ
ВА ФАӢОЛИЯТИ ЭКСТРЕМИСТӢ**

**PROBLEMS OF ENSURING CRIMINOLOGICAL SECURITY OF THE REPUBLIC
OF TAJIKISTAN AND THE RUSSIAN FEDERATION IN THE CONTEXT OF THE
INTERACTION OF ILLEGAL MIGRATION AND EXTREMIST ACTIVITY**

**НАСУРИЁН П.А.
NASURIYON P.A.**

*Начальник Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, доцент, генерал-майор милиции
Сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади
илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, генерал-майори милитсия
Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic
of Tajikistan, candidate of legal sciences, Associate Professor,
major general of militia*

e-mail:
pnasurov@mail.ru

Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Рецензент: КУДРАТОВ Н.А. – Начальник управления науки и инновации Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана, доктор юридических наук, профессор.

Тақриздиханда: КУДРАТОВ Н.А. – Сардори раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Reviewer: KUDRATOV N.A. - Head of the Department of Science and Innovation of the

International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Doctor of Law, Professor.

Аннотация: В статье обосновывается позиция автора о содержании и сущности понятия обеспечения криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в контексте взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности как части региональной криминологии. Автор приходит к выводу, что обеспечение криминологической безопасности стран-партнеров в указанной сфере требует нового подхода в научно-методологическом, образовательном, нравственно-духовном, интернациональном, организационном, правовом, информационно-пропагандистом и других сферах межгосударственной, общественной и региональной институциональной деятельности, направленной на искоренение глубинных причин возникновения незаконной миграции и экстремистской деятельности и защиты личности, общества и интересов этих стран от новых вызовов и угроз, в том числе, в сфере обеспечения криминологической безопасности в информационной сфере.

Ключевые слова: криминологическая безопасность, взаимовлияние, незаконная миграция, экстремистская деятельность, защита личности, общество, интересы стран-партнеров, информационная безопасность.

Аннотатсия: Мақола мавқеи муаллифро оид ба мазмун ва моҳияти консепсияи таъмини амнияти криминологии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия дар заминаи муҳочирати ғайриқонунӣ ва ғайриқонунӣ экстремистӣ дар доираи криминологии минтақавӣ асоснок менамояд. Муаллиф ба хулоса меояд, ки таъмини амнияти криминологии кишварҳои-шарик дар ин самт муносибати нави байнидавлатиро дар соҳаҳои илмӣ-методӣ, таълимӣ, ахлоқӣ-маънавиявӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ, иттилоотӣ ва дигар ғайриқонунӣ институционалии байнидавлатӣ, ҷамъиятӣ ва минтақавӣ, ки ба рафъи сабабҳои асосии муҳочирати ғайриқонунӣ ва ғайриқонунӣ ифротгарой ва ҳифзи манфиатҳои ин давлатҳо ва ҷомеа аз таҳдиду хатарҳои муосир, аз ҷумлаи манфиатҳои шарикон дар соҳаи таъмини амнияти криминологӣ дар соҳаи иттилоот нигаронида шудаанд, тақозо менамояд.

Важҳои калидӣ: амнияти криминологӣ, таъсири мутақобила, муҳочирати ғайриқонунӣ, ғайриқонунӣ экстремистӣ, ҳифзи шахсият, ҷомеа, манфиатҳои кишварҳои шарик, амнияти иттилоотӣ.

Annotation: This article substantiates the author's position on the content and essence of the concept of ensuring criminological security of the Republic of Tajikistan and the Russian Federation in the context of the interface of illegal migration and extremist activities, as part of regional criminology. The author concludes that ensuring the criminological security of partner countries in this area requires a new interstate approach in scientific, methodological, educational, moral, spiritual, international, organizational, legal, informational, and other areas of interstate, public, and regional institutional activity aimed at eradicating the root causes of illegal migration and extremist activity and protecting individuals, society, and the interests of partner countries from new challenges and threats, including in the area of criminological security in the information sphere.

Key words: ensuring criminological security, mutual influence, illegal migration, extremist activity, protection of individuals and society, interests of partner countries, information security.

В свете современных вызовов и угроз, обусловленных взаимодействием нелегальной миграции и экстремизма в Таджикистане и России, ключевое место в науке криминологии занимает изучение криминологической безопасности и путей ее укрепления в обеих странах. Защита граждан, общества и национальных интересов обоих государств требует создания общей

межгосударственной системы криминологической безопасности, объединяющей ресурсы и потенциал стран-партнеров. Актуальность данной проблемы диктуется необходимостью противодействия новым формам преступности, использующим миграционные потоки для распространения экстремистских идей.

В этой связи, формирование эффективной системы криминологической безопасности предполагает разработку общих стратегий, обмен информацией и координацию усилий правоохранительных органов Таджикистана и России. Это в свою очередь позволит своевременно выявлять и пресекать преступную деятельность, связанную с нелегальной миграцией и экстремизмом, обеспечивая стабильность и благополучие обоих государств. А обеспечение эффективного уровня защищенности населения от взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности требует нового подхода и теоретического моделирования системы обеспечения криминологической безопасности в этом направлении. Соответственно, «создания соответствующих механизмов нормативно-правового, информационного, организационного, нравственно-духовного, интернационалистического, религиозного и методологического обеспечения» [25, с. 6], а также стимулирование региональной системы предупреждения преступности в этом направлении. Ведь по сути, незаконная трудовая миграция и экстремистская деятельность давно приобрели транснациональный характер, которые нередко порождают другие виды преступления международного характера, такие, как незаконный оборот наркотиков, торговля людьми, кибертерроризм и т.д.

Поэтому для гармонизации и концентрации деятельности государственных органов Таджикистана и России по противодействию преступности, в том числе незаконной миграции и экстремистской деятельности, выявление основополагающих правовых принципов, разделяемых разными странами, играет значительную роль в формировании ключевых аспектов совместного противодействия преступности и причинам, ее вызывающим. Для обоснования такого подхода необходимо заглянуть в предысторию теоретических разработок в этом направлении.

Так, В.А. Плешаков под «криминологической безопасностью» понимает «Объективное состояние защищенности жизненно важных и иных существенных интересов

личности, общества и государства от преступных посягательств и угроз таких посягательств, порождаемых различного рода криминогенными факторами (явлениями и процессами), а также осознанием людьми такой защищенности» [17, с. 14].

По мнению других авторов, криминологическая безопасность «это совокупность политических, идеологических, экономических, социально-психологических, правовых и иных мер, разрабатываемых и осуществляемых компетентными государственными и общественными структурами, а также гражданами, по недопущению (предупреждению) преступных посягательств на права личности, общества, государства» [19, с. 49-54].

Заслуживает особого внимания концентрация государственных и негосударственных органов по обеспечению криминологической безопасности личности в контексте обеспечения национальной безопасности. В связи с этим, О.А. Колоткина предлагает на законодательном и концептуальном уровне определить наиболее важные разновидности безопасности личности, «которые должны быть обеспечены государством в различных сферах ее жизнедеятельности с учетом потенциальных и реальных опасностей и угроз» [10, с. 72-78], так как «определение уровня защищенности личности зависит от уровня осознанности гражданами криминологической безопасности» [25, с. 415], то есть, «восприятие ситуации (субъективная оценка) отдельными гражданами, социальными группами, обществом в целом» [6, с. 196].

В этом контексте заслуживает внимания позиция Д.А. Симоненко о том, что «криминологическая безопасность» и «обеспечение криминологической безопасности» составляют две стороны одной медали. С одной стороны – деятельность (функциональных критерий), с другой – цель и результат последствий (оценочный признак), каким является состояние криминологической безопасности того или иного объекта (социального, территориального, отраслевого) [21, с. 7].

Позиция В.А. Плешакова созвучна с выше предложенной в плане того, что «Концептуально введение в научный оборот понятий «криминологическая безопасность» и «обеспечение криминологической безопасности» было связано с необходимостью смещения центра тяжести в борьбе с преступностью с непосредственного воздействия на нее, личность преступника и порождающие ее причины на защиту личности, общества, государства от преступных посягательств, цель которой – обеспечение социально приемлемого уровня криминологической безопасности, когда государство и общество способны контролировать преступность, минимизировать последствия ее проявлений...» [17, с. 75].

Поэтому, на наш взгляд, по сей день не потеряло свою значимость предложенное В.А. Плешаковым понятие «обеспечения криминологической безопасности» как «...основанное на принципах комплексного программирования и планирования деятельность государства, общества в целом и их институтов, имеющая целью достижение и поддержание социально приемлемого уровня защищенности жизненно важных и иных существенных интересов личности, общества и государства от преступных посягательств» [16, с. 14].

Однако в контексте новых вызовов и угроз, связанных с внешними факторами и имеющих транснациональный и международный характер, вышеуказанное понятие требует дальнейшего развития и консолидации с учетом интересов личности, общества и государств не только в пределах отдельных государств, но и такие же интересов стран-партнёров по обеспечению совместной криминологической безопасности, так как современная криминология определяет теоретические основы совершенствования региональных исследований преступности. В этом плане неслучайно сформировалось самостоятельная отрасль под названием «региональная криминология» [18, с. 57-61]. Ввиду этого, изучение связей между нелегальной миграцией и экстремистскими тенденциями с целью укрепления криминологической безопасности Таджикистана и Рос-

сии делает оправданным выделение данного аспекта в качестве составной части региональной криминологии.

По мнению некоторых авторов, наиболее взрывоопасной территорией России, связанной с взаимовлиянием незаконной миграции и экстремистской деятельностью считаются республики Северного Кавказа. В этой связи Э.Б. Магомедов отмечает, что «В Российской Федерации нет ни одного региона с таким высоким уровнем втянутости мигрантов-иностранцев в террористическую деятельность и участия их в преступлениях, связанных с посягательствами на жизнь сотрудников правоохранительных органов как на Северном Кавказе» [14, с. 13].

Далее он акцентирует внимание на социально-психологических качествах совместности мигрантов из Азербайджана, Узбекистана и Таджикистана с местным населением, что способствует их слиянию с местными экстремистки настроенными религиозными радикалами, деятельность которых также направлена на совершение преступлений, несущих угрозу национальной безопасности России и стран региона. Ученый также упоминает о высоком уровне латентности преступлений, совершаемых в отношении мигрантов-иностранцев со стороны местного криминалитета и самих же диаспор мигрантов, в связи с замкнутостью их жизнедеятельности в клановых и групповых сообществах [14, с. 14-15].

Изучая криминологические вопросы, связанные с тенденцией совершения преступлений в отношении мигрантов, Е.Б. Аблязова отмечает, что «Более половины мигрантов, направляющихся в Россию, являются гражданами Узбекистана, Таджикистана, Украины, Казахстана, с которыми наша страна имеет общую историю, но с течением времени все больше намечаются различия в культурных особенностях России и стран, откуда направляются миграционные потоки, что детерминирует возникновение криминальных ситуаций, где жертвами становятся мигранты; в связи с повышенным общественным резонансом при нарушении ими правил поведения, принятых в стране пребывания и т.д.» [5, с. 13].

В контексте этого следует напомнить, что протяженность государственной границы между Таджикистаном и Афганистаном составляет более 1400 километров и на территории иностранного государства орудуют более десятка экстремистско-террористических организаций, что является веским основанием для пристального внимания правоохранительных органов к вопросу экстремизма населения. Тем не менее, среди наиболее распространенных преступлений, совершаемых мигрантами на территории Республики Таджикистан, незаконный оборот наркотических средств или психотропных веществ с целью сбыта составляют 16% всех преступлений, совершаемых иностранными гражданами; незаконное пересечение государственной границы Республики Таджикистан составляет 11%; мошенничество 10% [23, с. 3]. Совершение преступлений экстремистского и террористического характера с участием иностранных граждан встречаются крайне редко. То есть, в современных условиях в Таджикистане и России в большинстве случаев угрозы терроризма и экстремизма исходят из радикально настроенных граждан обоих государств, конечно же, не без косвенной поддержки внешних враждебных сил.

Так, Лидер Нации, уважаемый Эмомали Рахмон на встрече с активистами, представителями общественности и религиозными деятелями страны 9 марта 2024 года отметил, что за последние 10 лет в стране выявлено и зарегистрировано 6680 преступлений экстремистской и террористической направленности, в том числе 86 террористических актов и покушений на них, предотвращено 11 случаев подготовки к ним. За этот период в связи с широкой пропагандой экстремистского толка в социальных сетях среди трудовых мигрантов возросло число молодых людей, вступивших в ряды экстремистских и террористических организаций, например таких, как «Исламское государство», что вызывает серьезную обеспокоенность общества [8].

Поэтому основную работу по обеспечению криминологической безопасности России и Таджикистана необходимо пере-

направлять для искоренения прежде всего, социальных, идеологических, информационных, нравственно-духовных, организационных, правовых мер общего и специально-криминологического характера.

Большое количество криминологических исследований свидетельствуют о том, что по своей сути, любая миграция обладает криминогенным потенциалом [20; 22]. Мигранты, попадая в другие условия жизни, испытывают естественные социально-экономические и нравственно-психологические трудности, которые в последующем детерминируют повышенную криминальную активность лиц данной категории. Особенно опасна незаконная миграция, так как именно ей присущи криминальные последствия, которые выражаются как в преступлениях, совершаемых мигрантами, так и в преступлениях, совершаемых против них.

Такие трудности, возникающие у мигрантов на территории принимающей стороны, становятся основанием к примыканию некоторых мигрантов в экстремистско-террористические организации, цель которых направлена на насильственное изменение основ конституционного строя и создания в странах Центральной Азии теократического государства в виде «исламского халифата». Аналогичные цели преследуют подпольные экстремистско - террористические организации, функционирующие в регионах Северного Кавказа Российской Федерации.

Несмотря на то, что политическое руководство России ставит стратегическую задачу по увеличению числа иностранных граждан и их трудоустройства [3], результаты опроса общественного мнения в России показывают, что 55-65% респондентов высказываются за ограничение числа мигрантов, приезжающих в Россию, считая их конкурентами в трудоустройстве с российскими гражданами [9].

Так, по словам А. Бастрыкина, с января по май 2025 года число преступлений в России, которые совершили мигранты, выросло на 10% в сравнении с аналогичным периодом 2024 года и превысило 18,8 тыс.

Доля таких деяний в общем криминальном массиве увеличилась с 4,3% до 5%. Количество дел против мигрантов, направленных в суды, выросло на 15% [7]. Такая статистика подтверждает дискомфорт в сфере миграционной политики Российской Федерации, которая согласно оценкам международных организаций, является одной из основных стран назначения для трудовых мигрантов. А Республика Таджикистан, напротив, признана источником оттока трудоспособного населения [15].

Сегодня бесспорен тот факт, что массовая трудовая миграция в Россию из других стран региона, с одной стороны дает импульс развития экономики принимающей страны, с другой стороны, порождает социально-негативные последствия в виде экстремизма, терроризма, незаконного оборота наркотиков, торговли людьми и других транснациональных преступлений.

Поэтому, согласно Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, достижение целей обеспечения государственной и общественной безопасности осуществляется путем реализации государственной политики, направленной на решение в том числе, задач по противодействию незаконной миграции, предупреждению и пресечению террористической и экстремистской деятельности организаций и физических лиц, проявлений радикализма, профилактика экстремистских и иных преступных проявлений, прежде всего среди несовершеннолетних и молодежи [4].

А согласно подпунктам 6, 8, 13 пункта 18 Стратегии противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы, наравне с другими факторами возникновения экстремизма и терроризма указываются также недостатки:

- в организации трудовой миграционной деятельности, защите прав мигрантов и их защите от влияния экстремистских группировок в странах проживания, обострение социальных проблем в семьях мигрантов, в том числе брошенных, трудности ухода и воспитания детей в неполных семьях;

- недостаточное использование потенциала средств массовой информации для пропаганды антиэкстремизма;

- слабые возможности правоохранительных органов по противодействию киберэкстремизму и расследованию киберпреступлений;

- отсутствие взаимодействия с глобальными организациями отрасли информационно-коммуникационных технологий, включая социальные сети, в противодействии использованию сети Интернет в экстремистских и террористических целях;

- недостаточный уровень взаимодействия государственных органов и организаций гражданского общества;

- отсутствие специализированных неправительственных организаций по профилактике экстремизма, недостаточная информированность местного населения о методах ранней профилактики этого явления;

- недостаточное использование возможностей международного сотрудничества для усиления противодействия экстремизму и терроризму и т.д.» [2].

В пункте 7 Концепции государственной политики Республики Таджикистан в сфере религии, утвержденной указом Президента Республики Таджикистан 4 апреля 2018 года за № 1042 отмечается, что «распространение в информационно-культурном пространстве Таджикистана посредством сети Интернет различных религиозных и сектантских программ, пропагандирующих экстремистскую идеологию, несовместимы с позицией нашей религиозной среды».

Как справедливо отмечает Н.В. Кудрявцев, «Возраст не может быть носителем криминогенных свойств, однако на возрастные особенности молодого поколения попадает наибольшее количество сложных ситуаций, которые способствуют формированию негативных сдвигов в психологии людей. Именно высокая степень социально-нравственной деформации приводит к тому,

что большинство из них не смогли или не захотели реализовать себя в рамках легальной работы» [13, с. 122]. Применительно к экстремистам следует сказать, что многие из них были недовольны своим социальным статусом в силу искаженности представления о социальной справедливости «в исламском мире».

Действительно, в воздействии деструктивных элементов через Интернет на взгляды работающих мигрантов кроется значительная сила, особенно учитывая тот факто, что молодые люди (18-35 лет), отправившиеся на заработки за границу, ощущают себя «защищенными» от внимания правоохранительных органов, традиционного семейного влияния и сдержанных религиозных убеждений. Находясь вдали от дома, они воспринимают Интернет как безопасное пространство, где могут свободно выражать свои мысли и знакомиться с радикальными идеями, не опасаясь последствий. Эта кажущаяся безнаказанность в сочетании с возрастной восприимчивостью к новому и желанием адаптироваться к новым условиям делает их уязвимыми для деструктивного контента.

Как справедливо отмечает Д.А. Конев, «Преступность в сфере цифровых технологий следует рассматривать как объективно существующее общественно опасное, негативное, социальное явление, представляющее собой совокупность преступлений, обладающих количественными и качественными характеристиками, совершенных в определенный промежуток времени в виртуальной среде, не имеющей определенных географических и юрисдикционных границ» [11, с. 11]. Далее указанный автор предлагает консолидировать деятельность мирового сообщества и региональных организаций для принятия единых подходов и общих правил по обеспечению криминологической безопасности на:

«— выработку международных правовых инструментов противодействия, в том числе создание новых, специально ориентированных механизмов выявления преступности в сфере цифровых технологий;

– создание международной организации, отвечающей за взаимодействие государств в области международной цифровой безопасности;

– обмен опытом между правоохранительными органами всех стран, что в том числе может способствовать принятию единых правил и норм в противодействии цифровой преступности и бесконтрольному обороту виртуальных активов» [11, с. 12].

Такая деятельность по мнению автора, связана с тем, что «в условиях цифровой трансформации повышается уровень криминологических угроз, сохраняются темпы роста преступлений экстремистской и террористической направленности, в том числе финансирования терроризма и экстремизма, воздействия на критическую информационную инфраструктуру Российской Федерации [11, с. 12].

Ф.Р. Шарифзода так же предлагает «усилить информационное сотрудничество в области обеспечения национальной безопасности, направленной на предупреждение сепаратистских вооруженных конфликтов, выявление и пресечение экстремистской террористической деятельности, торговли оружием, незаконного оборота наркотических средств, организации незаконной миграции, торговли людьми и развитие международного сотрудничества в сфере правоохранительной деятельности» [26, с. 30].

Здесь следует уточнить, что Российская Федерация и Республика Таджикистан миграционные проблемы решают самостоятельно, однако, являясь членами ОДКБ (ШОС, БКБОП, АТЦ СНГ – П.Н.), призваны объединять и координировать свои усилия по противодействию нелегальной миграции, экстремистско-террористической деятельности и других форм транснациональной преступности, которые угрожают национальным интересам стран-партнеров [1].

Однако, как показывает практическая деятельность межгосударственных и региональных институтов в этой области, основные усилия государственных органов стран экспортеров и принимающих мигрантов направлены на репрессивные администра-

тивные и уголовно-правовые меры. Основными формами взаимодействия в противодействии преступности являются обмен оперативной информацией, проведение совместных оперативно-профилактических мероприятий, задержание, выдача и депортация правонарушителей, проведение совместных командно-штабных и оперативно-тактических учений и других мероприятий силового характера.

Межгосударственные социально-экономические, нравственно-духовные, информационно-пропагандистские, образовательно-культурные, научно-исследовательские меры по обеспечению региональной криминологической безопасности чаще всего носят формально-демонстративный характер. До сих пор нет четких и объективных критериев оценки их эффективности, гармонизации и усиления с учетом общих интересов стран-партнеров на долгосрочной и постоянной основе.

Некоторые исследователи предлагают реализовывать такие общие и специальные меры предупреждения преступности мигрантов, как:

- производство выплат мигрантам-иностранцам на период их трудоустройства и получения необходимых документов в Российской Федерации адаптационных единовременных денежных пособий;

- установление в отношении мигрантов-иностранцев на первоначальном этапе их пребывания и осуществления предпринимательской деятельности режима налоговых льгот в целях поощрения их предпринимательской, крестьянско-фермерской деятельности в малонаселенных (депрессивных), высокогорных и сельскохозяйственных районах;

- снижение размера денежных затрат мигрантов-иностранцев при оформлении патентов, а также расширение регионального сегмента образовательных организаций, уполномоченных Минобрнауки России на проведение экзамена по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства РФ;

- предоставление иностранцам в аренду неиспользуемых земель сельскохозяйственного назначения в малонаселенных (депрессивных), высокогорных и сельскохозяйственных регионах в целях их краткосрочного использования для осуществления крестьянско-фермерского хозяйства с последующим предоставлением этих земель в длительную аренду либо в собственность при наличии доказательств их освоения (улучшение плодородия земель, повышение урожайности плодовоовощной продукции и поголовья скота) и приобретения арендаторами и членами их семей гражданства России;

- включить представителей традиционных религий республик Северного Кавказа (ислама, православия и иудаизма) в работу по адаптации мигрантов-иностранцев;

- принятие правительствами республик Северного Кавказа Комплексных программ по усилению борьбы с незаконной миграцией и преступностью мигрантов-иностранцев на 2020-2025 годы и т.д. [14, с. 17].

Все это говорит о том, что в области обеспечения криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в контексте взаимосвязи незаконной миграции и экстремистско-террористической деятельности до сих пор существуют большое количество проблем, как научно-теоретического, так и законодательного и практического характера.

Полагаем, что дальнейшая разработка теоретических аспектов обеспечения криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в сфере взаимовлияния незаконной миграции и экстремистско-террористической деятельности, обусловлена следующими обстоятельствами:

- значением, придаваемым государствами по созданию благоприятных условий для пребывания трудовых мигрантов в Российской Федерации и профилактики преступлений экстремистского характера, со-

вершаемые мигрантами на территории принимающей стороны;

– повышенным вниманием общества к проблемам конкуренции на рынке труда в кризисных ситуациях, поскольку в условиях значительного миграционного потока многие работодатели отдают предпочтение более дешевой и менее квалифицированной рабочей силе, что требует внимания правоохранительных органов к ситуациям возможного проявления ксенофобии и национализма;

– целесообразностью разработки предложений для внесения в действующее межгосударственное законодательство изменений и дополнений по обеспечению криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в сфере взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности.

Несмотря на то, что объектами криминологической безопасности в общем виде признаются личность – ее права, обязанности и свободы; общество – его материальные и духовные ценности; государство – его конституционный строй, суверенитет и территориальная целостность [12, с. 31; 24, с. 20], в современных условиях необходимо определить более стратегический вектор защиты таких объектов. На наш взгляд, необходимо сюда же включить и региональную и международную безопасность, так как преступления транснационального характера, такие, в частности, как экстремизм, терроризм, торговля людьми, незаконная миграция, незаконный оборот наркотиков и т.д., угрожают общим интересам граждан и государств.

С учетом изложенного считаем целесообразным, представить ряд теоретических выводов и практических рекомендаций:

1. Криминологическая безопасность в контексте взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности в Таджикистане и Российской Федерации представляет собой совокупность политических, идеологических, научно-методологических, нравственно-духовных, образовательных, экономических, социально-психологических, правовых,

организационных, информационно-пропагандистских и иных мер, разрабатываемых и осуществляемых компетентными государственными и общественными структурами стран-партнеров, региональными международными организациями (ШОС, ОДКБ, АТЦ СНГ, БКБОП и т.д.) по предупреждению и пресечению незаконной миграции и экстремистской деятельности.

2. Обеспечение криминологической безопасности в сфере взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности в Республике Таджикистан и Российской Федерации есть основанная на принципах равноправия и партнерства по комплексному моделированию и планированию деятельность государственных органов и общественных структур стран-партнеров, в том числе, в пределах региональных международных организаций (ШОС, ОДКБ, АТЦ СНГ, БКБОП и т.д.), имеющие целью достижение и поддержание социально приемлемого уровня защищенности жизненно важных интересов личности, общества и стран-партнеров от преступных посягательств, связанных с взаимовлиянием незаконной миграции и экстремистской деятельностью.

3. Наиболее важными объектами обеспечения криминологической безопасности в сфере взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности в Республике Таджикистан и Российской Федерации являются нравственно-духовные проблемы, связанные с иллюзией религиозности мигрантов и граждан России Северно-Кавказского происхождения, часто проявляющиеся в религиозно-экстремистских воззрениях на фоне массового информационно-телекоммуникационного воздействия по Интернету. Массовая незаконная трудовая миграция граждан Центральной Азии, происходящая с нарушением требований миграционного законодательства Российской Федерации с одной стороны и совершение правонарушений экстремистского и террористического

характера и других форм насильственной преступности с другой стороны мигрантов порождают определенный дискомфорт и общественный резонанс в российском обществе. С одной стороны, преступные элементы и этнические объединения ущемляют права и свободы своих же земляков. С другой стороны, недостаточная осведомленность, особенности мышления, сложности общения и непонимание культурных традиций принимающей страны приводят к тому, что мигранты становятся жертвами нарушения своих прав. В некоторых случаях это выливается в преступления против их жизни и здоровья, мотивированные националистическими взглядами и нетерпимостью и т.д.

4. Недостаточное внимание к настоящим ценностям, скрепляющим молодежь Таджикистана и России как стратегических союзников против фашизма,

вместе со слабым уровнем образовательной и информационной работы среди школьников и студентов относительно героизма наших народов в советское время и после распада СССР, а также роли таджикских и российских деятелей культуры, науки, общественности и политики в становлении мировой цивилизации, являются ключевыми факторами, способствующими разобщению молодого поколения наших государств. Для преодоления этой проблемы требуется научно обоснованный методологический подход, принимающий во внимание актуальные вызовы и потенциальные угрозы. Более того, пренебрежение исторической памятью и достижениями предков формирует разрыв между поколениями и ослабляет фундамент партнерских отношений.

Использованная литература

1. Договор о коллективной безопасности (с изменениями, внесенными Вторым протоколом о внесении изменений в Договор о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года, подписанным 8 ноября 2018 года) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jscto.org/documents/>.
2. Стратегия противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы: утверждена указом Президента Республики Таджикистан от 1 июня 2021 года № 187 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=139588>.
3. Указ Президента Российской Федерации «О национальных целях и стратегических задачах развития Российской Федерации на период до 2024 года» от 7 мая 2018 г., № 204 / /Собрание законодательства Российской Федерации. – 2018. – № 20. – Ст. 2817.
4. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации: утверждена Указом Президента Российской Федерации от 02 июля 2021 г., № 400 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://base.garant.ru/401425792/>.
5. Аблязова, Е.Б. Виктимологическая профилактика преступлений, совершаемых в отношении мигрантов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Елена Борисовна Аблязова. – М., 2021. – 207 с.
6. Бабаев, М.М., Пудовочкин, Ю.Е. Российская уголовная политика и уголовный закон: опыт критического анализа: монография / М.М. Бабаев, Ю.Е. Пудовочкин. – М: Юрлитинформ, 2017. – 693 с.
7. В России на 10% выросло число преступлений, совершенных мигрантами // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/7872128> (дата обращения: 14.10.2025).
8. Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на встрече с активистами, представителями общественности и религиозными деятелями страны. 09 марта 2024 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/node/32921> (дата обращения: 10.03.2024).
9. Иммиграция в Россию: благо или вред? Аналитический обзор. Всероссийский центр изучения общественного мнения (ВЦИОМ) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wciom.ru/analyticalreviews/analiticheskii-obzor/immigraciya-v-rossiyu-bлаго-ili-vred> (дата обращения: 27.06.2020).
10. Колоткина, О.А. Инновационный подход к обеспечению криминологической безопасности государства / О.А. Колоткина // Бюллетень инновационных технологий. – 2019. – Том 3. – № 2(10). – С. 72–78.
11. Конев, Д.А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере цифровых технологий: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Денис Андреевич Конев. – Омск, 2022. – 206 с.

12. Концептуальные основы обеспечения национальной безопасности в современных условиях / Д.В. Муха [и др.]; науч. ред. Т.С. Вертинская. – Минск: Беларуская навука, 2024. – 332 с.
13. Личность преступника / В.Н. Кудрявцев, Н.Н. Кондрашков, Н.С. Лейкина [и др.]: под ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Юридическая литература, 1975. – 270 с.
14. Магомедов, Э.Б. Криминологическая характеристика преступности мигрантов-иностранцев в Республиках Северного-Кавказского федерального округа и её предупреждение: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Эльдар Балабекович Магомедов. – Грозный, 2021. – 276 с.
15. Официальный сайт МОМ ООН // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://russia.iom.int/ru/publikacii> (дата обращения: 02.05.2024).
16. Плешаков, В.А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимодействия организованной преступности и преступности несовершеннолетних: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Владимир Алексеевич Плешаков. – М., 1998. – 323 с.
17. Плешаков, В.А. Теория криминологической безопасности как частная теория криминологии // Человек: преступление и наказание. – 2011. – №2 (73). – С. 74-79.
18. Прокументов, Л.М., Шеслер, А.В. Криминологическая безопасность региона / Л.М. Прокументов, А.В. Шеслер // Вестник Югорского государственного университета. – 2019. – Т. 1. – № 3 (54). – С. 57-61.
19. Савельев, А.И. Криминологическая безопасность как вид национальной безопасности / А.И. Савельев // Вестник Омской юридической академии. – 2019. – Т. 16. – № 1. – С. 49-54.
20. Сидорова, Е.З. Обеспечение криминологической безопасности в организациях общего и среднего профессионального образования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Екатерина Закариевна Сидорова. – М., 2017. – 226 с.
21. Симоненко, Д.А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение органами внутренних дел: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дмитрий Александрович Симоненко. – М., 2007. – 22 с.
22. Телегина, Е.Г., Назаренко, Е.В. Криминологическая характеристика миграционной преступности и ее предупреждение / Е.Г. Телегина, Е.В. Назаренко // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2020. – № 2. – С. 193-199.
23. Тоиров, И.Х. Предупреждение преступлений, совершаемых иностранными гражданами или с их участием на территории Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Иброхим Хайруллоевич Тоиров. – М., 2021. – 182 с.
24. Холов, Х.К. Особенности национальной безопасности Республики Таджикистан в контексте вызовов и угроз современности: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Хуршед Кодиркулович Холов. – Душанбе, 2011. – 164 с.
25. Чукреев, В.А. Концептуальные основы уголовно-правовой и криминологической безопасности биологической природы и социальной сущности человека: дис. ... д-ра юрид. наук: 5.1.4 / Вадим Андреевич Чукреев. – М., 2024. – 641 с.
26. Шарифзода, Ф.Р. Теоретико-правовые основы организации деятельности органов внутренних дел Республики Таджикистан в системе обеспечения национальной безопасности государства: дис... д-ра. юрид. наук: 12.00.11 / Файзали Рахмонали Шарифзода. – М.: 2022. – 556 с.

References

1. Collective Security Treaty (as amended by the Second Protocol Amending the Collective Security Treaty of May 15, 1992, signed on November 8, 2018) // [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.jscsto.org/documents/>.
2. Strategy for countering extremism and terrorism in the Republic of Tajikistan for 2021-2025: approved by Decree of the President of the Republic of Tajikistan dated June 1, 2021, No. 187 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=139588>.
3. Decree of the President of the Russian Federation «On National Goals and Strategic Development Objectives of the Russian Federation through 2024» dated May 7, 2018, No. 204 // Collected Legislation of the Russian Federation. – 2018. – No. 20. – Art. 2817.
4. National Security Strategy of the Russian Federation: approved by the Decree of the President of the Russian Federation dated July 2, 2021, No. 400 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://base.garant.ru/401425792/>
5. Ablyazova, E.B. Victimological Prevention of Crimes Committed against Migrants: dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Elena Borisovna Ablyazova. – М., 2021. – 207 p.
6. Babaev, M.M., Pudovochkin, Yu.E. Russian criminal policy and criminal law: an attempt at critical analysis: monograph / M.M. Babaev, Yu.E. Pudovochkin. – М: Yurlitinform, 2017. – 693 p.

7. The number of crimes committed by migrants in Russia has increased by 10% // [Electronic resource]. – Available at: <https://www.kommersant.ru/doc/7872128> (accessed: 14.10.2025).
8. Speech by the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon at a meeting with activists, representatives of the public and religious figures of the country. March 9, 2024 // [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.president.tj/node/32921> (date of access: 10.03.2024).
9. Immigration to Russia: Benefit or Harm? Analytical review. All-Russian Public Opinion Research Center (VTsIOM) // [Electronic resource]. – Access mode: <https://wciom.ru/analyticalreviews/analiticheskiy-obzor/immigratsiya-v-rossiyu-bлаго-ili-vred> (date of access: 27.06.2020).
10. Kolotkina, O. A. Innovative approach to ensuring criminological security of the state / O. A. Kolotkina // Bulletin of innovative technologies. – 2019. – Vol. 3. – No. 2 (10). – Pp. 72-78.
11. Konev, D. A. Criminological Security and Its Ensuring in the Sphere of Digital Technologies: Dis. ... Cand. of Law: 12.00.08 / Denis Andreevich Konev. – Omsk, 2022. – 206 p.
12. Conceptual Foundations of Ensuring National Security in Modern Conditions / D.V. Mukha [et al.]; scientific ed. T.S. Vertinskaya. – Minsk: Belarusian Science, 2024. – 332 p.
13. Personality of the Criminal / V.N. Kudryavtsev, N.N. Kondrashkov, N.S. Leykina [et al.]; edited by V.N. Kudryavtsev. – M.: Legal Literature, 1975. – 270 p.
14. Magomedov, E.B. Criminological Characteristics of Foreign Migrant Crime in the Republics of the North Caucasus Federal District and Its Prevention: Dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Eldar Balabekovich Magomedov. – Grozny, 2021. – 276 p.
15. Official website of the UN IOM // [Electronic resource]. – Access mode: <https://russia.iom.int/ru/publikacii> (date of access: 02.05.2024).
16. Pleshakov, V.A. Criminological Security and Its Ensuring in the Sphere of Mutual Influence of Organized Crime and Juvenile Delinquency: Dis. ... Doctor of Sciences (Law): 12.00.08 / Vladimir Alekseevich Pleshakov. – M., 1998. – 323 p.
17. Pleshakov, V.A. The Theory of Criminological Security as a Particular Theory of Criminology // Man: Crime and Punishment. – 2011. – No. 2 (73). – Pp. 74-79.
18. Prozumentov, L.M., Shesler, A.V. Criminological Security of a Region / L.M. Prozumentov, A.V. Shesler // Bulletin of Yugra State University. – 2019. – Vol. 1. – No. 3 (54). – Pp. 57-61.
19. Savelyev, A.I. Criminological Security as a Type of National Security / A.I. Savelyev // Bulletin of the Omsk Law Academy. – 2019. – Vol. 16. – No. 1. – Pp. 49-54.
20. Sidorova, E.Z. Ensuring Criminological Security in General and Secondary Vocational Education Organizations: Dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Ekaterina Zakariyevna Sidorova. – M., 2017. – 226 p.
21. Simonenko, D.A. Criminological Security and Its Ensuring by Internal Affairs Bodies: Abstract of a Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Dmitry Aleksandrovich Simonenko. – M., 2007. – 22 p.
22. Telegina, E.G., Nazarenko, E.V. Criminological Characteristics of Migration Crime and Its Prevention / E.G. Telegina, E.V. Nazarenko // Bulletin of the Nizhny Novgorod University named after N.I. Lobachevsky. – 2020. – No. 2. – Pp. 193-199.
23. Toirov, I.Kh. Prevention of Crimes Committed by Foreign Citizens or with Their Participation on the Territory of the Republic of Tajikistan: Dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Ibrokhim Khairulloevich Toirov. – M., 2021. – 182 p.
24. Kholov, H.K. Features of National Security of the Republic of Tajikistan in the Context of Modern Challenges and Threats: Dis. ... Cand. Sciences (Law) Doctor of Political Sciences: 23.00.02 / Khurshed Kodirkulovich Kholov. – Dushanbe, 2011. – 164 p.
25. Chukreev, V.A. Conceptual Foundations of Criminal-Legal and Criminological Security of the Biological Nature and Social Essence of Man: Dis. ... Doctor of Law: 5.1.4 / Vadim Andreevich Chukreev. – M., 2024. – 641 p.
26. Sharifzoda, F.R. Theoretical and Legal Foundations of the Organization of the Activities of the Internal Affairs Bodies of the Republic of Tajikistan in the System of Ensuring National Security of the State: Dis. ... Doctor of Law: 12.00.11 / Fayzali Rahmonali Sharifzoda. – M.: 2022. – 556 p.

ТДУ 343.2/7

**МАСОИЛИ МУҚАРРАРСОЗИИ МАФҲУМИ «НОМУКАЛЛАФӢ» ДАР
ҚОНУНГУЗОРИИ ҚИНОЯТӢ: МАФҲУМ ВА МАҲАКИ ОН**

**ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «НЕВМЕНЯЕМОСТЬ» В УГОЛОВНОМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ: ПОНЯТИЕ И КРИТЕРИИ**

**PROBLEMS OF DEFINITION OF THE CONCEPT OF «INSANITY» IN CRIMINAL LAW:
CONCEPT AND CRITERIA**

НАСУРИЁН П.А.
NASURIYON P.A.

*Сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади
илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, генерал-майори милитсия
Начальник Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, доцент, генерал-майор милиции
Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences,
Associate Professor, major general of militia*

e-mail:
pnasurov@mail.ru

ҲУСЕЙНЗОДА С.Ҳ.
HUSEYNZODA S.H.

*Дотсенти кафедраи ҳуқуқи қиноятӣ, криминология ва
психологияи факултети № 2-юми Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники милитсия
Доцент кафедры уголовного права, криминологии и психологии
факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан,
полковник милиции
Associate Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Psychology, Faculty No. 2 of the
Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic
of Tajikistan, Colonel of militia*

E-mail:
Sino-84@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи қиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроии ҷазои қиноятӣ (5.1.4. Илмҳои қиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиҳанда: ЗОИР Ҷ.М. – мудири шуъбаи ҳуқуқи давлатии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Рецензент: ЗОИР Дж.М. – заведующий отделом государственного права Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор.

Reviewer: ZOIR J.M. - Head of the Department of Public Law of the A. Bakhovaddinov Institute of Philosophy, political science and Law National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor.

Аннотатсия: Дар мақола оид ба номукаллафӣ бо дарназардошти муқаррароти қонунгузории ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, нуқтаи назари олимони ва ҳулосаҳои муаллифӣ, баҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ дода шудааст. Муаллифон ҳангоми таҳлили номукаллафӣ мафҳуми нисбатан мувофиқтари онро пешниҳод намудаанд, ки барои тақмили қонунгузории ҷиноятӣ мусоидат карда метавонад.

Вояҳои калидӣ: субъекти ҷиноят, мукаллафӣ, номукаллафӣ, маҳаки ҳуқуқӣ, зехн, ирода, маҳаки тиббӣ, ҷиноят, ҷавобгарии ҷиноятӣ, бемории рӯҳӣ, парешонҳои рӯҳӣ, ҳолати рӯҳӣ, қонунгузории ҷиноятӣ.

Аннотация: В статье с учётом положений уголовного законодательства Республики Таджикистан, взглядов учёных и авторских выводов дана уголовно-правовая оценка невменяемости. Авторы, анализируя понятие невменяемости, предложили более точное его определение, которое может способствовать совершенствованию уголовного законодательства.

Ключевые слова: субъект преступления, вменяемость, невменяемость, юридический критерий, разум, воля, медицинский критерий, преступление, уголовная ответственность, психическое заболевание, психическое расстройство, психическое состояние, уголовное законодательство.

Annotation: The article on insanity, taking into account the provisions of the criminal legislation of the Republic of Tajikistan, scholars' opinions, and the authors' conclusions, provides a criminal-legal assessment of this phenomenon. While analyzing the concept of insanity, the authors propose a more appropriate definition that may contribute to the improvement of criminal legislation.

Key words: subject of crime, sanity, insanity, legal criterion, mind, will, medical criterion, crime, criminal liability, mental illness, mental disorder, mental state, criminal legislation.

Номукаллафӣ дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳамчун баръакси мукаллафӣ баҳо дода мешавад [17, с. 105]. Чунин назарро олимони ватанӣ низ иброз намудаанд. Мисол, Сатторов Ғ.С. зикр намудааст, ки «Дар қонунгузории ҷиноятӣ мафҳуми мукаллафӣ ба таври алоҳида шарҳ дода нашудааст, барои ҳамин аз рӯйи мафҳуми номукаллафӣ, ки дар м. 24 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, мафҳуми онро ба таври зерин муайянкардан мумкин аст» [16, с. 116]. Дар ин ҷо номбурда мафҳуми мукаллафиро шарҳ додааст, ки дар зербоби аввали ҳамин боб ишора шудааст. Нуқтаи назари Сатторов Ғ.С. ибрознамударо Саидзода А.М. низ баён намудааст [19, с. 195]. Мукаллафӣ ифодаи ҳудро аз номукаллафӣ наёфта, тавсифи алоҳидаро талаб мекунад. Агар ба нуқтаи назаре, ки «мукаллафӣ ифодаи ҳудро аз мафҳуми номукаллафӣ меёбад» тақия намоем, пас,

бояд ба «мукаллафӣ ифодаи ҳудро аз номукаллафӣ ёбад», балки баръакс, «номукаллафӣ ифодаи ҳудро аз мукаллафӣ меёбад», зеро нишонаи ифодакунандаи субъекти ҷиноят «мукаллаф будан» аст. Вобаста ба ин, ҳақ бар ҷониби Абдуллозода Б.В., ки зикр намудааст, ки «Танҳо шахси мукаллаф қобилияти дарк намудани кирдор ва роҳбарӣ намудани онро дорад. Шахсони чунин қобилиятнадошта, яъне шахсе, ки ҳавфнокии кирдори ҳудро дарк ва онро идора карда наметавонад, номукаллаф эътироф шуда, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида намешавад» [3, с. 128]. Дар ин ҷо Абдуллозода Б.В. ишора намудааст, ки баръакси «мукаллафӣ» ин «номукаллафӣ» аст. Абдуллоева Р.А. дар рисолаи диссертатсионии худ [2, с. 59] аз муҳаққиқон Ҳабриев Р.У. ва Спасенников Б.А. [22, с. 61] мисол меорад, ки «...муайян намудани мукаллафӣ аввалин-

дараҷа эътироф гардида, ҳолати номукаллафӣ дуоиминдараҷа мебошад».

Бинобар мухталифии нуқтаи назар, масъалаи муқаррар намудани «номукаллафӣ»-ро чудо аз масъалаи «мукаллафӣ» афзал мешуморем.

Номукаллаф субъекти чиноят эътироф намешавад. Ба шахсе, ки дар ҳолати номукаллафӣ чиноят содир мекунад, ҷораҳои маҷбурии хусусияти тиббидошта таъйин карда мешавад, зеро ӯ ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида намешавад ва ба ӯ ҷазои чиноятӣ таъйин карда намешавад. Бо дарназардошти ин, субъекти чиноят эътироф намешавад, шахси номукаллаф дорои он нишонаи субъекти чиноят намебошад, ки кирдори барои ҷамъият хавфнокро содир намудааст – мукаллаф.

Дар давраҳои инкишофёбии қонунгузории чиноятӣ миёни олимони нуқтаи назари ягона оид ба мафҳуми номукаллафӣ ҷой надошт ва чунин ҳолат то кунун ҷой дорад.

Номукаллафӣ мафҳуми мураккаб буда, аз якҷанд нуқтаи назар баҳо дода мешавад. Зери мафҳуми номукаллафӣ дар назарияи ҳуқуқ ҳамчун факти ҳуқуқӣ баҳо дода шуда, он чун ҳолати истиснокунандаи чиноят ва ҳамчун ҳоси муносибатҳои ҳуқуқии чиноятӣ эътироф карда мешавад. Дар ҳуқуқи чиноятӣ номукаллафӣ ҳамчун категорияи ҳуқуқии чиноятӣ баҳо дода мешавад: шахсони дорои беморихи рӯҳиро аз доираи субъекти ҷавобгарии чиноятӣ ҳориҷ мекунад; субъект ҳангоми содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок қодир нест гунаҳгоруна амал кунад. Тибқи муқаррароти моддаи 24 Кодекси чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КҶ ҚТ) шахси номукаллаф ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида намешавад.

Психиатрҳо зикр менамоянд, ки ба номукаллаф чунин хусусиятҳо хос мебошанд:

а) ҷой доштани андешаҳои бемантик (нодуруст) ва галлютсинатсияҳо (диди хаёлотӣ) ҳангоми содир намудани одамкушӣ ё дигар чиноятҳои зидди шахсият (одатан дар ҳолати шизофрения);

б) қодир набудан оид ба дарк намудани хусусияти воқеъ ва хавфи ҷамъиятии

кирдори худ ҳангоми таҷовуз ба моликияти ғайр ё тартиботи ҷамъиятӣ (беандешагӣ, ки ба олигрофенҳо хос аст);

в) заъифии назарраси идоракунии инстинктҳои худ, аксар вақт дар вобастагии шахвонӣ, ки дар содир намудани ҳаракатҳои маҷбурии хусусияти шахвонӣ ва ҳаракати бадахлоқона нисбат ба хурдсолон зоҳир мегардад;

г) вайроншавии аффеқтивӣ дар намуди аблаҳӣ, ки ба шизофрения хос аст. Чунин ҳолат ба содир намудани таҷовуз ба шахсият ва тартиботи ҷамъиятӣ раво на месозад;

ғ) набудани ангеаи воқеъ дар ҳолати вайроншавии шуур (мастии патологӣ) [8, с. 241].

Павлов В.Г. эътироф намудааст, ки «номукаллафӣ дар худ намудҳои гуногуни парешонҳолиҳои дардмандонаи рӯҳии шахсро доро мебошад, ки дар вақти содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок ба муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории чиноятӣ ҳифзшаванда зарар мерасонад ё таҳдиди расонидани ин зарарро ба вучуд меорад ва наметавонад хусусияти воқеъ ва ба ҷамъият хавфнокии ҳаракатҳои (беҳаракатии) худро дарк намояд ё онҳоро идора карда тавонад, ки гунаҳгории ин шахс ва эътирофи ӯро ҳамчун субъекти чиноят истисно мекунад, ҳамчунин ба ҷавобгарии чиноятӣ ва таъини ҷазо ба онҳоро» [18, с. 66].

Ин нуқтаи назари муаллиф бо дарназардошти нуқтаи назари Михеев Р.И. баҳсалаб мебошад. Олим зикр мекунад, ки «номукаллафӣ – ин чунин ҳолате мебошад, ки гуноҳ ва ҷавобгарии чиноятиро истисно мекунад, аммо на қодир будани шахс оид ба дарк намудани (дар вақти содир намудани чиноят) хусусият ва ба ҷамъият хавфнокии ҳаракатҳои (беҳаракатии) содиршаванда ё идора кардани онҳоро» [11, с. 123].

Бо ақидаи олимони болозикр ҳамфикр шудан мушқил аст, зеро номукаллафӣ асоси ба ҷавобгарии чиноятӣ нақшидаани шахс шуда метавонад, аммо ба истисно кардани гуноҳ робитае надорад ва мукаллафӣ ё номукаллафӣ ифодакунанда ё ифода накардани гуноҳ ё муқаррар кардан ё накардани онро надорад.

Номукаллафӣ аломати гуноҳ набуда, дар доираи субъекти ҷиноят омӯхта мешавад.

Мафҳуми нисбатан комили номукаллафиро Антонян Ю.М. ва Бородин С.В. пешниҳод намудаанд, ки тибқи он «... номукаллафӣ – ин ҳолати рӯҳии шахс, ки дар қодир набудани ҳисобот додан ба кирдори худ ҳангоми содир намудани ҳаракат, беҳаракатӣ (дарк намудани хусусияти воқеъ ва ба ҷамъият хавфнокии кирдор) ё идора кардани онҳо ҳангоми содир намудани онҳо дар натиҷаи ҳолати бемории рӯҳӣ ё заъфи ақл ифода мегардад, ки натиҷаи он озод гардидан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо бо имконияти таъини қарори суд оид ба ҷораҳои маҷбуркунии хусусияти тиббидошта, эътироф мешавад» [4, с. 123].

Абдуллозода Б.В. ба моддаи 24 КҶ ҚТ таъя карда, зикр намудааст, ки «Дар фарқият аз мукаллафӣ қонунгузор мафҳуми номукаллафиро дар қонуни ҷиноятӣ бевосита муайян намудааст, ки мутобиқи он: «Шахсе, ки ҳангоми содир кардани кирдори барои ҷамъият хатарнок дар ҳолати номукаллафӣ қарор дорад, яъне дар асари бемории рӯҳии доимӣ парешонии муваққатии рӯҳӣ, заъфи ақл ё ҳолати дигари беморӣ хавфнокии ҳаракат ё беҳаракатии ҳудро дарк ё онро идора карда наметавонист, субъекти ҷиноят эътироф намегардад ва ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад» (қ. 1. м. 24 КҶ ҚТ)» [3, с. 129].

Мафҳуми номукаллафӣ дар қ. 1 м. 24 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, ки тибқи он «Шахсе, ки ҳангоми содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок дар ҳолати номукаллафӣ буд, яъне бар асари бемории рӯҳии доимӣ, парешонии муваққатии рӯҳӣ, заъфи ақл ва ё ҳолати дигари бемории рӯҳӣ хусусияти воқеъ ва хавфнокии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии ҳудро дарк ё онро идора карда наметавонист, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад».

Дар баробари ин, дар адабиёти қаблӣ мафҳуми номукаллафӣ возеҳ шарҳ дода намешуд. Ҳамин тавр, Артименко Н.В. эътироф мекунад, ки нисбатан дурусттар истифодаи баёни на «ҳангоми», балки «дар вақти» содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок мебошад,

зеро шумораи зиёди ҷиноятҳо ҷой до-ранд, ки содир шудани онҳо дар ҳамоно ҳангом ба вуқӯ намеоянд, балки дар муддати гузариши вақти муайян ба вуқӯ меоянд; - номукаллаф яке аз асосҳои озод гардидан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ намебошад, балки номукаллафӣ ҷавобгарии ҷиноятиро истисно мекунад [5, с. 66].

Зикр намудан ба маврид аст, ки назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва таҷриба ҳамчун анана эътироф мекунанд, ки маҳз номукаллафӣ ҷавобгарии ҷиноятиро истисно мекунад. КҶ ҚТ имконияти озод гардидан аз ҷавобгарии ҷиноятиро бо ҷой доштани якчанд сабабҳо алоқаманд ме-донад (пушаймонӣ аз кирдор, ошӣ шу-дан бо ҷабрдида, тағйир ёфтани вазъият, гузаштани муҳлати ба ҷавобгарии ҷино-ятӣ каши дан ва ғ.).

Ғайр аз норавшаниҳои мафҳумҳои зикргардида, инчунин мумкин аст инҳоро низ ибраз намуд:

– ибораи «ҳаракатҳои ҳудро фаҳмида наметавонист ё ки ин ҳара-катҳои ҳудро саришта карда наметаво-нист» ба қонунгузори ҷиноятӣ қаблӣ, ки ҳоло амал намекунад, хос буд. Исти-лоҳи нисбатан комил «дарк намудани ху-сусияти воқеъ ва хавфнокии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии ҳуд» дар қонунгу-зори ҷиноятӣ амалкардаи стода муқар-рар гардидааст;

– номукаллафӣ – ин ҳолати рӯҳии шахс намебошад, ки дар қодир набудан ифода гардад. Истилоҳҳои «ҳолати рӯҳӣ», «ҳолати рӯх», «ҳолати парешонҳои рӯҳӣ» - тиббӣ буда, фарқгузори онҳо бо мафҳуми ҳуқуқи «номукаллафӣ» мумкин нест.

Ақида оид ба он, ки фарқгузорӣ ми-ёни номукаллафӣ бо ҳолати маҳсуси рӯҳӣ хато аст, дар адабиёти илмӣ ҳанӯз ҷой дорад [15, с. 66]. Бояд зикр намуд, ки баъзе муҳаққиқони муосир номукаллафи-ро ҳамчун ҳолати рӯҳӣ баҳо медиҳанд, вале дар баробари ин эътироф мекунанд, ки номукаллафӣ – мафҳуми на тиббӣ, на психиатрӣ, балки ҳуқуқӣ мебошад [6, с. 247].

Назаренко Г.В. дар он ақида аст, ки мавҷудияти мафҳуми ҳолати номукал-лафӣ ва номукаллафӣ ҳарду қонунӣ

этироф мешаванд ва миёни онҳо фарк гузоштааст. Ба ақидаи ӯ, агар ҳолати номукаллафӣ ҳамчун бемории рӯҳӣ, заъфи ақл ё дигар бемории рӯҳӣ бошад (дараҷаи онтологии критерияи «номукаллафӣ»), пас дар дараҷаи гносеологии ин мафҳум, дар худ тавсифи ҳолати патологӣ рӯҳии дар қонунгузорӣ мустақкамгардидаро дарназар дорад [13, с. 59]. Дар баробари ин, ҳуди муаллиф меъёро оид ба номукаллафӣ пешниҳод мекунад, ки дорои мафҳуми «ҳолати номукаллафӣ» намебошад: «Кирдори гунаҳгоруна ба шахсе нисбат дода намешавад, ки ҳангоми содир намудани он дар ҳолати бемории рӯҳӣ қарор дошта, наметавонист хусусияти ба ҷамъият хавнокии кирдораш ва оқибатҳои онро дарк намояд ё рафтори худро идора кунад» [13, с. 59].

Ба назари мо, ҳуб мешуд аз меъёр оид ба номукаллафӣ истилоҳи «ҳолат» ба «номукаллафӣ» хориҷ карда шавад. Ибораи мазкур қобили қабул намебошад, зеро чунин ҳолат ҷой надорад. Чи тавре зикр гардид, номукаллафӣ ҳолат намебошад ва он категорияи ҳуқуқӣ мебошад. На мукаллафӣ ва на номукаллафӣ парешонии рӯҳӣ ё ҳолати парешонии рӯҳӣ намебошанд. Парешонии рӯҳӣ, заъфи ақл, бемории рӯҳӣ ва дигар намудҳои бемориҳои рӯҳӣ ҳолатҳои мебошанд, ки номукаллафиро муқаррар мекунанд.

Ҳамчунин, бо он ақида, ки «номукаллаф наметавонист оқибатҳои ба ҷамъият хавнокии кирдорашро дарк намояд» розӣ шудан мушкул аст. Чунин шакли баёнро дар мафҳуми номукаллафӣ илова намудан, нодуруст мебошад, зеро чи тавре маълум аст, барои як қатор ҷиноятҳо фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнок ҳамчун нишонаи тарафи объективии ҷиноят, ҳатмӣ намебошад ва чунин ҷиноятҳо аз лаҳзаи содир намудани кирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) барои ҷамъият хавфнок, хотимаёфта эътироф мешаванд, новобаста аз фаро расидани оқибат ё фаро нарасидани оқибат. Бо дарназардоти он, ки оқибати барои ҷамъият хавфнок дар ин таркибҳо мавқеи марказиро доро намебошанд, пас зарурияти ҷой доштани «наметавонист оқи-

батҳои ба ҷамъият хавнокии кирдорашро дарк намояд» намебошад.

Бояд илова намуд, ки оқибати ҳуқуқии номукаллафӣ он аст, ки шахси номукаллаф ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад. Дар мувофиқаи ҷиноятӣ марҳилаи аввали исботи гунаҳгории шахс бо эълони айб оғоз мегардад. Аз хусусиятҳои тафтиши парвандаҳои ҷиноятӣ маълум аст, ки дар марҳилаҳои аввал ба шахсе, ки кирдори барои ҷамъият хавфнокро содир намудааст, айб эълон мекунанд ва минбаъд барои муқаррар намудани ҳолати рӯҳии ӯ экспертиза таъйин карда мешавад. Танҳо пас аз муқаррар намудани он, ки дар вақти содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок шахс номукаллаф буд, мақомоти тафтишотӣ ва минбаъд суд қарори ба ҷавобгарии ҷиноятӣ нақшидани шахсро қабул мекунад (новобаста аз он, ки дар ин ҳолат ба ӯ айб эълон гардидааст).

Вобаста ба ин, Қудратов Н.А. ва Солиев К.Ҳ. зикр намудаанд, ки «Нисбати ҷиноятҳои, ки шахсони номукаллаф содир намудаанд ва ё баъд аз содир кардани ҷиноят мубталои бемории руҳӣ гардидаанд, тафтишоти пешакӣ ҳатмист. Ҳатмӣ будани тафтиши пешакӣ дар парвандаҳои мазкур ба он мақсад аст, ки баъд аз гузаронидани амалҳои мувофиқавӣ (пурсиш, таъини экспертиза ва ғ), муфаттиш метавонад ҳолати беморию пурра исбот намояд [12, с. 508-509]. Аз ин бармеояд, ки ҳангоми баррасии парвандаи ҷиноятӣ, номукаллафӣ ҳамчун оқибати ҳуқуқӣ баҳо дода шуда, ӯ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад.

Тасаввуроте оид ба номукаллафӣ ҷой дорад, ки тибқи он «номукаллафии ҳуқуқии ҷиноятӣ ... - ин ҳолати бо қонунгузории ҷиноятӣ муқарраргардидае мебошад, ки субъекти ҷиноятро истисно мекунад ва бо моҳияти ҷойдоштаи худ, ҳодисаи содир намудани кирдори зиди ҳуқуқии барои ҷамъият хавфноки шахсе, ки дар вақти содир намудани он дар ҳолати бемории рӯҳӣ ё дигар намуди беморӣ наметавонист ба ҷамъият хавфнокии кирдори худро дарк ё онҳоро идора намояд» [7, с. 108]. Дар мафҳуми овардашуда нишонаи зехнии маҳаки ҳуқуқии

мукаллафиро истисно кардааст, ки он дар «дарк накардани хусусити воқеӣ» дар баробари «дарк намудани ба ҷамъият хавфнокии кирдори худ» ифода мегардад. Дар баробари ин, зикр намудан ба маврид аст, ки оқибати ҳуқуқии номукаллафӣ «истисно кардани субъекти ҷиноят» намебошад, балки барои субъекти ҷиноят ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар намегардад, ки бевоқифа аз муқаррароти моддаи 25 КҶ ҚТ бармеояд.

Муаммои комплекси номукаллафиро бе кумаки экспертизаи судӣ бартараф намудан ғайриимкон аст. Дар ҳулосаи экспертизаи психиатрии судӣ бояд намуди ҳолати бемории рӯҳӣ муқаррар карда шавад, на номукаллафии шахс. Мукаллафӣ ё номукаллафии шахсро суд дар асоси ҳулосаи экспертизаи психиатрии судӣ муқаррар мекунад. Вобаста ба ин, нуқтаи назар ҷой дорад, ки тибқи он ҳулосаи экспертон дар бораи мукаллафӣ ё номукаллафӣ даҳлат ба ҳуқуқи судҳо намебошад, зеро барои ҷунин ҳолатҳо ва ҳодисаҳо аз ҷониби илм тавассути усулҳои психиатрӣ омӯхта шудаанд [10, с. 94].

Вобаста ба он, ки қоршиносон бояд мушаххасан ҷиро муқаррар кунанд, як қатор олимони устуворона зикр мекунанд, ки «вазифаи эксперт-психиатр дар ин ҷо бо пешниҳоди ҳулоса вобаста ба дошиҳои махсуси касбии дахлдораш маҳдуд мешавад, - оид ба ҳолати рӯҳии шахс дар вақти содир намудани кирдор ...» [19, с. 53; 21, с. 57].

Вобаста ба ақидаҳои болозикр, номукаллафӣ категорияи ҳуқуқӣ буда, муқаррар намудани он ба салоҳияти ҳуқуқшиносон дохил мешавад ва маҳз – мақомоти тафтишӣ ва судӣ. Дар ин асно, бо дарназардошти талаботи моддаҳои 28 ва 29 Қонуни ҚТ «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» аз 25-уми июли соли 2005, қоршинос вобаста ба мавҷудияти қарешонии муваққатии рӯҳӣ, заъфи ақл, бемории доимии рӯҳӣ ё дигар намуди бемории рӯҳӣ ҳулоса пешниҳод мекунад, вале на бояд номукаллафиро тасдиқ кунад. Ё метавонад дар ҳулосаи худ танҳо тавсия оид ба эътирофи номукаллафӣ пешниҳод кунад.

Вобаста ба ҳолати зикргардида, бар он назар ҳастем, ки қоршинос эксперт бояд нуқтаи назари худро на фақат оид ба ҷой доштани қарешонии рӯҳӣ дар шахс, балки муайян кунад, ки ҷи тағвир ин ҳолат ба «дарки хусусияти воқеӣ ва хавфи ҷамъиятии кирдори ин шахс ё онҳоро идора карда тавонистани ӯ» таъсир мерасонад. Бе муқаррар намудани таъсири намудҳои қарешонҳои рӯҳӣ ба «дарки хусусияти воқеӣ ва хавфи ҷамъиятии кирдор ё онҳоро идора карда тавонистан», ки маҳаки ҳуқуқии номукаллафӣ эътироф мешавад, аз тарафи мақомоти тафтишию судӣ муайян намудани мукаллафӣ ё номукаллафӣ ғайриимкон аст.

Ҷун мукаллафӣ ва мукаллафии маҳдуд, барои муқаррар намудани табиати ҳуқуқии ҷиноятӣ номукаллафӣ низ, муайян намудани маҳақҳои ҳуқуқӣ ва тиббии он муҳим эътироф мешаванд.

Маҳаки тиббии номукаллафӣ, ки дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳамчун «рӯҳӣ» ифода гардидааст, бояд аз тарафи экспертизаи психиатрии судӣ муқаррар карда шавад, на ҳуқуқшиносон. Маҳаки ҳуқуқии номукаллафӣ бошад, дар вақти гузаронидани экспертиза, он бояд якҷоя бо психиатр, психолог ва минбаъд аз тарафи мақомоти тафтишию судӣ дар маҷмӯъ бо дарназардошти ҳамаи маводи ҷамънамудаи парвандаи ҷиноятӣ таҳлил карда мешавад.

Маҳаки ҳуқуқии номукаллафӣ аз рӯи нишонаҳои зеҳнӣ ва иродавӣ баҳо дода мешавад. Назаренко Н.Г. дуруст зикр намудааст, ки «маҳз нишонаи зеҳнии маҳаки ҳуқуқиро идрок (дарк карда тавонистан) номидан мумкин аст» [14, с. 80].

Қонунгузории ҷиноятӣ амалкунанда аз ибораи «маъноӣ ҳаракатҳои худро фаҳмида наметавонист ё ки ин ҳаракатҳои худро саришта карда наметавонист» даст кашадааст. Ин ибора ба шакли нав тағйир шудааст, ки тибқи он «хусусияти воқеӣ ва хавфнокии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк ё онро идора карда наметавонист». Ҷоиз ба эътироф аст, ки мафҳуми дуом аз мафҳуми аввала муваффақтар ва дурусттар аст, зеро нисбатан дақиқ ҷиҳати иҷто-

моии кирдори содирнамуда ва аҳамият ҳукукии онро нишон додааст.

Моддаи 26 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ нишонаи зехнии маҳаки ҳукукии номукаллафиро дар «дар дарк карда натавонистани зиддиҳукукии кирдори (амал ё беамалии) худ» муқаррар кардааст. Бо дарназардошти ин, мафҳуми «мукаллафӣ» ва «номукаллафӣ» сирф категорияи ҳуқуқӣ буда, онҳо дар ҳам қонунгузории ҷинояти ва ҳам қонунгузории ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ягона инъикос карда шаванд. Бинобар ин, пешниҳод мегардад, ки «дарки зиддиҳуқуқӣ будани хавфнокии ҷамъиятӣ» дар маҳуми номукаллафии ин қонунгузориҳо ворид карда шавад.

Нишонаи иродавии маҳаки ҳукукии номукаллафӣ дар «идора карда натавонистани ҳаракат ё беҳаракатии худ» ифода мегардад. Аммо, Кузмин Д.А. пешниҳод мекунад, ки ҳолатҳое ҷой доранд, ки шахс хусусияти воқеӣ ва хавфнокии ҷамъиятии кирдори худро дарк мекунад, вале вобаста ба ҳолати бемориаш онро идора карда наметавонад. Мисол меорад, ки шахс дар ҳолати гуруснагии (вобастагии дараҷаи зиёд – Н.П.) маводди нашъаовар, бо мақсади ба даст овардани маводди нашъаовар ба кормандони беморхона ҳучум мекунад, хусусияти ба ҷамъият хавфнокии кирдори худро хуб дарк мекунад, аммо дар баробари ин, бинобар вайроншавии зиёди самти ирода аз сабаби вобастагии зиёди маводди нашъаовар, худро идора карда наметавонад.

Дар баробари ин, Кузмин Д.А. дар он назар аст, ки барои эътирофи маҳаки ҳукукии номукаллафӣ, мавҷудияти яке аз нишонаҳои он кифоя аст [9, с. 41-42]. Дар таҷриба чунин ҳолатҳо зиёд ба назар мерасанд, вале бояд дар назар дошт, ки чунин ҳолати рӯхӣ номукаллаф эътироф намешавад.

Ҳангоми муқаррар намудани номукаллафӣ бояд, ҳам нишонаи зехнӣ – «хусусияти воқеӣ ва хавфнокии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк карда наметавонист» ва ҳам иродавӣ – «хавфнокии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худро идора карда наметавонист» муқаррар карда шавад. Дар сурати ҷой надо-

штани яке аз ин нишонаҳои маҳаки ҳукукии номукаллафӣ, шахс номукаллаф эътироф намешавад.

Вобаста ба маҳаки тиббии номукаллафӣ, ҷои ба зикр аст, ки қонунгузории ҷиноятии ҚТ дар таҳрири амалкунандааш дар худ ин маҳакиро нигоҳ доштааст, ки онро чор намуди парешонҳолӣ рӯхӣ ташкил медиҳанд: бемории рӯхӣ доимӣ; парешонии муваққатии рӯхӣ; заъфи ақл; ҳолати дигари бемории рӯхӣ. Бо чор намуди парешонҳолӣ рӯхиро муқаррар намудан, қонунгузор яқинан ишора мекунад, ки ин парешонҳолӣҳои рӯхӣ дараҷа ва хусусиятҳои гуногунро доро мебошанд.

Вазифаи қонунгузор ин нест, ки рӯйхати пурраи парешонҳолӣҳои рӯхиро дар худ доро бошад ё рӯйхати комил ё тафриқагузории ин намуди беморӣ барои рушди қонунгузории ҷиноятӣ ягон таъсир расонида наметавонад. Ҳатто дар адабиёт нуқтаи назари «барзиёдӣ» [23, с. 35] нисбати чунин ҳолат ифода гардида, пешниҳод гардидааст, ки истилоҳи ягонаи «парешонҳолӣи рӯхӣ» кифоя аст. Дар ягон моддаи Кодекси тандурустии ҚТ аз 30-юми майи соли 2017 намудҳои бемории рӯхӣ номбар нагардида, дар умум истилоҳи «бемории рӯхӣ» истифода шудааст [1].

Ба ақидаи мо, ибораи «парешонии рӯхӣ» бояд дар мафҳуми номукаллафӣ (м. 24 КҶ ҚТ) ҳамчун маҳаки тиббӣ нигоҳ дошта шавад кифоя аст, ки ҳама намудҳои бемориҳои рӯхиро дарбар мегирад. Дар боби V (F) ТББ-10 ҳама намудҳои парешонии рӯхӣ бо ибораи «Парешонии рӯхӣ ва парешонии кирдор» мустақкам гардида, онро дар 10 намуд тасниф кардааст.

Ҳамчунин, ба назари мо, на бояд мафҳуми маҳакиҳои тиббии номукаллафиро бо мафҳуми муқаррарнамудаи м. 25 КҶ ҚТ қиёс намуд, ки ибораи «парешонҳолӣи рӯхӣ, ки мукаллафиро истисно намекунад» истифода кардааст. Дар ин маврид, мазмуни м. 24 КҶ ҚТ бояд ибораи «парешонҳолӣи рӯхӣ, ки мукаллафиро истисно мекунад»-ро доро бошад, на «номукаллафӣ»-ро.

Дар муайян намудани маҳакҳои тиббии номукаллафӣ, ҳатман бояд парешонҳои рӯҳӣ хусусияти дардмандонаро доро бошад, зеро он метавонад маҳаки тиббии номукаллафиро тавсиф кунад. Ҳама намудҳои парешонҳои рӯҳӣ нодардмандона наметавонанд ба сифати маҳакҳои тиббии номукаллафӣ баромад кунанд.

Ба назари аксари олимони «маҳаки тиббии номукаллафӣ аз тарафи экспертизаи психиатрияи судӣ муайян карда мешавад» [7, с. 107].

Ба назари мо, аз мафҳуми номукаллафӣ рӯйхати маҳдуди намудҳои бемории рӯҳӣ хориҷ карда шаванд, ин ба соҳаи тиббӣ – психиатрия дохил мешавад.

Дар қ. 3 м. 24 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, ки «Шахсе, ки дар ҳолати мукаллафӣ чиноят содир намуда, вале то баровардани ҳукми суд мубталои бемории рӯҳӣе шудааст, ки барои дарки ҳавфи кирдори худ ё идора кардани онро имконият намедихад, ҳамчунин ҷазо дода намешавад. Суд метавонад нисбати ҷунин шахс ҷораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббиро раво бинад ва пас аз шифо ёфтани ин шахсро ҷазо додан мумкин аст, агар муҳлатҳои дар моддаи 75 ҳамин Кодекс пешбинишуда нагузашта бошад». Ин муқаррарот барои эътироф кардан ё накардани субъекти чиноят ягон аҳамияти ҳуқуқӣ надорад. Бинобар ин, қ. 3 аз м. 24 КҶ ҚТ хориҷ гардида, дар моддаи дахлдори боби 15 муқаррар карда шавад.

Ҳамин тавр, бо дарназардошти нуқтаи назари ироагардида оид ба мафҳуми номукаллафӣ дар ҳуқуқи чиноятӣ, ҷунин пешниҳодҳо манзур карда мешаванд:

1. Номукаллафиро наметавон бо намудҳои бемориҳои рӯҳӣ ҳаммаъно доданист ва онро ба рӯйхати оддии ҳолатҳои дардмандонаи рӯҳӣ нисбат додан мумкин нест. Номукаллафӣ танҳо маҳаки ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад.

2. Номукаллафӣ ҳолати махсуси рӯҳӣ низ эътироф намешавад.

3. Муқаррар кардани номукаллафӣ вазифаи тафтишӣ судӣ эътироф мешавад, на экспертизаи психиатрияи судӣ. Экспертҳо ҳуқуқ надоранд мукаллафӣ ё

номукаллафии шахсро муқаррар кунанд, зеро ин танҳо ба салоҳияти мақомоти тафтишӣ судӣ дохил мешавад. Эксперт бояд мавҷудияти маҳаки тиббии номкаллафӣ (беморӣ) ва ҳуқуқиро (то кадом дараҷа парешонҳои дардмандонаи рӯҳӣ ба қодир будани дарккунӣ ва идоракунӣ таъсир расонидааст) муайян кунад.

4. Маҳакҳои тиббии номукаллафӣ, ки дар м. 25 КҶ ҚТ оварда шудаанд (бемории рӯҳӣ доимӣ, парешонии муваққатии рӯҳӣ, заъфи ақл, ҳолати дигари бемории рӯҳӣ) бо ибораи «парешонҳои рӯҳӣ» маҳдуд карда шаванд, зеро ин ибора дар худ ҳама намудҳои маҳакҳои тиббии номукаллафиро дарбар мегирад. Барои муқаррар кардани маҳаки тиббии номукаллафӣ зарур нест, ки ҳама намудҳои парешонҳои рӯҳӣе, ки дар боби V (F) ТББ-10 тасниф гардидаанд, нишон дода шаванд.

5. Мафҳуми «ба ҷамъият ҳавфнокӣ» мафҳуми нопурра омӯхташуда эътироф мегардад ва барои ба табиати ҳуқуқии чиноятӣ мутобик будан пешниҳод мегардад, ки дар маҳаки ҳуқуқӣ ибораи «зиддихуқуқи будани ба ҷамъият ҳавфнокӣ» истифода бурда шавад.

6. Пешниҳод карда мешавад, ки дар қонунгузориҳои чиноятӣ ҚТ м. 24 КҶ ҚТ дар таҳрири зерин муқаррар карда шавад:

«Моддаи 24. Номукаллафӣ

1) Шахсе, ки дар вақти содир намудани кирдори барои ҷамъият ҳавфнок номукаллаф буд, яъне, бар асари парешонҳои дардмандонаи рӯҳӣ хусусияти воқеӣ ва зиддихуқуқӣ будани ба ҷамъият ҳавфнокии ҳаракати (беҳаракатии) худро дарк ё онро идора карда наметавонист, ба ҷавобгариҳои чиноятӣ кашида намешавад.

2) Ба шахсе, ки номукаллаф эътироф шудааст, ҷораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббии дар ҳамин Кодекс пешбинигардидаро таъин кардан мумкин аст.»

7. Пешниҳод карда мешавад, ки ҷиҳати як ҳел ифода гардидани мафҳуми номукаллафӣ, м. 26 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ дар таҳрири зерин муқаррар карда шавад:

«Моддаи 26. Номукаллафӣ

Шахси воқеие, ки дар вақти содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ номукаллаф буд, яъне, бар асари парешонҳолии дардмандонаи рӯҳӣ хусусияти воқеӣ ва зиддиҳуқуқӣ будани кирдори (амал ё беамалии) худро дарк ё онро идора карда наметавонист, ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида намешавад.».

8. Пешниҳод карда мешавад, ки қ. 3 аз м. 24 ҚЧ ҚТ хорич гардида, дар моддаи дахлдори боби 15 муқаррар карда

шавад, зеро қонунгузории ҷиноятӣ шартӣ ҷавобгарии ҷиноятиро дар баробари ба синну соли муқарракардаи ҚЧ ҚТ расидан, шахси воқеӣ будан, инчунин, мукаллаф (номукаллаф набошад) будан эътироф кардааст ва ин шарт танҳо дар вақти содир намудани ҷиноят ба назар гирифта мешавад. Муқаррароти қ. 3 м. 25 ҚЧ ҚТ барои эътироф кардан ё накардани субъекти ҷиноят ягон аҳаммияти ҳуқуқӣ надорад.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017, №1413 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=129517> (санаи муҳоҷият: 05.11.2025).
2. Абдуллоева, Р.А. Медицинская преступность в Республике Таджикистан: уголовно-правовые и криминологические проблемы: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Рано Абдуалиевна Абдуллаева. – Душанбе, 2023. – 543 с.
3. Абдуллозода, Б.В. Хифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Баҳодур Валӣ Абдуллозода. – Душанбе, 2024. – 191 с.
4. Антонян, Ю.М., Бородин, С.В. Преступное поведение и психические аномалии // Под ред. В.Н. Кудрявцева. Издательство «Спарк». М., 1998. – 215 с.
5. Артименко, Н.В. Актуальные проблемы вменяемости (невменяемости) и возраста уголовной ответственности (сравнительный историко-правовой анализ уголовного законодательства РФ и Франции): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Наталья Викторовна Артеменко. – Ростов-на-Дону, 1999. – 205 с.
6. Балабанова, Л.М. Судебная психопатология (вопросы определения нормы и отклонений) / Л.М. Балабанова. – Донецк: Сталкер, 1998. – 432 с.
7. Богомяков, Ю.С. Уголовно-правовая невменяемость: критерии и признаки. // Советское государство и право. – 1989. – № 4. – С. 103–108.
8. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. Д.Ю.Н., профессор А.В. Наумов. – М.: Юрист, 1996. – 824 с.
9. Кузьмин, Д.А. Уголовно-правовые проблемы совершения общественно опасных деяний в состоянии невменяемости и аффекта: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дмитрий Александрович Кузьмин. – Нижний Новгород, 2005. – 205 с.
10. Лунц, Д.Р. Проблема невменяемости в теории и практике судебной психиатрии / Д.Р. Лунц. – М.: «Медицина», 1966. – 236 с.
11. Михеев, Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р.И. Михеев. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 1983. – 300 с.
12. Муродияи ҷиноятӣ: китоби дарсӣ / муҳаррири масъул Р.Р. Юлдошев. – Душанбе: «ЭР-граф», 2018. – 556 с.
13. Назаренко, Г.В. Невменяемость в уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Геннадий Васильевич Назаренко. – Орел, 1992. – 178 с.
14. Назаренко, Г.В. Принудительные меры медицинского характера в уголовном праве: учебное пособие / Г.В. Назаренко. – М.: «Ост-89», 2000. – 80 с.
15. Назаренко, Г.В. Эволюция понятие невменяемости / Г.В. Назаренко // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 61–67.
16. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ / Зери таҳрири Н.А. Фафорова ва Ҳ.С. Салимов. – Душанбе: «З. Камолиддин», 2011. – 344 с.
17. Павлов, В.Г. Субъект преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.
18. Павлов, В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность: монография / В.Г. Павлов. – СПб.: Издательство «Лань», 2000. – 188 с.
19. Продченко, Б., Рудяков, А. Больная тема // Коммунист. – 1989. – № 3. – С. 48-57.

20. Саидзода, А.М. Чавобгариҳои ҷиноятӣ барои расонидани зарари молу мулкӣ бо роҳи фиреб ё сӯиистифодаи боварӣ: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ.: 12.00.08 / Абдумачид Муминҷон Саидзода. – Душанбе, 2024. – 195 с.
21. Степичев, С.С., Хомовский, А.А. Особенности производства по применению принудительных мер медицинского характера // Социалистическая законность. – 1967. – № 5. – С. 55-58.
22. Хабриев, Р.У., Спасенников, Б.А. История медицинских и правовых взглядов на психическое здоровье преступника (XIV-XIX вв.) // Журнал российского права. – 2017. – № 12. – С. 55-61.
23. Шишков, С.Н. Уголовный кодекс России и проблемы невменяемости / С.Н. Шишков // Журнал Российского права. – 1998. – № 1. – С. 35-42.

References

1. Health Code of the Republic of Tajikistan dated May 30, 2017, No. 1413 // [Electronic resource]. – Source: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=129517> (accessed: November 5, 2025).
2. Abdullaeva, R.A. Medical Crime in the Republic of Tajikistan: Criminal-Legal and Criminological Issues: Doctor of Law Dissertation: 12.00.08 / Rano Abdualieva Abdullaeva. – Dushanbe, 2023. – 543 p.
3. Abdullozoda, B.V. Criminal-Legal Protection of Water in the Republic of Tajikistan: Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Bahodur Vali Abdullozoda. – Dushanbe, 2024. – 191 p.
4. Antonyan, Yu.M., Borodin, S.V. Criminal Behavior and Mental Anomalies // Edited by V.N. Kudryavtsev. – M.: Spark Publishing, 1998. – 215 p.
5. Artemenko, N.V. Topical Issues of Sanity (Insanity) and the Age of Criminal Responsibility (A Comparative Historical-Legal Analysis of the Criminal Legislation of the Russian Federation and France): Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Natalya Viktorovna Artemenko. – Rostov-on-Don, 1999. – 205 p.
6. Balabanova, L.M. Forensic Pathopsychology (Issues of Defining Norms and Deviations) / L.M. Balabanova. – Donetsk: Stalker, 1998. – 432 p.
7. Bogomyagkov, Yu.S. Criminal-Legal Insanity: Criteria and Features // Soviet State and Law. – 1989. – No. 4. – Pp. 103–108.
8. Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation / Ed. by Doctor of Law, Professor A.V. Naumov. – M.: Jurist, 1996. – 824 p.
9. Kuzmin, D.A. Criminal-Legal Problems of Committing Socially Dangerous Acts in a State of Insanity and Affect: Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Dmitry Alexandrovich Kuzmin. – Nizhny Novgorod, 2005. – 205 p.
10. Lunts, D.R. The Problem of Insanity in the Theory and Practice of Forensic Psychiatry / D.R. Lunts. – M.: Meditsina, 1966. – 236 p.
11. Mikheev, R.I. Problems of Sanity and Insanity in Soviet Criminal Law / R.I. Mikheev. – Vladivostok: Far Eastern University Publishing House, 1983. – 300 p.
12. Criminal Procedure: Textbook / Chief Editor R.R. Yuldoshev. – Dushanbe: “ER-Graph”, 2018. – 556 p.
13. Nazarenko, G.V. Insanity in Criminal Law: Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Gennady Vasilievich Nazarenko. – Orel, 1992. – 178 p.
14. Nazarenko, G.V. Compulsory Medical Measures in Criminal Law: A Textbook for Law Schools and Faculties / G.V. Nazarenko. – M.: “Ost-89”, 2000. – 80 p.
15. Nazarenko, G.V. The Evolution of the Concept of Insanity // State and Law. – 1993. – No. 3. – Pp. 61-67.
16. Criminal Law. General Part: Textbook / Edited by N.A. Ghafforova and H.S. Salimov. – Dushanbe: “Z. Kamoliddin”, 2011. – 344 p.
17. Pavlov, V.G. The Subject of Crime / V.G. Pavlov. – St. Petersburg: Legal Center Press, 2001. – 318 p.
18. Pavlov, V.G. The Subject of Crime and Criminal Liability: monograph / V.G. Pavlov. – St. Petersburg: “Lan” Publishing House, 2000. – 188 p.
19. Prodchenko, B., Rudyakov, A. A Painful Topic // Kommunist. – 1989. – No. 3. – Pp. 48–57.
20. Saidzoda, A.M. Criminal Liability for Causing Property Damage by Means of Fraud or Abuse of Trust: Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Abdulmajid Muminjon Saidzoda. – Dushanbe, 2024. – 195 p.
21. Stepichev, S.S., Khomovsky, A.A. Features of Proceedings on the Application of Compulsory Medical Measures // Socialist Legality. – 1967. – No. 5. – Pp. 55–58.
22. Khabriev, R.U., Spasennikov, B.A. History of Medical and Legal Views on the Mental Health of the Offender (14th–19th Centuries) // Journal of Russian Law. – 2017. – No. 12. – Pp. 55-61.
23. Shishkov, S.N. The Criminal Code of Russia and Problems of Insanity // Journal of Russian Law. – 1998. – No. 1. – Pp. 35-42.

ТДУ 343.131:342.721

КАФОЛАТҲОИ ДАХЛНОПАЗИРӢ ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯӢ
ГАРАНТИИ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ
GUARANTEES OF IMMUNITY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

АБДУЛЛОЕВА М.К.
ABDULLOEVA M.K.

*Дотсенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурории
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ*
*Доцент кафедры судебного права и прокурорского надзора
Таджикского государственного университета права, бизнеса и
политики, кандидат юридических наук*
*Associate professor of Judicial law and prosecutorial supervision
Tajik state University of Law, Business and Politics,
Candidate of Legal Sciences*

e-mail:
abdullaeva.m.k@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.9. Ҳуқуқи муурофияи чиноятӣ (5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-ҳуқуқӣ)

Научная специальность: 5.5.9. Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.9. Criminal Procedure Law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиҳанда: АБДУЛЛОЗОДА Н.Р. – сардори кафедраи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯи факултети № 4-уми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия.

Рецензент: АБДУЛЛОЗОДА Н.Р. – начальник кафедры оперативно-розыскной деятельности факультета № 4 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, полковник милиции.

Reviewer: ABDULLOZODA N.R. – head of the Department of Operational Investigation of the Faculty № 4 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Police Colonel.

Аннотатсия: Мақола ба кафолатҳои дахлнопазирӣ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ҳангоми пешбурди парвандаҳои чиноятӣ бахшида шудааст. Қайд шудааст, ки дар ҷараёни муурофияи чиноятӣ маҳдуд гаштани дахлнопазирӣ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, танҳо дар сурати мавҷуд будани асосҳои қофӣ, бо тартиби муқарраркардаи қонун, танҳо дар сурати мавҷуд будани розигии прокурор ва бо иҷозати суд муқаррар шудааст. Муаллиф вобаста ба ҳамин масъалаҳо тақлифу пешниҳодҳои ҳудро дар бобати зарурати тақмил дода шудани қоидаҳои муурофиявии чиноятӣ таъмини дахлнопазирӣ асоснок кардааст.

Важҳои қалидӣ: кафолатҳои дахлнопазирӣ, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳо, кафолатҳои муурофиявӣ, амалҳои тафтишотӣ, дахлнопазирӣ шахсият, дастгир кардан.

Аннотация: Статья посвящена гарантиям неприкосновенности прав и свобод человека и гражданина в уголовном процессе. В работе отмечается, что в уголовном процессе ограничение прав и свобод допускается только при наличии достаточных оснований и в особых случаях, предусмотренных законом и только с согласия прокурора и решения суда. Автор выдвигает обоснованные положения по совершенствованию мер обеспечения неприкосновенности в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: гарантии неприкосновенности, защита прав и свобод, процессуальные гарантии, следственные действия, личная неприкосновенность, задержание.

Annotation: Article is devoted to the guarantees of the inviolability of the rights and freedoms of man and citizen in the criminal process. The paper notes that in the criminal process, the restriction of the rights of freedoms is allowed only if there are sufficient grounds and in special cases provided for by law, and only with the consent of the prosecutor and the decision of the court. The author of the work puts forward reasonable provisions for improving measures to ensure immunity in criminal proceedings.

Key words: guarantees of immunity, protection of rights and freedoms, procedural guarantees, investigative actions, personal immunity, arrest.

Хукуку озодиҳои инсонро давлат эътироф карда, ба ӯро, иҷро ва ҳимояи онҳо масъул шудааст. Давлат онҳоро ҳамчун заминаи мавҷудияти инсон дар сарчашмаҳои расмӣ ҳуқуқ эътироф мекунад, ӯро ва иҷрои онҳоро бо қарорҳои таъмин менамояд. Давлат дар муносибат бо одамон ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрвандро ӯро мекунад ва аз дигар субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ ӯро иҷро талаб мекунад. Давлат барои ӯро дурусти ҳукуку озодиҳо шароит фароҳам меорад. Давлат ҳукуку озодиҳоро қарор дода, дар ҳолати вайроншавии онҳо субъектҳои таҷовузкунандаро ба ҷавобгарӣ мекашад. Таваҷҷути мақомоти судӣ ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ механизми ҳимояи ҳукуку озодиҳоро муқаррар мекунад.

Дахлнопазирӣ ва ҳимояи ҳукуку озодиҳо дар низомӣ ба амалбарории адолати судӣ нақши хело муҳимро дорад. Ба ҳадафҳои муҳофизати судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ ноил шудан, ҳаргиз маънои ғайриқонунӣ ва беасос маҳдуд кардани қарорҳои дахлнопазирӣ надорад.

Тибқи муқаррароти меъёрҳои конститусионӣ, дар ҷараёни муҳофизати ҷиноятӣ маҳдуд гаштани дахлнопазирӣ ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд, танҳо дар сурати мавҷуд будани асосҳои қонунӣ, бо тартиби муқарраркардаи қонун, танҳо дар сурати мавҷуд будани розигии прокурор ва бо иҷозати суд пешбинӣ шудааст. Яъне, ин гуна маҳдудкунӣ танҳо бо мақсади иҷрои вазифаҳои муҳофизати

ҷиноятӣ, иҷрои ҳукм ва таъмини адолати судӣ раво дониста мешаванд.

Қарорҳои муҳофизати ҷиноятӣ - ин истилоҳи илмӣ муҳофизати ҷиноятӣ мебошад [4, с. 92-100]. Лекин мафҳуми ҳақиқӣ қарорҳои дахлнопазирӣ дар қонунгузори муҳофизати ҷиноятӣ ва санадҳои ҳуқуқӣ-байналмилалӣ ва ҳуқуқҳои инсон он истифода бурда нашудааст.

Дар меъёрҳои қонунгузорӣ «дахлнопазирӣ» аз нуқтаи назари ҳуқуқи инсон, озодӣ ва манфиатҳои ӯ ифода ёфтааст, ки нисбати ҳеҷ кас шикаста, ҷазо ва муносибати ғайриинсо раво дониста намешавад [12, с. 132]. Бинобар ин, маънои он бояд дар сатҳи меъёрӣ, тибқи талаботи қонун, мақсаднок, қобили қабул ва ягона ифода шавад.

Дар адабиёт ҷиҳатҳои мафҳум ва маънои қарорҳои дахлнопазирӣ ва ҳимояи ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд ақидаҳои гуногун иброз мешаванд [5, с. 18]. Олимон қайд мекунанд, ки дахлнопазирӣ ҳуқуқи ҳар як шахсро ба ҳимояи давлатӣ аз таҷовузи ҷиноят ва ҷинояткорӣ ифода мекунад [9, с. 149-154]. Муҳаққиқон андеша доранд, ки дахлнопазирӣ ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд нораво будани татбиқи ҳама гуна тарзу воситаҳои ғайриқонунӣ ва беасос нисбати ҳукуку озодиҳои шахс дар ҷараёни пешбурди парвандаи ҷиноятӣ аст [6, с. 368]. Тарафдорони ақидае, ки тибқи он дахлнопазирӣ ифодакунандаи маҷмӯи қарорҳои муҳофизати ҷиноятӣ аз ҳама гуна маҳдудият ва ҷараҳои маҷбурӣ мебошад, андешаҳои худро бо пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ вобаста мекунанд

[7, с. 75-81]. Масалан, Корнуков В.М. кайд кардааст, ки «меъёрҳое, ки талаботҳои дахлнопазириро пешбинӣ мекунанд, ҳадди муайян ва шартҳои асосии маҳдуд карда шудани ҳукуку озодиҳои шахс ҳангоми татбиқи чораҳои маҷбурӣ дар муҳофизати ҷиноятӣ мебошанд». Аз нигоҳи Воеводин Л.Д. дахлнопазирӣ ҳукуку озодиҳои инсон дар муҳофизати ҷиноятӣ бояд ба тариқи васеъ шарҳ дода шавад, ки мазмун он ҳам кафолати муҳофизатӣ аз таҷовузи ҷинояткорӣ, ва аз ҷониби дигар, ҳамчун воситаи ҳимояи ҳукуку озодиҳои шахс аз татбиқи ҳабс ва дастгир карданиро дарбар мегирад.

Қонуни муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолатҳоро пешбинӣ мекунад, ки вобаста ба мазмун, фоида ва ҳадди маҳдуд карда шудани дахлнопазирӣ озодиҳои шахс, амалҳои муҳофизати ҷиноятӣ бе иҷозати суд ҳам анҷом дода мешаванд [2]. Масалан, ҳангоми дастгир кардани шахс ба сифати гумонбар (м. 92 Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КМҶ ҚТ)); гирифтани намунаҳо ба ташҳиси муқоисавӣ (м. 215 КМҶ ҚТ); маҷбуран овардан (м. 115 КМҶ ҚТ); кофтукови шахсӣ (м. 193 КМҶ ҚТ).

Дар пешбурди амалҳои тафтишотӣ судӣ бошад, дахлнопазирӣ на танҳо озода, инчунин манзил, мукотиба, суҳбатҳои телефонӣ, муросилот, муҳобироти шахс маҳдуд гашта, боиси маҳдуд шудани ҳукуку озода, ғош шудани сирри оилавӣ ва шахсӣ мегарданд [11, с. 645].

Тартиби пешбурди ин гуна амалҳои тафтишотӣ, асосҳои муайян, риояи қоидаҳо ва ҳадди маҳдуд гаштани дахлнопазирӣ ҳукуку озодиҳои шахсро қонун пурра пешбинӣ мекунад, ки риоя ва иҷроиши онҳо ҳатмӣ мебошанд. Дар ҷунин ҳолатҳо шахси пешбарандаи таъкиби ҷиноятӣ – таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор вазифадоранд, ки шоҳид, ҷабрдида, ҳимоятгар, даъвогари граҷданӣ, ҷавобгари граҷданӣ, коршинос, мутахассис, тарҷумон, шахсони ҳолис ва шахсони дигари

ҳангоми пешбурди амали тафтишӣ иштирокдоштаро дар бораи норавоии ғош кардани маълумоти тафтиши пешакӣ бе иҷозати мақомоти пешбурди парванади ҷиноятӣ огоҳ созанд. Аз шахсони зикршуда дар хусуси огоҳ карда шуданашон оид ба ҷавобгариӣ пешбиниқардаи моддаи 361 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҚТ) забонҳат гирифта мешавад.

Масалан, ҳангоми гузаронидани кофтуков; дарёфт кардан; гӯш кардан ва сабти гуфтугӯ; ҳабси маблағи амонатҳо, суратҳисобҳои бонкӣ, қоғазҳои қиматнок; ҳабси амвол; ҳабси муросилоти почтаю телеграф, азназаргузаронӣ ва дарёфт карда гирифтани онҳо; шаҳодатқунонӣ, нишон додан барои шинохтан, азназаргузаронии манзил бевосита маҳдуд шудани дахлнопазирӣ ҳукуку озодиҳои шахс ё ошкор шудани сирри оилавӣ, шахсӣ низ дида мешаванд.

Бинобар ин, яке аз талаботҳои муҳофизати ҷиноятӣ оид ба асоснок (мақсаднок) ва қонунӣ анҷом дода шудани амалҳои тафтишотӣ, ки дар ҷараёни онҳо ҳукуку озодиҳои шахс маҳдуд мешавад, ин розигии прокурор ва иҷозати суд мебошад.

Розигии прокурор ва иҷозати суд шаклҳои назорати давлатӣ дар ҷараёни тафтиши то судии пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ, ифодақунандаи салоҳияти расмӣ ва истисноии онҳо ба шумор меравад [9, с. 149-154]. Розигии прокурор ва иҷозати суд кафолатҳои ҳукукӣ-муҳофизати риояи ҳадди маҳдуд гаштани дахлнопазирӣ ҳукуку озодиҳои шахрвандон дар ҷараёни муҳофизати ҷиноятӣ мебошанд.

Прокурор ва суд, судя дар доираи салоҳияти худ мавод аз ҷониби мақомоти таъкиби ҷиноятӣ барои татбиқи чораҳои муҳофизати ҷиноятӣ ё анҷом дода шудани амалҳои тафтишотӣ пешниҳод гардиқаро мавриди омӯзиши ҳаматарафа ва санҷиши дақиқ қарор медиҳанд. Дар мавриди пешбиниқардаи қонун дар баррасии ин масъалаҳои муҳофизати ҷиноятӣ шахсони манфиатдор (гумонбаршуда, айбдоршаванда,

ҳимоятгар) бевосита иштирок менамоянд. Танҳо дар сурати риоя ва иҷро шудани талаботҳои муайянкардаи қонун ва мавҷудияти асосҳои воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ногузир будани татбиқи чораҳои маҷбурии мурофиавии ҷиноятӣ ва ё анҷом дода шудани амалҳои тафтишотӣ муқаррар ва иҷозат дода мешаванд [10, с. 52-57].

Ба андешаи мо, вобаста ба асос ва тартиби татбиқи чораҳои маҳдудкунанда, ҳамаи чораҳои маҷбурии мурофиавии ҷиноятӣ ба ду гурӯҳ ҷудо карда мешаванд: чораҳои воқеан маҳдудкунандаи озолии шахсии шахрвандон, аз он ҷумла, озодона гашту гузор намудан (ба ҳабс гирифтани, ҳабси хонагӣ, забонхат оид ба маҳалли истиқоматро тарк накардан, ба назорати фармондеҳии қисми ҳарбӣ супоридан); танҳо таъсирасонии руҳӣ маънавӣ, аз он ҷумла: а) амволи (гарав, кафолати шахсӣ); б) ғайриамволи (ба назорат супоридани ноболиғ).

Зимни татбиқи чораҳои гурӯҳи якум, озолии шахс пурра маҳдуд карда мешавад, ҳангоми ба ҳабси пешакӣ гирифтани гумонбаршаванда ва ё айбдоршаванда, ҳангоми ҷойгир намудани ноболиғ ба муассисаҳои махсуси тарбиявӣ. Дар сурати муқарар намудани манъи тарк кардани ҳудуди шаҳр ва ё ноҳия (ҳабсӣ хонагӣ, забонхат оид ба маҳалли истиқоматро тарк накардан) қисман маҳдуд карда мегардад.

Ғайр аз ин, бо мақсади таъмин намудани дахлнопазирии ҳуқуқи озолиҳои шахс дар мурофиаи ҷиноятӣ қонун дигар воситаҳо, имкониятҳои ҳуқуқиро низ пешбинӣ мекунад, ки онҳо мазмуни нисбатан васеъ доранд ва бояд ба роҳбарӣ гирифта шаванд.

Таҳлили дахлнопазирии шахсият аз он шаҳодат медиҳад, ки мазмуни дахлнопазирии озолии шахс, озолии ҷинсӣ ва озолии маънавӣ, ақида ва амал карданро низ дар бар мегирад. Барои саҳеҳ ифода ёфтани мазмуни дахлнопазирӣ ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки унсурҳои таркибии он иборатанд

аз: дахлнопазирии озолии ҷисмонӣ (ҳаёт, тандурустӣ, аз ҷумла, озолии ҷинсӣ); дахлнопазирии озолии маънавӣ, ки мавзӯи онро озолии изҳори ақида, эътиқод, шаъну шараф, обрӯю нуфуз ташкил медиҳанд; дахлнопазирии озолии руҳӣ; дахлнопазирии озолии амал кардан ва амнияти шахсӣ; дахлнопазирии амвол ва манзили шахс [11, с. 112].

Ҷиҳати шакл ва мазмуни кафолатҳои мурофиавии ҷиноятӣ ҳамчун воситаҳои таъмини ҳуқуқи шахсият ақидаҳои гуногун баён карда шудаанд. Инак, Кутсова Э.Ф., дар натиҷаи таҳқиқоти назариявии кафолатҳои шахсият дар мурофиаи ҷиноятӣ ба ақидае омад, ки онҳо ҳамчун инъикоскунандаи ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои аниқ иштироккунандагони мурофиа баромад мекунад. Ба ақидаи дигарон, ба онҳо меъёрҳои ҳуқуқӣ, принципҳои мурофиаи ҷиноятӣ, шакли мурофиавӣ ва мазмуну мундариҷаи мурофиаи ҷиноятӣ низ дохил мешаванд. Агар мазмуни ақидаҳои дар боло номбаршударо пурра таҳлил намоем, пас ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки албатта ҳар яки онҳо дар амалия самара ҳам доранд. Онҳо дар ягонагӣ ва аз рӯи мазмун кафолатнокии ҳимояи ҳуқуқҳои инсонро ифода мекунанд. Ҳамаи ҳолатҳои номбаршуда ба сифати кафолатҳои ҳуқуқӣ хизмат карда ё барои таъмини ҳуқуқи шахсият ёрӣ мерасонад.

Ҳамин тариқ, дахлнопазирии шахсият, пеш аз ҳама, таҳти ҳимояи қонун қарор гирифтани низоми шароит, маҷмуи роҳу воситаҳои ҳуқуқӣ, имкониятҳои шахсро ифода мекунад, ки амалӣ шудани ҳуқуқи озолиҳои инсон ва шахрвандаро таъмин намуда ва аз ҳама гуна маҳдудкунии беасос ҳифз мекунад.

Кафолатҳои мурофиавии амалӣ шудани ҳуқуқ ва озолиҳои иштироқиёни мурофиаи ҷиноятӣ дар меъёрҳои қонунгузорию ҷорӣ пешбинӣ шудаанд, ки бо принципҳои мурофиавии ҷиноятӣ, шакли мурофиавӣ, тартиби мурофиавӣ ва ҳолати ҳуқуқи ҳар як иштирокчи мурофиаи судӣ мавриди амал қарор дода мешаванд.

Адабиёти истифодашуда

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри с. 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26-уми сентябри с. 1999, 22-юми июни с. 2003 ва 22-юми майи с. 2016 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 11.02.2025).
2. Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми декабри с. 2009, № 564 (бо тағйиру иловаҳои то 03.01.2024, № 2017) // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <http://portali-huquqi.tj/publicria/ibtido.php> (санаи мурочиат 11.02. 2025.).
3. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; аз 17.12.2020 № 1730, аз 20.04.2021 № 1776, аз 23.12.2021 № 1809, аз 19.07.2022 № 1895, аз 19.07.2022 № 1896.
4. Абдуллоева, М.К. Кафолатҳои конститусионии ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шахс ҳангоми дастгир кардан бо гумони содир намудани ҷиноят / М.К. Абдуллоева // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – № 1 (53). – С. 92-100.
5. Иноятзода, А.И. Баррасии судии парвандаҳои ҷиноятӣ дар ғойбии судшаванда: масъалаҳои назария, танзими ҳуқуқӣ ва амалия: автореф. дис. ...н.и.х.: 12.00.09 / Афрӯза Ислои Иноятзода. – Душанбе, 2025. – 76 с.
6. Искандаров, З.Х. Защита прав человека в уголовном процессе Республики Таджикистан: монография / З.Х. Искандаров. – Душанбе: Эр граф, 2022. – 368 с.
7. Қаландарова, М.Д. Принципи шиқоят аз амал (беамалӣ) ва санадҳои муҳофизати ҷиноятӣ / М.Д. Қаландарова // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – № 2 (54). – С. 75-81.
8. Манова, Н.С., Францифорова, Ф.И., Юлдошев, Р.Р. Уголовное судопроизводство Республики Таджикистан: учебник / Н.С. Манова, Ф.И. Францифорова, Р.Р. Юлдошев. – Душанбе: Андалеб-Р, 2016. – 420 с.
9. Раҳматулоев, А.Э. Риояи ҳуқуқи озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд ва татбиқи чораҳои маҷбурӣ дар пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ / А.Э. Раҳматулоев // Маҷлаи конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ», бахшида ба ҷашни 70-ум солгарди қабули Эълومияи ҳуқуқи башар. – Душанбе: Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2019. – С. 149-154.
10. Раҳматулоев, А.Э. Ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар раванди амалӣ шудани адолати судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ / А.Э. Раҳматулоев // Конференсияи илмӣ-амалии вилоятӣ таҳти унвони «Механизми муносири ҳимояи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд: масъалаҳо ва дурнамои он». – Хучанд: Дабир, 2019. – С. 52-57.
11. Раҳматулоев, А.Э. Муҳофизати ҷиноятӣ: китоби дарсӣ / А.Э. Раҳматулоев. – Хучанд: Хуросон, 2019. – 645 с.
12. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ / Зери таҳрири Маҳмудов М.А. – Душанбе: ЭР-граф, 2009. – 620 с.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994 with amendments and additions dated September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016 // [Electronic resource]. – Access schedule: <http://mmk.tj> (access date: 11.02.2025).
2. Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan of December 3, 2009, No. 564, (as amended and supplemented until 03.01.2024, No. 2017) // [Electronic resource]. – Access schedule: <http://portali-huquqi.tj/publicria/ibtido.php> (accessed 11.02. 2025.).
3. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 9, art. 68, art. 69, No. 22, art. 306; dated 17.12.2020 No. 1730, dated 20.04.2021 No. 1776, dated 23.12.2021 No. 1809, dated 19.07.2022 No. 1895, dated 19.07.2022 No. 1896.
4. Abdulloeva, M.K. Constitutional guarantees for the protection of the rights and freedoms of a person when detained on suspicion of committing a crime / M.K. Abdulloeva // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2022. – No. 1 (53). – Pp. 92-100.
5. Inoyatzoda, A.I. Judicial review of criminal cases in the absence of the defendant: issues of theory, legal regulation and practice: author's abstract. dis. ...n.i.h.: 12.00.09 / Afruza Islam Inoyatzoda. – Dushanbe, 2025. – 76 p.

6. Iskandarov, Z.Kh. Protection of human rights in criminal proceedings of the Republic of Tajikistan: monograph / Z.Kh. Iskandarov. – Dushanbe: Er Count, 2022. – 368 p.
7. Kalandarova, M.D. The principle of appealing against action (inaction) and criminal procedural documents / M.D. Kalandarova // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2022. – No. 2 (54). – Pp. 75-81.
8. Manova, N.S., Franciforova, F.I., Yuldoshev, R.R. Criminal proceedings of the Republic of Tajikistan: textbook / N.S. Manova, F.I. Franciforova, R.R. Yuldoshev. – Dushanbe: Andaleb-R, 2016. – 420 p.
9. Rakhmatuloev, A.E. Observance of constitutional rights and freedoms of man and citizen and application of coercive measures in the conduct of criminal cases / A.E. Rakhmatuloev // Materials of the international conference on the topic «Human rights and globalization», dedicated to the celebration of the 70th anniversary of the adoption of the Universal Declaration of Human Rights. – Dushanbe: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2019. – Pp. 149-154.
10. Rakhmatuloev, A.E. Protection of human and citizen rights and freedoms in the process of implementing judicial justice in criminal cases / A.E. Rakhmatuloev // Regional scientific and practical conference entitled «Modern mechanism for the protection of human and citizen rights: its issues and prospects». – Khujand: Dabir, 2019. – P. 52-57.
11. Rakhmatuloev, A.E. Criminal trial: textbook / A.E. Rakhmatuloev. – Khujand: Khuroson, 2019. – 645 p.
12. Dictionary of legal terms / Edited by Mahmudov M.A. – Dushanbe: ER-graf, 2009. – 620 p.

УДК 342.721:343.326

**ПЫТКИ КАК МЕТОД ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ:
ЭТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ**

**ШИКАНҶА ҲАМЧУН УСУЛИ МУҚОВИМАТ БА ТЕРРОРИЗМ:
ҶАНБАҲОИ АҲЛОҚӢ-ҲУҚУҚӢ**

**TORTURE AS A METHOD OF COUNTERING TERRORISM:
ETHICAL AND LEGAL ASPECTS**

КАЛЬЧЕНКО Н.В.
KALCHENKO N.V.

*Доцент кафедры теории и истории права и государства
Волгоградской академии МВД России,
кандидат юридических наук, доцент
Дотсенти кафедраи назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлати
Академияи ВКД Россия дар ш. Волгоград,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Associate Professor at the Department of Theory and History of Law
and State of Volgograd Academy of the MIA of Russia, Candidate of
Legal Sciences, Associate Professor*

e-mail:
kalchenko_nv@mail

Научная специальность: 5.5.2. Конституционное право; конституционный судебный процесс; правовое регулирование местной власти (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.2. Ҳуқуқи конституционӣ; ҳуқуқи муҳофизати судии конституционӣ; танзими ҳуқуқи ҳокимияти маҳаллӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)).

Scientific specialty: 5.5.2. Constitutional law; constitutional litigation; legal regulation of local authorities (5.1.2. Public law (state law) sciences).

Рецензент: ЛУКЬЯНОВСКАЯ О.В. – доцент кафедры теории права и государственно-правовых дисциплин Волгоградского института управления РАНХиГС, кандидат юридических наук, доцент.

Тақриздиханда: ЛУКЬЯНОВСКАЯ О.В. – дотсенти кафедраи назарияи ҳуқуқ ва ҷанбаҳои давлатӣ-ҳуқуқии Донишқадаи идоракунии Академияи Россиягии хоҷагии халқ ва хизмати давлати дар ш. Волгоград, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Reviewer: LUKYANOVSKAYA O.V. – Associate Professor of the Department of Theory of Law and State and Legal Disciplines at the Volgograd Institute of Management of the Russian Academy of National Economy and Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

Аннотация: Актуальность данного исследования обусловлена перманентно длящимися на международном уровне дискуссиями о соблюдении прав человека в условиях противодействия терроризму. Объектом исследования в настоящей статье выступает пытка как метод противодействия терроризму. Автор исследует ее этической и правовой аспекты, делая акцент на их соотношении. Обращается внимание на содержание аргументов, выдвигаемых рядом государств в обоснование применяемых пыток. Обосновывается вывод о неприемлемости пыток в качестве метода борьбы с терроризмом.

Ключевые слова: противодействие терроризму, пытки, права человека, принуждение.

Аннотатсия: Аҳаммияти таҳқиқоти мазкур аз баҳсҳои байналмилалӣ идомаёбанда оид ба риояи ҳуқуқи инсон дар заминаи муқовимат ба терроризм муайян карда мешавад. Объекти таҳқиқот шиканча ҳамчун усули муқовимат ба терроризм мебошад. Муаллиф ҷанбаҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқии онро баррасӣ намуда, робитаи байни онҳоро таъкид мекунад. Таваҷҷуҳ ба далелҳои, ки як қатор давлатҳо барои сафед кардани истифодаи шиканча пешниҳод кардаанд, ҷалб карда мешавад. Хулоса оид ба он, ки шиканча ҳамчун усули муқовимат ба терроризм қобили қабул нест, тасдиқ карда мешавад.

Важҳои калидӣ: муқовимат ба терроризм, шиканча, ҳуқуқи инсон, маҷбурият.

Annotation: The relevance of this study stems from the ongoing international debate about respect for human rights in the context of countering terrorism. This article examines torture as a method of countering terrorism. The author examines its ethical and legal aspects, emphasizing their relationship. Attention is paid to the arguments put forward by a number of states to justify the use of torture. The conclusion that torture is unacceptable as a method of combating terrorism is substantiated.

Key words: counterterrorism, torture, human rights, coercion.

Терроризм не случайно называют одной из самых глобальных проблем современности. Многие государства сталкиваются с попытками использования его в качестве метода борьбы, преследующей политические и иные значимые цели.

Общественная опасность терроризма очевидна и при этом весьма велика. Указанное обстоятельство способно породить у государства, вынужденно противодействующего данному виду преступного деяния, убежденность в приемлемости применения адекватных террору, то есть жестких методов. Можно сказать, что государство легализует известный принцип «цель оправдывает средства», фактически признавая, что общественно значимая цель оправдывает применение любых средств, необходимых и достаточных для ее достижения. В то же время адекватность мер противодействия преступности в целом и терроризму в частности не означает легализации права субъектов, уполномоченных государством на применение принуждения, выходить за правовые рамки, установленные нормами национального законодательства и международными договорами в области прав человека.

В 2002 г. Комитетом министров Совета Европы были утверждены Руководящие принципы в области прав человека и борьбы с терроризмом. В преамбуле этого документа отражена его основная идея: «Большим искушением для правительств и парламентов стран, столкнувшихся на собственном

опыте с актами террора, становится массированная атака на терроризм, которая может отодвинуть на задний план правовые гарантии, стоящие в демократическом государстве превыше всего. Пусть всем будет ясно: государство должно использовать весь арсенал имеющихся в его распоряжении правовых средств для подавления и предотвращения террористической деятельности, но оно не может использовать меры, подрывающие его собственные фундаментальные ценности, которые оно призвано защищать» [2].

Идея, положенная в основу данного тезиса, априори верна; более того, по степени своей значимости она вполне может претендовать на статус концептуальной, задающей вектор развития правовой политики государств в сфере противодействия терроризму. Примечательно, что со временем она не устаревает, не теряет своей значимости, наоборот, в условиях современного мира, когда терроризм, перешагивая через границы государств, подчас меняет облик и обновляет арсенал своих целей и конкретных способов их достижения, идея о необходимости человеческого отношения к субъектам, действующим бесчеловечными методами, остается востребованной и актуальной.

На Всемирной парламентской конференции по вопросам противодействия терроризму и предотвращению насильственного экстремизма, организованной Программным офисом Контртеррористического управления Организации Объединенных

Наций по парламентскому взаимодействию в сфере предотвращения и противодействия терроризму, прошедшей в начале октября 2025 года в Стамбуле, было отмечено, что в вопросе соблюдения прав человека не должен ставиться под сомнение принцип, согласно которому все национальные стратегии должны соответствовать международному праву, гуманитарному праву и праву беженцев [7].

Тем не менее, в процессе противоборства с террористической заразой нередко обнаруживается и становится «болевым точкой» проблема этико-правового характера, решение которой не может быть однозначным. Речь идет об оправдании пыток, осуществляемых представителями компетентных государственных органов с целью получения информации, необходимой для предупреждения либо раскрытия террористического акта.

После теракта в США 11 сентября 2001 г. пытки включили в свой арсенал державы, традиционно позиционирующие себя в качестве оазисов свободы, демократии и прав человека. Более того, необходимость ведения глобальной войны с терроризмом, приобретшем международный характер, некоторыми из них была использована в качестве предлога для вмешательства во внутренние дела других суверенных государств, а также оправдания репрессивной политики в отношении возглавляющих их лиц, не желающих становиться верными вассалами (в этом плане выделяются США, «приложившие руку» к трагичному завершению судьбы и политической карьеры лидеров Ливии, Ирака и др.).

Заметим, что официальные представители США неоднократно делали заявления о принципиальном отказе государства от применения пыток, а также о том, что «жесткие методы допроса» (так завуалировано именовались пытки), якобы, носили единичный характер и не могут порождать упреков в формировании бесчеловечной практики. В то же время данные, которыми располагают правозащитные организации, позволяют утверждать, что в Ираке, Афганистане, на базе Гуантанамо подобные фак-

ты носили массовый характер. Под давлением неопровержимых доказательств бывший президент США Б. Обама в свое время вынужден был признать, что тактика, которую применяла в «войне с террором» администрация Буша, подрывает моральный авторитет государства, однако он считает несправедливым подвергать юридическому преследованию лиц, добросовестно выполнявших свои обязанности по защите страны [6].

Сторонники данного типа политики в области борьбы с терроризмом, последовательно проводимой чередующимися главами США, пытаются нивелировать ее очевидные противоречия с правовым характером государства, приводя аргументы в оправдание нарушений собственной Конституции: «если мы не позволим Конституции согнуться, она может сломаться» [8, с. 605].

Израиль, как и США, практикует пытки, старательно избегая использования данного термина в официальной среде и ограничиваясь понятием «умеренное физическое давление». Показательно, что на заседаниях Международного Комитета против пыток, куда его представители неоднократно приглашались для дачи соответствующих объяснений, ими настойчиво продвигалась позиция, обосновывающая допустимость пыток с целью получения информации, необходимой для предупреждения террористических актов.

Несмотря на откровенно бесчеловечный характер подобного способа предупреждения преступлений, следует признать высокую степень вероятности появления ситуаций, в которых пытка будет единственным действенным способом получения информации, необходимой для предупреждения террористического акта, неизбежность которого может признавать и сам подвергаемый пытке субъект, планировавшийся на роль исполнителя или пособника данного деяния. Получение информации о месте нахождения взрывного устройства и способе его активации в условиях цейтнота (так называемый «эффект тикающей бомбы»)

действительно может спасти множество человеческих жизней.

Между тем, с международно-правовой точки зрения, вопрос применения пыток является однозначным: пытки неприемлемы при любых обстоятельствах. Подобная позиция четко зафиксирована в Конвенции ООН против пыток и других жестоких, негуманных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (1984 г.), в которой Россия участвует как правопреемник Союза ССР [3]. Следует заметить, что международные договоры с участием России в соответствии с ч. 3 ст. 15 российской Конституции не только являются составной частью правовой системы государства, но и имеют приоритет над положениями его законодательства в случае возникновения коллизий [1].

Довольно неоднозначно выглядит этическая оценка анализируемого деяния. Парадоксально, но содержание «добра» и «зла» как этических категорий может отличаться от правовой оценки воплощающих их деяний. Пытку действительно можно условно признать инструментом защиты добра, в качестве которого выступают общественная безопасность, а также жизни потенциальных жертв теракта на фоне всех иных, исчерпанных, но при этом неэффективных средств.

Примечательно, что некоторые наши современники прилагают усилия для реабилитации пытки и придания ей статуса этически допустимого способа государственного воздействия на лиц, причастных к террористической деятельности. Более того, они обвиняют в аморализме государства, стремящиеся к соблюдению международных стандартов прав человека в отношении террористов ценой безопасности собственных граждан. Такой позиции, в частности, придерживается известный американский адвокат Алан Дершовиц, много лет занимающийся исследованием природы арабо-израильского конфликта [5].

А. Дершовиц убежден в том, что стерилизованная игла, вставленная под ногти, причиняет невыносимую боль без какой-либо угрозы для здоровья или жизни. Ины-

ми словами, не причиняющее смерти физическое воздействие должно признаваться допустимым, если оно позволяет спасти жизнь других лиц. Более того, он призывает законодательно закрепить юридические процедуры судебного санкционирования действий, представляющих собой «несмертельную» пытку. В противном случае, как полагает автор этой правовой новеллы, власти все равно будут применять жесткие меры, но этот вид деятельности останется нелегальным и неконтролируемым, что создаст почву для множественных злоупотреблений.

Международные правозащитные организации, занимающиеся вопросами предупреждения пыток, и, в частности, «Международная амнистия», напротив, последовательно отстаивают позицию, согласно которой придание легального характера одному прецеденту пытки неминуемо повлечет за собой другие прецеденты [4].

Правоохранительные органы не смогут избежать соблазна вновь и вновь обращаться к пытке как наиболее простому и при этом эффективному способу достижения цели. Зачем разрабатывать следственные комбинации, продумывать тактические приемы, стимулирующие террориста к даче правдивых показаний, если можно просто загнать иглу под ногти, либо применить воздействие электрическим током, симулировать утопление, лишить человека сна, пищи и т.п.? Если данная позиция, поддерживаемая отдельными представителями юридического сообщества, обретет форму официальной правовой идеологии (а такие негативные прогнозы имеют под собой основания), то вскоре нам придется констатировать, что интеллектуальный потенциал человечества вполне легально задействован ни в сфере решения глобальных гуманитарных проблем, а в сфере разработки новых методов насилия. В этой связи уместно вспомнить великого русского писателя Л.Н. Толстого, утверждавшего, что насилие нельзя регулировать и употреблять только до известного предела. Если только допустить насилие – оно всегда перейдет грани-

цы, которые мы хотели бы установить для него.

Следует также признать обоснованность опасений, высказанных «Международной амнистией»: «...Самая большая опасность кроется в том, что пытки подрывают принцип верховенства права и разрушают систему уголовного правосудия [4]. Развивая эту идею, можно добавить, что даже с прагматичной точки зрения пытки нельзя рассматривать в качестве метода, гарантирующего получение достоверных сведений. Очевидно, что характер подобного воздействия рассчитан на подавление человеческой личности, на уничтожение ее способности оказывать моральное сопротивление. Человек, пребывающий в состоянии, при котором его физические и нравственные страдания достигают критического уровня, перешагнувший через «порог терпимости», готов сообщить любую информацию, даже не соответствующую действительности, и взять на себя ответственность за деяния (совершенные или подготавливаемые), к которым может быть непричастен. Признания, полученные с помощью пытки и положенные в основу обвинения, могут стать первым шагом на пути к постановлению не-

справедливого приговора. В этой связи позиция Международной Амнистии выглядит вполне обоснованной.

Терроризм – это бесспорное зло, которое принципиально не может быть ничем оправдано. Любая цель, преследуемая организаторами и исполнителями террористических актов (обретение политической свободы, признание национального суверенитета, достижение справедливости и т.п.), неизбежно девальвируется, если способы ее достижения имеют откровенно бесчеловечный характер. Цель не может оправдывать применение любых средств, поскольку в этом случае ее собственная ценность низводится до их уровня.

Реакция на терроризм как социальное явление, а также на попытки его оправдания, должна быть жесткой и бескомпромиссной как со стороны международного сообщества, так и со стороны каждого, столкнувшегося с этим злом государства. Однако борьба с ним не должна выходить за рамки закона, приобретая форму произвола. Государство не должно становиться на одну ступень с террористом, применяя в отношении него преступные методы противодействия.

Использованная литература

1. Конституция Российской Федерации, принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 1 июля 2020 года // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.garant.ru/doc/constitution/> (дата обращения: 01.10.2025).
2. Руководящие принципы в области прав человека и борьбы с терроризмом (утверждены на 804-ом заседании Комитета министров Совета Европы 11 июля 2002 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online> (дата обращения: 01.10.2025).
3. Указ Президиума ВС СССР «О ратификации Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания» от 21 января 1987 г., № 6416-XI // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online> (дата обращения: 01.10.2025).
4. Вестник организации «Международная амнистия» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://amnesty.org.ru/system/files/Vestnik_46.pdf (дата обращения: 01.10.2025).
5. Дершовиц, А. Слово в защиту Израиля // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://4itaem.com/book/slovo_v_zaschitu_izrailya320480 (дата обращения: 01.10.2025).
6. Медушевский, А. Правовое государство и пытка: дилемма моральной философии эпохи войн с глобальным террором // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://liberal.ru/authors-projects/7644> (дата обращения: 01.10.2025).
7. Пресс-релиз Всемирной парламентской конференции по вопросам противодействия терроризму и предотвращению насильственного экстремизма (7–8 октября 2025 г. Стамбул, Турция) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/20251008_press_release_global_parliamentary_conference-istanbul.pdf (дата обращения: 09.10.2025).

8. Романовский, Г.Б., Романовский, В.Г. Трансформация запрета пыток в условиях нарастания террористических угроз / Г.Б. Романовский, В.Г. Романовский // Вестник Санкт-Петербургского университета. Право. – 2022. – Т. 13. – Вып. 3. – С. 599-616.

References

1. Constitution of the Russian Federation, adopted by popular vote on 12 December 1993, with amendments approved during the all-Russian vote on 1 July 2020 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.garant.ru/doc/constitution/> (date of access: 01.10.2025).

2. Guiding principles on human rights and the fight against terrorism (approved at the 804th meeting of the Committee of Ministers of the Council of Europe on 11 July 2002) // [Electronic resource]. – Access mode: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online> (date of access: 01.10.2025).

3. Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR «On Ratification of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment» of January 21, 1987, No. 6416-XI // [Electronic resource]. – Access mode: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online> (accessed: 01.10.2025).

4. Bulletin of the organization «Amnesty International» // [Electronic resource]. – Access mode: https://amnesty.org.ru/system/files/Vestnik_46.pdf (accessed: 01.10.2025).

5. Dershowitz, A. A Word in Defense of Israel // [Electronic resource]. – Access mode: http://4itaem.com/book/slovo_v_zaschitu_izrailya320480 (accessed: 01.10.2025).

6. Medushevsky, A. The Rule of Law and Torture: The Dilemma of Moral Philosophy in the Era of Wars on Global Terror // [Electronic resource]. – Access mode: <https://liberal.ru/authors-projects/7644> (accessed: 01.10.2025).

7. Press release of the World Parliamentary Conference on Countering Terrorism and Preventing Violent Extremism (October 7–8, 2025, Istanbul, Turkey) // [Electronic resource]. – Available at: https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/20251008_press_release_global_parliamentary_conference-istanbul.pdf (Accessed: 09.10.2025).

8. Romanovsky, G.B., Romanovsky, V.G. Transformation of the prohibition of torture in the context of growing terrorist threats / G.B. Romanovsky, V.G. Romanovsky // Bulletin of St. Petersburg University. Law. – 2022. – Vol. 13. – Issue. 3. – Pp. 599-616.

УДК340.15:343.102

**ОБРАЗОВАНИЕ ОРГАНОВ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ
И ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТАТУСА СЛЕДОВАТЕЛЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ В
ПЕРВЫЕ ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (1917-1920 гг.)**

**ТАЪСИСИ МАҚМОТИ ТАҒТИШОТИ ПЕШАКӢ ВА ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ
МАҚОМИ МУҒАТТИШ ДАР ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ АВВАЛИ
ҲОКИМИЯТИ ШУРАВӢ (СОЛҲОИ 1917-1920)**

**THE FORMATION OF PRELIMINARY INVESTIGATION BODIES AND LEGAL
REGULATION OF THE STATUS OF INVESTIGATORS IN TAJIKISTAN IN THE EARLY
YEARS OF SOVIET POWER (1917-1920)**

МУХАММАДИЕВ И.С.

MUHAMMADIEV I.S.

*Профессор кафедры теории и истории государства и права
юридического факультета Таджикского государственного
университета права, бизнеса и политики, доктор юридических
наук, Почетный работник Прокуратуры Республики
Таджикистан, советник юстиции 1-го класса,
полковник милиции*

*Профессори кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, Корманди фахрии прокуратураи
Ҷумҳурии Тоҷикистон, мушовири адлияи дараҷаи 1,
полковники милитсия*

*Professor of the Department of Theory and history of state and law
Faculty of Law Tajik State University of Law, Business and Politics,
Doctor of Law, Honorary Worker of the Prosecutor's Office Republic
of Tajikistan, 1st class legal adviser,
police colonel*

E mail:
Izatullomuhammadiiev
@gmail.com

Научная специальность: 5.5.1. Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бо-
раи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ).

Scientific specialty: 5.5.1. Theory and history of law and state; history of the doctrines of law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences).

Рецензент: НАЗАРЗОДА Н.Д. – профессор кафедры организации управления деятельности правоохранительных органов факультета № 1 Академии МВД Республики Таджикистан, доктор юридических наук, полковник милиции.

Тақриздиҳанда: НАЗАРЗОДА Н.Қ. – профессори кафедраи ташкили идоракунии фао-
лияти ҳифзи ҳуқуқи факултети № 1 Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори
илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия.

Reviewer: NAZARZODA N.D. – Senior Operational Commissioner for Particularly Important Cas-
es of the Directorate for Combating Organized Crime of the Ministry of Internal Affairs of the Repub-
lic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences.

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы, связанные с историей образования органов предварительного расследования, а также правовое регулирование статуса следователя в Та-

джикистане в первые годы советской власти (1917-1920 гг.). Представлен подробный анализ нормативных правовых актов, регламентирующих деятельность судебно-следственных органов рассматриваемого периода. Особо отмечается образование особых следственных комиссий, рассматриваются положительные и отрицательные стороны их функционирования. Представлена авторская позиция в отношении исторических предпосылок образования института народных следователей, а также статус следователя и его полномочия.

Ключевые слова: реформирование, система, юстиция, мировые судьи, следственные комиссии, следователь, революционные трибуналы, народный следователь, органы предварительного расследования, органы дознания, уголовно-процессуальная деятельность, прокурорский надзор, прокурор, суд.

Аннотатсия: Дар мақола масоили бо таърихи таъсисёбии мақомоти тафтиш пешакӣ алоқаманд ва батартибдарории ҳуқуқии мавқеи муфаттишро дар Тоҷикистон дар солҳои аввали барқароршавии ҳокимияти шуравӣ (солҳои 1917-1920) таҳқиқ шудаанд. Таҳлили муфассали санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ҷаъолияти мақомоти судӣ-тафтишотиро дар давраи баррасишаванда танзим менамуданд, пешниҳод карда мешавад. Таъсиси комиссияҳои махсуси тафтишотӣ қайд карда шуда, ҷанбаҳои мусбат ва манфии ҷаъолияти онҳо таҳлил карда мешаванд. Нуқтаи назари муаллифӣ оид ба заминаи таърихӣ ташаккули институти муфаттишҳои халқӣ, инчунин мақоми муфаттиш ва ваколатҳои ӯ пешниҳод карда шудааст.

Возраҳои калидӣ: ислоҳот, низом, адлия, судҳои оштидиханда, комиссияҳои тафтишотӣ, муфаттиш, трибуналҳои инқилобӣ, муфаттиши халқӣ, мақомоти тафтишоти пешакӣ, мақомоти таҳқиқ, ҷаъолияти муҳофизатӣ-ҷиноятӣ, назорати прокурорӣ, прокурор, суд.

Annotation: This article examines issues related to the history of the formation of preliminary investigation bodies, as well as the legal regulation of the status of investigators in Tajikistan during the early years of Soviet power (1917-1920). A detailed analysis of the legal acts governing the activities of judicial and investigative bodies during this period is presented. Particular attention is paid to the formation of special investigative commissions, and the positive and negative aspects of their functioning are discussed. The author presents her position on the historical background of the formation of the institution of people's investigators, as well as the status and powers of investigators.

Key words: reform, system, justice, justices of the peace, investigative commissions, investigator, revolutionary tribunals, people's investigator, preliminary investigation bodies, inquiry bodies, criminal procedure activity, prosecutorial supervision, prosecutor, court.

Судебная реформа России 1864 г. провозглашала независимость суда от администрации, предварительное следствие проводили судебные следователи, не подчиненные полиции. Для всего населения вводился единый суд, был ведён состязательный процесс: обвинение поддерживал прокурор, защиту – адвокат (присяжный поверенный) [27, с. 4]. При судах создавался постоянно действующий следственный аппарат и прокурорский надзор. Основными органами предварительного следствия стали судебные следователи, состоявшие членами окружных судов. Судебные следователи осуществляли уголовно-процессуальную

деятельность под надзором прокуратуры и под контролем окружных судов и судебных палат. Дознание же велось жандармскими управлениями. По Уставу уголовного судопроизводства Российской империи от 20 ноября 1864 года, вопрос о возбуждении уголовного дела могли инициировать прокуратура, полиция, административные власти и казенные управления, потерпевшие (частные лица) и органы судебной власти [18, с. 445, 434].

С присоединением во второй половине XIX века Средней Азии к Российской империи на территориях региона, подвластных ее юрисдикции установились новые учре-

ждения суда. В Бухарском эмирате судопроизводство по уголовным делам и правосудие велось на основе норм шариата, для решения проблемных вопросов во многих случаях казий обращался к муфтию и аламу [29, с. 8]. Органами правопорядка, расследования и правосудия были шехна, шурта, миршаб, курбаши, казийские суды и т.п., которые имели право задерживать, проводить расследование и выносить приговоры [23, с. 42].

Однако Российское правительство сохранило для коренного населения суды по шариату и по адату [3, с. 243-247]. Одна из главных целей, поставленная перед администрацией Туркестанского края заключалось в том, чтобы максимально сблизить судебное устройство Туркестана с другими областями империи с тем расчетом, чтобы облегчить управление краем [2, с. 221].

Но с распространением деятельности российских властей и имперских законов стало ограничиваться местное право и деятельность органов правосудия, и постепенно стали формироваться имперские судебно-следственные органы, вводилась российская судебная модель уголовного судопроизводства. Предварительное расследование складывалось из полицейского дознания и предварительного следствия. Предварительное расследование уголовных дел осуществлялось на основе Положения об управлении Туркестанским краем от 12 июня 1886 года, а также нормами Устава уголовного судопроизводства Российской империи 20 ноября 1864 года. С введением в 1911 и 1914 гг. изменений и дополнений к Положению об управлении Туркестанским краем устанавливается круг ведомства имперского мирового суда в Бухарском ханстве [24, с. 234-269].

Согласно второй главы Положения, производство следствия о преступлениях и проступках осуществляли помощники мировых судей и судебные следователи, а в уездах, где не было помощника, производство следствия возлагалось на мировых судей. Судебные следователи при областных судах приступали к производству следствия лишь по предложениям прокурорского

надзора, а также по непосредственному усмотрению. Прокурорский надзор осуществляли областные прокуроры и их товарищи (заместители - М.И.), состоявшие при областных судах. Дознание по уголовным делам, подсудные областному суду производились полицией. Однако, как заметил В.А Михайлов, в Средней Азии судебных следователей было мало и следственные функции выполняли мировые судьи, помощники мировых судей и другие местные судьи [18, с. 445, 434.]

С установлением в Туркестанском крае советской власти, в том числе, на территории Северного Таджикистана, основную часть которого составлял Ходжентский уезд, в 1917-1918 гг. предпринимались меры по ликвидации старых судебно-следственных учреждений и прокурорского надзора, однако по некоторым причинам старая судебная система сохранялась вплоть до начала 1919 года [28, с. 67].

Но, однако, история советских органов предварительного расследования берет своё начало с Декрета СНК РСФСР от 24 ноября 1917 г. № 1 «О суде» [13], которым были ликвидированы все дореволюционные судебно-следственные органы, в том числе, упразднен дореволюционный институт судебных следователей и все ранее существовавшие следственные комиссии. В связи с упразднением действовавшей судебно-следственной системы в стране начался поиск новых приемлемых для рабочекрестьянской власти форм организации предварительного следствия. Поэтому Декрет № 1 «О суде» стал основополагающим нормативным правовым актом при создании новой системы органов предварительного расследования государства. Декрет сохранил институт мировых судей и полномочия судебных следователей переходили к мировым судьям, на которые возлагалось производство расследования по отдельным категориям уголовных дел. Одновременно, при местных Советах депутатов для проведения следствия были образованы особые следственные комиссии, члены которых расследовали уголовные дела о контрреволюционных выступлениях, подсудных ре-

волюционным трибуналам. Однако порядок проведения следственных действий закон не предусматривал, поэтому эти вопросы регулировались ведомственными правовыми актами.

Исторические материалы и литература свидетельствуют о том, что мировые судьи расследовали значительное количество уголовных дел и в условиях классового противоборства и роста преступности они не справлялись с возложенным на них большим объемом работы. Большое количество уголовных дел вскоре потребовало расширения следственных органов, которые стали создаваться довольно бессистемно в отсутствие какого-либо централизованного подчинения [22, с. 134-137]. В этот период создавались различные органы предварительного расследования: следственные комиссии Советов, чрезвычайные и особые следственные комиссии наделяемых правом производства расследования уголовных дел, а производство дознания поручалось вновь организованным органам милиции

В Средней Азии ликвидация старых судебных учреждений, а также института судебных следователей, прокурорского надзора, присяжной и частной адвокатуры началось в соответствии с Декретом № 1 «О суде», объявленного приказом СНК Туркестанской АССР от 12 декабря 1917 года за № 17 «О реорганизации судебных учреждений». В части следствия в приказе предусматривалось, что предварительное следствие возлагается на местных судей единолично, а защита допускается в стадии предварительного следствия. Постановления местных судей о задержании и привлечении в качестве обвиняемого должны быть подтверждены всем составом местного суда [11, с. 134-137]. Вместе с тем, как заметил Ш. Разыков, в приказе от 12 декабря 1917 № 17 не указывалось о создании революционных трибуналов, ничего не говорилось также и о судьбе казийских и байских судов, о том, какими законами в своей деятельности должны руководствоваться местные суды [26, с. 58].

В соответствии с Декретом № 1 и приказом СНК Туркестанской АССР № 17

началась ликвидация старых судов, института судебных следователей, прокуратуры и адвокатуры. В то же время, классовое противоборство, поспешность и недостаточное организационно-правовое регулирование затрудняло работу вновь создаваемых судебно-следственных учреждений. В связи с создавшимися местными условиями, приказом СНК Туркестанского края от 31 декабря 1917 года, № 32 реорганизация судебно-следственных органов временно была отложена и судебным учреждениям было предложено исполнять свои обязанности до особого распоряжения [26, с. 58-59]. В регионе определенное время сохранилось судебная система, сочетавшая в себе старые имперские судебно-следственные учреждения, вновь образованные революционные суды и органы предварительного расследования, а также традиционный народный суд (казийские и байские суды), что осложняло работу аппарата юстиции.

В этот период Советы рабочих и дехканских депутатов создавали не только новые революционные суды, но и другие органы обеспечения революционной законности, создавали новые коллегиальные органы чрезвычайных и особых следственных комиссий, наделяемых правом производства расследования уголовных дел.

В это время в Северном Таджикистане при революционном трибунале, учрежденном Ходжентским Советом 13 марта 1918 года, для производства расследования была образована следственная комиссия в составе 8 человек. Полномочия следственной комиссии определялось согласно Инструкции о функциях революционного трибунала от 18 января 1918 года, принятое Ташкентским советом [26, с. 65]. Революционные трибуналы обладали широкими полномочиями: могли применять такие меры наказания, как штрафы, лишение свободы, изгнание из Ташкента, объявление врагом народа, лишение политических прав и конфискация имущества в пользу государства [16].

ЦИК Туркестанской АССР 9 сентября 1918 г. учреждена Чрезвычайная следственная комиссия (далее - ЧСК) по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и мародер-

ством. В регионах создаются структурные подразделения следственной комиссии. В частности, в Ходжентском уезде 12 октября 1918 года была учреждена Чрезвычайная следственная комиссия для борьбы с контрреволюцией, спекуляцией, мародёрством и саботажем. Постановлением Уратюбинского Совета солдатских, рабочих, крестьянских, мусульманских и дехканских депутатов 21 сентября 1918 года образована аналогичная Чрезвычайная следственная комиссия по борьбе со спекуляцией, контрреволюцией и мародерством [13, с. 34]. Чрезвычайная следственная комиссия образовывалась из числа членов исполкома Совета депутатов с дополнением этой комиссии четырьмя членами от советских и партийных организаций. Уголовные дела, возбужденные Чрезвычайными следственными комиссиями, направлялись для судебного разбирательства революционным трибуналам. Положение о ЧСК предоставляло этому органу широкие полномочия в борьбе с врагами революции. ЧСК имела право самостоятельного применения наказания без суда при наличии вооруженного выступления в местностях, объявленных на военном положении [14, с. 32].

Для охраны революционного порядка, борьбы с преступностью и бандитизмом в районах Северного Таджикистана важную роль играли создаваемые в 1917-1918 гг. органы милиции, которые подчинялись советам. Ходжентский исполком 19 июня 1918 г. принял постановление «Об организации милиции Ходжентского уезда» [21, с. 11]. Милиция, как орган дознания, по поручению судебных учреждений и органов предварительного расследования выполняла отдельные следственные действия и оказывала содействие в предварительном расследовании уголовных дел.

Надо заметить, что согласно Инструкции Народного комиссариата юстиции РСФСР «Об организации и действии местных народных судов» от 23 июля 1918 года, производство предварительного расследования преступлений было возложено на народных судей единолично и на следственные комиссии, а на милицию возлага-

лось проведение дознания [25]. Контроль за производством дознания органами милиции осуществлял народный судья, он же руководил дознанием.

Дальнейшие реформы судопроизводства привели к образованию следственных комиссий окружных судов. Декретом «О суде» за № 2 от 7 марта 1918, учреждались окружные народные суды и расширялась подсудность местных народных судов. Производство предварительного расследования по сложным уголовным делам, подсудным местному народному суду было возложено на следственные комиссии. О начале предварительного расследования местный народный суд и следственная комиссия выносили постановление, однако окончательное решение о направлении уголовного дела либо его прекращения являлось полномочием суда [12, с. 97-108].

Для предварительного расследования уголовных дел, входящих в компетенцию окружных судов, организовывались следственные комиссии в составе трёх человек, избираемые исполнительными комитетами местных Советов. Эти комиссии расследовали уголовные дела об убийствах, тяжких телесных повреждениях, разбоях, бандитизме и других опасных преступлениях, не входящих в подсудность местного народного суда.

К особенностям функционирования органов предварительного расследования данного периода в Северном Таджикистане можно отнести то, что старые судебные следователи, прокуроры окружных судов, а также местные казийские суды с некоторыми ограничениями были восстановлены в своих правах и определенное время продолжали функционировать. Так, приказом Комиссара юстиции Туркестанской республики от 14 сентября 1918 года, судебным следователем Самаркандского окружного суда был назначен административный судья Самаркандского уезда Паршин А., а на должности товарищей прокурора были назначены Богуславский Н., Сатняковский Б. и мировой судья четвертого участка Ходжентского уезда Александров А. [6].

Как было отмечено, Декрет о суде № 2 разрешал использование старых норм права [15, с. 300-301]. Судопроизводство и предварительное расследование по уголовным делам проводилось по правилам судебных уставов 1864 г. Производство по уголовному делу, начатое судом или судебным следователем, не могло быть прекращено прокурором, который вопрос о прекращении следствия был обязан ставить перед окружным судом, что подтверждается примером из деятельности мировых судей Ходжентского уезда.

В архиве Согдийской области сохранилось письмо Прокурора Самаркандского окружного суда, датированное 25 ноября 1918 года по уголовному делу в отношении жителей Ходжентского уезда. В письме сообщалось, что постановлением Самаркандского окружного суда 11 октября 1918 г., утверждено заключение Товарища (заместителя – М.И.) прокурора Бойко Р.П. о прекращении уголовного преследования в отношении Умарбаева М, Асрорбоева А. и Абдусатторова А., за недостаточностью добытых против них улик и отменена принятая в отношении них мера пресечения в виде залога в сумме 1000 руб. за каждого. Залог обвиняемыми был внесен в сумме 3000 руб. в Ходжентское казначейство 5.02.1918 г. [7]. Письмо было адресовано Мировому судье Ходжентского уезда для исполнения. Процессуальная деятельность судебного следователя и мирового судьи по расследованию и прекращению уголовных дел находились под контролем окружного суда и прокурорского надзора, а окончательное решение вопроса о прекращении дела принадлежало суду.

Этот период отличался тем, что мировые судьи столкнулись с огромным объемом работы, расследуя множество уголовных дел, что конечно же сказывалось на качестве их труда. Архивные документы доказывают, что следователи и мировые судьи были перегружены, что приводило к задержкам в расследовании и переполненности тюрем области.

Так, в июне 1918 года председатель Самаркандского окружного суда для ис-

правления положения направил письмо мировым следственным судьям Окружного суда и мировому судье второго участка Ходжентского уезда с просьбой ускорить окончание производства по уголовным делам. Председатель Окружного суда, в частности указал, что «в тюрьмах области находятся много следственных заключенных, числящихся за мировыми судьями, некоторые содержатся по пять месяцев, что обходиться казне очень дорого» [19, с. 43].

30 ноября 1918 года ВЦИК РСФСР утвердил «Положение о едином народном суде РСФСР», котором было предусмотрено, что постоянный народный судья производит предварительное расследование по уголовным делам, подлежащим рассмотрению народного суда в составе двух заседателей. Народный судья при необходимости проверяет законность и правильность содержания обвиняемых под стражей, ведет наблюдение за производством дознания в органах милиции и дает им руководящие указания. Предварительное следствие по уголовным делам, подсудные народным судом с участием шести заседателей производились уездными и городскими следственными комиссиями. Постановления о возбуждении или о прекращении уголовного преследования, избирание или изменение меры пресечения, об окончании следствия или предании суду принимались совместным решением всего состава следственной комиссии. Следственная комиссия к производству предварительного расследования приступала на основании заявления граждан, по сообщению органов милиции, должностных лиц, организаций и учреждений, а также по постановлению народного суда и по инициативе следственной комиссии [10, с. 97-108].

Для замещения должности в следственных комиссиях необходимо было соответствовать определенным требованиям. Председатель и члены следственной комиссии должны были иметь теоретическую или практическую подготовку. Важным критерием для приема на службу в органы предварительного расследования было обладание пассивным и активным избирательным

правом, т.е. правом избирать и быть избранными в Советы депутатов, что было обусловлено классовой сущностью формирования советской власти. Власть определяла круг и группы неблагонадежных лиц (враги революции, чужеродные элементы, помещики, кулаки и т.п.), которые лишались избирательных прав советами депутатов и ограничивались в гражданских и трудовых правах. Следовательно, такие лица не принимались на службу в государственные органы и не назначались на должности в судебно-следственных органах.

В Туркестанской АССР в том числе, и в Северном Таджикистане, Положение о едином народном суде РСФСР от 30 ноября 1918 года было введено в действие только в марте 1919 года [26, с. 70]. В областях были образованы местный народный суд, областной Совет местных народных судей, народный окружной суд. Ранее Приказом СНК автономной республики от 20 декабря 1918 года была упразднена Ташкентская судебная палата, а в январе 1919 года были упразднены старые окружные и мировые суды, прокурор окружного суда и судебные следователи, состоящие при окружных судах.

С целью обеспечения реформы судебных учреждений в ноябре 1918 года согласно инструкции «Об организации и действии окружных судов» от 16 ноября 1918 при народном окружном суде был образован институт судебных следователей. Наряду с этим, в Самаркандском судебном округе, куда входил и Ходжентский уезд, были учреждены 19 должностей судебных следователей, 16 должностей народных судей, добавочные 10 членов Народного Окружного суда, 7 членов коллегии обвинителей [5]. Лица, желающие занимать должности судебных следователей, народных судей, членов коллегии обвинителей могли подавать свою просьбу в комиссию по приему заявлений с указанием должности, на которые хотели быть избранными с кратким описанием своего служебного стажа и трудовой деятельность. Желающие могли избираться Самаркандским областным Советом депутатов, а народные судьи и судебные следова-

тели города Самарканда - городским Советом депутатов. Об этом председатель Самаркандского окружного суда уведомил Мирового судью 2-го участка Ходжентского уезда и предложил участковым мировым следственным судам, судебным следователям и прокурорам судов немедленно привести в порядок и окончить все дела, находящиеся в производстве в срок 1 января 1919 года [4].

В марте-апреле 1919 года в Ходжентском уезде и в Уратюбинском районе были учреждены новые народные суды. В городе Уратюбе взамен старого суда в марте 1919 года был учрежден новый местный народный суд 2-го участка Ходжентского уезда, который рассматривал дела, возникающие по городу Уратюбе и шести волостям. К волостям относились Уратюбинская, Шахристанская, Ганчинская, Матчинская, Дальянская, Боксасебергенская волости. Предварительное расследование по уголовным делам, подсудным местному народному суду проводила городская следственная комиссия, а дознание по делам осуществляла милиция. Временно исполняющий обязанности народного судьи 2-го участка Ходжентского уезда в сентябре 1918 Уратюбинскому исполкому сообщил, что к подсудности местного народного суда подлежат все уголовные дела о преступлениях и проступках за исключением дел, подсудных окружному суду и революционному трибуналу [11, с. 34].

В этот период, при рассмотрении уголовных дел, судебно-следственные органы руководствовались Декретами советской власти, решениями местных советов и социалистическим правосознанием. Основы судоустройства, организации деятельности органов предварительного расследования, прокурорского надзора определялись ведомственными положениями, циркулярами и инструкциями Народного комиссариата юстиции РСФСР и Верховного Суда РСФСР [20, с. 227-236].

Важно заметить, что в деятельности следственных комиссий имели место как положительные стороны, так и недостатки. Прежде всего, принцип коллегиальности в

деятельности следственных комиссий помогал в принятии правильных процессуальных решений по уголовным делам, способствовал подготовке кадров для будущих органов предварительного расследования. В то же время, коллегиальный порядок расследования уголовных дел можно отнести и к недостаткам в работе следственных органов, поскольку он не способствовал быстрому и качественному расследованию уголовных дел, обезличивал ответственность членов комиссии за принятые по уголовному делу процессуальные решения. К недостаткам такой деятельности можно отнести также организационную разобщенность и множественность следственных комиссий.

Во второй половине 1920 года, с принятием Положения Наркомюста РСФСР «О местных органах юстиции» от 21 августа 1920 года и Положения «О народном суде РСФСР» от 21 октября 1920 года, следственные комиссии местных Советов были упразднены [9]. С этого времени в органах юстиции вводится институт народных следователей, а производство предварительного расследования стало относиться к компетенции следователя. Для замещения должности кандидаты в народные следователи и следователей по особо важным делам как и прежде должны были обладать правом участия в выборах в качестве избирателей и быть избираемыми в Советы депутатов, а также обладать теоретической или практической подготовкой, поскольку в рабоче-дежканской среде компетентных кадров по линии следствия не было и вообще, не хватало специалистов с высшим юридическим образованием.

Необходимо подчеркнуть, что народные следователи избирались и отзывались исполнительными комитетами Советов депутатов, но состояли в ведении Советов народных судей и действовали в пределах своего участка. Следователей по особо важным делам назначали окружные отделы юстиции с утверждения Наркомюста, после чего они состояли при отделах юстиции, а следователи по особо важным делам назначались Народным комиссаром юстиции и

состояли при Народном комиссариате юстиции республики.

В Положении «О народном суде РСФСР» от 21 октября 1920 года также предусматривались основы взаимодействия следователей и органов дознания. Так, при производстве предварительного расследования следователям было предоставлено право требовать содействия органов милиции, уголовного розыска и других лиц с целью раскрытия и закрепления следов преступления. Сотрудники органов милиции свою деятельность осуществляли под руководством следователя.

К тому же, в октябре 1920 года при уездных начальниках милиции для расследования уголовных дел было образовано политбюро со штатом следователя. Приказом полномочного представителя ВЧК по Туркестанской АССР, 22 октября 1920 года при уездных начальниках милиции было образовано политбюро со штатной численностью 25 сотрудников [1, с. 21]. В октябре 1920 года при управлении Ходжентского уездно-городского отдела милиции было организовано политбюро, исполняющим обязанности заведующего бюро был назначен Нажмиддинов Кутбиддин, а на должность следователя политбюро назначило Жемчужникова, а секретарем стала Малышева [8].

В Восточной Бухаре, куда входили нынешние территории Центрального и Южного Таджикистана, советская власть установилась в сентябре 1920 года, после свержения Бухарского эмира. Декретом правительства БНСР от 2 сентября 1920 года были ликвидированы дореволюционные судебные-следственные учреждения, отменялись смертная казнь, избиение и членовредительство. Были созданы народные советские суды, которые находились в подчинении Назирата юстиции БНСР и по своей организационной структуре и методу работы не отличались от советских судов, учрежденных в Туркестанской АССР. При этом предварительное расследование по уголовным делам вели сами народные судьи [26, с. 80].

В конце 1920 г. Сформировался Народный назират внутренних дел и Отдел охраны БНСР [21, с. 8]. 10 октября 1920 года приняты постановления «Об организации Комиссариата внутренних дел БНСР» и «Об утверждении Положения о Народном назирате внутренних дел БНСР» [17, с. 21]. В обязанности вновь образованных при Комиссариате внутренних дел БНСР отделений политического и уголовного розыска и милиции входила борьба с контрреволюцией и уголовными элементами, а также защита личности и прав граждан. Указанные отделения проводили расследования в форме дознания, материалы которых передавались народному суду и в следственные органы.

В БНСР также действовали военные следователи и специальные суды. В 1920 году при Назирате юстиции БНСР был учрежден военный трибунал, а при Бухарском ревкоме образован Верховный революционный трибунал. Производство предварительного расследования по делам, подсудным военному трибуналу возлагалось состоящим при военном трибунале специальным военным следователем. В этот период в Восточной Бухаре действовал военный трибунал 13-го армейского корпуса, который рассматривал дела в соответствии с Инструкцией о порядке рассмотрения дел о басмачах. Надзор за предварительном расследованием уголовных дел, процессуальной деятельностью следователей и качеством следствия осуществляли суды и революционные трибуналы, которые рассматривали жалобы на действия следователей и могли возратить дело на дополнительное расследование.

Таким образом, в первые годы советской власти (1917 - 1920 гг.) в Таджикистане были образовано и функционировало множество систем следственных органов. В Северном Таджикистане, после установления советской власти, вплоть до начала марта 1919 года, а в Восточной Бухаре, до свержения Бухарского эмирата, а точнее, до

сентября 1920 года, продолжали функционировать дореволюционные судебные следственные органы. В Северном Таджикистане полномочия дореволюционных судебных следователей перешли к мировым судьям и следственным комиссиям, избираемым Советами. В Восточной Бухаре не было коллегиальных органов предварительного расследования, его осуществляли сами народные судьи и специальные военные следователи, что было связано с упразднением различных коллегиальных следственных комиссий местных Советов и введением во второй половине 1920 года единого института народных следователей.

В этот исторический период специалистов в рабоче-дехканской среде попросту не было и поэтому советская власть образовала коллегиальные органы предварительного расследования - следственные комиссии. Этот принцип помогал следственным комиссиям при выборе и принятии правильных процессуальных решений по уголовным делам, что порождало определенную систему гарантий прав граждан. Помимо этого, такой принцип способствовал подготовке следователей для будущих органов предварительного расследования.

Положительным моментом в организации работы следственных комиссий местных Советов и народных следователей, на наш взгляд, является также введение принципа территориальности, когда следственные комиссии и следователи закреплялись за определенными территориями и участками города или уезда. К тому же, наблюдалась тенденция взаимодействия между органами следствия с вновь образованными органами суда, милиции и другими органами правопорядка советской власти. Основным недостатком в деятельности следственных органов было активное административное вмешательство местных Советов в их работу, множественность следственных органов, а также их организационная разобщенность.

Использованная литература

1. Блохин, Л.И., Дёмочкин, А.П. На страже революции / Л.И. Блохин, А.П. Дёмочкин. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 144 с.

2. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т.1. Ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 244 с.
3. Волков, И.В. Судебная политика царской власти в Русском Туркестане / И.В. Волков // Власть. – 2020. – № 2. – С. 243-247.
4. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 8. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 95.
5. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 8. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 96.
6. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 27. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 49.
7. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 27. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 81.
8. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф.130. –ОП.2. – Д. 59. – Л. 38.
9. Декрет ВЦИК «Положение о Народном Суде Российской Социалистической Федеративной Советской Республики» от 21 октября 1920 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://e-ecolog.ru/docs/yzteS6JglutDR-e1MdbIj> (дата обращения: 23.06.2025).
10. Декрет ВЦИК РСФСР «Положение о Народном Суде Российской Социалистической Федеративной Советской Республики» от 30 ноября 1918 г., № 209 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://e-ecolog.ru/docs/xCEjUXZxIZtiktjbMloIQ> (дата обращения: 23.06.2025).
11. Декрет Совета Народных Комиссаров «О судах» от 12 декабря 1917 г., № 17 // Борьба за установление и упрочение Советской власти в Ходжентском уезде (1917-1920). Сборник документов (К 40-летию Великой Октябрьской социалистической революции). – Худжанд, 1957. – 135 с.
12. Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР «О суде» от 13 июля 1918 г., № 3 // Декреты Советской власти. Т. IV. 10 ноября 1918 г. – 31 марта 1919 г. – М.: Политиздат, 1968. – 542 с.
13. Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР «О суде» от 24 ноября 1917 г., № 1 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5312/> (дата обращения: 25.06.2025).
14. Житов, К.Е. Победа Великой Октябрьской социалистической революции в Туркестане / К.Е. Житов // Сборник документов; под ред. Крылова В.Г. – Ташкент: Изд-во Госиздат УЗССР. 1947. – 232 с.
15. История отечественного государства и права: учебник / под ред. Р.С. Мулукаева. – М.: ЦОКР МВД России, 2006. – 600 с.
16. Камолов, Д.П. Экономические репрессии, проведенные революционными трибуналами в Туркестане / Д.П. Камолов // General history and culture – the foundation of unity and sustainable development of Turkic peoples” international scientific and practical conference. April 7-8, 2025. – С.102-105.
17. Коровин, В.В. История отечественных органов безопасности: учебное пособие / В.В. Коровин. – М.: Инфра-М, 1998. – 256 с.
18. Курс уголовного судопроизводства: Особый порядок уголовного судопроизводства / Под ред. Михайлова В.А. – Москва-Воронеж, 2006. – 575 с.
19. Мухаммадиев, И.С. История становления органов прокуратуры на севере Таджикистана в 1923-1930 гг.: монография / И.С. Мухаммадиев. – Худжанд: Хуросон, 2010. – 218 с.
20. Мухитдинов, А.А. Правовая регламентация деятельности органов предварительного расследования по УПК Узбекской ССР 1929 года // Проблемы законности. – 2021. – Вып. 155. – С. 227-236.
21. Назаров, Н.Н. Организационно-правовые основы становления и развития милиции Таджикистана 1917-2006 гг.: автореф. дис. ...д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / Носир Джобирович Назаров. – М., 2007. – 63 с.
22. Нечаев, В.В., Теренков, И.Е. Становление системы органов предварительного расследования в советский период / В.В. Нечаев, И.Е. Теренков // Закон и право. – 2021. – № 6. – С. 134-137.

23. Одиназода, Р.С. Пайдоиш ва рушди ниҳодҳои адолати судии маъмурӣ дар Тоҷикистон (таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ): автореф. дис. ... док. илмҳои ҳуқуқ: 12.00.01 / Рамазон Сафар Одиназода. – Душанбе, 2021. – 56 с.
24. Положение об управлении Туркестанским краем от 12 июня 1886 г. // Свод законов Российской империи. В 2 томах. -Т. 2, ч. 1. - М., 1989. - С. 234-269.
25. Постановление Народного Комиссариата юстиции «Об организации и действии Местных Народных Судов» от 23 июля 1918 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://istmat.info/node/30669.html> (дата обращения: 25.06.2025).
26. Разыков, Ш.К. Истории Советского суда в Таджикистане: монография / Ш.К. Разыков. – Сталинабад, 1960. – 113 с.
27. Сухарев, А.Я. Историческая судьба российской прокуратуры: научно-публицистический очерк / А.Я. Сухарев. – М.: НОРМА, 2000. – 24 с.
28. Тоҳиров, Ф. Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон: монография / Ф. Тоҳиров. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 258 с.
29. Шоев, И.Х. Судебное дело в Бухарском эмирате / И.Х. Шоев // Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук. – 2023. – №3(3). – С. 7-15.

References

1. Blokhin, L.I., Demochkin, A.P. On Guard of the Revolution / L.I. Blokhin, A.P. Demochkin. – Dushanbe: Irfon, 1987. – 144 p.
2. Buriev, I.B. History of the State and Law of Tajikistan. Vol. 1. Part 1-2 (from ancient times to the beginning of the 20th century) / I.B. Buriev. – Dushanbe: Irfon, 2007. – 244 p.
3. Volkov, I.V. Judicial Policy of the Tsarist Power in Russian Turkestan / I.V. Volkov // Power. – 2020. – No. 2. – Pp. 243-247.
4. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F. 8. – Op. 1. – D. 1. – P. 95.
5. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F. 8. – Op. 1. – D. 1. – P. 96.
6. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F. 27. – Op. 1. – D. 1. – P. 49.
7. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F. 27. – Op. 1. – D. 1. – P. 81.
8. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F.130. – OP. 2. – D. 59. – P. 38.
9. Decree of the All-Russian Central Executive Committee «Regulations on the People's Court of the Russian Socialist Federative Soviet Republic» of October 21, 1920 // [Electronic resource]. – Available at: <https://e-ecolog.ru/docs/yzteS6JglutDR-e1MdbIj> (Accessed: June 23, 2025).
10. Decree of the All-Russian Central Executive Committee of the RSFSR «Regulations on the People's Court of the Russian Socialist Federative Soviet Republic» of November 30, 1918, No. 209 // [Electronic resource]. – Available at: <https://e-ecolog.ru/docs/xCEjUXZxIZtiktjbMloIQ> (Accessed: June 23, 2025).
11. Decree of the Council of People's Commissars «On the Courts» of December 12, 1917, No. 17 // The Struggle for the Establishment and Strengthening of Soviet Power in the Khodjent District (1917-1920). Collection of documents (For the 40th anniversary of the Great October Socialist Revolution). – Khujand, 1957. – 135 p.
12. Decree of the Council of People's Commissars of the RSFSR «On the Court» of July 13, 1918, No. 3 // Decrees of Soviet Power. Vol. IV. November 10, 1918 – March 31, 1919. – M.: Politizdat, 1968. – 542 p.
13. Decree of the Council of People's Commissars of the RSFSR «On the Court» of November 24, 1917, No. 1 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5312/> (date of access: 06/25/2025).
14. Zhitov, K.E. Victory of the Great October Socialist Revolution in Turkestan / K.E. Zhitov // Collection of documents; edited by Krylov V.G. – Tashkent: State Publishing House of the Uzbek SSR. 1947. – 232 p.
15. History of the domestic state and law: textbook / edited by R.S. Mulukaev. - Moscow: Central Committee of the Red Cross of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2006. – 600 p.
16. Kamolov, D.P. Economic repressions carried out by revolutionary tribunals in Turkestan / D.P. Kamolov // General history and culture – the foundation of unity and sustainable development of Turkic peoples international scientific and practical conference. April 7-8, 2025. – Pp. 102-105.
17. Korovin, V.V. History of domestic security agencies: a textbook / V.V. Korovin. – M.: Infra-M, 1998. – 256 p.

18. Course in criminal proceedings: Special procedure of criminal proceedings / Ed. Mikhailov V.A. – Moscow-Voronezh, 2006. – 575 p.
19. Muhammadiyev, I.S. History of the formation of the prosecutor's office in the north of Tajikistan in 1923-1930: monograph / I.S. Muhammadiyev. – Khujand: Khuroson, 2010. – 218 p.
20. Mukhitdinov, A.A. Legal regulation of the activities of preliminary investigation bodies under the Criminal Procedure Code of the Uzbek SSR of 1929 // Problems of Legality. – 2021. – Issue 155. – Pp. 227-236.
21. Nazarov, N.D. Organizational and legal foundations for the formation and development of the militia of Tajikistan in 1917-2006: Abstract of a Ph.D. in Law: 12.00.01 / Nosir Dzhobirovich Nazarov. – M., 2007. – 63 p.
22. Nechaev, V.V., Terenkov, I.E. Formation of the system of preliminary investigation bodies in the Soviet period / V.V. Nechaev, I.E. Terenkov // Law and Right. - 2021. - No. 6. - Pp. 134-137.
23. Odinzoda, R.S. The emergence and development of administrative justice institutions in Tajikistan (historical and legal research): author's abstract. dis. ... doc. in law: 12.00.01 / Ramazon Safar Odinzoda. – Dushanbe, 2021. – 56 p.
24. Regulation on the governance of the Turkestan region of June 12, 1886 // Code of Laws of the Russian Empire. In 2 volumes. – Vol. 2, Part 1. – M., 1989. – Pp. 234-269.
25. Resolution of the People's Commissariat of Justice «On the organization and operation of Local People's Courts» of July 23, 1918 // [Electronic resource]. - Access mode: <http://istmat.info/node/30669.html> (date accessed: 06/25/2025).
26. Razykov, Sh.K. Histories of the Soviet court in Tajikistan: monograph / Sh.K. Razykov. – Stalinabad, 1960. – 113 p.
27. Sukharev, A.Ya. The historical fate of the Russian prosecutor's office: a scientific and journalistic essay / A.Ya. Sukharev. – M.: NORMA, 2000. – 24 p.
28. Tokhirov, F. The development of law in Tajikistan: monograph / F. Tokhirov. – Dushanbe: Irfon, 1994. – 258 p.
29. Shoev, I.Kh. Court case in the Bukhara Emirate / I.Kh. Shoev // Actual problems of social and humanitarian sciences. – 2023. – No. 3 (3). – Pp. 7-15.

ТДУ 343.346

**РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОҲАИ
ҶИНОЯТҲОИ НАҚЛИЁТӢ (солҳои 1961-1998)**

**РАЗВИТИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ОБЛАСТИ ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
(1961-1998 годы)**

**DEVELOPMENT OF CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
IN THE FIELD OF TRANSPORT CRIMES (1961-1998)**

НАРЗУЛЛОЗОДА С.С.
NARZULLOZODA S.S.

*Сардори шуъбаи таъкили-илмӣ ва таъбу наири Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзди илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
подполковники милиция*

*Начальник организационно-научного и редакционно-
издательского отдела Академии МВД Республики
Таджикистан, кандидат юридических наук,
подполковник милиции*

*Head of the organizational, scientific and editorial-publishing
department of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences,
lieutenant colonel of militia*

e-mail:
n.suhrob-92@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: РАҲМОНЗОДА М.Ҷ. – мудири кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Рецензент: РАҲМОНЗОДА М.Дж. – заведующий кафедрой уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук, доцент.

Reviewer: RAHMONZODA M.J. – Head of the Department of criminal law and anti-corruption, faculty of law, Tajik national University, candidate of legal sciences, Associate Professor.

Аннотатсия: Мақола ба масъалаи ташаққули қонунгузори ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дар солҳои 1961-1998 бахшида шудааст. Вобаста ба мавзӯи мазкур муаллиф тағйири иловаҳое, ки дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1961 то соли 1998 ворид шудаанд, мавриди таҳлил ва муқоиса қарор дода, ҷанбаҳои мусбат ва норасоҳои онро муайян намудааст. Илова бар ин, муаллиф тағйиротҳое, дар ин марҳила ба Кодекси ҷиноятӣ ворид гардидаанд, муқоиса намуда, фикру андешаҳои ҳудуд манзур намудааст. Ҳамзамон, андешаи олимоне вобаста ба тағйироти дар ин давра ба вуқӯпайваста манзур намудааст. Ба назари муаллиф, қонунгузори ҷиноятии Тоҷикистон вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани қоидаҳои беҳатарии ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дар ин давра дар як ваъи муътадил қарор надошт.

Вожаҳои калидӣ: кодекси ҷиноятӣ, ҷавобгарии ҷиноятӣ, воситаҳои нақлиёт, қоидаҳои ҳаракати роҳ, санксия, шахс, ҳолати мастӣ, ҳуқуқ, идора қардани воситаҳои нақлиёт.

Аннотация: Статья посвящена вопросу развития уголовного законодательства Республики Таджикистан в области нарушения правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств в 1961-1998 годах. Проанализировав и сравнив изменения и дополнения, внесенные в Уголовный кодекс Республики Таджикистан в период с 1961 по 1998 год, автор выявил их положительные и отрицательные стороны. Кроме того, сравнив изменения, внесенные в Уголовный кодекс на этом этапе, высказана авторская позиция относительно данного процесса. При этом изложена точка зрения ученых относительно произошедших за этот период изменений. По мнению автора, уголовное законодательство Таджикистана в области уголовной ответственности за нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств в этот период находилось в нестабильном состоянии.

Ключевые слова: уголовный кодекс, уголовная ответственность, транспортные средства, правила дорожного движения, санкции, лицо, состояние опьянения, право, управление транспортным средством.

Annotation: This article examines the development of criminal legislation in the Republic of Tajikistan regarding traffic violations and vehicle operation from 1961 to 1998. By analyzing and comparing the amendments and additions made to the Criminal Code of the Republic of Tajikistan between 1961 and 1998, the author identifies their positive and negative aspects. Furthermore, by comparing the amendments made to the Criminal Code during this period, the author expresses her position on this process. The author also presents the views of scholars regarding the changes that occurred during this period. According to the author, Tajikistan's criminal legislation regarding criminal liability for traffic violations and vehicle operation during this period was unstable.

Key words: Criminal Code, criminal liability, vehicles, traffic rules, sanctions, person, state of intoxication, law, driving.

Санаи 25-уми декабри соли 1958 Шурои Олии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ (минбаъд - ИҶШС) Асосҳои қонунгузориҳои ҷиноятӣ Шурои ИҶШ ва ҷумҳуриҳои шуравиро қабул намуд [3]. Пас аз ин, давлатҳои алоҳидаи Шуравӣ ба қабул намудани қонуни миллии ҷиноятӣ худ шурӯъ намуданд. Дар ин миён Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии (минбаъд - ҶШС) Тоҷикистон истисно набуд.

Тибқи Қонуни ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқ намудани Кодекси ҷиноятӣ ҶШС Тоҷикистон» аз 17-уми августи соли 1961, кодекси навбатии ҷиноятӣ Тоҷикистон қабул гардид. Мувофиқи қонуни зикргардида бояд ҚЧ ҶШС Тоҷикистон аз 1-уми ноябри соли 1961 мавриди амал қарор мегирифт [1, с. 248-254], вале амали он бо Амри Президиуми Шурои Олии ҶШС

Тоҷикистон ба 1-уми декабри соли 1961 гузаронида шуд.

Дар асоси омӯзиши меъёрҳои ҚЧ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки дар он муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи нақлиёт ба таври васеъ рушд қарда, дар сатҳи қонунгузорӣ мавриди тағйироти кулӣ қарор гирифтааст. Зеро муқаррароти ин кодекс дар муқоиса ба кодексҳои аз ин пешамалқунанда ба кулӣ тафовут доштанд. Масалан, бинобар сабаби номуқаммал будани қонунҳои ҷиноятӣ қаблан амалқунанда дар ҳолати содир намудани ҷиноятҳои нақлиётӣ шахсро аз рӯйи қиёс бо моддаҳои гуногуни боби V «Ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва эътибори шахсият» ба ҷавобгарии ҷиноятӣ мекашиданд. Аммо ҚЧ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961 ин қамбудиро

бартараф намуда, татбиқи қонуни ҷиноятиро аз рӯи қиёс манъ намуд.

Тавре аз таҳлилҳо бармеояд, кодексҳои ҷиноятӣ пешамалкунанда ҷавобгариро барои содир намудани ҷиноят дар самти нақлиёти обӣ, ҳавой ва роҳи оҳан дар як модда пешбинӣ менамуд. Аммо навгонии КҶ ҚШС Тоҷикистон аз соли 1961 дар он аст, ки он ҷавобгариро барои содир намудани ҷиноятҳои номбурда дар моддаҳои алоҳида ва бобҳои гуногун муқаррар кард.

Масалан, дар боби якум, ки «Ҷиноятҳои давлатӣ» ном дошт, м. 82 (Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналхалқӣ); м. 83 (Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифода бурдани нақлиёт), м. 84 (Расонидани зарар ба роҳҳои алоқа ва воситаҳои нақлиёт), дар боби даҳум - «Ҷиноятҳои муқобили бехатарии ҷамъиятӣ, тартиботи ҷамъиятӣ ва тандурустии аҳоли», м. 225 (Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти автомобилӣ ё ин ки, нақлиёти барқии шахрӣ), м. 225¹ (Дар ҳолати мастӣ идора кардани воситаҳои нақлиёт), м. 225² (Ба истифода додани воситаҳои нақлиёти аз ҷиҳати техникӣ носоз), м. 226 (Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракати нақлиёти автомобилӣ аз ҷониби шахсе, ки коркуни нақлиёти автомобилӣ намебошад), м. 227 (Дуздии автомобил ё дигар воситаи нақлиёти механизатсияшуда) м. 228 (Вайрон кардани қоидаҳои амалкунандаи дар нақлиёт), м. 228¹ (Худсарона бидуни зарурат боз доштани поезд) ва дар боби ёздаҳум: «Ҷиноятҳои ҳарбӣ», м. 262 (Вайрон кардани қоидаҳои рондан ё ин ки истифодаи мошин), м. 263 (Вайрон кардани қоидаҳои парвоз ё тайёри ба он), м. 264 (Вайрон кардани қоидаҳои киштиронӣ) ҷойгир карда шуданд [6].

Аз таҳлили моддаҳо бармеояд, ки КҶ ҚШС Тоҷикистон аз соли 1961 аввалин қонуни ҷиноятӣест, ки дар он истилоҳи «Модда» ба вучуд омад. Ҳамзамон, моддаҳо на танҳо рақамгузорӣ, балки номгузорӣ карда шуданд. Дигар хусусияти навоарӣ дар он

дида мешавад, ки меъёрҳо оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷиноятҳои нақлиётӣ дар моддаҳои алоҳида ба таври мушаххас ба танзим дароварда шуданд.

Омӯзиши КҶ ҚШС Тоҷикистон дар таҳрирҳои солҳои 1963 [7], 1971 [5] ва 1981 [4] нишон медиҳад, ки дар онҳо вобаста ба мавзӯи баррасишаванда чандин тағйиротҳо ворид гардидаанд. Мувофиқи Амри Президиуми Шурои Олии ҚШС Тоҷикистон аз 28-уми ноябри соли 1963 ба КҶ ҚШС Тоҷикистон аз соли 1961 чунин тағйирот ворид карда шуд:

Моддаи 228¹. Худсарона бидуни зарурат боз доштани поезд

Худсарона, бидуни зарурат боздоштани поезд бо асбоби боздорӣ (стопкран) бо роҳи ҷудо кардани магистрالي ҳавоии тормозӣ ё бо воситаи дигар, агар он боиси вайрон кардани ҳаракати муътадили поездҳо гардад, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то ду сол ё бо қорҳои ислоҳкунӣ ба муддати то як сол ҷазо дода мешавад.

Ҳамин кирдор, агар боиси садамаҳо ба одамон, чаппашавӣ, осеб дидани қатори поезд ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то ҳашт сол ҷазо дода мешавад [9].

Ҳамзамон, тибқи Амри Президиуми Шурои Олии ҚШС Тоҷикистон аз 02-юми сентябри соли 1968 «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ ҚШС Тоҷикистон», моддаи 225 дар таҳрири нав қабул карда шуд, ки чунин аст:

Моддаи 225. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодабарии нақлиёт аз тарафи шахсоне, ки воситаҳои нақлиётро идора мекунанд

Аз тарафи идоракунандаи воситаи нақлиёти автомобилӣ, нақлиёти мотордор ё ки нақлиёти электрикии шахрӣ, трактор ва ё дигар мошинаи худгард вайрон карда шудани қоидаҳои бехатарӣ ва истифодабарии нақлиёт, ки он боиси ба ҷабрида расидани зарари каме вазнин ё зарари сабуки ҷисмонӣ ё ин ки зарари ҷиддии моддӣ гардидааст, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то се сол ё бо қорҳои ислоҳкунӣ ба

муддати то як сол ё бо штраф ба маблағи то сад сӯму маҳрум намудан аз ҳуқуқи идора кардани воситаҳои нақлиёт ба муддати то ду сол ё бе маҳрумкунӣ аз ин ҳуқуқ ҷазо дода мешавад.

Худи ҳамин ҳаракатҳо, ки боиси вафоти ҷабрдида ё боиси расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ гардидаанд, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то даҳ солу маҳрум кардан аз ҳуқуқи идоракунии воситаҳои нақлиёт ба муддати то панҷ сол ё бе маҳрум кардан аз ин ҳуқуқ ҷазо дода мешаванд.

Ҳаракатҳое, ки дар қисми якуми ҳамин модда пешбинӣ шудаанд боиси ҳалокати якчанд кас гардидаанд, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати аз се то понздаҳ солу маҳрум намудан аз ҳуқуқи идоракунии воситаҳои нақлиёт ба муддати то панҷ сол ё бе маҳрум кардан аз ин ҳуқуқ ҷазо дода мешавад [8].

Таҳлили алоҳидаи м. 225 КҶ ҚШС Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар он якчанд тағйироти муҳим ба вуҷуд омадааст:

– номи модда тағйир ёфта, аз он ибораҳои «воситаи автомобилу мотордор ё нақлиёти электрикии шахр» бардошта шуд;

– субъекти ҷинояти мазкур тағйир ёфт. Масалан, дар м. 225 КҶ ҚШС Тоҷикистон дар таҳрири соли 1961 «мудири гараж» ба ҳайси субъекти ҷиноят баромад мекард. Ва, лекин тибқи тағйироти соли 1968, субъекти ҷиноят танҳо шахсе эътироф мешуд, ки ронандаи воситаи автомобилу мотордор ё воситаи шахрӣ, трактор ё дигар мошинаи худгард бошад;

– намуд ва андозаи ҷазоҳо дар санксияҳои қисмҳои модда низ тағйир ёфтанд.

Инчунин, бо Амри Президиуми Шурои Олии ҚШС Тоҷикистон, ки дар боло нишон дода шудааст, дар баробари м. 225 ба КҶ ҚШС Тоҷикистон аввалин маротиба м. 225¹ ва м. 225² дар шакли зерин муқаррар гардид:

Моддаи 225¹. Дар ҳолати мастӣ идора кардани воситаҳои нақлиёт

Дар ҳолати мастӣ идора кардани воситаҳои нақлиёти автомобилу мотордор ё нақлиёти электрикии шахрӣ, трактор ва ё дигар мошинаи худгард аз тарафи шахсе, ки барои ҳамин гуна вайронкунӣ аз ҳуқуқи рондан маҳрум карда шудааст ё ки дар ҳолати мастӣ идора кардани ҳамин гуна воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагиро надорад ва дар бадали як сол дар ҳаққи ӯ барои ҳамин гуна вайронкунӣ ҷораи маъмуриӣ дида шуда буд, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то як сол ё бо қорҳои ислоҳкунӣ ба худи ҳамон муддат ё бо штраф ба маблағи то сад сӯму ҷазо дода мешавад.

Моддаи 225². Ба истифода додани воситаҳои нақлиётӣ аз ҷиҳати техникӣ носоз

Ба истифода додани воситаҳои барарло техникий нодурусти автомобилӣ ё нақлиёти барқии шахрӣ, тракторҳо ё дигар мошинҳои худгард ё дағалона вайрон кардани дигар қоидаҳои истифодаи онҳо, ки беҳатарии ҳаракатро аз ҷониби шахси масъули ҳолати техникӣ ё истифодаи воситаҳои нақлиёт таъмин менамояд, агар ин оқибатҳои дар моддаи 225 ҳамин Кодекс зикргардидаро ба бор оварда бошад, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то панҷ сол ё бо қорҳои ислоҳкунӣ ба муддати то як сол ё бо штраф ба маблағи то сад сӯму бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли вазифаи алоқаманд ба шахси масъули ҳолати техникӣ ё истифодаи воситаҳои нақлиёт ҷазо дода мешавад.

Ҳамзамон, бо Амри Президиуми Шурои Олии ҚШС Тоҷикистон, ки дар боло зикр гардид, м. 226 (Вайрон кардани қоидаҳои беҳатарии ҳаракати нақлиёти автомобилӣ аз ҷониби шахсе, ки қорқуни нақлиёти автомобилӣ намебошад) аз КҶ ҚШС Тоҷикистон аз соли 1961 хориҷ (декриминализатсия) карда шуд.

Таҳлили минбаъдаи КҶ ҚШС Тоҷикистон нишон медиҳад, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ Тоҷикистон вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани қоидаҳои беҳатарии ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дар як

вазъи муътадил қарор надошт. Зеро аз таҳлили меъёрҳои КҶ ҚШС Тоҷикистон аз соли 1988 бармеояд, ки меъёрҳои он назар ба муқаррароти пештара фарқияти калон дошт. Масалан, дар тамоми қисмҳои санксияҳои м. 225 КҶ ҚШС Тоҷикистон ибораи «барои дар ҳолати мастӣ содир кардан бошад» илова гардида, барои дар чунин ҳолат содир кардани ҷиноят ҷазои вазнинтар пешбинӣ гардид.

Дар баробари ин, дигар навгоние, ки аввалин маротиба дар таърихи қонунгузори ҷиноятӣ то соли 1988 ба миён омад, ин муқаррар намудани эзоҳ дар м. 225 КҶ ҚШС Тоҷикистон мебошад. Дар эзоҳи м. 225 КҶ ҚШС Тоҷикистон дар таҳрири соли 1988 мафҳуми «воситаҳои нақлиёт» кушода дода шудааст, ки чунинаст:

Эзоҳ: Зери мафҳуми «воситаҳои нақлиёт», ки дар моддаҳои 225, 225¹, 225², 225³, 227 Кодекс нишон дода шудаанд, ҳамаи навъҳои автомобилҳо, тракторҳо

ва мошинҳои дигари худгард, трамваю троллейбусҳо, инчунин мотосиклҳо ва дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ фаҳмида мешавад [2, с. 26].

Гарчанде дар ин эзоҳ мафҳуми воситаҳои нақлиёт оварда шуда бошад ҳам (зери мафҳуми «воситаҳои нақлиёт» ҳамаи навъҳои автомобилҳо, тракторҳо ва мошинҳои дигари худгард, трамваю троллейбусҳо, инчунин мотосиклҳо ва дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ), вале он ба таври қатъӣ нест, зеро, мафҳуми «дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ» кушода дода нашудааст, ки ин боз ҳам аз номукамал будани м. 225 КҶ ҚШС Тоҷикистон дарак медиҳад.

Дар асоси омӯзиши меъёрҳои КҶ ҚШС Тоҷикистон аз соли 1961 то соли 1998 ба хулосае омадан мумкин аст, ки онҳо дар як вазъи муътадил қарор надошта, муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи нақлиёт ба таври васеъ рушд карда, дар сатҳи қонунгузорӣ мавриди тағйироти кулӣ қарор гирифтааст.

Адабиёти истифодашуда

1. Абдуллозода, Ҷ.А. Таърихи инкишофи таъйини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар мисоли ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар) / Ҷ.А. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2017. – № 2/7. – С. 248-254.
2. Абдусаломзода, Ҷ.А. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ғайриқонунӣ ҳай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф: дис. ... номз. илм. ҳуқ: 12.00.08 / Ҷовид Абдусалом Абдусаломзода. – Душанбе, 2025. – 190 с.
3. Закон СССР «Об утверждении Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» от 25 декабря 1958 г. // Ведомости ВС СССР, 1958, № 1, ст. 6.
4. Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон (бо тағ. илов. то 01-уми сентябри соли 1980). – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1981.
5. Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон (бо тағ. илов. то 28 апрели соли 1970). – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1971.
6. Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон аз 17-уми августи соли 1961. – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1961.
7. Уголовный кодекс Таджикской Советской Социалистической Республики (в ред. от 01 апреля 1963 года). – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1963.
8. Укази Президиуми Совети Олии ҚШС Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон» аз 02-юми сентябри с. 1968 // Ведомости Совети Олии РСС Тоҷикистон, соли 1968, № 17.
9. Укази Президиуми Совети Олии ҚШС Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон» аз 28-уми ноябри с. 1963 // Ведомости Совети Олии РСС Тоҷикистон, соли 1963.

References

1. Abdullozoda, J.A. The history of the development of the determination of punishment for a set of crimes in the Republic of Tajikistan (in the example of including a lighter punishment in a more severe

punishment) / J.A. Abdullozoda // Bulletin of the National University of Tajikistan. Department of Socio-Economic and Public Sciences. – 2017. – No. 2/7. – P. 248-254.

2. Abdusalomzoda, J.A. Criminal liability for illegal possession of a car or other means of transport without the purpose of possession: dis. ... candidate of legal sciences: 12.00.08 / Jovid Abdusalom Abdusalomzoda. – Dushanbe, 2025. – 190 p.

3. Law of the USSR “On Approval of the Fundamentals of Criminal Legislation of the USSR and the Union Republics” of December 25, 1958 // Vedomosti of the Supreme Soviet of the USSR, 1958, No. 1, Art. 6.

4. Criminal Code of the Tajik SSR (with amendments until September 1, 1980). – Dushanbe: Publishing House «Irfon», 1981.

5. Criminal Code of the Tajik SSR (with amendments until April 28, 1970). – Dushanbe: Publishing House «Irfon», 1971.

6. Criminal Code of the Tajik SSR from August 17, 1961. – Dushanbe: Publishing House «Irfon», 1961.

7. Criminal Code of the Tajik Soviet Socialist Republic (as amended on April 1, 1963). – Dushanbe: Publishing House «Irfon», 1963.

8. Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Tajik SSR “On Amendments and Additions to the Criminal Code of the Tajik SSR” dated September 2, 1968 // Bulletin of the Supreme Soviet of the Tajik SSR, 1968, No. 17.

9. Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Tajik SSR “On Amendments and Additions to the Criminal Code of the Tajik SSR” dated November 28, 1963 // Bulletin of the Supreme Soviet of the Tajik SSR, 1963.

ТДУ 343.37

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ МУОМИЛОТИ ҒАЙРИҚОНУНИИ
МЕТАЛЛҲОИ ҚИММАТБАҲО ВА САНГҲОИ ҚИММАТБАҲОИ ТАБӢЙ ДАР
ҚОНУНГУЗОРИИ ДАВЛАТҲО-АЪЗОӢНИ ИТТИҲОДИ ДАВЛАТҲОИ МУСТАҚИЛ**

**СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА
ДРАГОЦЕННЫХ МЕТАЛЛОВ И ПРИРОДНЫХ ДРАГОЦЕННЫХ КАМНЕЙ В
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ГОСУДАРСТВ-УЧАСТНИКОВ СОДРУЖЕСТВА
НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ**

**A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE ILLICIT TRAFFICKING OF PRECIOUS
METALS AND NATURAL GEMSTONES IN THE LEGISLATION OF THE MEMBER
STATES OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES**

ОДИНАЗОДА Н.С.
ODINAZODA N.S.

*Омӯзгори кафедраи муҳофизаи ҷиноятии факултети № 2-юми
Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, полковники милиции*

*Преподаватель кафедры уголовного процесса факультета № 2
Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, полковник милиции*

*Lecturer at the Department of Criminal Procedure, Faculty No. 2 of
the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of
Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Colonel of militia*

E-mail:
Odinaev1977@yandex.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроии ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: НАЗАРОВ А.Қ. - мудири кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Рецензент: НАЗАРОВ А.Қ. - заведующий кафедрой криминалистики и судебно-экспертной деятельности юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, профессор.

Reviewer: NAZAROV A.K. - Head of the Department of Criminalistics and Forensic Activities of the Faculty of Law of the Tajik National University, Doctor of Law, Professor.

Аннотатсия: Дар мақола таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии муомилоти ғайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ дар қонунгузориҳои давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил пешниҳод карда шудааст. Дар рафти таҳлил муаллиф ба қароре омад, ки на ҳар кадоме аз қонунгузориҳои ҷиноятии ин давлатҳо ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятии муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодиро доир ба металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ, то ин ҷо он андоза пешбинӣ карда наметавонианд. Ба андешаи муаллиф, ин ҷо аз қори баъди қонунгузорӣ оид ба ҷиноят ҳисобидани чунин қирдорҳо, ё ба эҳтимоли қавӣ аз мавҷуд набудани ба ҷамъият хавфнокӣ дар фаъолияти ғайриқонунӣ дар соҳаи қоркарди металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ шаҳодат медиҳад.

Вожаҳои калидӣ: қонунгузориҳои ҷиноятӣ, муомилоти ғайриқонунӣ, металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ, ҷамъият, фаъолияти ғайриқонунӣ.

Аннотация: В статье представлен сравнительно-правовой анализ незаконного оборота драгоценных металлов и природных драгоценных камней по законодательству государств-участников Содружества Независимых Государств. В ходе анализа автор пришел к выводу, что не все уголовно-правовые нормы этих государств в той или иной степени обеспечивают уголовно-правовую защиту социально-экономических отношений, связанных с драгоценными металлами и природными драгоценными камнями. По мнению автора, это свидетельствует либо о слабой работе законодательства по криминализации подобных деяний, либо о высокой вероятности отсутствия опасности для общества в незаконной деятельности в сфере переработки драгоценных металлов и природных драгоценных камней.

Ключевые слова: уголовное законодательство, незаконный оборот, драгоценные металлы, природные драгоценные камни, общество, незаконная деятельность.

Annotation: This article presents a comparative legal analysis of the illicit trafficking of precious metals and natural gemstones under the laws of the member states of the Commonwealth of Independent States. The author concludes that not all criminal laws in these states provide, to any degree, criminal protection for socio-economic relations related to precious metals and natural gemstones. The author believes this indicates either a weak legislative framework for criminalizing such acts or a high probability that illegal activities in the processing of precious metals and natural gemstones pose no danger to society.

Key words: criminal law, illegal trafficking, precious metals, natural gemstones, society, illegal activity.

Таҷрибаи танзими ҷавобгарии ҷиноятӣ барои бастанӣ аҳди ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид дар давлатҳои хориҷӣ метавонад дар раванди тақмил додани қонунгузориҳои амалкунандаи ҷиноятӣ аз ҷониби қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҚТ) бояд ба назар гирифта шавад. Инак, ба андешаи Зокирзода З.Х., сабаби дигари зарур будани омӯзиши қонунгузориҳои давлатҳои хориҷӣ аз он иборат аст, ки солҳои охир дар ҷаҳон фазои умумии ҳуқуқӣ дар соҳаи мубориза бо ҷинояткорӣ ташаккул ёфта истодааст [13, с. 49]. Бинобар ин, таносубан ҳангоми тақмил додани танзими ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ҷавобгарӣ барои бастанӣ аҳди ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид бояд, таҷрибаи қонунгузориҳои давлатҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама, қонунгузориҳои давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақил (минбаъд – ИДМ) ба назар гирифта шавад.

Ҷораҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ мубориза бо муомилоти ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид, ки дар меъёрҳои дахлдори қонунгузориҳои давлатҳои аъзои ИДМ муқаррар шудаанд, диққатҷалбкунанда мебошанд. Зеро қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҚТ-ро бо қонунгузориҳои давлатҳои мазкур муносибати бо ҳам наздики техникаи қонунгузорӣ, умумиятҳои таърихӣ дар ташаккулёбии қонунгузориҳои ҷиноятӣ муттаҳид месозад. Қонунгузориҳои аксарияти давлатҳои аъзои ИДМ аз бисёр ҷиҳат бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҚТ монанд мебошанд. Чунки истиқрор ва нумӯи қонунгузориҳои ҷиноятӣ давлатҳои аъзои ИДМ аз Кодекси ҷиноятӣ Моделии давлатҳо-аъзоёни ИДМ (минбаъд – Кодекси моделӣ), ки бо қарори Ассамблеяи Байнипарлумонии давлатҳо – аъзои ИДМ аз 17-уми феввали соли 1996 қабул гардидааст, маншаъ мегирад [10].

Дар Кодекси моделӣ дар моддаҳои алоҳида муқаррар сохтани ҷавобгарии ҷиноятӣ вобаста ба муомилоти

ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳои табиӣ пешбинӣ мешуд. Дар боби «Ҷиноятҳо ба муқобили тартиби амалӣ намудани ғайриқонунӣ ва дигар ғайриқонунӣ иқтисодӣ»-и фасли «Ҷиноятҳо ба муқобили моликият ва тартиби амалӣ намудани ғайриқонунӣ иқтисодӣ» бо эътироф кардани металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ ҳамчун «сарватҳои ашёӣ» дар ин кодекс барои «Аҳдҳо бо арзишҳои ашёӣ дар намуди металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид, ки ба андозаи назаррас бо вайрон намудани қонунгузорӣ дар бораи батанзимдарории ашёӣ содир шудаанд», муқаррар сохтани ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст. Ба таври мушаххас онҳо дар м. 276 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КҶ ҚТ) тахти унвони «Аҳдҳои ғайриқонунӣ бо сарватҳои ашёӣ» ва м. 277 КҶ ҚТ «Вайрон кардани қоидаҳои ба давлат супоридани металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ» мустақкам карда шудаанд [1].

Дар м. 276 Кодекси моделӣ ба ҳайси нишонаҳои тарафҳои объективии таркиби муайяншуда ва содир кардани кирдори мазкур дар миқдори назаррасро пешбинӣ мекард, аммо дар м. 284 КҶ ҚТ ин ҷиҳат пешбинӣ карда нашудааст, яъне, ҷавобгарии ҷиноятӣ вобаста ба м. 284 КҶ ҚТ новобаста аз арзиши металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ба вуҷуд меояд.

Қонунгузориҳои ҷиноятӣ аксарияти давлатҳои аъзои ИДМ дар аввал ҳангоми ҳифзи муносибатҳо дар соҳаи муомилот бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо меёроҳо пешбинӣ менамуданд, ки аз Кодекси моделӣ сарчашма мегирифт. Вале солҳои охир баъзе аз ин давлатҳо кодекси ҷиноятӣ нава қабул намуданд, ба монанди Ҷумҳурии Қазоқистон, Қирғизистон, дар давлатҳои дигар бошад, ба меёроҳои муайянкунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои муомилоти ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо тағйироти назаррас ворид

карда шуданд, ки аз меёроҳои дахлдори дар Кодекси моделӣ муқарраршуда (м. 276) ба кулӣ фарқ менамоянд.

Бинобар ин, қонунгузориҳои баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ-ро дар ин самт мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Дар Кодекси ҷиноятӣ Федератсияи Россия (минбаъд - КҶ ФР) ҳифзи муомилот бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ дар ду меёро - м.м. 191 ва 192, ки дар фасли ҳаштуми «Ҷиноятҳо дар соҳаи иқтисодӣ», боби 22 «Ҷиноятҳо дар соҳаи ғайриқонунӣ иқтисодӣ» ҷойгир шудаанд, пешбинӣ гардидааст [4]. Аз 8-уми январ соли 2020 ба м. 191 КҶ ФР, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои муомилоти ғайриқонунӣ қаҳрабо (янтар), яшми сабз (нефрит) ё дигар сангҳои нимқимматбаҳо, металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳо ё марворид пешбинӣ месозад, тағйироти ҷиддӣ ворид карда шуданд. Қонунгузориҳои ФР сохт ва мазмуни м. 191 КҶ ФР-ро ба таври назаррас тағйир дод. Баъд аз тағйироти воридшуда, м. 191 КҶ ФР, ки чун м. 284 КҶ ҚТ аз ду қисм иборат буд, ба панҷ қисм ҷудо карда шуда, ба модда эзоҳ илова карда шуд. Агар матни қуҳнаи м. 191 КҶ ФР таркиби асосии ҷиноятӣ мазкурро дар қисми 1 ва таркиб бо ҳолатҳои вазнинкунандаи онро дар қ. 2 мустақкам менамуд, пас, матни нави м. 191 КҶ ФР дар доираи як модда се таркиби мустақили ҷиноятро пешбинӣ менамояд.

Қисмҳои 1 ва 2 таҳрири пештараи м.191 КҶ ФР бе ягон тағйироти ҷиддӣ ба қисмҳои 3 ва 4 матни нави м.191 КҶ ФР гузаронида шуданд. Аз ибораи «сангҳои қимматбаҳои табиӣ» вожаи «табиӣ» хориҷ карда шуд. Ин бо он асоснок мешавад, ки мутобиқи қонунгузориҳои ФР, зери мафҳуми «сангҳои қимматбаҳо» танҳо сангҳои табиӣ фаҳмида мешаванд [18, с. 933].

Қонунгузориҳои ФР предмети ҷиноятӣ дар м. 191 КҶ ФР пешбинишударо аз ҳисоби ба он дохил намудани қаҳрабо, яшми сабз ва дигар сангҳои нимқимматбаҳо (қ.қ. 1-3 м. 191 КҶ ФР) васеъ намуд. Дар баробари ин,

ҷавобгарии ҷиноятӣ барои муомилоти ғайриқонунӣ бо қаҳрабо, яшми сабз ва дигар сангҳои нимқимматбаҳо дар се сатҳ фарқгузори карда шудаанд. Дар қ. 1 м. 191 КҶ ФР ҷавобгарӣ барои бастанӣ аҳдҳо марбут бо дидаву доништа худсарона ба даст овардани қаҳрабо, яшми сабз ё дигар сангҳои нимқимматбаҳо, инчунин ғайриқонунӣ нигоҳ доштан, кашонидан ё интиқол додан дар ҳар намуду ҳолат, ба истисноӣ маснуоти заргарӣ ва маишӣ ва пораҳои ҷунин маснуот, аз ҷониби шахсе, ки қаблан барои ҷунин кирдорҳои монанд ба ҷавобгарии маъмури кашида шудааст, муқаррар мегардад. Яъне, таркиби ҷинояти дар қ. 1 м. 191 КҶ ФР муайяншуда, таркиб бо преюдисияи маъмури мебошад.

Муайян намудани преюдисияи маъмури барои таркиби асосии муомилот бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо ё марворид бо он асоснок мегардад, ки муқаррар сохтани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои миқдори ками муомилоти металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ таъкибнамоии изофагӣ ба ҳисоб меравад [16, с. 28].

Дар қ. 2 м. 191 КҶ ФР ҷавобгарии ҷиноятӣ барои бастанӣ аҳдҳо марбут бо дидаву доништа худсарона истихроҷ намудани қаҳрабо, яшми сабз ё дигар сангҳои нимқимматбаҳо, инчунин ғайриқонунӣ нигоҳ доштан, кашонидан ё интиқол додан дар ҳар намуду ҳолат, ба истисноӣ маснуоти заргарӣ ва маишӣ ва пораҳои ҷунин маснуот, ки ба миқдори калон содир шудааст, пешбинӣ гардидааст.

Ба сифати ҳолати вазнинкунандаи ҷинояти мазкур дар қ. 3 м. 191 КҶ ФР содир намудани кирдорҳои дар қ. 2 м. 191 КҶ ФР пешбинишуда аз ҷониби гуруҳи муташаккил ё гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ муқаррар шудааст.

Муайян намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои муомилоти ғайриқонунӣ бо қаҳрабо, яшми сабз ва дигар сангҳои нимқимматбаҳо бо он асоснок мешавад, ки кирдорҳои мазкур ба тартиби муқарраршудаи муомилоти бо ин

предметҳо таҷовуз менамоянд. Истихроҷи канданиҳои ғойданок, мутобиқи қонун, бояд танҳо дар асоси иҷозатнома анҷом дода шавад. Иҷозатнома мумкин аст, ба субъектони фаъолияти соҳибкорӣ дода шавад. Шахси худсарона истихроҷкунандаи қаҳрабо, яшми сабз ва дигар сангҳои нимқимматбаҳо молики предметҳои мазкур буда наметавонад. Бинобар ин, беиҷозат истихроҷ намудан ва минбаъд соҳибӣ намудани канданиҳои ғойданок ғайриқонунӣ мебошад, яъне шахс ба молу мулкҳои ихтиёрдорӣ мекунад, ки ба ӯ мутобиқи қонун тааллуқ надорад [17, с. 99].

Тарафи объективии ҷинояти дар қ. 4 м. 191 КҶ ФР муайяншуда аз ҷинояти дар қ. 2 м. 191 КҶ ФР омада фарқ менамояд. Агар дар қ. 2 м. 191 КҶ ФР ҷавобгарии ҷиноятӣ барои бастанӣ аҳдҳо марбут бо дидаву доништа худсарона ба даст овардани маъданҳо муқаррар шуда бошад, пас, дар қ. 4 м. 191 ҷавобгарии ҷиноятӣ барои бастанӣ аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳо ё бо марворид бо вайрон намудани қоидаҳои бо қонунгузориҳои ФР муқарраршуда, инчунин ғайриқонунӣ нигоҳ доштан, кашонидан ё интиқол додани металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳо ё бо марворид дар ҳар намуд, ҳолати дилҳо ба истисноӣ маснуоти заргарӣ ва маишӣ ва пораҳои ҷунин маснуот, ки ба миқдори калон содир шудааст, муқаррар шудааст.

Ҷи тавре маълум мешавад, қонунгузориҳои ҷиноятии ФР дар фарқият аз м. 284 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятиро вобаста ба предмети ҷиноят тафриқабандӣ намудааст. Ба сифати предмети ҷиноят дар қ. 1 ва 2 м. 191 КҶ ФР қаҳрабо, нефрит ё дигар сангҳои нимқимматбаҳо номбар шудаанд. Дар ҳолати ба сифати предмети ҷиноят баромад намудани металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳо ё марворид ҷавобгарии ҷиноятӣ мутобиқи қ.к. 4, 5 м. 191 КҶ ФР фаро мерасад, ки он ҷазодиҳии нисбатан вазнинтарро пешбинӣ месозад.

Дар қонунгузориҳои ҷиноятии Ҷумҳурии Белорус (минбаъд – КҶ ҚБ)

ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон намудани қоидаҳои дар бораи аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳо дар м. 223 КҶ ҚБ муқаррар шудааст. Ҷинояти мазкур дар фасли «Ҷиноятҳо ба муқобили моликият ва тартиби амалигардонии ғаёлияти иқтисодӣ», дар боби «Ҷиноятҳо ба муқобили амалигардонии ғаёлияти иқтисодӣ» ҷой дода шудааст [6].

Ҷавобгарии ҷиноятӣ дар м. 223 КҶ ҚБ барои вайрон намудани қоидаҳои дар бораи аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо ва (ё) сангҳои қимматбаҳо чунин муайян шудааст: «Аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо ва (ё) сангҳои қимматбаҳо, ки бо вайрон намудани қоидаҳои муқарраршуда ба андозаи калон содир шудааст». Санксияи модда алтернативӣ буда, ҷазоро дар намуди ҷарима ё қорҳои ислоҳӣ ё ҳабс ё маҳдуд кардани озодӣ ё маҳрум сохтан аз озодӣ муайян месозад.

КҶ Ҷумҳурии Беларус дар фарқият аз м. 284 КҶ ҚТ тарафи объективии ин қирдори ҷиноятро аз ҳисоби дохил накардани қирдорҳо, ба монанди нигоҳ доштан, интиқол додан ё кашонидани металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо, ки дар КҶ ҚТ маълуманд, ба таври назаррас маҳдуд карда шудааст. Дар диспозитсияи модда ба сифати предмети ҷиноят танҳо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо номбар шудаанд. Сангҳои нимқимматбаҳо ба мисли м. 284 КҶ ҚТ ба сифати предмети ҷиноят баромад наменаоянд.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон намудани қоидаҳо дар бораи аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо ва (ё) сангҳои қимматбаҳо дар фарқият аз м. 284 КҶ ҚТ танҳо дар ҳолати ба андозаи калон содир шудани он ба вучуд меояд. Ба андозаи кам содир намудани чунин қирдорҳо ҷавобгарии ҷиноятиро истисно месозад.

Мутобиқи эзоҳ ба боби 25 КҶ Ҷумҳурии Беларус, андозаи калон андозае ҳисоб мешавад, ки аз андозаи бузургии базавӣ ҳазор маротиба зиёд мебошад, ки ин тақрибан ба 143 ҳазор сомонӣ баробар аст.

Ба сифати ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур дар қ. 2 м. 223 КҶ Ҷумҳурии Беларус содир намудани чунин қирдорҳо тақроран, ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ё ба андозаи махсусан калон пешбинӣ шудааст.

Ба сифати ҳолати вазнинкунанда муқаррар намудани содиршавии ҷинояти мазкур ба андозаи махсусан калон, ки дар қ. 2 м. 223 КҶ Ҷумҳурии Беларус муқаррар шудааст, асоснок ба назар мерасад. Зеро дараҷаи ба ҷамъият ҳафнокии ҷинояти мазкур, ки ба миқдори махсусан калон содир мешавад бештар буда, ҳамчун ҳолати вазнинкунанда ҷудо намудани он ба мақсади фарқгузориҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ мувофиқ мебошад.

КҶ Ҷумҳурии Қирғизистон аз 28-уми октябри соли 2021 ҷавобгарии ҷиноятиро барои муомилоти ғайриқонунии металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ муқаррар сохтааст. Ҷинояти мазкур дар фасли «Ҷиноятҳо ба муқобили моликият ва тартиби амалигардонии ғаёлияти иқтисодӣ», боби «Ҷиноятҳо дар соҳаи пуливу қарзӣ ва асъорӣ» ҷойгир шудааст [9].

Дар м. 236 КҶ Ҷумҳурии Қирғизистон таркиби ҷинояти мазкур чунин муайян шудааст: «Бастани аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ бо роҳи қасдан ё аз беҳтиётӣ вайрон намудани қоидаҳои муқаррарнамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Қирғизистон, инчунин ғайриқонунӣ нигоҳ доштан, кашонидан ё интиқол додани металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ дар ҳар намуду ҳолат ба истиснои маснуоти заргарӣ ва маишӣ ва пораҳои чунин маснуот».

Санксияи ҷинояти мазкур назар ба санксияи м. 284 КҶ ҚТ сабуктар буда, ҷазоро танҳо дар намуди ҷарима бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансаби муайян ё машғул шудан ба ғаёлияти муайян муқаррар менаояд.

Хусусиятҳои фарқкунандаи муқаррар соختани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои муомилоти ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои

қимматбаҳои табиӣ мутобиқи КҶ Ҷумҳурии Қирғизистон аз он иборат мебошад, ки қонунгузор тарафи субъективии ҷинояти мазкурро мушаххасан дар шакли қасд ё аз беэҳтиётӣ нишон додааст. Шакли гуноҳи беэҳтиётӣ мумкин аст, дар вайрон намудани қоидаҳои муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Қирғизистон ҳангоми бастанӣ аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ифода гардад.

Ғайр аз ин, м. 236 КҶ Ҷумҳурии Қирғизистон танҳо аз як қисм иборат буда, дар он қонунгузор ҳолатҳои вазинкунандаи ин ҷиноятро ҷудо насохтааст. Ба андешаи мо, чунин муносибати қонунгузор ба амалишавии принципи фарқгузории ҷавобгарии ҷиноятӣ вобаста ба хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият ҳафнокии ҷинояти содиршуда мувофиқат намекунад. Зеро ҳама ҳолатҳои содир намудани ин ҷиноят, масалан, чи ба миқдори қалон ва чи ба миқдори махсусан қалон як ҳел аз рӯйи қ. 1 м. 236 КҶ ҷазо дода мешаванд.

КҶ Ҷумҳурии Ўзбекистон кирдорҳои марбут ба муомилоти ғайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣро ҳамчун кирдори ҷиноятӣ эътироф намекунад, аммо мувофиқи м. 185, «Вайрон кардани қоидаҳои супоридани металлҳо ё сангҳои қимматбаҳо» (Ҳасли «Ҷиноятҳо дар соҳаи иқтисодӣ», боби «Ҷиноятҳо алайҳи асосҳои иқтисодиёт»), кирдорҳо дар шакли вайрон кардани қоидаҳои супоридани ин сарватҳо ба давлат ҷиноят ҳисобида мешавад, яъне, танзими ҳуқуқии ин муносибатҳо дар як модда ифода ёфтааст [3].

Дар м. 277 КҶ Ҷумҳурии Туркменистон, ки «Муомилоти ғайриқонунии металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид» номгузорӣ шудааст, ҷавобгарии ҷиноятӣ барои додугирифтӣ металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид бар хилофи қоидаҳои муқарраргардидаи қонунгузории Туркменистон, ҳамчунин ғайриқонунӣ интиқол додан ё қашонидани металлҳои

қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид дар ҳар намуду ҳолат, ба истиснои маснуоти заргарӣ (ҷавохирот) ва маишӣ ва пораҳои чунин маснуот пешбинӣ шудааст [5].

Аз рӯйи сохт моддаи мазкур тақрибан ба м. 284 КҶ ҚТ монанд буда, дар он танҳо ғайриқонунӣ нигоҳ доштани металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид пешбинӣ нашудааст, яъне, ҷавобгарии ҷиноятӣ танҳо барои ғайриқонунӣ интиқол додан ё қашонидани предметҳои зикршуда муқаррар шудааст.

Ҳолатҳои вазинкунандаи ҷинояти мазкур низ бо қ. 2 м. 284 КҶ ҚТ монанд мебошад. Фарқият танҳо дар он аст, ки ба сифати ҳолати вазинкунандаи ин ҷиноят дар б. «в» қ. 2 м. 277 КҶ Ҷумҳурии Туркменистон дар қатори содиршудани ин ҷиноят аз ҷониби гурӯҳи муташаккил, инчунин, аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудани он низ ба сифати ҳолати вазинкунанда нишон дода шудааст, ки бештар асоснок ба назар мерасад.

Дар КҶ Озарбойҷон низ бевосита муомилоти ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо ҷиноят эътироф нашуда, дар он ба монанди КҶ Ўзбекистон танҳо барои саркашӣ намудан аз фурӯши металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо ба давлат ҷавобгарӣ муқаррар шудааст [7]. Мутобиқи м. 213–2 КҶ Озарбойҷон, ба сифати субъекти ин ҷиноят нафароне баромад менамоянд, ки субъектони истихроҷкунанда, истеҳсолкунандаи металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо мебошанд. Кирдорҳои вобаста ба саркашӣ намудан аз фурӯши металлҳо ва сангҳои қимматбаҳо ба давлат танҳо дар ҳолате ҷиноят эътироф мешавад, ки агар он ба андозаи назаррас содир шуда бошад.

КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон, ки 3-юми июли соли 2014 қабул гардидааст, дар аввал ҷавобгарии ҷиноятӣ барои муомилоти ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо муқаррар намасохт [8]. Кирдорҳои марбут ба муомилоти металлҳои

қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо аз ханӯз аз 9-уми июли соли 1998 [11] аз КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон хориҷ карда шуда буданд ва нисбати он танҳо ҷавобгарии маъмурӣ муқаррар шуда буд. Бинобар ин, КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон, ки 3-юми июли соли 2014 чунин таркиби ҷиноятро пешбинӣ наменамуд. Вале, ин боиси зиёдшавии содиршавии чунин кирдорҳо дар соҳаи муомилоти ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо гардид ва қонунгузории Ҷумҳурии Қазоқистон маҷбур шуд, боз ба криминализатсия намудани кирдорҳои ғайриқонунӣ дар соҳаи муомилоти бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо баргардад. Дар натиҷа, бо Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон аз 2-юми июли соли 2021 «Дар бораи тағйирот ва иловаҳо ба баъзе санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Қазоқистон оид ба масъалаҳои пурзӯр намудани мубориза бо рейдерӣ, хифзи ғаёлияти соҳибкорӣ аз даҳлати ғайриқонунӣ мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор ва пурзӯр намудани чораҳои монешаванда ба муомилоти ғайриқонунӣ металлҳои қимматбаҳо» [12] ба КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон м. 295-1(3) илова карда шуд, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои муомилоти ғайриқонунӣ металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо, ашёи хоми дорои металлҳои қимматбаҳобуда муқаррар менамояд.

Дар м. 295-1 КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон таркиби ҷинояти муомилоти ғайриқонунӣ металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо, ашёи хоми дорои металлҳои қимматбаҳобударо чунин муайян менамояд: ғайриқонунӣ истихроҷ намудан, соҳиб шудан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан, кашонидани металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳо, ашёи хоми дорои металлҳои қимматбаҳо. Санксияи модда барои содир намудани чунин кирдорҳо ҷазоҳои зеринро пешбинӣ менамоянд: ҷарима ё қорҳои ислоҳӣ ё ҷалб намудан ба қорҳои ҷамъиятӣ, маҳдуд кардани озодӣ ё маҳрум сохтан аз озодӣ бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансаби муайян ё

машғул шудан ба ғаёлияти муайян ё бидуни он.

Ҷи тавре мебинем, КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон дар фарқият аз м. 284 КҶ ҚТ чунин ҳаракатҳои алтеративиро ба монандӣ истихроҷ намудан, соҳиб шудан, ба соҳибияти каси дигар доданро бевосита дар таркиби ҷинояти м. 295-1 КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон ҷудо намудааст. Гарчанде соҳиб шудан ё ба соҳибияти каси дигар додани металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳоро мафҳуми «додугирифтӣ металлҳои қимматбаҳо ...», ки дар диспозитсияи м. 284 КҶ ҚТ омадааст, дар бар мегирад. Вале бевосита барои истихроҷи ғайриқонунӣ металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо дар фарқият аз м. 295-1 КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон дар м. 284 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар нашудааст. Бинобар ин, ба мақсад мувофиқ мебуд, агар дар қ. 1 м. 284 КҶ ҚТ низ истихроҷи ғайриқонунӣ металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо ба сифати аломати ҷинояти мазкур дохил карда мешуд.

Ғайр аз ин, бо мақсади ҳар ҷи пурратар анҷом додани фардиқонунидани ҷазо бехтар мебуд агар ба санксияи қ. 1 м. 284 КҶ ҚТ чун санксияи м. 295-1 КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон доираи васеи ҷазоҳои алтернативӣ маҳрум сохтан аз озодӣ, ба монанди қорҳои ҳатмӣ ва қорҳои ислоҳӣ ворид карда мешуданд. Зеро санксияи қ. 1 м. 284 КҶ ҚТ воқеан танҳо як ҷазои алтернативиро дар намуди ҷарима пешбинӣ месозад ва агар шахс имконияти пардохт намудани онро надошта бошад [14, с. 94-96], пас, суд маҷбур мешавад, танҳо ҷазои маҳрум сохтан аз озодиро таъйин намояд, ки ин «ба инсондӯстона (гуманизатсия) гардонидани қонунгузории ҷиноятӣ нисбат ба субъектони муайян, пеш аз ҳама, шахсони содирнамудаи ҷиноятҳои дараҷаи наҷандон вазнин ва (ё) дараҷаи миёна», ки дар Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст [2], мувофиқат намекунад. Ғайр аз ин, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ «таҷдиди назар намудани

санксияҳои моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодекси ҷиноятӣ чиҳати васеъ намудани ҷазоҳои алтернативии ба маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд набуда» (б. 26)-ро тақозо менамояд.

Вобаста ба масъалаи мазкур Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҚТ аз 24-уми апрели соли 2010 чунин таъкид намуданд, ки «Ҷинояткориро танҳо бо пурзур намудани ҷазо барҳам додан ғайримкон мебошад» [15]. Бинобар ин, дар шароити имрӯзаи ҷомеаи башарӣ истифодаи васеи ҷораҳои дорои хусусияти ҳуқуқӣ-ҷиноятидошта, ки ба маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд нестанд, мувофиқи мақсад мебошад [14, с. 96].

Ба сифати ҳолати вазнинкунандаи ҷинояти муомилоти ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо дар қ. 2 м. 295-1 КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон ҳолатҳои зерин муқаррар шудаанд: содир намудани чунин кирдорҳо ба андозаи калон ё боиси расонидани зиёни калон шуда бошад.

Содир намудани ҷинояти мазкур аз ҷониби гурӯҳи ҷиноятӣ ё ба андозаи махсусан калон ё расонидани зиёни махсусан калон ба сифати ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда дар қ. 3 м. 295-1 КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон мустаҳкам шудаанд.

Дар қисмҳои алоҳида ҷудо намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои муомилоти ғайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо вобаста ба андозаи он (ба андозаи калон ва махсусан калон) аз нуктаи назари фарқгузори ҷавобгарии ҷиноятӣ асоснок ба назар мерасад. Бинобар ин, дар м. 284 КҶ ҚТ низ дар қатори ба миқдори калон содир намудани содиршавии ҷинояти мазкур ба сифати ҳолати махсусан вазнинкунанда пешбинӣ намудани содиршавии он ба миқдори махсусан калон ба мақсад мувофиқ мебошад.

Кодекси ҷиноятӣ давлатҳои дигар ба монанди Ҷумҳурии Арманистон, Украина кирдорҳои марбут ба муомилоти ғайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо ба сифати ҷиноят эътироф накарда, нисбати онҳо танҳо ҷавобгарии маъмурий муқаррар шудааст.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; ... Қонунҳои ҚТ с.2020. № 1. мод.8, мод.9; с.2020.№ 7-9, мод.607, мод. 623; с.2020 , №12, мод. 904; с.2021, № 4, мод.196.
2. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феввали соли 2018. № 1005 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/> (санаи мурочиат: 08.09.2025).
3. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Ўзбекистон: бо Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 22-юми сентябри с. 1994, №2012-ХІІ тасдиқ шуд // [[Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://online.zakon.kz/Document> (санаи мурочиат: 06.09.2025).
4. Кодекси ҷиноятӣ Федератсияи Россия аз 13-уми июни с. 1996, № 63-ФЗ // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (санаи мурочиат: 06.09.2025).
5. Кодекси ҷиноятӣ Туркменистон аз 12-уми июни с. 1997, № 222-І (бо тағйири иловаҳо аз 12.04.2025) // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://continent-online.com/Document/> (санаи мурочиат: 08.09.2025).
6. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Беларус аз 9-уми июли соли 1999, № 275-3 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275> (санаи мурочиат: 06.08.2025).
7. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Озарбойҷон: бо Қонуни ҚО аз 30-юми декабри с. 1999, № 787-ІҚ тасдиқ шуд (бо тағйири иловаҳо аз 11.04.2025) // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://continent-online.com/Document> (санаи мурочиат: 08.09.2025).

8. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Қазоқистон аз 3-юми июли с. 2014, № 226-V (бо тағйири иловаҳо аз 12.09.2023) // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=201;-56#pos=201;-56 (санаи муроҷиат: 02.07.2025)
9. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Қирғизистон аз 28-уми октябри с. 2021, № 127 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://online.zakon.kz/Document> (санаи муроҷиат: 06.09.2025).
10. Модельный Уголовный кодекс государств – участников СНГ: принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ 17 февраля 1996 г. (с изменениями и дополнениями) // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30074120 (санаи муроҷиат: 22.07.2025).
11. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования отношений, связанных с драгоценными металлами» от 9 июля 1998 г., № 277 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009801&pos=0;0#pos=0;0 (санаи муроҷиат: 06.09.2025).
12. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления борьбы с рейдерством, защиты предпринимательской деятельности от незаконного вмешательства государственных органов и должностных лиц и усиления мер, препятствующих нелегальному обороту драгоценных металлов» от 2 июля 2021 года, № 62-VII ЗРК // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37399610&show_di=1 (санаи муроҷиат: 06.09.2025).
13. Зокирзода, З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Зафар Хайрулло Зокирзода. – Душанбе, 2020. – 176 с.
14. Одиназода, Н.С. Хифзи ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ гардиши металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо табиӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Н.С. Одиназода. – Душанбе, 2023. – 180 с.
15. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 24-уми апрели соли 2010, шаҳри Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj/event/missives/14> (санаи муроҷиат: 08.09.2025).
16. Симоненко, И.В. Вопросы совершенствования уголовной ответственности по статье 191 УК РФ / И.В. Симоненко // Российский следователь. – 2011. – № 2. – С. 26-31.
17. Чернов, А.В., Габеев, С.В. Незаконный оборот янтаря, нефрита или иных полудрагоценных камней, драгоценных металлов, драгоценных камней либо жемчуга / А.В. Чернов, С.В. Габеев // Актуальные проблемы российского права. – 2021. – Т. 16. – № 3 (124). – С. 97-109.
18. Энциклопедия уголовного права. Т.19: Преступления в сфере экономической деятельности. – СПб., 2012. – 1218 с.

References

1. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 9, Art. 68, Art. 69, No. 22, Art. 306; ... Laws of the Republic of Tajikistan, 2020. No. 1. Art. 8, Art. 9; 2020. No. 7-9, Art. 607, Art. 623; 2020, No. 12, Art. 904; 2021, No. 4, Art. 196.
2. Concept of Legal Policy of the Republic of Tajikistan for 2018-2028 dated February 6, 2018. No. 1005 // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmk.tj/content/> (access date: 08.09.2025).
3. Criminal Code of the Republic of Uzbekistan: approved by the Law of the Republic of Uzbekistan dated September 22, 1994, No. 2012-XII // [[Electronic resource]. – Access schedule: <https://online.zakon.kz/Document> (access date: 06.09.2025).
4. Criminal Code of the Russian Federation dated June 13, 1996, No. 63-ФЗ // [Electronic resource]. – Access schedule: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (access date: 06.09.2025).
5. Criminal Code of Turkmenistan dated June 12, 1997, No. 222-I (as amended and supplemented from 04/12/2025) // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://continent-online.com/Document/> (access date: 09/08/2025).
6. Criminal Code of the Republic of Belarus dated July 9, 1999, No. 275-Z // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275> (access date: 08/06/2025).

7. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan: as amended by the Law of the Republic of Azerbaijan dated December 30, 1999, No. 787-IQ approved (as amended from 11.04.2025) // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://continent-online.com/Document> (access date: 08.09.2025).
8. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014, No. 226-V (as amended from 12.09.2023) // [Electronic resource]. – Access schedule: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=201;-56#pos=201;-56 (access date: 02.07.2025)
9. Criminal Code of the Kyrgyz Republic dated October 28, 2021, No. 127 // [Electronic resource]. – Access route: <https://online.zakon.kz/Document> (access date: 06.09.2025).
10. Model Criminal Code of the CIS Member States: adopted by the Resolution of the Interparliamentary Assembly of CIS Member Nations on February 17, 1996 (with amendments and additions) // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30074120 (sanai muroҷiat: 22.07.2025).
11. Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the Regulation of Relations Related to Precious Metals” dated July 9, 1998, No. 277 // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009801&pos=0;0#pos=0;0 (sanai muroҷiat: 06.09.2025).
12. Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Strengthening the Fight against Raiding, Protecting Entrepreneurial Activities from Unlawful Interference by State Bodies and Officials and Strengthening Measures to Prevent the Illegal Circulation of Precious Metals” dated July 2, 2021, No. 62-VII ZRK // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37399610&show_di=1 (санай муроҷиат: 06.09.2025).
13. Zokirzoda, Z.Kh. Confiscation of property as a type of criminal punishment: dis. ...cand. legal sciences: 12.00.08 / Zafar Khairullo Zokirzoda. – Dushanbe, 2020. – 176 p.
14. Odinzoda, N.S. Legal and criminal protection of the circulation of precious metals and natural precious stones in the Republic of Tajikistan: monograph / N.S. Odinzoda. - Dushanbe, 2023. – 180 p.
15. Message of the Founder of Peace and National Unity - Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, Honorable Emomali Rahmon to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan dated April 24, 2010, Dushanbe [Electronic resource]. – Available source: <https://www.president.tj/event/missives/14> (access date: 08.09.2025).
16. Simonenko, I.V. Issues of improving criminal liability under Article 191 of the Criminal Code of the Russian Federation / I.V. Simonenko // Russian investigator. – 2011. – No. 2. – Pp. 26-31.
17. Chernov, A.V., Gabeev, S.V. Illegal trafficking of amber, jade or other semi-precious stones, precious metals, precious stones or pearls / A.V. Chernov, S.V. Gabeev // Current issues of Russian law. – 2021. – Vol. 16. – No. 3 (124). – Pp. 97-109.
18. Encyclopedia of criminal law. Vol. 19: Crimes in the sphere of economic activity. – St. Petersburg, 2012. – 1218 p.

ТДУ 342.537.31

**НАҚШИ ПАРЛАМЕНТИ МАМЛАКАТ ДАР ҚАБУЛИ САНАДҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ
ДАР САМТИ МУҚОВИМАТ БА ТЕРРОРИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ**

**РОЛЬ ПАРЛАМЕНТА СТРАНЫ В ПРИНЯТИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ АКТОВ В
СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ**

**THE ROLE OF THE PARLIAMENT OF THE COUNTRY IN ADOPTING LEGISLATIVE
ACTS IN THE DIRECTION OF RESISTING TERRORISM AND EXTREMISM**

РАҶАБЗОДА Р.М.

RAJABZODA R.M.

*Профессори кафедраи назарияи давлат ва ҳуқуқи Академияи
идоракунии давлатии назди Президенти ВКД Ҷумҳурии
Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Профессор кафедры теории государства и права Академии
государственного управления при Президенте Республики
Таджикистан, доктор юридических наук, доцент
Professor of the Department of State and Law of the Academy of
Public Administration under the President of the Republic of
Tajikistan, Doctor of Law, Associate Professor*

E-mail:
rrm_67@mail.ru

МУРТАЗОЗОДА Ҷ.С.

MURTAZUZODA J.S.

*Профессори кафедраи ҳуқуқи граждани факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, профессор
Профессор кафедры гражданского права юридического
факультета Таджикского национального университета,
доктор юридических наук, профессор
Professor of the Department of Civil Law, Faculty of Law, Tajik
National University, Doctor of Law, Professor*

E-mail:
jamshed_1972@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар
бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ)

Научная специальность: 5.5.1. Теория и история права и государства; история учений
о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки)

Scientific specialties: 5.5.1. Theory and history of law and state; history of the doctrines of
law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences)

Тақриздиҳанда: НАЗАРЗОДА Н.Ҷ. – профессори кафедраи ташкили идоракунии
фаъолияти хифзи ҳуқуқи факултети № 1-уми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия.

Рецензент: НАЗАРЗОДА Н.Дж. – профессор кафедры организации управления право-
охранительной деятельности факультета № 1 Республики Таджикистан, доктор юридиче-
ских наук, полковник милиции.

Reviewer: NAZARZODA N.J. – Professor of the Department of Organization of Law En-
forcement Management, Faculty No. 1 of the Republic of Tajikistan, Doctor of Law, Colonel of
militia.

Аннотатсия: Дар мақола сухан дар бораи қабули санадҳои қонунгузорӣ дар самти муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. Қайд мегардад, ки таъмини сиёсати самарабахши давлатӣ оид ба пешгирии терроризм ва экстремизм яке аз самтҳои афзалиятноки амнияти давлатӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин робита, ба гуфтаи муаллифон, дар солҳои охир парламент ва ҳукумати ҷумҳурӣ корҳои зиёдеро барои пешгирӣ ва муқовимат ба терроризм ва экстремизм ва тақмили қонунгузори милли дар ин самт ба анҷом расонида шудааст.

Важҳаҳои калидӣ: истиқлолияти давлатӣ, парламент, санадҳои қонунгузорӣ, ваҳдати милли, муқовимат, ҷинойт, терроризм, экстремизм, давлати соҳибхитёр.

Аннотация: В статье речь идет о принятии законодательных актов в сфере борьбы с терроризмом и экстремизмом в Республике Таджикистан. Отмечается, что обеспечение эффективной государственной политики по предотвращению терроризма и экстремизма является одним из приоритетных направлений государственной безопасности. В связи с этим, по утверждению авторов, за последние годы парламентом и правительством республики проделана большая работа по профилактике и противодействию терроризму и экстремизму по совершенствованию национального законодательства в этой области.

Ключевые слова: государственная независимость, парламент, законодательные акты, национальное единство, противодействие, преступление, терроризм, экстремизм, суверенное государство.

Annotation: The article discusses the adoption of legislation in the area of combating terrorism and extremism in the Republic of Tajikistan. It is noted that ensuring effective state policy to prevent terrorism and extremism is a priority area of national security. Therefore, according to the authors, in recent years, the parliament and government of the republic have made significant efforts to prevent and counter terrorism and extremism and improve national legislation in this area.

Key words: state independence, parliament, legislative acts, national unity, counteraction, crime, terrorism, extremism, sovereign state.

Пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ Тоҷикистон ба марҳилаи нави инкишофи таърихӣ, яъне, бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ ворид гардида, баҳри таҳкими ваҳдати милли ва сулҳу суботи комил дар кишвар тамоми соҳаҳои фаъолияти ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятиро сафарбар менамояд.

Дар таҷрибаи конститусионии мамлакати мо ва ислоҳоти конститусионии минбаъда яке аз мақсадҳои асосӣ ин таъмини рушду таҳкими шоҳаҳои мустақили ҳокимияти давлатӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, дар натиҷаи ислоҳоти конститусионии соли 1999 муҳиммтарин рукаи давлатдорӣ муносири Тоҷикистон – Парламенти касбӣ таъсис дода шуд, ки самаранок ва саривақтӣ будани онро таърихи фаъолияти 26 – солаи он исбот намудааст.

Ҳамзамон, ислоҳоти конститусионии гузашта дар самти таҳкими пояҳои ҳокимияти иҷроия ҳамчун шоҳаи мустақили ҳокимияти давлатӣ ба хотири таъмини фаъолияти бомаром ва самаранокӣ идораи давлатӣ равона гардида буданд.

Бунёди давлати навин дар замони муосир талош ва заҳмати зиёдро тақозо мекунад ва барои амалӣ сохтани раванди ислоҳоти сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии кишвар ба вучуд овардани заминаи боэътимоди ҳуқуқӣ зарур мебошад.

Бо дар назардошти ин, ханӯз аз оғози даврони соҳибистиқлолӣ барои таъмини фаъолияти муътадили ҳокимияти қонунгузор тамоми шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Зеро танҳо бо роҳи танзими қонунии равандҳои мухталифи ҳаёт ва муносибатҳои ташаккулёбандаи ҷомеа,

ки дар давраи гузариш қарор дошт ва мардуми кишвар ба марҳилаи созандагиву бунёдкуорӣ қадамҳои нахустин мегузоштанд, ноил шудан ба пешравиҳо, амалигардонии ҳадафҳои стратегии давлат ва баланд бардоштани обрӯ ва этибори Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ имконпазир буд.

Дар ҷаҳони муосир равандро ва зухуроте мавҷуданд, ки на танҳо ба як кишвар ва ё минтақа, балки ба тамоми кишварҳои ҷаҳон ва дар маҷмӯъ ба аксарияти мардумони сайёра таҳдид мекунад. Яке аз чунин зухуроти номатлуб, ки хатари минтақавӣ ва байналмилалиро ба бор оварда, дар ҳама минтақаҳои олам тамоюли паҳншавиро дорад, терроризм ва экстремизм мебошад, ки боиси таваҷҷуҳи ҳаматарафаи созмону ташкилотҳои минтақавӣ, байналмилалӣ ва давлатҳои ҷаҳон гардидааст.

Ҳарчанд падидаҳои ҷойдошта мавҷуди ин аср нестанд, вале дар баробари асри нав симои навро ба худ гирифта, моҳияти онҳо шакли муташаккилгар ва мураккаби зохиршавиро пайдо карда истодааст. Имрӯз ва дар оянда низ терроризм ва экстремизм ҳамчун хавноктарин таҳдидҳо барои инсоният ва ҷомеаи умумибашарӣ боқӣ монда, бо истифода аз технологияи муосир, ки босуръат рушд намуда истодааст, шакл ва усулҳои нави истифодабариро ба худ касб мекунад.

Чунонки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ифтитоҳи конференсияи байналмилалӣ сатҳи баланд дар мавзӯи «Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез» зикр намуданд, ки «Тоҷикистон дар арсаи мубориза бар зидди терроризму ифротгароӣ, тундгароӣ ва дигар хатару таҳдидҳои замони муосир, аз қабилӣ гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва силоҳ, ҷинояткорҳои муташаккили фаромиллӣ ва киберҷиноятҳо шарикӣ табиӣ ҳамаи давлатҳои дунё ва созмонҳои байналмилалӣ мебошад» [9].

Дар ин ҷода раванди муқовимат ба терроризм ва экстремизм нишон медиҳад, ки имрӯз пешгирӣ аз ин зухуроти номатлуб муттаҳидӣ ва ҳамоҳангии ғайриқонунии тамоми мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва намояндагони ғуноғуни ҷомеаҳо тақозо дорад.

Тоҷикистон мисли давлатҳои, ки ҷанги шаҳрвандиро аз сар гузаронидааст, аз оқибатҳои фоҷиабори ғайриқонунии ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ байналмилалӣ хуб оғох аст ва дар давоми солҳои соҳибистиклолӣ тарафдори муборизаи беамон ва муташаккилонаи зидди терроризм ва экстремизм мебошад.

Борҳо таъкид гардид, ки муқовимати муташаккилонаи ба терроризм ва экстремизм яке аз мушкilotи асосии ҷомеаи ҷаҳон, аз ҷумла, Тоҷикистони муосир ба ҳисоб меравад. Аз рӯзи аввали ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ роҳбарияти сиёсии Тоҷикистон дар амалӣ сохтани сиёсати босамари давлатӣ оид ба пешгирии терроризм ва экстремизм дар мамлакат иродаи қавии сиёсӣ нишон дода истодааст.

Таъмини сиёсати самарабахши давлатӣ оид ба пешгирии терроризм ва экстремизм яке аз самтҳои афзалиятноки амнияти давлатӣ ба ҳисоб меравад. Дар давраи соҳибистиклолӣ Тоҷикистон вобаста ба пешгирӣ ва муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар сатҳи қонунгузори миллӣ аз ҷониби парламенти мамлакат қорҳои зиёде ба анҷом расонида шудааст.

Мавриди зикр аст, ки дар давраи 15 соли охир ба қонунгузори амалкунандаи мамлакат дар ин самт зиёда аз 50 маротиба, аз ҷумла, зиёда аз 10 маротиба ба қонуни соҳавӣ, 40 маротиба ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳои дахлдор ворид карда шудааст.

Бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҚТ) моддаҳои алоҳида (Моддаи 307(1) – «Даъвати оммавӣ барои амалӣ

намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарой) ва сафедкунии оммавии экстремизм», Моддаи 307(2) – «Ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгарой)» ва Моддаи 307(3). – «Ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгарой)» вобаста ба фаъолияти террористӣ ва экстремистӣ ворид карда шуда, баъдан онҳо вобаста ба тағйир ёфтани симои ин намуди ҷиноят боз ҳам такмил дода шуданд [1].

Инчунин, бо мақсади тақвият бахшидани мубориза дар ин самт бо қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2 августи соли 2011, № 750 ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи 307(4) – «Ташкили таълим ё гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта» илова гардид [1].

Зарурати илова намудани моддаи мазкур дар он зоҳир мегардад, ки ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ аз аввали солҳои 90-уми асри гузашта то инҷониб бо роҳи таълимоти хонагии динӣ тафаккури ҷавононро ифротӣ гардонидани истодаанд.

Инчунин, бо сабаби солҳои охир зиёд гардидани иштироки ғайриқонунии шаҳрвандони Тоҷикистон дар задухӯрдҳои мусаллаҳона дар хориҷи кишвар, бо қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, № 1088 ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи 401(1) – «Ҷалб ва иштироки ғайриқонунии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони бешаҳрванд дар воҳиди мусаллаҳ, задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ дар ҳудуди дигар давлатҳо» илова карда шуд [1].

Дар эзоҳи моддаи мазкур муайян гардидааст, ки «Шахсе, ки ихтиёри аз иштироки ғайриқонунӣ дар воҳиди мусаллаҳ, задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ дар ҳудуди дигар давлатҳо то қатъ гардидани фаъолияти воҳиди мусаллаҳ, анҷом ёфтани задухӯрди

мусаллаҳона, ё амалиёти ҷангӣ даст мекашад, агар дар кирдори ӯ аломатҳои таркиби ҷинояти дигар мавҷуд набоянд, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад» [1].

Иловаи мазкур дар баробари пешгирии кирдорҳои ҷиноятӣ, ҳамчунин характери тарбиявӣ дошта, ба шахсони раҳгумзада, хусусан, ҷавононе, ки ба доми фиреби гуруҳҳои манфиатҷӯ афтидаанд, имкон медиҳад, ки хатои худро ислоҳ намоянд ва ба ҳаёти осуда баргарданд.

Дар натиҷаи чораҳои мақсадноки андешидашуда, шумораи шахсоне, ки ихтиёри аз иштирок дар воҳидҳои мусаллаҳ даст мекашанд, мунтазам зиёд мегардад. «То имрӯз қариб зиёда 200 нафар аз ин роҳ бо ихтиёри худ баргаштаанд» [8]. Ин муқаррароти қонунгузори дар асоси принципи инсондустӣ роҳандозӣ гардида, нақши муҳимми давлатро дар тарбия намудани инсонии комил собит месозад.

Дар баробари тақмили қонунгузории соҳавӣ бо мақсади пешгирӣ кардани ҷунин амалҳо, дигар қонунгузории мамлакат низ мунтазам такмил дода мешавад ва дар ин самт қабули қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» [5] ва «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар таҳрири нав ба шумор меравад, ки пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шудаанд [6].

Мутобиқи қисми 2 моддаи 32 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ», «дар ҳолати истифода гардидани хизматрасонии алоқаи барқӣ аз ҷониби фарзанди ноболиғ, ба истиснои ноболиғи дорои қобилияти пурраи амалкунӣ, падару модар ҳуқуқ доранд аз оператор ва провайдер оид ба истифодабарии хизматрасонии алоқаи барқӣ маълумоти дахлдорро ба таври ройгон дастрас намоянд» [5]. Ҳамзамон, операторон ва провайдерон вазифадор шуданд, ки ба падару модарон маълумотро дар бораи истифодаи хизмати алоқаи барқӣ аз ҷониби фарзандашон ройгон пешниҳод кунанд.

Дар асоси бандҳои 19-ум ва 20-уми моддаи 16 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» бошад, падару модар дар тарбияи кӯдак уҳдадор карда мешаванд, ки «ба кӯдак тамошои филмҳои дорои хусусияти террористӣ, экстремистӣ, тундгароӣ, ҷудоихоҳӣ, порнографӣ, ваҳшатангезӣ, зӯроварӣ ва аксу наворҳои дигари манъшударо иҷозат надиханд» ва «аз тарафи кӯдак мақсаднок истифода шудани интернетро назорат намоянд».

Меъёрҳои зикргардидаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алокаи барқӣ» ва «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар вазъияти мураккаби авзои сиёсии ҷаҳон, саривақтӣ ва зарурӣ буда, барои тақвият бахшидан ба масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд кумак менамояд ва ҷиҳати пешгирӣ намудани пайваستшавии ноболиғон ва ҷавонон ба ҳар гуна гуруҳҳои террористӣ ва экстремистӣ мусоидат мекунад.

Ҳамчунин, қайд кардан ба маврида аст, ки ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузориҳои соҳавӣ талаботи замон мебошад, чунки тарзу усул ва шаклҳои ифодаёбии терроризм ва экстремизм низ доимо дар инкишоф мебошад.

Ҳамзамон бо пешниҳоди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таи солҳои охир қонунҳои соҳавӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Дар бораи муқовимат бо экстремизм» [2], «Дар бораи муқовимат ба терроризм» [3] ва «Дар бораи муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузориҳои терроризм ва маблағгузориҳои паҳнкунии силоҳи қатли ом» [4] низ бо назардошти талаботи муосир нисбат ба муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар таҳрири нав аз тарафи парламенти кишвар қабул ва аз ҷониби Президенти мамлакат ба имзо расидааст, ки баҳри мубориза ба муқобили ин зухуроти номатлуб мусоидат хоҳад кард.

Ҳуҷҷати дигари муҳимми муқовимат бо терроризм ва экстремизм, ки ҳамчун асоси ҳуқуқии мубориза бар зидди ин зухуроти номатлуб ин

«Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад.

Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 ҷиҳати иҷрои дастури супоришхое, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» зикр гардидаанд, мутобиқ ба иқдомоти Тоҷикистон доир ба амалисозии Стратегияи глобалии зиддитеррористии Созмони Миллали Муттаҳид ва қатъномаҳои Шурои амнияти Созмони Миллали Муттаҳид қабул гардидааст.

Лозим ба ёдоварист, ки тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2021-2025» [7] ва «Нақшаи амал оид ба амалисозии он» ба вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳо дастур дода шудааст, ки дар доираи маблағҳои пешбинишудаи буҷети давлатӣ, маблағҳои махсус ва маблағҳои дигаре, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст, ҷиҳати амалисозии Стратегияи мазкур чораҷӯӣ намуда, нақшаҳои дохилиидоравии ҳудуд таҳия ва тасдиқ намоянд ва қорҳои фаҳмондадиҳиро дар байни ҷомеа ба роҳ монанд.

Стратегияи мазкур мақсад, вазифаҳо ва самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризм муайян намуда, ба муттаҳид намудани тадбирҳои мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳудудоракунӣ шаҳрак ва деҳот, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар ин самт равона шудааст.

Ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ оид ба иҷрои Стратегияи мазкур,

инчунин назорат ба рафти амалишавии он аз ҷониби Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад.

Ҳамзамон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам баҳри иҷрои дастуру супоришҳои Роҳбари давлат амал карда, дар асоси маълумоти дахлдор ҳамасола бо даъвати субъектони муқовиматкунандаи самти мазкур соатҳои парламентӣ ва муҳокимаҳои парламентӣ доир намуда, ҳисоботи мақомотро шунида, барои боз ҳам вусъат бахшидан ба фаъолияти онҳо тавсияҳои дахлдор медиҳад, ки таҷрибаи бениҳоят хуб ва муфид дар самти муқовимат ба ин зухуроти номатлуб ба шумор меравад.

Ғайр аз ин, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ ҳамкориро дар сатҳи байналмилалӣ дар ин самт бо Ассамблеяи байнипарламентии давлатҳои иштирокчи ИДМ, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ ба роҳ монда, солҳои охир

як қатор Созишномаҳо ва Протоколҳоро омода ва қабул (тасдиқ - ратификатсия) кардааст, ки баҳри фаврӣ ба роҳ мондани муносибатҳои дутарафа ва бисёртарафаи мақомоти муқовиматкунандаи терроризм ва экстремизм мусоидат менамояд.

Дар охир қайд кардан ба маврид аст, ки вазъияти бавучудода талаб мекунад, ки дар ҳамкорӣ барои пешгирӣ намудани шомилшавии шаҳрвандон, хусусан ҷавонон ба иттиҳодияҳои ифротгаро, иштироки онҳо дар задухурдҳои мусаллаҳонаи дигар давлатҳо фаъолиятро боз ҳам ҷоннок намуда, омилҳои номатлуби терроризм ва экстремизм, ки барои амнияти давлат ва миллати мо ва умуман ба минтақа ва ҷаҳон хавф эҷод мекунанд, ҳамкории муштаракро бо ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ба роҳ монда, чун гуфтаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон хушёрӣ ва зиракии сиёсиро аз даст навода, муқовиматро идома диҳем.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; с.2004, №5, мод.346, №7, мод.452, мод.453; с.2011, №3, мод.161, №7- 8, мод.605; с.2014, №3, мод.141, №7, қ.1, мод.385, мод.386; аз 20.06.2024 № 2050, аз 15.04.2025 №2163.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо экстремизм» аз 2-юми январи с. 2020, № 1655 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2020, № 1, мод. 2.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм» аз 23-юми декабри с. 2021, № 1808 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2021, №12, қ. 2, мод. 682.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузориҳои терроризм ва маблағгузориҳои паҳнкунии силоҳи қатли ом» аз 15-уми март с. 2023, № 1950 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2023, № 1-3, мод. 2.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» аз 22-юми июни с. 2023, № 1978 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2023, № 4-6, мод. 162.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» аз 20-уми июни с. 2024, № 2049 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2024, № 5-6, мод. 250.
7. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025: бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01-уми июни с. 2021, № 187 тасдиқ шуд // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=139588> (санаи мурочиат: 12.09.2025).
8. Сомонаи расмии Агентии миллии иттилоотии Тоҷикистон «Ховар» // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://khovar.tj> (санаи мурочиат: 16.09.2025).
9. Суҳанронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд дар мавзӯи «Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез», 4 майи с. 2018, ш. Душанбе // [Манбаи

электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://president.tj/event/speeches/16064> (санаи мурочиат: 23.08.2025).

References

1. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 9, Art. 68, Art. 69, No. 22, Art. 306; 2004, No. 5, Art. 346, No. 7, Art. 452, Art. 453; 2011, No. 3, Art. 161, No. 7- 8, Art. 605; 2014, No. 3, Art. 141, No. 7, Part 1, Art. 385, Art. 386; 20.06.2024 No. 2050, 20.04.2025 No. 2163.
2. Law of the Republic of Tajikistan “On Counteracting Extremism” dated January 2, 2020, No. 1655 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2020, No. 1, Art. 2.
3. Law of the Republic of Tajikistan “On Counteracting Terrorism” dated December 23, 2021, No. 1808 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2021, No. 12, p. 2, Art. 682.
4. Law of the Republic of Tajikistan “On Counteracting the Legalization (Laundering) of Proceeds of Crime, Financing of Terrorism and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction” dated March 15, 2023, No. 1950 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2023, No. 1-3, art. 2.
5. Law of the Republic of Tajikistan “On Electrical Communications” dated June 22, 2023, No. 1978 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2023, No. 4-6, art. 162.
6. Law of the Republic of Tajikistan “On Responsibility for the Education and Upbringing of a Child” dated June 20, 2024, No. 2049 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2024, No. 5-6, art. 250.
7. Strategy for Counteracting Extremism and Terrorism in the Republic of Tajikistan for 2021-2025: by the Decree of the President of the Republic of Tajikistan dated June 01, 2018, No. 187 approved // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=139588> (access date: 12.09.2025).
8. Official website of the National Information Agency of Tajikistan “Khovar” // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://khovar.tj> (access date: 16.09.2025).
9. Speech at the opening ceremony of the High-level International Conference on “Countering Terrorism and Violent Extremism”, May 4, 2018, Dushanbe // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://president.tj/event/speeches/16064> (access date: 08/23/2025).

УДК 340.114

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НЕПИСАННЫХ ЗАКОНОВ ХРИСТИАНСКОГО
ЗАПАДА И МУСУЛЬМАНСКОГО ВОСТОКА ПЕРИОДА X-XV ВВ.**

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ ҚОНУНҲОИ НОНАВИШТАИ ҒАРБИ МАСЕҲӢ ВА
ШАРҚИ МУСУЛМОНӢ ДАР ДАВРАИ АСРҲОИ X-XV**

**ANALISES OF UNWRITEN LAW IN CRISTIAN WEST AND MUSLIM EAST DURING
THE PERIOD OF X-XV CENTURIES**

САИДАСАНОВ Ю.Ш.

SAIDASANOV Y.S.

*Доцент кафедры истории таджикского народа и права
Хорогского государственного университета
имени М. Назаршоева, кандидат исторических наук
Дотсенти кафедраи таърихи халқи тоҷик ва ҳуқуқи Донишгоҳи
давлатии шаҳри Хоруғ ба номи М. Назаршоев,
номзади илмҳои таърих*

*Assistant professor of the Department of Tajik people history Khorog
state university after M. Nazarshoev, candidate of history sciences*

E-mail:

yusuf.saidasan.72@bk.ru

Научная специальность: 5.5.1. Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бо-
раи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ).

Scientific specialty: 5.5.1. Theory and history of law and state; history of the doctrines of law
and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences).

Рецензент: ХАЙРУЛЛОВ Ф.С. – доцент кафедры государственно-правовых дисциплин
факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук.

Тақриздиҳанда: ХАЙРУЛЛОВ Ф.С. – дотсенти кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии
факултети № 2-юми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ.

Reviewer: KHAIRULLOEV F.S. – Associate Professor of the Department of State and Legal Disci-
plines of Faculty No. 2 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajiki-
stan, Candidate of Legal Sciences.

Аннотация: Основное содержание статьи составляют вопросы сравнительного анализа
неписанных законов христианского запада и мусульманского востока периода X-XV вв. Автор
исследует фактор развития подобной формы законотворчества восточной цивилизации, степень
влияния религиозных деятелей ислама и христианства на развитие общества рассматриваемого
периода. В статье рассматриваются также вопросы развития и влияния религии на законотвор-
чество средневековья. Указывается на то, что ортодоксальные проповедники преследовали ина-
комыслие и под этим предлогом подвергали гонениям многих видных деятелей того времени.

Ключевые слова: неписанный закон, законотворчество, христианство, мусульманство, Во-
сток, Запад, государство, сравнение, анализ, цивилизация.

Аннотатсия: Мазмуни асосии мақола ба таҳлили масъалаҳои муқоисавии қонунҳои
нонавиштаи Ғарби масеҳӣ ва Шарқи мусалмонии асрҳои X-XV бахшида шудааст.
Муаллиф омили рушди ин шакли қонунгузорӣ дар тамаддуни Шарқ, дараҷаи таъсири
чехраҳои динии ислом ва масеҳиятро ба рушди ҷомеа дар давраи мавриди баррасӣ

тахқиқот мегузаронад. Дар мақола, ҳамчунин, рушд ва таъсири дин ба қонунгузори асрҳои миёна таҳқиқ карда шудааст. Қайд карда мешавад, ки воизони ортодоксали муҳолифиро таъқиб мекарданд ва бо ин баҳона бисёре аз шахсиятҳои барҷастаи он замонро таъқиб мекарданд.

Вожаҳои калидӣ: қонуни нонавишта, қонунгузорӣ, масеҳият, ислом, Шарқ, Ғарб, давлат, муқоиса, таҳлил, тамаддун.

Annotation: The article focuses on a comparative analysis of the unwritten laws of the Christian West and Muslim East from the 10th to 15th centuries. The author examines the development of this form of lawmaking in Eastern civilization and the degree of influence of Islamic and Christian religious figures on the development of society during this period. The article also examines the development and influence of religion on medieval lawmaking. It points out that orthodox preachers persecuted dissent and, under this pretext, persecuted many prominent figures of the time.

Key words: unwritten law, lawmaking, Christianity, Islam, East, West, state, comparison, analysis, civilization.

В представленном исследовании мы рассмотрим способ определения цивилизационной принадлежности, опираясь на правовую основу их эволюций. В связи с этим, нами проведен сопоставительный анализ негласных правил и социальных норм, определявших жизнь христианского Запада и мусульманского Востока в X-XV столетиях. Напомним, что неписанные законы характеризуются отсутствием официального закрепления, однако формируются волей доминирующей социальной группы и преподаются как закономерности, беспрекословное следование которым обязательно.

Следовательно, разграничение западной и восточной цивилизаций обусловлено их многочисленными отличиями, важной частью которых является различие в подходах к созданию и развитию правовых норм. Разные пути законотворчества обусловили различия в ценностях, социальных институтах и общем развитии данных цивилизаций.

Предложенное нами разделение на «Восток» и «Запад» представляет собой устоявшуюся модель, обусловленную историческим развитием данных цивилизаций и формированием двух различных типов мироустройства и социальных связей. Так, С. Хантингтон вместо термина «Восток и Запад» предлагает использовать словосочетание «Запад и остальные», что, подразумевает общность не западных народов. По его мнению, сложный мир для простоты решения вопроса обычно разделяется на Север и

Юг в плане экономики, а в культурном аспекте больше употребляется деление Запад и Восток [10, с. 12]. Дело в том, что если говорить о географии, то западная культура отличается наибольшей территориальной концентрацией, особенно если ее отождествлять с европейской культурой. В отличие от нее, восточная цивилизация охватывает более обширные регионы и отличается большим культурным разнообразием, поэтому мы предпочитаем использовать термин «мусульманский Восток».

Не секрет, что процессы, двигающие историю Запада и Востока имеют некоторые национальные и религиозные отличия, но с точки зрения содержания этих процессов они подчиняются единым законам развития человеческого общества. Особенностью развития законотворчества периода средневековья было то, что нормы общественных отношений регулировались клерикально-теологическими нормами поведения, которые не издавались официально, но составляли основу регулирования общественных отношений.

Страны и народы в период средних веков не могли развиваться в отдельности и поэтому их деятельность в сфере торговли, освоения новых земель, развитие наук, технологий и другие факторы масштабного характера требовали определенных норм права и этим правом стали нормы религии. Именно поэтому, при переходе к исследованию политических, идейных и других фак-

торов жизни этого периода, поле исследования сужается до уровня национального и религиозного, поскольку у разных народов разные формы религии, закона и государственного строя [8, с. 48].

В условиях военно-политической власти религиозных норм на Востоке было невозможным изменение строя, поскольку фундаментально настроенная часть духовенства отрицала другие формы власти, кроме власти султанов и халифата. Вместе с этим, они не понимали и не воспринимали сути других форм правления. Все, что было до Ислама (в том числе и греческая демократия), даже если оно было более прогрессивным, категорически не воспринималось духовенством. Исходя из такой позиции религии, тирания на Востоке, по сути, узаконила свою власть, при помощи духовенства, мнение которого для народа имело важное значение. Таким образом, можно сказать, что роль религии имела отличия в структурах власти этих обществ. Если в Европе роль религии была второстепенной после правителей, то на Востоке власть теократии и духовенства в некоторых случаях была выше, хотя формально она была ниже власти султана и к тому же, исламское духовенство не признавало отделения религии от политики, наглядным примером которого является правление халифата с нераздельной светской и духовной властью [6, с. 34].

Именно с целью сохранения монополии духовенства на толкование законов, знание текстов Корана и Библии было запрещено переводить на языки других народов. В таких условиях допускались злоупотребления при толковании священных текстов как со стороны духовенства, так и со стороны правителей, в зависимости от их целей. При этом каждая из сторон – как христиане, так и мусульмане не соблюдали толерантность по отношению к друг другу. Марко Поло сообщает, что в 1275 году в Багдаде жили около сто тысяч христиан, которых халиф ненавидел и все время под лютым предлогом хотел разрушить их веру и заставить их принять ислам. Он пишет, что «По закону, что дал им Мухаммед, должны они творить всякое зло тем, кто не их зако-

на, вредить во всем, и в этом для них нет греха; если бы не власти их, много зла надедали бы они и все другие, сарацины повсюду злодействуют точно так же» [5, с. 56].

Арабы стремились создать унитаризм во всем – в религии, языке, письменности, одежде, архитектуре, пении, что отражалось на законах общества. Многие местные обычаи и правила или исчезали или принимали исламскую форму, сохраняя прежний смысл и содержание. На волне всеобщей арабизации исчезали книги и духовные памятники захваченных народов, что привело к культурной деградации автохтонного общества и создание вакуума духовности, которую заполняли арабскими нормами и традициями арабской культуры.

Будучи на более низкой стадии своего развития по сравнению с оседлыми персидско-сирийскими народами, арабы, не имея достаточных знаний о законотворчестве и системе управления государством, после захвата огромных территорий, в качестве образца использовали административное устройство Ахеменидской империи. Как отмечает А.Дж. Тойнби, есть поразительное сходство в системе управления халифата Аббасидов и империи Ахеменидов, которая отражает политическую структуру, социальную и духовную систему, разрушенную в ходе вторжения Александра Македонского [9, с. 102]. Принципиальным отличием империи Ахеменидов от арабского халифата было в том, что они не проводили унификацию религий и сохранили религиозные верования народов по всей империи. Арабы же создали принудительную форму исламизации покоренных народов и создали такую систему законотворчества, при которой представители мусульманского духовенства контролировали все общество.

Представители духовенства приняли на себя роль представителей халифата и контролировали соблюдение норм права и статуса арабского языка. Они также контролировали программу обучения в медресе, соответствие деятельности ученых требованиям религии, законотворчества, соответствие традиций, культуры и быта нормам права, которые были установлены в резуль-

тате нашествия арабов. Малейший уход от установленных ими правил признавалось ересью и подвергалось жестоким наказаниям, которое одобрялось не только правителями и духовенством, но и самим народом, поскольку «обвиняемый» в этом случае считался «неверным». В свою очередь, в условиях тотального контроля, религиозные нормы принимали форму неписанного закона и действовали как традиции, обычаи, общепринятые нормы, нарушение которых было равносильно объявлению войны нормам общества.

Также как и на Востоке, в западных странах перевод текстов Библии на языки других народов был запрещен, но начиная с X по XV вв. в разных странах, таких, например, как Англия, начали переводить тексты Библии, что снизило монополию духовенства и церкви на эти знания. В этом плане в мусульманских странах перевод священных текстов был под запретом вплоть до XX века, когда текст Корана был переведен на другие языки и этому во многом способствовали христианские исследователи, которые начали переводить Коран на европейские языки.

В отличие от мусульманских норм права, христианская цивилизация не отрицала дохристианские нормы права и культуру, которая сосуществовала наравне с христианскими нормами. Так, например, в эпоху возрождения греческий стиль и римские законы стали источником права во многих европейских странах. Исламский мир же отрицал все доисламское и даже те цивилизации, которые намного превосходили арабов до их вторжения. Так, они полностью уничтожили письменность, архитектуру и искусство персидских народов, отрицали национальные праздники, доисламские произведения литературы, культуры и искусства, которые были намного выше культуры арабов до их вторжения на эти территории. Отличались также отношение христианства и ислама по отношению к правам женщин в обществе. Христианское духовенство было более лояльным к правам женщин, которые были более активными при решении вопросов как семейных, так и общественных от-

ношений. На Востоке же женщина не принимала столь активного участие в общественной жизни, что на наш взгляд, отрицательно влияло на цивилизационную и культурную структуру общества.

Стоит отметить тот факт, что искаженная информация о сущности религии со стороны части духовенства и ее использование в достижении политических целей привели к нарастанию воинственных тезисов в содержание религиозных учений. Так, например, термины «газавват», «джихад», «кафир» и другие употреблялись в пользу определенных групп верующих, нарушая права другой части населения. Религиозные учения как нормы права, на Западе прекратили своё существование до конца XIV века, тогда как на Востоке эти течения сохраняются и в XXI веке.

Религиозный национализм, который провозгласил Ислам единственной основой легитимности и источником законной власти, во многом служило династиям средневековых правителей. Духовенство стало активно внедрять теократические принципы в структуру управления, активно распространять неприязнь к иным религиозным взглядам, кроме ислама, подчеркивать главенство мужского пола и отвергать западные культурные достижения, считая их деградацией, что способствовало изоляции восточного общества в рамках религиозного фанатизма. В условиях порабощения и отсутствия прав и свобод, сторонники исламской идеологии акцентировали внимание на роли национального государства как защитника не столько мусульман, сколько религии [2, с. 85]. Однако практика показывает, что принятие идей радикального мусульманства приводит к крайним движениям внутри общества, мало отражающих интересы нации как общности.

Хотя в средневековом обществе человек не был абсолютно свободным в силу его зависимости от законов, традиций, нравов и обычаев, но объединение в группы и цеховые союзы дало возможность приобрести свободу самовыражения в рамках сообщества и реально воплотить в жизнь свои права и общественные цели. И вследствие это-

го, по утверждение Ф. Энгельса, народы начинают сами создавать свои сообщества и общества, создавая тем самым и свою историю [11, с. 288]. Так, например, согласно уголовным законам тюркских племен, бунт, измена, смертоубийство, прелюбодеяние с чужой женой, похищение стреноженной или привязанной лошади карались смертной казнью.

За нанесенное в драке увечье, в зависимости от степени его тяжести, полагалось: за поврежденный глаз - отдать дочь, если дочери не было, то отдавалось имущество жены, за другие серьезные телесные повреждения отдавали коня [4, с. 99]. Эти законы не записывались в текстах, но имели устный характер и строго соблюдались в рамках племени. Также как и нормы религии, эти законы имели пользу в сторону улучшения морали общества. Эти законы доказывают, что до ислама как среди тюрков, так и у согдийцев были свои суровые законы и вопрос морали общества на Востоке до прихода арабов не стоял так остро, как на Западе.

До нашествия арабов здесь были распространены элементы монизма, зороастризма и других религий, мораль общества держалось на строгом требовании религиозных законов. В зороастризме действовал даже обряд принятия в религию, которая наступала в период совершеннолетия [3, с. 59]. В частности, найденный брачный договор из древнесогдийской крепости Муг, свидетельствует о высоком уровне отношений в доисламском обществе и равенстве прав женщин и мужчин при вступлении в брак [7, с. 67-69].

Толкование законов имело явно односторонний характер во многих случаях. Так, подробный анализ влияния закона о вакфах на медресе, проведенный Макдиси показывает, что основатель медресе имел широкие полномочия по управлению фондом, назначению представителей для управления имуществом и назначениям. Все эти вопросы обычно обозначались определенными положениями вакфов. Единственным ограничением свободы выбора основателя было общее мнение, что все эти ритуалы должны совершаться в соответствии с общими зако-

нами и методами ислама. В результате, способность учредителей влиять или определять стиль работы этих учреждений становится установившейся практикой.

Однако уклонение от уплаты налогов или конфискации были другими мотивами, которые часто не декларировались, поскольку вакф рассматривался как наиболее эффективный способ защитить свою собственность от возможного вмешательства государства. Закон и практика вакфа в средневековых исламских обществах часто рассматривались как основа гражданского общества, поскольку юридически гарантировало признание сферы, независимой от прямого государственного вмешательства.

В этой связи можно сказать, что создание медресе в благотворительных фондах представителями политической и династической элиты с течением времени укрепило патронатные отношения между правителями и учеными, поскольку основатели имели большие полномочия при назначении преподавательского состава. Поэтому, в отличие от средневековых европейских университетов, медресе не имели законных прав и привилегий иметь свои внутренние правила и положения, права покупать и продавать имущество, законного представительства на собраниях, заключать договоры, судиться и обеспечивать исполнение. Правила работы и наставления основателя были проверены на практике.

В отличие от корпорации, вакф был лишен органа самоуправления, поскольку правила его деятельности были безвозвратно записаны в документе. Отсутствие идеи фиктивной корпоративной идентичности не позволяло медресе достичь корпоративного статуса и формальных процедур, позволяющих направлять институциональные изменения или влиять на них.

Для создания порядка в государстве создавались разные структуры, которые гарантировали исполнение законов. Например, в государстве Газневидов существовала разветвленная система тотального внутреннего шпионажа, которую осуществляли служба Сахиб барида и департамент Диван-и Шугл-и-Ишраф-и Мамлакат. Эти структу-

ры имели своих тайных агентов, которые, во-первых, следили за чиновниками и докладывали о всех случаях злоупотреблений, и, во-вторых, собирали информацию о различных аспектах жизни населения, о внутриполитическом положении в стране, в целом, и т. д. Свойством неписанных законов было также то, что они применялись в зависимости от воли правителей. Так, например, султан Махмуд казнил своего верного визира Исфараини только за то, что тот не смог обеспечить поступление в казну установленной суммы налогов от провинции Герат и отказался заплатить недостающую часть за свой счет [1, с. 156].

Интересным фактом обеспечения выполнения порядков в средние века было квартальное управление, при котором соблюдение законов возлагалось на старосту деревни или городского квартала. Например, у сельджуков он именовался кетхудо и избирали его из числа старейшин.

Также создавались молодежные организации, которым руководил «старший джигит» (йигитбаши) и эти организации турки использовали для ликвидации беспорядков [4, с. 4].

Существовали также формы обжалования действий местных властей. Так, Низам аль-Мульк - теоретик института икта, в своем трактате «Сиесатнаме», пишет, что

мукта должны собирать подать по закону и не допускать самоуправства вне рамок закона. В противном случае, народу было дано право жалобы на тех, кто собирает налоги. Для таких были определены наказания, чтобы показать пример другим [8, с. 156].

Подводя итоги применения неписанных законов в средневековом обществе, стоит отметить также и законные структуры, деятельность которых отражало законотворчество и применение закона. Так, халиф и султаны держали при своём дворе муфтиев, кази, уламо-ал-дин – ученых религии и других представителей исламского духовенства, которые составляли законы государства. Таким же образом при дворе европейских королей были кардиналы и епископы, которые занимались составлением законов и духовная власть как на Западе, так и на Востоке стояла по иерархии выше власти королей и султанов. Поэтому никто не хотел иметь в качестве своего врага Багдадского халифа или Папы Римского. Отсюда можно сделать вывод, что в период средневековья в обеих цивилизациях влияние религии на светскую власть была крайне высокой и население, по сути, находилось под влиянием двойного гнета – как правителей, так и местных религиозных властей, каждая из которых имела свои законы и порядки.

Использованная литература

1. Бартольд, В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия / В.В. Бартольд. – М.: Академический проект, 2024. – 770 с.
2. Белокреницкий, В.Я. Особенности национализма и наций-государств на Востоке, в исламском мире (пример Пакистана) / В.Я. Белокреницкий // Россия и мусульманский мир. – 2017. – № 6(300). – С. 83-106.
3. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана / И.Б. Буриев. – Т. 1, ч. 1-4. – Душанбе: РТСУ, 2016. – 352 с.
4. Запорожец, В.М. Сельджуки: монография / В.М. Запорожец. – М.: Военное издательство, 2011. – 294 с.
5. Марко Поло. Книга о разнообразии мира / М. Поло. – М.: Азбука, 2018. – 576 с.
6. Муллоджонов, С.К. Влияние религиозного фактора на политическую и социально-экономическую жизнь Хорасана и Мавароуннахра (IX-XI вв.): дис. ...д-ра истор. наук: 07.00.02 / Сайфулло Кучакович Муллоджонов. – Душанбе, 2016. – 349 с.
7. Саидасанов, Ю. Сходства шугнанского и древнесогдийского языков // Ю. Саидасанов // Суханвар. – 2021. – № 4. – С. 67-69.
8. Султанов, Ш.З. Омар Хайям. Серия Жизнь замечательных людей: библиография / Ш.З. Султанов. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 313 с.

9. Тойнби, А.Дж. Постигание истории: сборник; пер. с англ. / А.Дж. Тойнби. – М.: Академический проект, 2023. – 798 с.
10. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; пер. с англ. Ю. Новикова. – М.: Издательство АСТ, 2003. – 603 с.
11. Энгельс, Ф. Анти-Дюринг / Ф. Энгельс; Пер. Ю. Айхенвальда. – М.: Издательство АСТ, 2021. – 480 с.

References

1. Bartold, V.V. Turkestan in the era of the Mongol invasion / V.V. Bartold. – M.: Academicheskiiy proekt, 2024. – 770 p.
2. Belokrenitsky, V.Ya. Features of nationalism and nation-states in the East, in the Islamic world (the example of Pakistan) / V.Ya. Belokrenitsky // Russia and the Muslim World. – 2017. – No. 6 (300). – Pp. 83-106.
3. Buriev, I.B. History of the state and law of Tajikistan / I.B. Buriev. – Vol. 1, parts 1-4. – Dushanbe: RTSU, 2016. – 352 p.
4. Zaporozhets, V.M. Seljuks: monograph / V.M. Zaporozhets. – M.: Military Publishing House, 2011. – 294 p.
5. Marco Polo. Book on the Diversity of the World / M. Polo. – M.: Azbuka, 2018. – 576 p.
6. Mullojonov, S.K. The Influence of the Religious Factor on the Political and Socio-Economic Life of Khorasan and Mavarounnahr (9th-11th Centuries): Dis. ... Doctor of History: 07.00.02 / Saifullo Kuchakovich Mullojonov. – Dushanbe, 2016. – 349 p.
7. Saidasanov, Yu. Similarities between the Shughni and Old Sogdian Languages // Yu. Saidasanov // Sukhanvar. – 2021. – No. 4. – Pp. 67-69.
8. Sultanov, Sh. Z. Omar Khayyam. Series Lives of Remarkable People: bibliography / Sh. Z. Sultanov. – M.: Molodaya Gvardiya, 2007. – 313 p.
9. Toynbee, A. J. Understanding History: collection; trans. from English / A. J. Toynbee. – M.: Academicheskiiy Proekt, 2023. – 798 p.
10. Huntington, S. Clash of Civilizations / S. Huntington; trans. from English by Yu. – Moscow: AST Publishing House, 2003. – 603 p.
11. Engels, F. Anti-Dühring / F. Engels; Trans. by Yu. – M.: AST Publishing House, 2021. – 480 p.

ТДУ 342.59:351/354

**ТАВСИФИ МАЪМУРӢ-ҲУҚУҚИИ АҲАММИЯТИ ИСТИФОДАИ
ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ДАР ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ**

**ADMINISTRATIVNO-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗНАЧЕНИЯ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ**

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS OF THE IMPORTANCE
OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN PUBLIC ADMINISTRATION**

СОИБОВ З.М.

SOIBOV Z.M.

*Доктори илмҳои ҳуқуқишиносӣ, профессор, Академияи
идоракунии давлатии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон*

*Доктор юридических наук, профессор, Академия
государственного управления при Президенте
Республики Таджикистан*

*Doctor of Law, professor, Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Tajikistan*

E-mail:

zayniddin.soibov.92@mail.ru

ШАРИФЗОДА Б.

SHARIFZODA B.

*Унвонҷӯи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-майори адлия*

*Соискатель Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,
генерал-майор юстиции*

*Applicant at the Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan, major general justice*

E-mail:

Sh.musavvir@gmail.com

Ихтисоси илмӣ: 5.5.14. Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи мурофиаи маъмурӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)).

Научная специальность: 5.5.14. Административное право; административно-процессуальное право (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые науки)).

Scientific specialty: 5.5.14. Administrative law; administrative procedural law (5.1.2. Public legal (state legal sciences)).

Аннотатсия: Дар мақола хусусиятҳои маъмурӣ-ҳуқуқии аҳаммият ва таъсири истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар таъмини самаранокии идоракунии давлатӣ баррасӣ гардида, вобаста ба он андешаҳои муаллифӣ манзур гардидааст. Қайд карда шудааст, ки дар шароити рушди технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ нақши онҳо дар рушди бахшҳои ҷамъиятӣ боло меравад. Ташкил ва амалисозии самаранокии идоракунии давлатӣ тақозо менамояд, ки ба таври муносиб иҷро кардани вазифаҳо ва ҳадафҳои давлатӣ, инчунин ҳалли мушкилиҳои дигар нисбат ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шавад. Хулоса бароварда шуд, ки истифодаи технологияҳои мазкур имкон фароҳам меоварад, ки самаранокии идоракунии давлатӣ боло рафта, равандҳои гуногуни он танзим гарданд.

Возжаҳои калидӣ: идоракунии давлатӣ, иттилоот, технологияҳои иттилоотӣ, самаранокӣ, принцип, таъсиррасонӣ, шаҳрванд, шаффофият, амнияти иттилоотӣ.

Аннотация: В статье рассматриваются административно-правовые особенности значения и влияния использования информационных технологий в обеспечении эффективности государственного управления, изложена авторская позиция в этом направлении. Отмечается, что в условиях развития информационно-коммуникационных технологий возрастает их роль в развитии государственных секторов. Организация и эффективное осуществление государственного управления требуют особого внимания к использованию информационных технологий для адекватного выполнения государственных задач и целей, а также решению других проблем. Делается вывод о том, что использование этих технологий позволит повысить эффективность государственного управления и урегулировать различные их процессы.

Ключевые слова: государственное управление, информация, информационные технологии, эффективность, принцип, воздействие, гражданин, прозрачность, информационная безопасность.

Annotation: This article examines the administrative and legal aspects of the importance and impact of information technology in ensuring the effectiveness of public administration, and presents the author's position on this topic. It is noted that, as information and communication technologies develop, their role in the development of public sectors is increasing. The organization and effective implementation of public administration require special attention to the use of information technology to adequately fulfill state tasks and goals, as well as address other issues. It is concluded that the use of these technologies will improve the effectiveness of public administration and regulate its various processes.

Key words: public administration, information, information technology, efficiency, principle, impact, citizen, transparency, information security.

Дар ҷомеаи муосир падидаҳо ва зухуроти дорои таъйиноти гуногун ба миён омадаанд, ки таъсири хурдо ба соҳаҳои ҷамъиятӣ мерасонанд. Махсусан, бо пешрафти илму техника муносибатҳо ва соҳаҳои нав ба нав рӯйи кор омадаанд, ки нисбат ба онҳо ҷомеаи муосир тавачҷуҳи хос намудааст. Иттилоот аз ҷумлаи падидаҳои мебошад, ки дар ҳама давру замон ҷой дошт, аммо дар шароити муосир воситаҳои коркард, пешниҳод, паҳнкунӣ, таъмини амният ва масъалаҳои дигари ба он марбут дар заминаи рушди илму техника дар шакли нав роҳандозӣ гардидааст. Асоси масъалаи мазкурро технологияҳои иттилоотӣ ташкил медиҳад, ки дар замони муосир бо суръати кайҳонӣ инкишоф ёфтааст ва дар тамоми соҳаҳои ҷамъиятӣ ба таври васеъ истифода мегарданд.

Барои марҳилаи муосири рушди ҷомеа вусъат ёфтани технологияҳои иттилоотӣ, истифодаи онҳо дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, ташаккули шакли

нави ҷомеа, яъне ҷомеаи иттилоотӣ, ки дар он захираи асосӣ иттилоот ба шумор меравад, муҳим мебошад. Ҳаёти инсонҳо дар ҷаҳони муосир аз омилҳои иттилоотӣ вобастагӣ дошта, барои давлат ва ҷомеа рушди технологияҳои иттилоотии муосир муҳим мебошад [12, с. 16-17]. Бинобар ҳамин, истифодаи технологияҳои муосир дар тамоми соҳаҳои ҳаёти давлатию ҷамъиятӣ ба таври васеъ истифода мегардад. Аз ҷумла, технологияҳои мазкур дар идоракунии давлатӣ ҳамчун василаи таъмини самаранокӣ ва иҷрои вазифаҳои ҳадафҳои муайянгардидаи он хидмат мекунад.

Дар шароити муосир омилҳои зиёде мавҷуданд, ки баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва ташкили муносиби он таъсири ҷиддӣ мерасонад. Истифода аз воситаҳои муосири иттилоотӣ-техникӣ, ки бо рушди илму техника ва вусъатгирди аҳамиятнокии иттилоот ва равандҳои иттилоотӣ алоқаманд аст, тадбири муҳимми таъмини самаранокии

идоракунии давлатӣ дар марҳилаи муосири рушди ҷомеа ва давлат махсуб меёбад.

Идоракунии давлатӣ яке аз шаклҳои муҳимми амалисозии ҳокимияти давлатӣ махсуб меёбад ва ба таври доимӣ баланд бардоштани самаранокии он мақсади асосии мавҷудияти давлати муосир мебошад. Бештари муҳаққиқон ба он назаранд, ки идоракунии давлатӣ раванди мураккаб, бошуурона ва мақсадноки таъсиррасонии давлат ба ҷомеа мебошад, ки тавассути фаъолияти иҷроиявӣ амардиҳии мақомоти давлатӣ амалӣ мегардад [11, с. 252].

Дар ҳолати дигар идоракунии давлатӣ таърихан бо ташаккул ва рушди давлат ҳамчун ниҳоди сиёсӣ алоқаманд гардидааст, ки мазмунан роҳбаринамоя ва танзими соҳаҳои дахлдори ҳаёти давлатию ҷамъиятиро таҷассум менамояд [19, с. 19]. Дар воқеъ, идоракунии давлатӣ ҳамчун василаи танзим ва банизомдарории муносибатҳо ва равандҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки тибқи талабот ва муқаррароти меъёрҳои қонунгузорӣ ба роҳ монда мешавад.

Қайд намудан зарур аст, ки самаранокии идоракунии давлатӣ яке аз сифатҳои асосии он мебошад, дар тамоми давраҳо нисбат ба беҳтаргардӣ ва баланд бардоштани тадбирҳо андешида мешуданд. Самаранокӣ дар идоракунии давлатӣ масъалае мебошад, ки таъмини пурра ва ҳамаҷонибаи он ба амалишавии рисолати идоракунии давлатӣ дар ҷомеаи муосир равона мегардад. Ба мазмуни умумӣ самаранокӣ ҳамчун ҳарҷи муносиби захираҳо баҳри расидан ба натиҷаи муайян [17, с. 58], имкони расидан ба натиҷаи муайян, аҳаммияти гирифтани натиҷа барои онҳое, ки муайян гардидааст, муносибати аҳаммиятнокии ин натиҷа ба ҳаҷми иқтидоре, ки барои расидан ба он сарф гардидааст, фаҳмида мешавад [7, с. 1]. Дар ҳолати дигар, самаранокӣ ифодагари мақсаднокӣ, ки инъикосгари сатҳи мутобиқати мазмун ва натиҷаи идоракунии давлатӣ ҳамчун таъсиррасонии воқеи ба динамикаи мусбии идорашавандаи зернизоми ва

ҳадафҳои фаъолияти мақомоти ҳокимияти иҷроия, дараҷаи расидан ба мақсадҳои гузошташуда бо хароҷоти ҳадди ақали захираҳои давлатӣ мебошад [25, с. 26].

Бо ба инобат гирифтани муҳимият ва афзалияти категорияи самаранокӣ дар идоракунии давлатӣ қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон онро ҳамчун принцип дар сатҳи идоракунии давлатӣ муқаррар намудааст. Махсусан, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми мақомоти идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» «самарабахшии ҳокимияти давлатӣ ва самтгирӣ ба натиҷаҳои ниҳой» [2] ба сифати принципи асосии фаъолияти мақомоти ҳокимияти иҷроия пешбинӣ гардидааст, ки мазмунан ифодагари самаранокии идоракунии давлатӣ мебошад. Бинобар ҳамин, идоракунии давлатӣ раванди мақсаднок аст ва барои расидан ба ҳадафи муайян равона мегардад, ки сатҳи самаранокии он бевосита аз амалишавии ҳадафҳои муайяншуда вобастагӣ дорад.

Дар шароити муосир тадбирҳои гуногуне роҳандозӣ гардидаанд, ки ба баланд бардоштани сатҳи самаранокӣ ва сифати идоракунии давлатӣ равона мегарданд. Миёни тадбирҳои истифода аз воситаҳои иттилоотӣ-техникӣ тадбири муҳим ва муассир ба ҳисоб меравад, ки маҳз бо рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ алоқаи зич дорад. Чуноне маълум аст, ҷомеаи муосирро наметавон бе технологияи иттилоотӣ тавассур намуд, ки тамоми соҳаҳои фаъолияти инсон ба таври васеъ истифода мегардад.

Қайд намудан зарур аст, шартҳои муҳимми ташаккули давлатӣ ҳуқуқӣ, ҳамчунин таъсиси низоми демократӣ ва самаранокии идоракунии тамоми равандҳо дар давлатӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифат ва фарҳанг иқтидори иттилоотии ҷомеа махсуб меёбад, ки ба талаботи сатҳи баланди пайвастагии илмӣ-техникӣ мутобиқ аст.

Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба рушди инсоният ба таври ғайрӣ таъсир мерасонад. Сатҳи ҳимояи ҳуқуқи инсон дар вобастагии

бевосита аз ҳолати муносиби амалияи иттилоотӣ қарор дорад, зеро истифодаи онҳо алоқаи бевосита ва баръаксро миёни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ вусъат медиҳад [10, с. 3].

Ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати демократӣ тақозо менамояд, ки иштироки шаҳрвандон дар идоракунии давлатӣ ва корҳои дигари давлатӣ таъмин карда шавад. Ҳамгироии зич миёни давлат ва шаҳрвандон ба ҳалли масъалаҳои гуногуни давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ҳамзамон иҷрои вазифа ва ҳадафҳои давлатӣ метавонад мусоидат намояд. Бинобар ҳамин, дар чунин шароит шартӣ асосӣ ва муҳим таъмини ҳамаҷонибаи ширкати шаҳрвандон дар раванди идоракунии давлатӣ, тақвияти назорат ба фаъолияти тамоми ҳокимияти давлатӣ, ҷалби шаҳрвандон дар раванди қабули қарорҳои муҳимми давлатӣ ба ҳисоб меравад. Яке аз асосҳои ташкили чунин муҳит гирифтани иттилооти расмӣ аз давлат мебошад, ки ифодагари воситаи вусъатбахшии шаффофияти фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ аст. Дар алоқамандӣ бо ин, давлатро водор мегардад, ки дастрасии мунтазами шаҳрвандонро тавассути воситаҳои электронӣ коммуникатсионӣ ба тамоми ҳуҷҷатҳо таъмин намояд [10, с. 3].

Аз ҳамин лиҳоз, бо назардошти рушди технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, вусъатгирӣ фазаи иттилоотӣ, талаботи мунтазам ба иттилоот дар ҷомеа, таъмини шаффият дар фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ, дар маҷмӯъ таъмини самаранокии идоракунии давлатӣ ва иҷрои вазифа ва ҳадафҳои идоракунии давлатӣ мақом ва нақши технологияҳои иттилоотӣ дар баробари масъалаҳои дигари барои идоракунии давлатӣ муҳим афзун мегардад.

Бояд қайд намуд, ки солҳои охир масъалаи муҳимият, мазмун ва табиати технологияи иттилоотӣ дар доираи илмҳои муҳталиф баррасӣ ва таҳлил гардидааст. Дар адабиёти илмӣ дар баробари мафҳуми технологияи иттилоотӣ, ҳамзамон мафҳумҳои чун «воситаҳои иттилоотӣ-техникӣ» [19, с. 19],

«технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ» [3, с. 53] ва ғ. ба таври васеъ мегарданд, ки мазмунан ба ҳаммаъноанд. Бинобар ҳамин, пеш аз таҳлили масъалаҳои маъмурӣ-ҳуқуқии истифодаи таҳнолоғҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ моро зарур аст, ки моҳияти истилоҳи «технологияи иттилоотӣ»-ро ошкор намоем.

Мафҳуми технология аз ҷумлаи мафҳумҳои серистеъмол дар сатҳи илми муосир, қонунгузорӣ ва амалияи фаъолияти ниҳодҳои давлатию ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад. Дар умум мафҳуми «технология» ҳамчун усул ва равандҳои саноатӣ дар соҳаи мушаххаси истеҳсолӣ, ҳамчунин тавсифи илмӣ воситаҳои истеҳсолот баҳогурӣ гардидааст [14, с. 364].

Аз мазмуни мафҳуми мазкур бармеояд, ки он категорияе мебошад, ки хусусияти ташкилӣ ва техникӣ дорад, ки ба ташкил ва амалисозии самараноки фаъолияти муайян мусоидат мекунад. Ба андешаҳо ва маълумоти болозикр метавон мувофиқ шуд, ки дар меҳвари категорияи «технология» усул ва восита қарор дорад. Усул ва воситаҳои ташкили дуруст ва самараноки қору фаъолияти ба роҳ монда, ба таъмини ҳамаҷонибаи расидан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои таъингардида равона мегардад. Аз ин бармеояд, ки технология дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад, ки дар миёни онҳо соҳаи иттилоот истисно нест. Технологияҳои иттилоотӣ низ ҷузъи таркибии технологияи умумиро ташкил медиҳад, ки фарғи масъалаҳои гуногуни марбут ба иттилоот мебошад.

Тасдиқи гуфтаҳои боло дар адабиёти мавҷуда дарҷ гардида, бо равандҳои гуногуни иттилоотӣ алоқаманд аст. Дар асоси яке аз нуқтаҳои назари илмӣ «технологияи иттилоотӣ – маҷмуи усулҳо, равандҳои истеҳсолӣ ва воситаҳои барномавӣ-техникӣ мебошад, ки аз лиҳози технологӣ муттаҳид буда, ҷамъоварӣ, коркард, ниғаҳдорӣ, интиқол ва инъикоси иттилоотро таъмин менамояд» [22, с. 130]. Дар ҳолати дигар қайд гардидааст, ки «технологияи мазкур

ба чустучӯ, чамъоварӣ, ниғаҳдорӣ, коркард, пешниҳод ва паҳн намудани иттилоот равона мегардад. Ин ҳама ба баланд бардоштани самаранокии рушди ин ё он соҳаи фаъолияти инсонӣ мусоидат мекунад. Ҳамзамон, технологияи иттилоотӣ ба бештар гардидани раванди коркарди иттилоот, истифодаи шаклҳои нави дастгирии иттилоотии дилхоҳ намуди фаъолият, сарфа намудани вақт ва воситаҳои молумулкӣ равона мешаванд» [15, с. 175].

Ба андешаи муҳаққиқ Ларин А.А., «технологияҳои иттилоотӣ аз як тараф имкон медиҳад то сарфаи вақт, ки барои ин ё он раванди дохилии мақомоти давлатӣ зарур аст, таъмин гардад, аз тарафи дигар ба баланд бардоштани самаранокии иқтисодии фаъолияти мақомоти мазкур (масалан, тавассути озод намудани майдони ниғаҳдории хуччатҳо, баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат, ихтисор намудани хароҷот ба қоғаз ва нашри хуччатҳо, муросилот) равона мегардад. Ба ғайр аз ин, аҳаммиятнокии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба коҳиши хароҷоти шаҳрвандон ва ташкилотҳо зимни дастрасӣ аз хизматрасониҳои давлатӣ, аз ҷумла коҳиши коррупсия мусоидат менамояд» [11, с. 253].

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммиятнокии технологияҳои иттилоотиро ба инобат гирифта, мафҳуми онро дар сатҳи меъерӣ мустаҳкам намудааст. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ», зери мафҳуми технологияи иттилоотӣ «маҷмуи воситаҳои техникаи ҳисоббарор ва телеиртиботӣ, воситаҳои барномавӣ ва тарзҳои истифодаи онҳо барои дарёфт, коркард, нигоҳдорӣ, ирсол ва қабули иттилоот» муқаррар гардидааст [1].

Дар асоси андешаи боло ва муқаррароти қонунгузорӣ ҳулосабарӣ намудан мумкин аст, ки технологияҳои иттилоотӣ ифодагари маҷмуи усулҳо (тарзҳо) ва воситаҳои чустучӯ, чамъоварӣ, ниғаҳдорӣ, коркард, пешниҳод, интиқол, инъикос ва паҳн намудани иттилоот мебошад, ки барои

ҳалли равандро ва вазифаҳои муҳим нигаронида шудаанд.

Бояд зикр кард, ки асоси технологияҳои иттилоотиро воситаҳо ва дастгоҳҳои дахлдор ташкил медиҳад, ки таъинот ва хусусияти техникӣ, технологӣ ва иттилоотиро доро мебошанд. Дар амалия онҳоро унсурҳо, намудҳо ва қисматҳои технологияҳои иттилоотӣ низ зикр мекунанд. Дар шароити муосир ба сифати технологияҳои иттилоотӣ компютер, таҷҳизотҳои маҳфуздоранда, чопӣ, аксгиранда, мушоҳидавӣ, мобилӣ ва ғайра баромад мекунанд. Дар асоси андешаи илмӣ ҷойдошта, технологияҳои иттилоотӣ дар заминаи муттаҳидии воситаҳои ахбори оммаи анъанавӣ ва низомии компютерии интиқоли иттилоот тавассути шабакаҳои телекоммуниксионӣ асос меёбад.

Дар шароити имрӯза истифодаи технологияҳои иттилоотиро бе таваҷҷуҳ намудан ба шабакаи ҷаҳонии Интернет тасаввур кардан ғайриимкон аст. Махсусан, дастгоҳи муҳимтарини технологияи иттилоотӣ компютер баромад мекунад, ки таъинот ва самаранокии он дар бештар маврид бо шабакаи ҷаҳонии Интернет алоқаманд аст. Бинобар ҳамин, технологияҳои иттилоотӣ тақозо менамояд, ки дар баробари воситаҳои ва дастгоҳҳои он, ҳамзамон низомҳо ва масъалаҳои дигар ба монанди, пайваст гардидан ба шабакаи ҷаҳонии Интернет, таъминот ва ҳифзи барномавӣ, ташкили маҳзани маълумот ва ғайра таҳким гарданд.

Барои тасдиқи ин, тибқи асоси андешаи илмӣ ҷойдошта, технологияҳои иттилоотӣ дар заминаи муттаҳидии воситаҳои ахбори оммаи анъанавӣ ва низомии компютерии интиқоли иттилоот тавассути шабакаҳои телекоммуниксионӣ асос меёбад [22, с. 3].

Дар баробари ин, истифода аз технологияҳои иттилоотӣ танҳо дар шароити муносиб ва амн метавонад, ки самаранок гардад. Дар ҷунин ҳолат, амнияти иттилоотӣ нақши муҳим дошта, дар заминаи коркарди барномаҳои ҳоси муҳофизатӣ ва ба роҳ мондани тадбирҳои муассири иттилоотӣ, ки ҳама гуна

таҳдидҳо ба амнияти иттилоотиро пешгирӣ ва бартараф мекунанд, таъмин мегардад.

Таҳлилҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки масъалаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ бештар дар сатҳи илми иқтисодӣ ва илмҳои техникӣ таҳқиқ гардидаанд [21, с. 331-337; 17, с. 18-25]. Дар илми ҳуқуқӣ бошад, солҳои охир дар риштаҳои гуногун таҳқиқоти илмӣ роҳандозӣ гардидааст, ки натиҷаҳои илмӣ гузаронидашуда манзур гардидаанд. Дар илми ҳуқуқӣ маъмурии ватанӣ масъалаи мазкур дар сатҳи дахлдор пажӯиш нагардидааст. Таҳқиқи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ асосан дар илми ҳуқуқӣ маъмурии кишварҳои хориҷӣ ба назар мерасад [10, с. 55; 9, с. 24-29]. Бо назардошти он, ки дар шароити муосир технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ ба таври васеъ истифода мегардад, истифодаи онҳо таҳти танзими маъмурӣ-ҳуқуқӣ қарор мегирад. Яъне истифодаи технологияҳои мазкур ҷанбаҳои маъмурӣ-ҳуқуқиро дар худ касб намуда, дар субот, рушд ва самаранокӣ муносибатҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ, аз ҷумла идоракунии давлатӣ нақши хоссаро ишғол менамояд.

Бо назардошти муҳимияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар муносибатҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ дар илми муосири ҳуқуқӣ маъмурӣ андешаҳо роҷеъ ба эътирофи он ҳамчун мавзӯи (предмети) илми мазкур аллакай ҷой доранд. Ҷунончи, ба ақидаи муҳаққиқи хориҷӣ Есимов С.С. «амалиётҳои моддӣ-техникӣ ба сифати мавзӯи муносибаҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ имкон баромад намуданро дорад. Ба муносибатҳои мазкур истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар доираи фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ низ шомил мешавад, ки хусусиятҳои маъмурӣ-ҳуқуқиро дар худ инъикос менамояд» [9, с. 28].

Истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ ба назар менамояд, ки дар заминаи вазифаҳои техникӣ ва ё ташкилӣ ҳал мегарданд. Аммо,

истифодаи васеи онҳо дар ҳалли масъалаҳои такмили танзими маъмурӣ-ҳуқуқӣ аҳаммияти муҳимро ишғол мекунад [5, с. 166]. Истифода аз технологияҳои мазкур дар амалишавии ҳадафҳои танзими маъмурӣ-ҳуқуқӣ, яъне фароҳам овардани низом ва субот дар ташкил ва амалисозии идоракунии давлатӣ, рушду муназзамии муносибатҳои маъмурӣ нақши хоссаро иҷро мекунанд.

Зикр намудани зарур аст, ки технологияҳои иттилоотӣ дар шароити муосир барои идоракунии давлатии самаранок ва бонизом аҳаммиятнок буда, дар самтҳо ва раванди гуногуни он истифода мегардад. Хусусан, тибқи арзёбиҳои илмӣ истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ҳамчун шакли ташкилӣ ва ё ғайриҳуқуқии идоракунии давлатӣ эътироф гардидааст [19, с. 147; 8, с. 86].

Дар меҳвари истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ мафҳуми «иттилоот» қарор дорад ва дар робита бо ин дар адабиёти илмӣ муҳимияти иттилоот дар раванди идоракунии давлатӣ тавсиф ёфтааст. Тавре дар яке аз адабиёти илмӣ дуруст иброз гардидааст, «дар шароити муосир аҳаммиятнокӣ иттилоот то ҳадде баланд гардидааст, ки онро яке аз аломатҳои асосии раванди идоракунӣ эътироф мегардад, ки пайваста ва доимо дар миёни унсурҳои ҳуди низомҳо, ҳамчунин миёни низомҳо ва муҳити беруна қарор дорад ва таъсиррасонии иттилоотӣ дар ин ҷо ҳамчун омили самаранокӣ амал ва фаъолияти унсурҳои низомҳо баромад мекунад» [5, с. 166]. Дар ҳолати дигар бошад, иттилоот (махсусан таъминоти иттилоотӣ) аломати ҷудонапазири таъмини фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ маҳсуб меёбад, ки самаранокиро дар ин самт фароҳам меорад [23, с. 69].

Ақидаи охирин ҷолиби диққат буда, нақши иттилоотро дар таъмини самаранокӣ фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ таҷассум менамояд, ки дар алоқамандӣ бо ин технологияҳои иттилоотӣ воситаи муҳими иттилоотӣ

баромад мекунад, ки амалан ва ё ба таври бевосита таъмини иттилоотии фаъолияти мақомоти мазкур ва дар маҷмуъ самаранокии фаъолияти онҳоро таъмин менамояд. Ин аз муҳиммияти иттилоот на дар танҳо дар фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ, балки тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ шаҳодат медиҳад, ки тибқи яке аз нуктаҳои назари илмӣ «афзун гардидани нақши иттилоотӣ бо он асоснок мегардад, ки он асоси боигарии миллиро ташкил дода, барои соҳаҳои ҳаёти ҷомеа хидмат карда, амнияти иқтисодӣ, сиёсӣ, муҳофизавӣ ва ғайраро таъмин мекунад» [23, с. 66-70].

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ мазмуни ба худ хос дошта, масъалаҳои гуногунро таҷассум менамояд. Бо назардошти ин, муҳаққиқон дар ҷиҳати ошкор намудани мазмуни он мафҳуми истифодаи технологияҳои номбурдари дар идоракунии давлатӣ пешниҳод намудаанд. Чунончи, дар асоси яке аз андешаҳои илмии ҷойдошта, «истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ фарогири низоми воситаҳо ва омилҳои мебошад, ки шароитҳои заруриро барои ташаккул ва қонеъгардонии талаботи иттилоотии истифодабарандагони иттилоот, аз ҷумла, таъмини талаботи иттилоотии мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ, назорати иттилоотӣ, ки дар сифат, усулҳо ва шаклҳои таъмини иттилоотии сиёсати давлатӣ ифода меёбад, таъмин менамоянд» [10, с. 11].

Зери мафҳуми технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ мутобиқи арзёбии илмии дигар бошад, «маҷмуи усулҳои нав ва воситаҳои иттилоотии ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, мураттабсозӣ, интиқоли маълумот фаҳмида мешавад, ки дар соҳаи коркард ва қабули қарорҳои идоракунӣ татбиқ мегардад» [21, с. 332].

Албатта, андешаҳои зикршуда қобили қабуланд ва бояд гуфт, ки ба мазмуни умумӣ истифода аз технологияҳои иттилоотӣ баҳри баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва қонеъ гардонидани талаботи

иштирокчиёни равандҳои идоракунии давлатӣ дар соҳаи иттилоот мебошад. Мушаххасан бошад, истифодаи технологияҳои мазкур дар идоракунии давлатӣ ба ҷустуҷӯ, ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, коркард, пешниҳод, интиқол, инъикос ва паҳн намудани иттилоот ниғаронида шуда, барои ташкили ва амалисозии босутии идоракунии давлатӣ, хусусан фаъолияти бонизом ва устувори субъектони идоракунии давлатӣ, аз қабili рушди ҳамкориҳои иттилоотӣ миёни субъектони идоракунии давлатӣ, иҷрои саривақтии вақолатҳо, содагардонии расмӣҳои маъмурӣ, баргараф намудани мушкилиҳо ва монеагиро, ки ба самаранокии фаъолияти онҳо таъсири манфӣ мерасонанд, ниғаронида мешавад.

Истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ бо омилҳои гуногун алоқаманд аст, ки муҳаққиқон онҳоро ба таври мухталиф муайян намудаанд. Яке аз омилҳои, ки истифодаи онҳоро дар сатҳи зикршуда алоқаманд намудаанд, ин тақмили пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ мебошад. Ақидаи мазкур аз ҷониби муҳаққиқ Смирнов А.О. ҷонибдорӣ гардидааст ва ба андешаи ӯ «технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ яке аз омилҳои ба таъмини афзалият дар шароити рақобат мусоидаткунанда махсуб меёбад. Талабот ба истифодаи онҳо бо тақмили пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ алоқаманд аст» [18, с. 43-46]. Андешаи мазкур нисбатан қабili қабул аст. Зеро, хизматрасониҳои давлатӣ танҳо яке аз омилҳои хосси истифода аз технологияҳои иттилоотиро махсуб меёбад, ки дар баробари он омилҳои дигар низ вобаста ба ин масъала мавҷуданд.

Дар сарчашмаи илмии дигар омилҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатиро бо низоми сиёсӣ алоқаманд гардида, ба таври зайл муайян шудааст: назорати доимӣ ба равандҳои соҳаҳои мавҷуда дар речаи вақти воқеӣ; дастрас намудани иттилооти воқеӣ, пурра ва саривақтӣ оид

ба масоилҳои аҳоли, кори мақомоти ҳокимияти давлатӣ; бартарафсозии ғаврии тамоюлотӣ манфи вобаста ба ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ бо аҳоли [4, с. 47].

Тавре маълум аст, ҳама гуна тадбире, ки барои беҳтар намудани ташкил ва амалисозии идоракунии давлатӣ ба роҳ монда мешавад, дар маҷмӯ баҳри таъмини самаранокии он равона мегардад. Яъне, таъмин ва баланд бардоштани самаранокӣ омили асосии истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар раванди идоракунии давлатӣ ба ҳисоб меравад. Истифодаи технологияҳои мазкур ба он равона мегардад, ки идоракунии давлатӣ маҳсулноқ гардида, ба натиҷаҳо ва ё ҳадафҳои муайяншуда расад.

Ҳамзамон, омилҳои мушаххасе мавҷуданд, ки дар алоқамандӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ қарор доранд. Аз қабيلي пайвастагии натиҷаҳои пешрафти илмию техникӣ бо кори мақомоти идоракунии давлатӣ, талаботи ҷомеа вобаста ба муносиб будани истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ, ки дар алоқамандӣ қарор доштани институтҳои ҷомеа ва шаҳрвандонро бо мақомоти идоракунии таъмин менамояд, беҳтар намудани ташкил қор ва фазои иттилоотӣ дар мақомоти идоракунии давлатӣ, таъмини иҷро ва риояи муқаррароти қонунгузорӣ, бартараф намудани мушкилиҳои мавҷуда дар фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ, баланд бардоштани обрӯ ва эътибори кишвар дар арсаи байналмилалӣ, боло бурдани эътимоди аҳоли ба фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ ва ғайра. Бинобар ҳамин, истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ ба ташкили босубот ва бонизом, раванди муносиби идоракунии давлатӣ нигаронида шуда, тадбири муҳимми амалишавии вазифа ва ҳадафҳои он маҳсуб меёбад.

Аз гуфтаи боло бармеояд, ки дар шароити муосир истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар ташкил ва

амалисозии идоракунии давлатӣ аҳаммияти махсусро касб менамояд. Аҳаммиятнокии истифода аз технологияҳои мазкур дар самти номбурда гуногунҷанба буда, дар умум ба тамоми паҳуҳои он таъсири мусбӣ мерасонад.

Бояд гуфт, ки муҳиммияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди идоракунии давлатӣ дар осори илмии ватанӣ ва хориҷӣ инъикос гардидааст. Ҷунончи, дар адабиёти илмии ҳуқуқии кишвар манфиатнокӣ ва аҳаммиятнокии истифодаи технологияҳои мазкур дар идоракунии давлатии муосир (дар мисоли идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ) ба таври зайл муайян шудаанд:

- баррасии саривақтии ҳуҷҷатҳо ва муроҷиатҳои воридгардида ба мақомоти идоракунии давлатӣ;

- сарфа намудани вақт дар баамалбарории расмӣҳо ва равандҳои дигари фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ;

- сарфакорӣ иқтисодӣ дар раванди идоракунии давлатӣ;

- пешгирии омилҳои коррупсий дар сатҳи идоракунии давлатӣ;

- бартараф намудани таъсиррасонии субъективӣ дар раванди фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ;

- таъмини дастрасии иттилоот оид ба фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ;

- таъмини босифати фаъолияти назоратӣ;

- ҷалби мутахассисони ботаҷриба ва дорои малакаи баланди қорӣ ба мақомоти идоракунии давлатӣ;

- таъмини қонунӣ ва интизом дар идоракунии давлатӣ [19, с. 156-157; 20, с. 194-195].

Аҳаммиятнокии технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатиро ба инбат гирифта, яке аз муҳаққиқон иброз менамояд, ки дар қабули қарорҳои маъмурӣ истифода аз технологияҳои мазкур ба содагардонӣ ва беҳтар

намудани раванд ва сифати идоракунии давлатӣ мусоидат менамояд [6, с. 108].

Тибқи арзёбии илмӣ дигар аҳамиятнокии истифодаи воситаҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ бо ҳолатҳои зерин алоқаманд аст: сарфа намудани вақти кормандон аз ҳисоби равандҳои автоматикунонӣ; имкони иҷрои функцияҳои иловагӣ аз ҷониби кормандон; баланд бардоштани сифати қарорҳои идоракунӣ; афзоиши маҳсули меҳнат; ташкили назорати доимӣ [13, с. 139].

Албатта, тамоми давлатҳои дунё ба рушди соҳаи технологияи иттилоотӣ таваҷҷуҳи хоса намуда, аксари онҳо миёни самтҳои асосии сиёсати давлатӣ сиёсати иттилоотиро яке аз самтҳои муҳими сиёсати дохилӣ ва хориҷии худ муайян намудаанд.

Ҳамзамон, дар заминаи муҳимияти технологияҳои иттилоотӣ ва истифодаи самараноки онҳо мафҳуми «сиёсати рақамӣ» рӯи қор омадааст, ки рӯ овардан ба вусъатбахшии истифодаи технологияҳои рақамӣ ва дар заминаи он ташкили хосси фаъолият дар низомии идоракунии давлатро (ба тариқи электронӣ сурат гирифтани хизматрасониҳои давлатӣ, гардиши электронии ҳуҷжатҳои дар мақомоти идоракунии давлатӣ, ба тариқи электронӣ сурат гирифтани дигар самтҳои фаъолият) ифода мекунад.

Чунон ҳолатҳо аз аҳамияти махсус додани истифодани технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ шаҳодат дода, дар шароити муосир ба таври муфассал аҳамиятнокии онҳоро дар сатҳи мазкур метавон ба таври зайл муайян намуд:

1. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба татбиқи пурра ва самараноки принципҳои идоракунии давлатӣ (қонуният, волоияти Конститутсия ва қонунҳо, арзиши олий доштани ҳукуку озодиҳои инсон ва

шаҳрванд, самаранокӣ, илмӣ ва ғайра) равона мегардад.

2. Технологияҳои иттилоотиро дар шароити муосир метавон ба ҳайси объекти идоракунии давлатӣ эътироф намуд, ки нисбат ба онҳо таъсиррасониҳои субъектони идоракунии давлатӣ, асосан дар заминаи меъёрҳои маъмури-ҳуқуқӣ ба назар мерасад [10, с. 11].

3. Истифодаи самараноки иттилоотӣ ба бартараф намудани як қатор мушкилиҳо, ки солҳо дар таъмини самаранокии идоракунии давлатӣ монеа эҷод менамуданд (омилҳои инсонӣ, коррупсионӣ ва ғайра), мусоидат менамояд.

4. Истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ раванди қабули қарорҳоро дар идоракунии давлатӣ метезонад.

5. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ василаи муҳимтарини таҳким ва амалисозии муназзами алоқаи бевосита ва алоқаи бозгашт мебошад.

6. Технологияҳои иттилоотӣ ба дастрасии фаврӣ ва саривақтии иттилоот, ки аз ҷониби субъектони идоракунии давлатӣ пешниҳод мегардад, равона мегардад.

7. Истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ба коҳиши хароҷоти молиявӣ ва таъмини раванди муносиби фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ мусоидат менамояд.

8. Технолгияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ имкон фароҳам меоварад, ки ҳамкориҳои миёни мақомоти идоракунии давлатӣ ва шаҳрвандон густариш ёбад.

Ҳамин тариқ, рушди илму техника, махсусан технологияҳои иттилоотӣ ба раванди босуботи идоракунии давлатӣ таъсири мусбӣ расонида, дар шароити муосир истифода аз онҳо шартҳои муҳими баланд бардоштани самаранокӣ ва бартараф намудани мушкилиҳои монеагиро дар идоракунии давлатӣ махсуб меёбад.

Адабиёти истифодашуда

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» аз 6-уми августи с. 2001, № 40 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2001, № 7, мод. 502; с. 2005, № 12, мод. 639; ҚҶТ аз 04-уми апрели с. 2019, № 1595.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми мақомоти идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 16-уми апрели с. 2012, № 828 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2012, № 4, мод. 278.
3. Гараев, С.Т. Сущность информационно-коммуникационных технологий / С.Т. Гараев // Инновационная наука. – 2016. – № 6. – С. 52-55.
4. Голик, В. Информационные технологии в государственном управлении / В. Голик // Наука и инновации. – 2011. – № 9 (1-3). – С. 46-47.
5. Долгопов, А.А., Белоконов, А.В. О теоретических проблемах административно-правового регулирования информационного обеспечения деятельности органов внутренних дел / А.А. Долгопов, А.В. Белоконов // Общество и право. – 2016. – №3 (57). – С. 165-170.
6. Дементьев, А.О. Информационные технологии в государственном управлении / А.О. Дементьев // Вопросы современной науки и практики. – 2008. – № 4 (14). – С. 108-112.
7. Дербетов, Т.Н. Оценка эффективности государственного управления: от общих подходов к конкретно-предметным / Т.Н. Дербетов // Науковедение. – 2012. – № 1. – С. 1-8.
8. Ерохина, Т.В. Государственное управление здравоохранением в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Татьяна Вячеславовна Ерохина. – Саратов, 2006. – 216 с.
9. Есимов, С.С. Использование информационных технологий как предмет административно-правового регулирования / С.С. Есимов // Вестник Национального университета «Львовская политехника». – 2015. – № 827 (8). – С. 24-29.
10. Ковалева, Н.Н. Административно-правовое регулирование использования информационных технологий в государственном управлении: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / Наталия Николаевна Ковалева. – Саратов, 2014. – 55 с.
11. Ларин, А.А. Информационные технологии и эффективность государственного управления / А.А. Ларин // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – № 2 (1). – С. 252-255.
12. Логинова, Т.Д. Обеспечение права личности на информационную безопасность (теоретико-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Татьяна Дмитриевна Логинова. – Барнаул, 2019. – 182 с.
13. Никулина, И.Е., Николаенко, В.С. Государственное регулирование сферы информационных технологий в Российской Федерации / И.Е. Никулина // Государственное управление. – 2018. – № 67. – С. 137-149.
14. Ожегов, С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: «Русский язык», 1986. – 797 с.
15. Орехов, Г.С., Печенкова, В.А. Информационные технологии в современном мире: возможности, задачи, проблемы, перспективы / Г.С. Орехов, В.А. Печенкова // Современные материалы, техника и технологии. – 2015. – № 1 (1). – С. 175-177.
16. Раззоков, Б.Х. Проблемы теории и практики организации исполнительной власти Республики Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / Баходур Хаётович Раззоков. – М., 2014. – 458 с.
17. Рудченко, Т.И., Ретинский, С.Г. Информационно-коммуникационные технологии в государственном управлении социально-экономическими процессами / Т.И. Рудченко, С.Г. Ретинский // Вестник Института экономических исследований. – 2021. – № 1 (21). – С. 18-25.
18. Смирнов, О.А. Развитие государственного управления путем внедрения новейших информационных технологий / О.А. Смирнов // Инновационная наука. – 2020. – № 2. – С. 43-46.
19. Соибов, З.М. Идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти маъмурӣ-ҳуқуқӣ: дис. ... д-ри илм. ҳуқуқ: 12.00.14 / Зайниддин Маҳмадшарифович Соибов. – Душанбе, 2023. – 446 с.
20. Соибов, З.М. Истифодаи воситаҳои иттилоотӣ-техникӣ ҳамчун омили баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатии соҳаи гумрук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / З.М. Соибов // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2019. – № 4 (28). – С. 194-195.

21. Троянская, М.А., Еременков, А.А. Информационные технологии в государственном управлении: понятие, виды, задачи и направления государственного регулирования / М.А. Троянская, А.А. Еременков // Вестник Академии знаний. – 2022. – № 50 (3). – С. 331-337.
22. Федотов, Н.А. Информационная культура в системе информационной политики современного российского общества: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Николай Анатольевич Федотов. – М., 2003. – 32 с.
23. Хохлов, В.А. Информаци в системе государственного управления: понятие, значение / В.А. Хохлов // Социально-политические науки. – 2017. – № 3. – С. 66-70.
24. Чарыев, А. Информационные технологии / А. Чарыев // Символ науки. – 2023. – № 4 (2). – С. 130-31.
25. Шмалый, О.В. Правовое обеспечение эффективности исполнительной власти (теоретико-методологические аспекты): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / Оксана Васильевна Шмалый. – Ростов-на-Дону, 2011. – 48 с.

References

1. Law of the Republic of Tajikistan “On Information” dated August 6, 2001, No. 40 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2001, No. 7, Art. 502; 2005, No. 12, Art. 639; Official Gazette of the Republic of Tajikistan dated April 4, 2019, No. 1595.
2. Law of the Republic of Tajikistan “On the System of State Administration Bodies of the Republic of Tajikistan” dated April 16, 2012, No. 828 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2012, No. 4, Art. 278.
3. Garayev, S.T. The essence of information and communication technologies / S.T. Garayev // Innovative science. – 2016. – No. 6. – Pp. 52-55.
4. Golik, V. Information technologies in public administration / V. Golik // Science and innovation. – 2011. – No. 9 (1-3). – Pp. 46-47.
5. Dolgopov, A.A., Belokon, A.V. On the theoretical problems of administrative and legal regulation of information support for the activities of internal affairs bodies / A.A. Dolgopov, A.V. Belokon // Society and law. – 2016. – No. 3 (57). – Pp. 165-170.
6. Dementyev, A.O. Information technologies in public administration / A.O. Dementyev // Issues of modern science and practice. – 2008. – No. 4 (14). – Pp. 108-112.
7. Derbetov, T. N. Evaluation of the effectiveness of public administration: from general approaches to specific subject-specific ones / T. N. Derbetov // Naukovedenie. – 2012. – No. 1. – Pp. 1-8.
8. Erokhina, T. V. Public administration of healthcare in the Russian Federation: dis. ... Cand. of Law: 12.00.14 / Tatyana Vyacheslavovna Erokhina. – Saratov, 2006. – 216 p.
9. Yesimov, S. S. Use of information technologies as a subject of administrative and legal regulation / S. S. Yesimov // Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». – 2015. – No. 827 (8). – Pp. 24-29.
10. Kovaleva, N.N. Administrative and legal regulation of the use of information technology in public administration: author's abstract. dis. ... Doctor of Law: 12.00.14 / Natalia Nikolaevna Kovaleva. – Saratov, 2014. – 55 p.
11. Larin, A.A. Information technology and the efficiency of public administration / A.A. Larin // Bulletin of the N.I. Lobachevsky University of Nizhny Novgorod. – 2010. – No. 2 (1). – Pp. 252-255.
12. Loginova, T.D. Ensuring the right of an individual to information security (theoretical and legal aspect): dis. ... Cand. of Law: 12.00.01 / Tatyana Dmitrievna Loginova. – Barnaul, 2019. – 182 p.
13. Nikulina, I.E., Nikolaenko, V.S. State Regulation of Information Technology in the Russian Federation / I.E. Nikulina // Public Administration. – 2018. – No. 67. – Pp. 137-149.
14. Ozhegov, S.I. Dictionary of the Russian Language / edited by N.Yu. Shvedova. – M.: «Russian Language», 1986. – 797 p.
15. Orekhov, G.S., Pechenkova, V.A. Information Technologies in the Modern World: Possibilities, Tasks, Problems, Prospects / G.S. Orekhov, V.A. Pechenkova // Modern Materials, Engineering and Technology. – 2015. – No. 1 (1). – Pp. 175-177.
16. Razzokov, B.Kh. Problems of Theory and Practice of Organization of Executive Power of the Republic of Tajikistan: dis. ... Doctor of Law: 12.00.14 / Bakhodur Khaetovich Razzokov. – M., 2014. – 458 p.

17. Rudchenko, T.I., Retinsky, S.G. Information and Communication Technologies in Public Administration of Socio-Economic Processes / T.I. Rudchenko, S.G. Retinsky // Bulletin of the Institute of Economic Research. – 2021. – No. 1 (21). – Pp. 18-25.
18. Smirnov, O.A. Development of Public Administration through the Introduction of the Latest Information Technologies / O.A. Smirnov // Innovative Science. – 2020. – No. 2. – Pp. 43-46.
19. Soibov, Z.M. State management of customs activities in the Republic of Tajikistan: administrative-legal research: dis. ... doctor of science. law: 12.00.14 / Zainiddin Mahmadsarifovich Soibov. – Dushanbe, 2023. – 446 p.
20. Soibov, Z.M. The use of information and technical means as a factor in increasing the efficiency of state management of the customs sector in the Republic of Tajikistan / Z.M. Soibov // Legal Life. – 2019. – No. 4 (28). – Pp. 194-195.
21. Troyanskaya, M.A., Eremenkov, A.A. Information technologies in public administration: concept, types, tasks and directions of state regulation / M.A. Troyanskaya, A.A. Eremenkov // Bulletin of the Academy of Knowledge. – 2022. – No. 50 (3). – Pp. 331-337.
22. Fedotov, N.A. Information culture in the system of information policy of modern Russian society: author's abstract. diss. ... candidate of political sciences: 23.00.02 / Nikolay Anatolyevich Fedotov. – M., 2003. – 32 p.
23. Khokhlov, V.A. Information in the system of public administration: concept, meaning / V.A. Khokhlov // Social and political sciences. – 2017. – No. 3. – Pp. 66-70.
24. Charyev, A. Information technologies / A. Charyev // Symbol of science. – 2023. – No. 4 (2). – Pp. 130-31.
25. Shmaliy, O.V. Legal support for the efficiency of executive power (theoretical and methodological aspects): author's abstract. dis. ... Doctor of Law: 12.00.14 / Oksana Vasilievna Shmaliy. – Rostov-on-Don, 2011. – 48 p.

УДК 343.3:351+351.77

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПРОЯВЛЕНИЙ КОРРУПЦИИ В СИСТЕМЕ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И МЕХАНИЗМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ**

**ТАҲЛИЛИ НАЗАРИЯҶИ-ҲУҚУҚИИ ЗУҲУРОТИ КОРРУПСИЯ ДАР НИЗОМИ
ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ ВА МЕХАНИЗМҲОИ МУҚОВИМАТ**

**THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF CORRUPTION MANIFESTATIONS IN THE
PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM AND COUNTERACTION MECHANISMS**

УМАРИ Х.А.
UMARI KH.A.

*Доцент кафедры теории управления правоохранительными
органами факультета № 1 Академии МВД Республики
Таджикистан, магистрант «Школы государственности
Эмомали Рахмона» Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан, кандидат юридических*

*наук, полковник милиции
Дотсенти кафедраи назарияи идоракунии мақомоти ҳифзи
ҳуқуқи факултети № 1 Академияи ВКД Ҷумҳурии
Тоҷикистон, магистранти «Мактаби давлатдорӣ Эмомалӣ
Раҳмон»-и Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои*

*ҳуқуқшиносӣ, полковники милиция
Associate Professor of the Department of Theory of Law
Enforcement Management, Faculty No. 1 of the Academy of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Master's
student of the Emomali Rahmon School of Statehood of the Academy of
Public Administration under the President of the Republic of
Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Police Colonel*

E-mail:
umarimuamar@gmail.com

ЮНУСОВ Э.А.
YUNUSOV E.A.

*Ведущий научный сотрудник Центра уголовного и
уголовно-процессуального законодательства Института
законодательства и сравнительного правоведения при
Правительстве Российской Федерации,
кандидат юридических наук*

*Ходими пешбари илмӣи Маркази қонунгузории ҷиноятӣ ва
мурофиавӣ- ҷиноятӣи Институти қонунгузорӣ ва ҳуқуқшиносии
муқоисавӣи назди Ҳукумати Федератсияи Россия, номзади
илмҳои ҳуқуқшиносӣ*

*Leading researcher at the Center for Criminal and Criminal
Procedure Legislation of the Institute of Legislation and
Comparative Law under the Government of the Russian Federation,
Candidate of Legal Sciences*

E-mail:
emzariy@list.ru

*Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-
исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Рецензент: ЗОИР Дж.М. – заведующий отделом истории государства и права Института философии, политологии и права им. А. Баховадинова Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор.

Тақриздиханда: ЗОИР Ҷ.М. – мудири шуъбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баховадинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Reviewer: ZOIR J.M. – Head of the Department of History of State and Law Institute of Philosophy, political science and Law named after. A. Bakhovaddinov National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor.

Аннотация: В статье проводится комплексный теоретико-правовой анализ феномена коррупции в системе государственного управления Республики Таджикистан. Исследование основывается на методологическом аппарате теории государства и права, включающем системный, деятельностный, структурно-функциональный и процессный подходы к пониманию природы и сущности государственного управления. Авторы детально рассматривает юридическое содержание понятия «коррупция» в широком и узком смыслах, раскрывая его как конфликт публичных и частных интересов. В исследовании выделяются и классифицируются ключевые формы проявления коррупции в органах государственной власти, а также анализируются ее системные причины. Особое внимание уделяется роли государства как основного субъекта, организующего и координирующего антикоррупционную политику. Обосновывается необходимость реализации комплексной стратегии противодействия коррупции, сочетающей правовые, политические, организационные и социальные меры. Делается вывод о важности интеграции институтов гражданского общества в этот процесс и внедрения принципов нового публичного менеджмента для повышения открытости и эффективности государственного управления.

Ключевые слова: государство, государственное управление, государственный аппарат, коррупция, антикоррупционная политика, противодействие, признаки, проявление коррупции, гражданское общество.

Аннотатсия: Дар мақола таҳлили ҳамаҷонибаи назариявӣ-ҳуқуқӣ оид ба падидаи коррупсия дар низоми идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст. Таҳқиқот ба аппарати методи назарияи давлат ва ҳуқуқ, аз ҷумла, равандҳои низомӣ, фаъолиятӣ, сохторӣ-функционалӣ ва муҳофизатӣ оид ба дарки табиат ва моҳияти идоракунии давлатӣ асос ёфтааст. Муаллифон мазмуни ҳуқуқии мафҳуми «коррупсия»-ро ба маънои васеъ ва маҳдуд ҳамаҷониба баррасӣ намуда, онро ҳамчун зиддияти манфиатҳои ҷамъиятӣ ва шахсӣ ошкор месозанд. Дар таҳқиқот шаклҳои калидии коррупсия дар мақомоти давлатӣ муайян ва гурӯҳбандӣ шуда, инчунин, сабабҳои низомии он таҳлил карда шудаанд. Дикқати махсус ба нақши давлат ҳамчун субъекти асосии ташкил ва ҳамоҳангсозии сиёсати зиддикоррупсионӣ зоҳир карда мешавад. Зарурати татбиқи стратегияи ҳамаҷонибаи мубориза бо коррупсия, ки ҷораҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ, ташкилӣ ва иҷтимоиро муттаҳид месозад, асоснок карда шудааст. Оид ба аҳамияти ҳамгироии институтҳои ҷомеаи шахрвандӣ ба ин раванд ва ҷорӣ намудани принципҳои идоракунии нави давлатӣ барои баланд бардоштани ошкорбаёнӣ ва самаранокии идоракунии давлатӣ ҳулоса бароварда мешавад.

Возжаҳои калидӣ: давлат, идораи давлатӣ, дастгоҳи давлатӣ, коррупсия, сиёсати зиддикоррупсионӣ, муқовимат, аломатҳо, зухуроти коррупсия, ҷомеаи шахрвандӣ.

Annotation: The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the phenomenon of corruption in the public administration system of the Republic of Tajikistan. The research is based on the methodological apparatus of the theory of state and law, including systemic, activity-based, structural-functional and process approaches to understanding the nature and essence of public administration. The authors examine in detail the legal content of the concept of “corruption” in the broad and narrow senses, revealing it as a conflict of public and private interests. The study identifies and classifies the key forms of corruption in public authorities, and also analyzes its systemic causes. Particular attention is paid to the role of the state as the main entity organizing and coordinating anti-corruption policy. The need to implement a comprehensive anti-corruption strategy that combines legal, political, organizational and social measures is substantiated. The conclusion is drawn about the importance of integrating civil society institutions into this process and introducing the principles of new public management to increase the openness and efficiency of public administration.

Key words: state, public administration, state apparatus, corruption, anti-corruption policy, counteraction, signs, manifestation of corruption, civil society.

В настоящее время государственные органы в Республике Таджикистан самым непосредственным образом влияют на характер происходящих в стране процессов, обеспечивают реализацию государственных решений во всех сферах жизнедеятельности общества, направленных на стратегические преобразования государственности в соответствии с конституционными установлениями Таджикистана как правового демократического государства. Именно поэтому основным направлением кадровой политики становится создание оптимальных условий для наиболее эффективной управленческой деятельности государственных органов.

Государственное управление является многогранным, сложным и уникальным явлением, которое очень трудно выразить единичным определением на современном этапе развития науки управления. Именно поэтому в научной и учебной литературе существует многообразие подходов к рассмотрению понятия «государственное управление», вследствие этого важным будет обратить внимание на основные методологии [5, с. 280].

Государственное управление не является застывшим явлением общественного бытия, оно развивается и постоянно совершенствуется с течением времени, приходом новых парадигм управления и складывающимися реалиями. Процессы модернизации, переход общественного развития в стадию постиндустриального мира, создание ин-

формационно открытого общества, привели к новому пониманию государственного управления. Его роль как социального феномена политически организованной цивилизации рассматривается через призму социального управления, которое нацелено на социальную эффективность, качественную реализацию и защиту общенациональных приоритетных интересов, прав и свобод человека, удовлетворение его потребностей, создание благоприятных и оптимальных условий для самореализации личности.

В этой связи, логичным является выделение в Законе Республики Таджикистан «О противодействии коррупции» одним из главных принципов в борьбе с коррупцией в системе государственного управления принципа защиты прав и свобод человека и гражданина [1].

Социальная природа государственного управления характеризуется его специфической социальной направленностью, сконцентрированной на упорядочении процессов поступательного развития в интересах всех институтов общества путем координации разнообразных требований и форм деятельности, где государственная служба выступает эффективным механизмом олицетворения публичной власти и обеспечивает осуществление политики, проводимой государством, через выстроенную систему административных учреждений.

В современных условиях складываются новые взаимоотношения между социальной средой, в которой происходит осу-

щество государственного управления, на которую оно оказывает влияние и подвергается обратному воздействию, и публичной властью. Власть исходит не только от государства, но и от негосударственных институтов гражданского общества, обеспечивая принцип обратной связи и взаимодействия снизу вверх и сверху вниз. На основе эффективного взаимодействия можно вырабатывать цели обще-социального характера, вымерять пропорции и параметры государственного управления в отношении между обществом и государством, находить оценки, критерии и ограничения использования государственных ресурсов для достижения выбранных целей. Представляется, что при таком подходе привлечение институтов гражданского общества в процесс противодействия коррупции в системе государственного управления является закономерным условием, поскольку, только устанавливая конструктивное сотрудничество с гражданами, власть может решить проблемы коррумпированности государственного аппарата.

Множество негативных тенденций, характерных для государственного управления, и в частности, коррумпированность государственного аппарата, не способствует повышению эффективности государственной управленческой деятельности. Коррупционная среда государственной службы резко снижает качество государственного управления, вызывает отторжение населения от власти, в обществе растет недоверие и социальная напряженность, падает авторитет институтов государства.

Современное таджикское государство, преодолевшее этап глубоких трансформаций, утвердилось в роли центрального института политической системы и субъекта сложноорганизованной социальной структуры. В этой связи именно на него возлагается задача формирования стратегий развития и определения ключевых приоритетов в различных областях. В числе наиболее значимых направлений — противодействие коррупции. Возрастающая роль государственного управления в данной сфере обусловлена его функциями по организации и

координации комплекса правовых, финансовых и управленческих мероприятий, реализуемых на всех уровнях публичной власти.

Несмотря на усилия государства, Таджикистан в новом Индексе восприятия коррупции остался на 150-м месте, набрав 24 балла. Данное положение может определить мнение экспертов, как усилие авторитаризма и недостаточность реформ для противодействия коррупции, отсутствие независимости и прозрачности в работе судебных, правоохранительных и других государственных органов, а также отсутствие реальной отчетности их перед обществом.

Коррупция — серьезный вызов для любого государства и общества. Масштабы этого социального явления способны заметно снизить эффективность государственных институтов, подорвать авторитет власти и в целом престиж страны. Без преодоления коррупции, ставшей системной проблемой, невозможно прогрессивное развитие страны [7, с. 7].

В современной научной литературе представлены два основных подхода к определению понятия коррупции. В широком смысле это понятие охватывает негативное социальное явление, поразившее публичный аппарат управления и выражающееся в разложении власти, умышленном использовании государственными и муниципальными служащими, иными лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, своего служебного положения, статуса и авторитета занимаемой должности в корыстных целях для личного обогащения или в групповых интересах [6, с. 150].

В узком (собственно юридическом) смысле коррупция рассматривается как совокупность составов правонарушений, предусмотренных в уголовном законодательстве и отличающихся таким важным квалифицирующим признаком, как использование должностным лицом своего публичного статуса в корыстных целях для личного обогащения или в групповых интересах, должностное злоупотребление [3, с. 36]. Например, отмечают, что коррупция —

социально-правовое или криминологическое явление, которое охватывает ряд преступлений, представляющих собой злоупотребление государственной властью и иными должностными полномочиями для получения материальной и иной выгоды в личных целях, в целях третьих лиц или групп [8, с. 110].

Эмпирические данные, полученные в ходе зарубежных исследований, демонстрируют, что наибольшей эффективности в противодействии коррупции добиваются страны, внедряющие целостную и комплексную стратегию. Сущность такого подхода заключается в системном и скоординированном применении мер политического, правового, институционального, экономического и информационного характера. Их конечной целью является не только устранение коренных причин коррупции и повышение эффективности госуправления, но и отлаженный механизм выявления, предупреждения, пресечения и расследования коррупционных деяний. Важным элементом успеха является также минимизация их последствий, достигаемая через активное взаимодействие государственных институтов, гражданского общества, бизнеса и отдельных граждан.

Современной характеристикой коррупции стала универсальность, обусловленная распространенностью в государствах с неодинаковым уровнем социально-экономического развития, проникновением в различные сферы государственной и общественной жизни, наличием транснациональных форм. Признано, что в условиях глобализации коррупция в одной стране стала негативно сказываться на развитии многих стран [4, с. 301].

Осознание общемирового характера проблемы послужило импульсом для создания международной системы противодействия коррупции. Становление международно-правового механизма в этой сфере прошло несколько этапов: от актов по конкретным проблемам противодействия коррупции, от определения основных инструментов и задач борьбы с коррупцией в отдельных сферах жизни государства и обще-

ства до универсальной Конвенции ООН против коррупции [2].

Опасность современной коррупции – в ее массовости, проникновении в различные сферы жизни общества, приспособляемости к новым условиям. В связи с этим важно искоренить это опасное явление из сферы деятельности государственных органов.

Современная коррупция представляет собой сложный, многогранный системный феномен, давно вышедший за узкие рамки классического взяточничества и единичных злоупотреблений служебным положением. Ее проявления эволюционировали и институционализировались, охватывая такие формы, как коррупционный лоббизм, фаворитизм и протекционизм; nepотизм и кумовство; противоправное распределение, перераспределение и присвоение общественных ресурсов и фондов; незаконная приватизация; теневое финансирование политических структур; вымогательство; предоставление неправомερных льгот, а также злоупотребление властью и использованием конфиденциальной информации в корыстных целях.

Широко распространена и практика использования неформальных связей («блат») для получения неправомерного доступа к дефицитным благам и услугам. Указанное многообразие форм и механизмов детерминирует существование в научном дискурсе множества классификационных подходов, среди которых наиболее устоявшимся является дихотомия коммерческой и политической коррупции. Вместе с тем, учитывая латентный и адаптивный характер данного вида преступления, разработка их исчерпывающей типологии представляется методологически затруднительной, если не вовсе невозможной, в силу постоянного генезиса новых, зачастую гибридных, форм коррупционной деятельности.

Следует акцентировать внимание на то, что, несмотря на повсеместную распространенность коррупции как глобального явления, конкретные механизмы её возникновения и функционирования обладают выраженной национальной спецификой, вследствие чего идентичные регуляторные

меры демонстрируют различную эффективность в разных правовых системах. Данная вариативность обусловлена глубинной взаимосвязью коррупционных явлений с социокультурным и политическим контекстом, выступающим фундаментальной основой для любых форм социального поведения, в том числе девиантного.

Механизмы общественной регуляции коррупции неразрывно связаны с основаниями конкретного общества – уникальной системой ценностных ориентаций, культурных особенностей, традиций, а также сложившимся комплексом правовых и политических институтов, сформированных в процессе его исторического развития и продолжающих постоянную трансформацию. В этой связи, как комплексное исследование данного феномена, так и разработка адекватных подходов противодействия ему являются затруднительным без проведения тщательного анализа соответствующих фундаментальных основ общества.

Специфика проявления коррупции в современном социуме состоит в том, что она фактически институционализировалась в органах власти, препятствуя их результативности и эффективности. Коррупция становится явлением, в значительной мере пагубно влияющим на политическое, социально-экономическое и нравственное развитие общества в целом. Коррупция как устойчивое, многоаспектное, системное явление, порождающее непримиримый конфликт между общественным или государственным интересом и гражданским долгом, с одной стороны, и неумной личной и групповой корыстью, с другой, представляет серьезную угрозу демократии, правовым ценностям и правам человека [11, с. 144].

В системе государственного управления чиновник обязан принимать решения, исходя из целей, установленных правом (конституцией, законами и другими нормативными актами) и общественно одобряемых культурными и моральными нормами. Коррупция начинается с подмены целей корыстными интересами должностного лица, воплощенными в конкретных действиях.

В научной литературе отмечено, что

истoki коррупции следует искать:

– в оторванности властных структур от населения. Фактически отказ государственных структур от заботы о базовых социальных потребностях людей, опора властей не на широкие социальные слои, а на собственную бюрократию, силовые структуры и политическую демагогию. Именно поэтому аппарат управления теряет контроль над ситуацией, не знает подлинных нужд населения, его трудности, занимаясь бумаготворчеством и заседаниями, пользуясь льготами, привилегиями, хотя официально и выступая против них;

– в расхождении между словом и делом. «Размывание» в обществе и на государственной службе таких норм нравственности, как порядочность, честность, ответственность, исполнительность [12, с. 128].

Указанные причины во многом объясняют, почему, вопреки комплексу мер в контексте реформ государственного управления и усиления внимания со стороны гражданского общества, коррупция все еще остается системной проблемой, пронизывающей аппарат власти. Ее последствия носят тотальный характер, снижая функциональность государственных институтов и подрывая основы жизнеспособности социума.

Существуют различные подходы к коррупции, которые выделены в научной литературе:

Сторонники функционального подхода (М. Вебер, Г.А. Сатаров, Т.Я. Хабриева) признают негативную сущность коррупции, которая препятствует поступательному прогрессивному развитию государства, модернизации общественных процессов, эффективности деятельности государственных и общественных институтов [14, с. 5-13]. Сторонники институционального подхода (С. Хантингтон, Г. Х. Попов и др.) видят в коррупции некоторые положительные моменты, считая ее конструктивным средством формирования институтов.

Представляется более значимым системный подход к коррупции: не как отдельный состав преступления, предусмотренный нормами различных отраслей права,

а как совокупность родственных деяний – канал незаконного обогащения путем теневого взаимодействия представителей власти с гражданами, хозяйственными и иными структурами, в основе которого сознательное корыстное подчинение публичных интересов интересам личным. При системном понимании коррупции важным считаем термин «интерес». Коррупцию представляем как подмену интересов, как конфликт общественного интереса в угоду личному [17, с. 286].

Явление коррупции многообразно на различных уровнях власти. С одной стороны оно включает неправовые этические коррупционные нарушения, с другой – коррупционные гражданско-правовые деликты; административные, в том числе дисциплинарные проступки; преступления. Содержание коррупции включает различные проявления эксплуатации служебного статуса вопреки интересам службы, государства и граждан.

Можно выделить следующие формы проявления коррупции в органах государственной власти: злоупотребление должностными полномочиями; получение взятки; коммерческий подкуп; дача взятки; служебный подлог; провокация взятки или коммерческого подкупа; протекции друзьям, родственникам и знакомым; получение «откатов» за предоставление государственных контрактов; опека служащих определенных госконтрактов, осуществляемый через подставные фирмы или так называемых «партнеров», либо непосредственно в форме «консультирования»; вымогательство незаконных вознаграждений за ускоренную выдачу документов и др. [10, с. 184].

При разработке антикоррупционных стратегий в системе государственного управления целесообразно учитывать множество условий, которые могут создавать предпосылки для соответствующих нарушений. Речь идёт в том числе об устойчивых социокультурных установках, предполагающих недоверие к официальным институтам, склонности к интерпретации правовых норм в обход предписаний, а также о недостаточности внутреннего контроля в

ведомствах. Отдельные проявления таких нарушений могут получать распространение в условиях ослабления государственного надзора, снижения роли средств массовой информации и недостаточной вовлечённости институтов гражданского общества в вопросы публичного контроля.

Высокий уровень закрытости в работе органов власти, многоуровневая система отчетности, отсутствие должной прозрачности в системе принятия государственных решений, «нужная» кадровая политика органов, допускающая возможность продвижения по службе вне зависимости от действительных результатов работы служащих – эти и другие факторы способствуют коррупции и приводят к возникновению коррупционных составляющих.

На основании проведенного анализа представляется возможным выделить следующие системные детерминанты коррупции:

- доминирование частных интересов над публичными в деятельности руководящего состава государственных органов, усугубляемое чрезмерной бюрократизацией процессов и дефицитом независимого общественного и медийного контроля за действиями власти;

- наличие избыточных административных барьеров в экономической и предпринимательской сфере, создающее почву для неправомерных практик и стимулирующее бизнес к поиску коррупционных способов их преодоления;

- кризис доверия в отношениях «общество-власть», выражающийся в устойчивом скептическом отношении граждан к институтам публичной власти и их решениям;

- низкий уровень правовой культуры и грамотности как в массовом сознании, так и среди отдельных представителей власти, в сочетании с наличием правовых пробелов и декларативностью нормативных актов, допускающих их широкое и произвольное толкование;

- высокий уровень социальной толерантности к коррупционным деяниям,

формирующий в обществе установку на их оправдание либо пассивное принятие как неизбежной нормы.

Коррупция в сфере государственного управления имеет место отчасти и потому, что существует возможность для служащего распоряжаться государственными ресурсами и принимать решения не в интересах государства и общества, а исходя из своих личных корыстных побуждений. Коррупция среди служащих сопряжена с принятием решений, имеющих высокую цену. К ним относятся вопросы, связанные с изменением формы собственности, государственные контракты, выделение земельных участков, субсидий, пролонгации действующей документации.

Коррупция в органах государственной власти ведет к неэффективной экономике и неоправданным расходам из-за своего влияния на распределение бюджетных средств, фондов, продукции и в сфере потребления. Потери от коррупции являются системными, их можно свести к следующему:

- нарушаются механизмы конкуренции, нормальной рыночной экономики. Коррупция тормозит экономический рост, экономическое развитие, увеличивая накладные расходы, уменьшая инвестиции, увеличивает риски;

- социальный эффект состоит в неоправданном расслоении доходов, вызывающих социальное напряжение в обществе;

- политические издержки, проявляющиеся в политической нестабильности, недееспособности органов власти, в угрозе демократии и др.

Выводы о состоянии коррупции в органах государственной власти и местного управления неутешительны: коррупция образует укорененную систему социальных отношений, метастазами пронизывающую все гражданское общество. Коррупция негативно влияет на правопорядок, воздействует на него как дестабилизирующий фактор. Приобретая системный характер, она вызывает изменения правопорядка, грозящие утратой правом своего регулятивного значения, а правопорядком – своего предназначения по организации общественных отно-

шений. Распространение коррупции может стать предпосылкой к кризису правовой системы и разрушению государства [15, с. 5].

Противодействие коррупции в системе государственного управления обусловлено, в первую очередь, тем, что коррумпированное государство не отстаивает ценности демократии, приоритета прав и свобод человека и гражданина, равенства всех перед законом и судом, неприкосновенности собственности, неотвратимости наказания, социальной справедливости. Коррупция дискредитирует аппарат государственного органа или местного органа государственной власти, подрывает его авторитет.

Главная цель мер антикоррупционного характера – с помощью правовых предписаний обеспечить невозможность отдельным должностным лицам злоупотреблять предоставленными полномочиями. Антикоррупционные меры государства должны способствовать развитию и защите тех ценностей, которые положены в основу существования любого демократического государства – обеспечение защиты прав человека, соблюдение законности, справедливости, гуманности и т.д. [15, с. 215].

Современные условия требуют совершенствования институтов уголовного закона, повышение предупредительного и профилактического потенциала уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства. Однако эти шаги не должны порождать в обществе ощущения безнаказанности и дозволенности совершения общественно опасных деяний. Гуманизация исполнения уголовных наказаний в свою очередь не должна восприниматься как слабость правоохранительной системы в реализации своих функций [9, с. 22].

Однако, на наш взгляд, следует выделить значимый позитивный момент в системе противодействия коррупции как следствие проводимой в Республике Таджикистан административной реформы. В настоящее время в системе государственного управления реализуется модель нового публичного менеджмента, которая ввела в систему государственного управления рыноч-

ные механизмы и модель управления, основанную на принципе разделения властей, предполагающую участия институтов гражданского общества в управлении делами государства. Ключевыми характеристиками государственно-управленческой деятельности в таких условиях является законность, открытость, эффективность, активное участие общественных институтов и граждан в управление делами государства. Реализация данных принципов должна обеспечить достижение позитивных моментов в противо-

действии коррупции в системе государственного управления.

Совершенствование деятельности по борьбе с коррупцией надо связывать с комплексным осуществлением правовых, политических, организационных, технических и финансовых мероприятий, обеспечивающих развитие необходимых механизмов [13, с. 45-49], реализация которых позволит создать серьезные предпосылки для коренного изменения ситуации в сфере противодействия масштабным проявлениям коррупции.

Использованная литература

1. Закон Республики Таджикистан «О противодействии коррупции» от 07 августа 2020 года, № 1714 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ncz.tj/content/>
2. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции, принятая резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 58/4 от 31 октября 2003 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml
3. Аминов, Д.И., Гладких, В.И., Соловьев, К.С. Коррупция как социально-правовой феномен и пути его преодоления. – М.: Юрист, 2002. – 158 с.
4. Андрианов, В.Д. Коррупция как глобальная проблема: История и современность: монография В.Д. Андрианов. – М.: Экономика, 2011. – 301 с.
5. Атаманчук, Г.В. Сущность государственной службы: история, теория, закон, практика. [Серия: «Об управлении: избранное». В 6 книгах. Кн. 6] / Г. В. Атаманчук. – М.: Academia, 2018. – 440 с.
6. Каширкина, А.А., Морозов, А.Н. Международно-правовое регулирование борьбы с коррупцией: уровни взаимодействия и потенциал развития / А.А. Каширкина, А.Н. Морозов // Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2018. – № 2 (42). – С. 148-154.
7. Коррупция: природа, проявления, противодействие: монография / отв. ред. Т.Я. Хабриева. – М.: Юриспруденция, 2014. – 670 с.
8. Маказиева, З.Д. Коррупция как социально-негативное явление и пути его преодоления / З.Д. Маказиева // Наука без границ. – 2018. – № 10(15). – С. 109-112.
9. Овчинников, С.Н. Признаки национальной пенитенциарной политики и ее методологическое значение / С.Н. Овчинников // Пенитенциарная наука. – 2024. Т. 18. – № 1(65). – С. 21-31.
10. Противодействие коррупции в федеральных органах исполнительной власти: научно-практическое пособие / Т.А. Едкова, Н.В. Кичигин, А.Ф. Ноздрачев и др.; отв. ред. А.Ф. Ноздрачев. – М.: Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ «Анkil», 2012. – 210 с.
11. Умари, Х.А. Противодействие коррупции и реализация антикоррупционных механизмов в Республике Таджикистан: монография / Х.А. Умари. – Куляб - Душанбе: «Сифат-Офсет», 2022. – 190 с.
12. Умаров, Х.А. Уголовно-правовое противодействие коррупции в Республике Таджикистан: монография / Х.А. Умаров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 178 с.
13. Хабибулин, А.Г. Коррупция как угроза национальной безопасности: методология, проблемы и пути их решения / А.Г. Хабибулин // Журнал российского права. – 2007. – № 2. – С. 45-49.
14. Хабриева, Т.Я. Коррупция и право: доктринальные подходы к постановке проблемы / Т.Я. Хабриева // Журнал российского права. – 2012. – № 6. – С. 5-17.
15. Хабриева, Т.Я. Коррупция и правопорядок в фокусе современной юридической доктрины / Т.Я. Хабриева // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2016. – № 4. – С. 5-13.
16. Юнусов, Э.А., Оленев, М.Г. К вопросу о классификации коррупции / Э.О. Юнусов, М.Г. Оленев // Вестник общественной научно-исследовательской лаборатории «Взаимодействие уголовно-исполнительной системы с институтами гражданского общества: историко-правовые и теоретико-методологические аспекты». – 2021. – № 21. – С. 213-219.

17. Юнусов, Э.А., Оленев, М.Г. Общие меры по противодействию коррупции в государстве / Э.О. Юнусов, М.Г. Оленев // Проблемы и перспективы уголовной юстиции. Сборник материалов круглого стола (Москва, 30 октября 2020 г.). – М.: ФКУ НИИ ВСИН России, 2020. – С. 286-291.

References

1. Law of the Republic of Tajikistan «On Combating Corruption» dated August 7, 2020, No. 1714 // [Electronic resource]. - Access mode: <http://ncz.tj/content/>
2. The United Nations Convention against Corruption, adopted by UN General Assembly resolution 58/4 of October 31, 2003 // [Electronic resource]. - Access mode: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml
3. Aminov, D.I., Gladkikh, V.I., Soloviev, K.S. Corruption as a socio-legal phenomenon and ways to overcome it. – M.: Jurist, 2002. – 158 p.
4. Andrianov, V.D. Corruption as a global problem: History and modernity: monograph by V.D. Andrianov. – M.: Economica, 2011. – 301 p.
5. Atamanchuk, G.V. The essence of civil service: history, theory, law, practice. [Series: «On Management: Selected». In 6 books. Book 6] / G.V. Atamanchuk. – M.: Academia, 2018. – 440 p.
6. Kashirkina, A.A., Morozov, A.N. International legal regulation of the fight against corruption: levels of interaction and development potential / A.A. Kashirkina, A.N. Morozov // Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2018. – No. 2 (42). – Pp. 148-154.
7. Corruption: nature, manifestations, counteraction: monograph / ed. T.Ya. Khabrieva. – M.: Jurisprudence, 2014. – 670 p.
8. Makazieva, Z.D. Corruption as a socially negative phenomenon and ways to overcome it / Z.D. Makazieva // Science without Borders. – 2018. – No. 10 (15). – Pp. 109-112.
9. Ovchinnikov, S.N. Features of national penitentiary policy and its methodological significance / S.N. Ovchinnikov // Penitentiary science. – 2024. Vol. 18. – No. 1 (65). – Pp. 21-31.
10. Combating corruption in federal executive bodies: a scientific and practical manual / T.A. Edkova, N.V. Kichigin, A.F. Nozdrachev, et al.; ed. A.F. Nozdrachev. – M.: Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation «Ankil», 2012. – 210 p.
11. Umari, H.A. Anti-corruption and implementation of anti-corruption mechanisms in the Republic of Tajikistan: monograph / H.A. Umari. – Kulyab - Dushanbe: «Sifat-Ofset», 2022. – 190 p.
12. Umarov, H.A. Criminal-legal counteraction to corruption in the Republic of Tajikistan: monograph / H.A. Umarov. – Dushanbe: Irfon, 2012. – 178 p.
13. Khabibulin, A.G. Corruption as a threat to national security: methodology, problems and solutions / A.G. Khabibulin // Journal of Russian Law. – 2007. – No. 2. – Pp. 45-49. 14.
14. Khabrieva, T. Ya. Corruption and Law: Doctrinal Approaches to Statement of the Problem / T. Ya. Khabrieva // Journal of Russian Law. – 2012. – No. 6. – Pp. 5-17.
15. Khabrieva, T. Ya. Corruption and Law and Order in the Focus of Modern Legal Doctrine / T. Ya. Khabrieva // Journal of Foreign Legislation and Comparative Law. – 2016. – No. 4. – Pp. 5-13.
16. Yunusov, E. A., Olenov, M. G. On the Classification of Corruption / E. O. Yunusov, M. G. Olenov // Bulletin of the Public Research Laboratory «Interaction of the Penal System with Civil Society Institutions: Historical, Legal, Theoretical and Methodological Aspects». – 2021. – No. 21. – Pp. 213-219.
17. Yunusov, E.A., Olenov, M.G. General measures to combat corruption in the state / E.O. Yunusov, M.G. Olenov // Problems and prospects of criminal justice. Collection of materials from the round table (Moscow, October 30, 2020). – M.: Federal State Institution Research Institute of the Supreme Penitentiary Service of Russia, 2020. – Pp. 286-291.

ТДУ 343.232:342.721.73

**МАВҶЕИ ШАҲС ВА ОИЛА ДАР КОНСТИТУТСИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(АЗ НИГОҲИ ТАҲЛИЛИ ҚИНОЯТИ “ДАР ХАТАР МОНОНДАН”)**

**ПОЛОЖЕНИЕ ЛИЦА И СЕМЬИ В КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН (С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АНАЛИЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ “ОСТАВЛЕНИЕ
В ОПАСНОСТИ”)**

**THE STATUS OF AN INDIVIDUALS AND FAMILY IN THE CONSTITUTION OF THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN (FROM THE POSITION OF THE CRIME OF
«ABANDONMENT OF A PERSON IN DANGER»)**

ШАРИФЗОДА Р.Ф.
SHARIFZODA R.F.

*Ассистенти кафедраи ҳуқуқи қиноятӣ ва муқовимат бо
коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Ассистент кафедры уголовного права и противодействия
коррупции юридического факультета Таджикского
национального университета, кандидат юридических наук
Assistant Professor, Department of Criminal Law and Anti
Corruption, Faculty of Law, Tajik National University, Candidate of*

Legal Sciences E-mail: sharifzoda.05@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи қиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои қиноятӣ (5.1.4. Илмҳои қиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Наушная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: НАРЗУЛЛОЗОДА С.С. - сардори шуъбаи ташкилӣ-илмӣ ва таъбу наشري Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, подполковники милитсия.

Рецензент: НАРЗУЛЛОЗОДА С.С. - начальник организационно-научного и редакционно-издательского отдела Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, подполковник милиции.

Reviewer: NARZULLOZODA S.S. - Head of the Organizational, Scientific and Editorial-Publishing Department of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Lieutenant Colonel of militia.

Аннотатсия: Дар мақола масоили таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озидиҳои инсон ва шаҳрванд, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирифтааст. Муаллиф вобаста ба ҳифзи ҳуқуқу озидиҳои инсон ва шаҳрванд аз нигоҳи қинояти “Дар хатар монондан”, ки дар оила ҳаёт ва саломатиро зерӣ хатар мегузорад, таҳлил намуда, аз адабиёти дохилӣ ва хориҷӣ самаранок истифода ва масъалагузорӣ намудааст. Масъалаи махкурро таҳқиқ намуда, муаллиф мавқеи ҳудро оид ба тавсияҳои илмӣ ва татбиқи амалии онҳо дар раванди пешгирии қинояткорӣ ва тарбияи оилаи солим баён кардааст.

Вожаҳои калиди: Конститутсия, ҳуқуқ, озодӣ, оила, таҳдид, хатар, ҷиноят, зарар, кодекс, пешгирии ҷиноят, ҷавобгарии ҷиноятӣ.

Аннотация: This article analyzes and examines issues related to ensuring and protecting human and civil rights and freedoms from the perspective of the Constitution of the Republic of Tajikistan. The author examines issues related to the protection of human and civil rights and freedoms from the perspective of the crime of "abandonment in danger," which threatens family, life, and health. In examining this issue, the author effectively draws on domestic and international literature. In exploring this issue, the author formulates a position on scientific recommendations and their practical application in crime prevention and the promotion of healthy families.

Ключевые слова: Конституция, право, свобода, семья, угроза, опасность, преступление, ущерб, кодекс, профилактика преступления, уголовная ответственность.

Annotation: The article analyzes and studies the provision and protection of human and civil rights and freedoms provided for by the Constitution of the Republic of Tajikistan. The author analyzes issues related to the protection of human and civil rights and freedoms, the prevention of crimes that threaten family, life and health, effectively uses domestic and foreign literature and solves the problem. At the end of the article, the author managed to formulate practical scientific recommendations for crime prevention and raising a healthy family.

Key words: Constitution, law, freedom, family, threat, danger, crimes, damage, code, crime prevention, criminal liability.

Масъалаи бунёди давлат, махсусан давлати миллӣ, яке аз унсурҳои сиёсати ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, зеро “инсоният дар рӯи хати қирмизии хатарнок қарор дорад ва олимони набояд онро убур намоянд” [6, с. 144], аммо ҳар як фарди миллӣ меҳодад дар давлати бо миллаташ номи яқсон доштаи зиндагии озоду осуда ба сар барад. Замони муосирро даврони ниҳоят пурташанӯш ном мебаранд, зеро “барои ташаккули давлатҳои миллӣ яқинд бухрони замони муосир ба мисли муборизаи тезтунди давлатҳои абарқудрат, тағйирёбии мувозинати қувваҳои ҷаҳонӣ, ба вучуд омадани блокҳои ҳарбию иқтисодӣ ва муборизаҳои пуршиддати ширкатҳои фаромиллӣ таҳдид менамоянд” [7, с. 174], ки албатта, нодида гирифтани онҳо қори ниҳоят хатост.

Хушбахтона, барои мо, тоҷикон, дар охири асри XX бори дигар бахт ба руямон хандид ва бо шарофату кӯшиш, матонат, ҷонбақафғириҳои фарзанди фарзонаи миллат Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар байни 193 давлати ҷаҳон соҳиби давлати миллӣ гардидем ва аз ҳама асосаш “давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри

тарбияи насли ҳудогоҳу ватандӯст аз принсипҳои ҷомеаи демокративу дунявӣ истифода мебаранд” [14, с. 143], ки бо вучуди дар асри XXI зиндагӣ намуданамон барои шаҳрвандони бархе давлатҳо ин амал ҳамчун орзу боқӣ мондааст.

Яке аз рукҳои асосии давлатсозӣ дар замони муосир ба вучуд овардани низомии қонунгузорию мутобиқ ба қонунгузорию байналмиллалӣ ба ҳисоб меравад. Давлату миллати мо зери роҳбарии Пешвои миллат тавонист, ки дар як муддати кӯтоҳи таърихӣ низомии қонунгузорию давлати ҳешро ба низомии қонунгузорию байналмиллалӣ ва давлатҳои пешрафта мувофиқ намояд.

Албатта, ба ҳамагон маълум аст, ки ҳама гуна давлати муосир қонуни асосии ҳешро дорад ва мо низ бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 1994 тавассути раёйпурсии умумихалқӣ Конститутсияи ҳешро қабул намудем, ки тамоми орзуву омоли ҷомеаи тоҷикистониёнро ба пуррагӣ фаро мегирифт. Илова бар ин, “вазифаи муассиси Конститутсия дар он зоҳир мегардид, ки вай дар натиҷаи табaddулотии куллии ҳаёти ҷамъиятӣ

қабул гардида, заминаи ҳуқуқию сиёсии инкишофи зинаи ояндаи ҷамъиятро муайян менамуд” [8, с. 135].

Ҳанӯз соли 2010 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронияшон дар Конференсияи байналмилалӣ илмию амалии “Мақомоти назорати конститутсионӣ дар шароити ҳамгироии системаҳои ҳуқуқӣ: таҷрибаи байналмилалӣ ва амалияи Тоҷикистон” чунин қайд намуда буданд, ки “Конститутсияи мо аз таҷрибаи пешқадами конститутсионализми давлатҳои мутараққии дунё низ баҳраи фаровон гирифтааст. Беҳуда нест, ки он аз ҷониби созмонҳои бонуфуз ва коршиносони маъруфи ҷаҳон аз ҷумлаи конститутсияҳои бехтарин ва демократӣ эътироф шудааст” [11], ки то ҳозир мавқеи худро дар сатҳи байналмилалӣ боз ҳам мустаҳкамтар намудааст.

Конститутсия санади тақдирсоз ва кафили ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба шумор меравад. Маҳз ҷонфидоии шахси наҷиби кишвар Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд, ки халқи тоҷик ба ин санади олии ҳуқуқӣ ва тақдирсоз мушарраф гардиданд.

Ба ҳамагон маълум аст, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6-уми ноябри соли 1994 бо тариқи раъйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд [1]. Қабул гардидани ин санади олии ҳуқуқӣ ҳангоми раванди ҷанги шаҳрвандӣ кори басо душвор буд.

Яке аз масъалаҳои, ки қисми марказии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил мекунад, ин кафолат, таъмин, ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба ҳисоб меравад. Кафолати гуфтаҳои болоро дар модаи 14-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон “Ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд ҳуқуқ

ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракуниро муайян мекунанд ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд. Маҳдуд кардани ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд танҳо ба мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти давлат, мудофияи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, ҳафти аҳоли ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ раво дониста мешавад” [1], метавон вохурд. Амалишавии ин вазифаи давлат албатта, ки ба зимми мақомоти ҳифзи ҳуқуқ вогузор шудааст. Ҳангоми иҷрои вазифаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар ҳама давраи замон пешгирии ҷиноятҳо аввалиндараҷа шуморида мешавад.

Аз ин бармеояд, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолатдиҳандаи ҳифзи ҳаёт ва саломатии инсон би ҳисоб меравад. Ҳамзамон, масъалаи мазкур дар модаи 232 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидааст, ки «Ҳаёти инсон аз лаҳзаи обистан шудан дар батни модар то марги ӯ ҳифз карда мешавад. Ҳуқуқ ба ҳаёт ҳуқуқи ҷудонашавандаи инсон буда, ҳеҷ кас бе асоси қонунӣ аз ҳаёт маҳрум карда намешавад. Қонун намудани хоҳиши инсон оид ба қатъи ҳаёт манъ аст» [4], ки аз инсонмехварӣ будани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳад.

Пешгирии ҷинояткорӣ ин маҷмуи чораҳои аз ҷониби мақомотҳои салоҳиятдори давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, шахсони дар ин самт уҳдадорбуда, ки дар самти муқовимат бо раванди муайянкунӣ, ошкорнамоӣ ва бо мақсади коҳиш додани фаъолияти нави эҳтимолии ҷинояткорон ва пешгирии ҷиноятҳои наво мусоидат менамоянд, амалӣ карда мешавад.

Хусусият ва мушкилии пешгирии ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ дар он аст, ки ин кирдорҳо пеш аз содир кардани ҷиноят қарор мегиранд. Маврид ба зикр аст, ки “Дар ҳама монанди ҷинояте мебошад, ки ба муносибатҳои

ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба ҳаёти шахс зарар мерасонад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба миён меорад” [13, с. 173]. Ҷиноятҳои номбурда, на танҳо ҳаёт ва саломатии шахсро зери хатар мегузорад, балки амнияти давлатиро низ ҳалалдор месозад.

Ҳангоми омӯзиши мафҳуми пешгирии ҷиноятҳо объекти ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд фаҳмида мешавад. Зери таъмини амнияти чунин ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандон ҳолатҳои объективии ҳифзи ҳаёт ва саломатӣ, ҳифзи узвҳои ҳаётан муҳим ва дигар манфиатҳои шахсият, ҷомеа ва давлат, инчунин огоҳ намудани шаҳрвандон аз таҳдидҳои таҷовузкаронае, ки аз ҷониби гурӯҳҳои гуногун ба вучуд меоянд, фаҳмида мешавад.

Ҳамзамон дар сурати гузаронидани чораҳои пешгирикунанда, ҳангоми таҳдиди расидани хатар ба ҳаёт ва саломатӣ дар оила, сари вақт ноил шудан ба воқуниши мувофиқ ба маълумотҳои қаблан ба даст омада, ҳангоми оғоз ва сар задани муноқишасо, ки ҳаёт ва саломатиро зери хатар мегузоранд, бояд аз ҷониби шахсони дар ин самт масъул, пешгирӣ ва бартараф карда шавад, зеро аз рӯи муқаррароти ҳуқуқи оилавӣ, “оила, ақди никоҳ, модар, падар ва кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти муҳофизати давлат қарор доранд” [3], ба қонунгузори байналмилалӣ пурра мувофиқат менамояд.

Аз амалияи ҳуқуктабиккунӣ ба ҳамагон маълум аст, ки дар баъзе аз оилаҳо, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ мекунанд чунин таҳдидҳои расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатии узви оилаҳо дида мешавад. Гарчанде, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон озодии интихоби динро пешбинӣ карда бошад ҳам, дар ҷамъият кам нестанд оилаҳо, ки бо унсурҳои динӣ зиндагӣ мекунанд.

Чунин таъсиррасонии динӣ баробарҳуқуқии шаҳрвандонро дар дохили оила коста мегардонад (мисол, аз

нигоҳи дини мубини ислом, ки қисми зиёди шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон пайравӣ доранд ҳуқуқи мард аз ҳуқуқи зан болотар меистад). Бояд зикр намуд, ки новобаста аз эътиқоди ҳар як шахс ба дин, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд бояд риоя, ҳифз ва эҳтиром карда шавад. Одатан таҳдид ва ё расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатии як узви оила аз ҷониби узви дигари ин оила мавриди амал қарор мегирад. Пешгирии чунин категорияҳои ҷиноят дар оила, низ яке аз масъалаҳои доғи рӯз ба шумор меравад. Имрӯзҳо кам нестанд ҳолатҳо, ки ҳаёт ва саломатии як узви оила аз ҷониби узви дигари ин оила мавриди хатар ё таҳдид қарор мегирад, ки фазои маҷозии замони муосир шоҳиди хеле зиёди чунин ҳодисаҳо гаштааст.

Ҳангоми давра ба давра тезу тунд шудани муноқиша ва сипас бидуни тағйирёбии шадид, аксуламали тасодуфӣ, хеле мувофиқ мебошад. Чунин рафтори пешгирикунандаро одатан дар бисёр мавридҳо нозирони минтақавӣ Шуъбаи вазорати корҳои дохилӣ дар ҷойи ҳодиса ва ё намоёндоғони ғайрирасмӣ ҷамъиятӣ (узви дигари ин оила, ҳамсоҳо ва ғ), мавриди баррасӣ ва таҳлилу пешгирӣ қарор медиханд.

Усулҳои таъсиррасонии пешгирикунанда дар ҳолатҳои болозикр, алаҳсус ҳангоми пешгирӣ намудани хатарҳо вобаста ба ҳаёт ва саломатии узви як оила аз ҷониби дигари он, ки зери хатар гузошта мешавад; маслиҳат, суҳбатҳои муфид, расонидани ёрии зарурӣ (ёрии равоншиносӣ), безаргардонии омилҳои номусоиди муҳити зист, назорати доимии минбаъдаи шахси гумонбар ва ғайра мебошад. Агар дар чунин ҳолатҳо, яъне, муноқишаҳои оилавӣ, ки ҳаёт ва саломатии як шахс зери хатар гузошта шавад ва муҳолифат дар муддати тӯлони бад шавад, дар мадди аввал вобаста ба зарари сабук чораҳои муқарраркардаи қонунгузорӣ аз ҷониби шахсони босалоҳият мавриди истифода қарор мегирад.

Дар сурати бесамар будани чораҳои сабуктар ва поймол гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки барои

вайрон кардани чунин муносибатҳои ҷамъиятӣ дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҚТ) чазо пешбинӣ шудааст, истифода карда мешавад:

- дар ҷаласаҳои корӣ, ҷои истиқомат, ҷамъомади маҳаллавӣ барраси намудани рафтори шахсе, ки муносибати ҷамъиятиро вайрон намудааст;

- расонидани маълумот ба кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ баҳри пешгирии ҷинояткорӣ дар ин самт;

- суд метавонад шахсро расман огоҳ намояд, ки ҳангоми такроран содир намудани чунин кирдор аз манзили истиқоматиаш маҳрум гардида ва ё имконияти якҷоя зиндагӣ намуданро аз даст медиҳад ва ғ.

Агар пурратар аз нуқтаи назари ҳуқуқ (ҳифзи ҳуқуқи ҷабрдида) сухан ронем, пас, бояд ин ду марҳиларо метавон номбар кард:

- хабар додан ба мақомотҳои салоҳиятдор, ки аз ҷониби онҳо ҳуқуқвайронкунии пешгирӣ ва ё нисбати ҷинояткор чораҳои дахлдори ҳуқуқӣ андешида шавад;

- ҷуброни зараре, ки дар санадҳои меёрӣ-ҳуқуқӣ дарҷ гардидааст.

Чунин пайдарҳамӣ дар низоми ҳифзи ҳуқуқи инсон ва шахрванд, муҳим шуморида мешавад чун ки ҳангоми аз ҷониби милитсия ё дигар мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ, тафтиши маводҳои тартибдодашуда ва парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ метавонанд далелҳои ҷамъоварӣ намоянд, ки дар оянда ҷуброни зарарро дар низоми қонунгузорӣ ба таври назаррас шафоф ва осон мегардонад.

Дар маҷмуъ қонунгузор ҷинояти дар хатар монанданро дар м. 127 КҶ ҚТ пешбинӣ намудааст [2]. Дар диспозитсияи моддаи мазкур махсусан ҳангоми зер хатар монандани як узви оила пешбинӣ нагардидааст. Аммо дар шакли умумӣ муқаррар намудааст, ки дилхоҳ шахси синнаш аз 16-сола боло, ки амали мазкурро содир менамояд ба ҳайси

субъекти ин ҷиноят баромад карда метавонад.

Аз гуфтаҳои боло муқаррар намудан мумкин аст, ки дар хатар монандан натавон дар садамаи нақлиётӣ ё дигар ҳолатҳои содирнамоии ҷиноят, балки дар оила низ содир карда мешавад. Аз рӯи таҳлили амалияи судӣ муайян намудан мумкин аст, ки кирдори мазкур дар оила одатан аз ҷониби як ҳамсар нисбати ҳамсари дигар содир карда мешавад. Ҳамзамон ин ҷиноят метавонад аз беэҳтиётӣ нисбати фарзанди худ ё шахси дигаре, ки дар ин оила дар ҳолати очизӣ қарор дорад, содир карда шавад. Албатта, новобаста аз тарафи субъективии ҷиноят, ки дар шакли қасд содир мегардад ё аз беэҳтиётӣ, агар кирдори шахс дорои дигар аломатҳои таркиби ҷиноят бошад, ҳатман субъект бояд ба ҷавобгарӣ кашида шавад.

Ҳамчун, мисол парвандаи ҷиноятии В-ро овардан мумкин аст. В. дар воситаи нақлиёти хусусияш бо риояи талаботи қоидаҳои ҳаракат дар роҳ мерафт. Дар минтақае, ки гузаштани роҳгузар мумкин нест, нафаре пайдо гардид, ки роҳро бо суръати баланд убур намуд. В. имконияти пешгирӣ намудани хатарро надида ва фишанги тормози мошинро зер намуд, аммо дер шуд. Шаҳрванд аз зарбаи нақлиёт ба дурии панҷ метр афтида, ба девори роҳ бархӯрд. В. ба ҷабрдида ёри нарасонид, роҳро давом медиҳад. Дар натиҷа, ҷабрдида аз сабаби ёри нарасонидан ба ҳалокат мерасад. В. тибқи м. 127 КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуд.

Ба ҳамин монанд, Қ. аз рӯи м. 104 КҶ ҚТ барои куштори ваҳшиёнаи фарзанди ноболиғаш ба ҷавобгарӣ кашида шудааст. Номбурда фарзандашро якҷанд рӯз дар аробача бе нигоҳубин ва обу ҳӯрок маҳкам намудааст, ки дар натиҷа ҳаёти ҷабрдида зери хатар қарор гирифта, ҷабрдида ба ҳалокат мерасад. Гуноҳи Қ. ба марғи фарзандаш дар асоси таҳлили тиббӣ судӣ, нишондоди шохидон ва дигар ҳуҷҷатҳои тасдиқкунанда, қасдона собит гардид. Аз об ва ҳӯрок маҳрум гардонидани кӯдак боиси вайрон шудани кори система ва органҳои зарурӣ

гардид, ки онро ба марг оварда расонидааст.

Паҳлуи дигари масъала ин аст, ки дар таркиби ҷинояти мутобиқи м. 127 КҶ ҚТ тафсиршаванда, метавонад кутоҳандешӣ ҳамчун шакли аз беэҳтиётӣ ба гуноҳ расонидан баромад карда тавонад [2].

Ҷинояти содиргардида дар он ҳолат аз рӯи кутоҳандешӣ тафсир карда мешавад, ки айбдоршаванда ҳолати хатарнок ба саломатӣ ва ҳаёти ҷабрдидаро дониста, аз рӯи камтаҷрибагӣ ё умуман бетатрибагӣ даст ба қорхое мезанад, ки боиси зарари саҳти ҷисмонӣ руҳӣ ё марғи ҷабрдида мегардад. Чунин шакли гуноҳхоро дар амалияи тафтишотӣ-судӣ аз рӯи м. 127 КҶ ҚТ дар таҷрибаи судии кишварамон бисёр вохӯрдан мумкин аст.

Мисоли равшанро дар парвандаи ҷиноятии Қ.А.К. дидан мумкин аст. Номбурда 6-уми марти соли 2010, тахминан соатҳои 10:00 хангоми дар хонаи шахсиаш ҳузур доштан вазифаи модарии худро, ки мувофиқи м. 34-и Конститутсияи ҚТ, «падару модар барои таълиму тарбияи фарзандон... масъул мебошанд» [1] ва ё мутобиқи қ. 1 м. 63 Кодекси оилаи ҚТ «Падару модар барои тарбия ва рушду қамоли фарзандонашон масъулият дошта, вазифадоранд, ки дар бораи саломатӣ, тақомули ҷисмонӣ, руҳӣ, маънавӣ ва ахлоқӣ, таълим, қасбомӯзии фарзандонашон ғамхорӣ намоёнд.

Падару модар дар тарбияи фарзандони худ нисбат ба ҳамаи шахсони дигар ҳуқуқи афзалиятнок доранд» [3], инчунин қ. 2 м. 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак”, «Вазифаи падару модар фароҳам овардани шароити моддӣ, молиявӣ, маънавӣ ва равонӣ дар таълиму тарбияи дурусти фарзанд мебошад» [5], вайрон намудааст. Вай фарзанди ноқилиғи маъюби худро дар аробача гузошта, бо ду қампал бор қардааст, ки ҳарорати хона баробари панҷ дараҷа гармиро ташкил меод. Дар чунин вазъ ноқилиғро танҳо гузошта, аз соати 10:00 то соати 21:00 ба берун меравад.

Модар метавонист дар ин ҳолат дигар ҳел рафтор намуда, ҳаёт ва саломатии ноқилиғро дар хатар нагузорад, вале Қ.А.К. нисбати фарзандаш чунин рафтор намуд. Дар натиҷа, кӯдак вафот менамояд. Қирдори Қ.А.К.- ро суд аз рӯи ду моддаи КҶ ҚТ, яъне, м. 127 ва м. 109 КҶ ҚТ бандубаст намуда, ҳуқмашро баровардааст.

Ба андешаи мо, муносибати айбдоршаванда баҳри расонидан ба марғ аз рӯи кутоҳандешӣ дида мешавад, вай нақедонист то ин андоза ҳарорати панҷ дараҷагӣ боиси марғи кӯдак мегардад ва баҳри гарм нигоҳ доштаниаш пеш аз хона баромадан ду қампалро ба рӯи вай бор қардааст. Бовар дошт, ки ду қампал кӯдакро аз хунуқӣ наҷот медаханд, аммо ҷабрдида аз сардзанӣ фавтидааст. Ба ҳамин монанд аз таҷрибаи судии Тоҷикистон мисолҳои зиёд овардан мумкин аст.

Вобаста ба гуфтаҳои болозикр, ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки ба эътибор гирифтани Конститутсия ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои пешгирии ҷиноятқорӣ дар оила пеш аз ҳама, ба баланд қардидани маърифати ҳуқуқии шахрвандон заминаи ҳуб ба пой мегузорад ва ба паст намудани сатҳи умумии ҷиноятқорӣ дар давлат оварда мерасонад. Моро мебояд оилаи солиқро тарбия нақоем, зеро оила пойдевори аосии давлат ва миллат ба ҳисоб меравад ва ки оилаҳои тоҷикон бо вучуди гуногуниашон бойигарии миллат ва арзиши пурқимматтарини тоҷикон мебошанд. Ба ҳамин мазмун умед ба он мебандем, ки дар “дили ҳар як фарди баномуси ин миллат боварӣ ва эътиқод ба ояндаи неқро қишт нақоем” [9, с. 351], то ин ки сатҳи ҷиноятқорӣ дар байни оилаҳои тоҷик ниҳоят паст қарданд.

Яке аз унсурҳои таъсиргузор ба рафти қам қардани ҷиноятқорӣ ва маҳсусан, ҷинояти дар хатар моқондан, баланд бардоштани маънавиёти аҳоли дар оила ба ҳисоб меравад, зеро “Барои мо, тоҷикон, дарқи пурраи ҳастии маънавии фардӣ ва миллиақон баъд аз ба даст овардани истиқлоли давлатӣ боз ҳам

муҳиммтар гардид, зеро инсоният кайҳо боз дарк намудааст, ки танҳо инсони дорои маънавиёти олии метавонад, куллаҳои гуногуни фаъолиятро фатҳ намояду маъруф гардад” [8, с. 59].

Маҳз баланд бардоштани маънавиёт тавассути усулҳои мухталифи илмӣ дар ҳама ҷодаҳои фарогирандаи шаҳрванд (оила, боғча, мактаб, донишгоҳ, коргоҳ, кӯча ва ғ.) айни мудао ҳисобида мешавад.

Илова бар ин, “дунё дар як ҷой намеистад, пас, маорифро низ мебояд ҳамқадами замон бошад ва технологияҳои навинро таъба пешравиҳои илмҳои педагогӣ ва психологӣ дар раванди таълиму тарбия васеъ ба кор баранд” [12, с. 96] то ин ки насли нараси мо дар рӯҳияи инсондӯстӣ ва донандаи ҳуқуқҳои хеш ба воя расанд.

Адабиёти истифодашуда

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри с. 1994 (26-уми сентябри с. 1999, 22-юми июни с. 2003 ва 22-юми майи с. 2016 бо тариқи раъйпурсии умумихалқӣ ба он тағйири иловаҳо ворид карда шудаанд) // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/70/konstitutsiyai-jumhurii-tojikiston> (санаи мурочиат: 06.09.2025).
2. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; ... Қонунҳои ҚТ с.2020. № 1. мод.8, мод.9; с.2020.№ 7-9, мод.607, мод. 623; с.2020 , №12, мод. 904; с.2021, № 4, мод.196. Қ ҚТ аз 20.06.2024. № 2050, аз 15.04.2025 № 2163.
3. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13-уми ноябри с. 1998 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/> (санаи мурочиат: 27.09.2025).
4. Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24-уми декабри с. 2022, № 1918 (бо тағйироту иловаҳо бо Қонуни ҚТ аз 13.11.2024, № 2089, аз 14.05.2025 № 2171 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/> (санаи мурочиат: 23.09.2025).
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” аз 02-юми августи с. 2011, № 762 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №, 7-8, мод. 616 (аз эътибор соқит догиста шуд).
6. Рахимов, М.Х., Тураев, Ф.Р. Трансгуманизм и будущее человечества / М.Х. Рахимов, Ф.Р. Тураев // Вестник Таджикского национального университета. – 2019. – № 4. – С. 141– 144.
7. Саидумаров, С. С. Давлати миллӣ: мушкилот ва таҳдидҳои замони муосир (дар мисоли Тоҷикистон) / С.С. Саидумаров, А.Қ. Умаров, А.Ш. Абдуллоев // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2023. – №. 3. – С. 173-179.
8. Саидумаров, С.С. Маънавиёти миллӣ - моҳият ва сохтори он (таҳлили иҷтимоӣ - фалсафӣ) / С.С. Саидумаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои фалсафа, ҳуқуқ ва сиёсатшиносӣ. – 2025. – № 3(19). – Р. 59-64.
9. Саидумаров, С.С. Традиция - основная опора самопознания / С.С. Саидумаров, Р.Ф. Шарифзода // Национальное самосознание в условиях глобализации: Материалы международной научно-практической конференции, Душанбе, 03 октября 2023 года. – Душанбе: Таджикский национальный университет, 2023. – С. 348-353.
10. Саидумаров, С.С. Шури ҳуқуқӣ ифодакунандаи худшиносии миллӣ / С.С. Саидумаров, Ф.Р. Тураев, Р.Ф. Шарифзода // Паёми Донишгоҳи Хоруғ. – 2024. – №. 2(30). – С. 135-143.
11. Суханронӣ дар Конференсияи байналмилалӣ илмию амалии “Мақомоти назорати конститутсионӣ дар шароити ҳамгироии системаҳои ҳуқуқӣ: таҷрибаи байналмилалӣ ва амалияи Тоҷикистон” // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://president.tj/event/speeches/100> (санаи мурочиат: 4.09.2024).
12. Умаров, А.К. Просвещение Республики Таджикистан в начальный период государственной независимости / А.К. Умаров // Вестник Таджикского национального университета. – 2017. – № 3–4. – С. 91–97.
13. Шарифзода, Р. Масоили объект дар таркиби ҷинояти дар хатар монондан / Р. Шарифзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2019. – № 3(31). – С. 169-173.
14. Шарифзода, Р.Ф., Сафарзода, А.И. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ҷинояти дар хатар монондан мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ёзбекистон / Р.Ф.

Шарифзода, А.И. Сафарзода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2023. – № 2(58). – С. 141–148.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan of November 6, 1994 (as amended by a national referendum on September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016) // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/70/konstitutsiyai-jumhurii-tojikiston> (access date: 06.09.2025).
2. Criminal Code of the Republic of Tajikistan of May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 9, Art. 68, Art. 69, No. 22, Art. 306; ... Laws of the Republic of Tajikistan of 2020. No. 1. Art. 8, Art. 9; of 2020. No. 7-9, Art. 607, Art. 623; of 2020, No. 12, Art. 904; of 2021, No. 4, Art. 196. Law of the Republic of Tajikistan of 20.06.2024. No. 2050, of 15.04.2025 No. 2163.
3. Family Code of the Republic of Tajikistan of November 13, 1998 // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmk.tj/content/> (access date: 27.09.2025).
4. Civil Code of the Republic of Tajikistan of December 24, 2022, No. 1918 (as amended and supplemented by the Law of the Republic of Tajikistan dated 13.11.2024, No. 2089, dated 14.05.2025 No. 2171 // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmk.tj/content/> (access date: 23.09.2025).
5. Law of the Republic of Tajikistan “On the Responsibility of Parents in the Education and Upbringing of Children” dated August 02, 2011, No. 762 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 2011, No. 7-8, Art. 616 (repealed).
6. Rakhimov, M.Kh., Turaev, F.R. Transhumanism and the Future of Humanity / M.Kh. Rakhimov, F.R. Turaev // Bulletin of the Tajik National University. - 2019. - No. 4. - Pp. 141-144.
7. Saidumarov, S. S. National state: problems and threats of the modern era (on the example of Tajikistan) / S. S. Saidumarov, A. Q. Umarov, A. Sh. Abdulloev // News of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bahovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan. – 2023. – No. 3. – Pp. 173-179.
8. Saidumarov, S. S. National spirituality - its essence and structure (social and philosophical analysis) / S. S. Saidumarov // Message of the pedagogical university. Department of philosophy, law and political science. – 2025. – No. 3(19). – Pp. 59-64.
9. Saidumarov, S.S. Tradition is the main support of self-knowledge / S.S. Saidumarov, R.F. Sharifzoda // National self-awareness in the context of globalization: Proceedings of the international scientific and practical conference, Dushanbe, October 3, 2023. - Dushanbe: Tajik National University, 2023. - Pp. 348-353.
10. Saidumarov, S.S. Legal consciousness expressing national self-awareness / S.S. Saidumarov, F.R. Turaev, R.F. Sharifzoda // Bulletin of Khorog University. – 2024. – No. 2(30). – Pp. 135-143.
11. Speech at the International Scientific and Practical Conference “Constitutional Control Bodies in the Conditions of Integration of Legal Systems: International Experience and Practice of Tajikistan” // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://president.tj/event/speeches/100> (access date: 4.09.2024).
12. Umarov, A.K. Education of the Republic of Tajikistan in the initial period of state independence / A.K. Umarov // Bulletin of the Tajik National University. - 2017. - No. 3-4. - Pp. 91-97.
13. Sharifzoda, R. Issues of the object in the composition of the crime of endangerment / R. Sharifzoda // Academic Journal of Law. – 2019. – No. 3(31). – Pp. 169-173.
14. Sharifzoda, R.F., Safarzoda, A.I. Comparative legal analysis of the crime of endangerment according to the legislation of the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan / R.F. Sharifzoda, A.I. Safarzoda // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2023. – No. 2(58). – Pp. 141–148.

МИНБАРИ МУҚАРРИЗОН

Трибуна рецензентов TRIBUNE OF REVIEWERS

ТДУ 343.97

БОБОҶОНЗОДА И.Х.
BOBOJONZODA I.H.

*Мудири шуъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муосири
Институту фалсафа, сиёсатишносӣ ва ҳуқуқи ба
номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Заведующий отделом теоретических проблем современного
государства и права Института философии, политологии и
права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук
Таджикистана, доктор юридических наук, профессор
Head of the Department of Theoretical Problems of the Modern
State and Law of the Institute of Philosophy, Political Science and
Law named after A. Bahovaddinov of the National Academy of
Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor*

E-mail:
bobojonov_i@mail.ru

ТАҚРИЗ

**ба китоби дарсии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор сардори раёсати илм ва
инноватсияи Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон
Қудратзода Н.А. (Криминология. Қисми умумӣ. - Душанбе, 2025. – 456 с.)**

ОТЗЫВ

**на учебник доктора юридических наук, профессора, начальника Управления науки и
инноваций Международного университета туризма и предпринимательства
Таджикистана Н.А. Кудратзода (Криминология. Общая часть. – Душанбе,
2025. – 456 с.)**

REVIEW

**of the textbook by Doctor of Law, Professor, and Head of the Science and Innovation
Department at the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
N.A. Kudratzoda (Criminology. General Part. – Dushanbe, 2025. – 456 pages)**

Самти асосии таъмини амнияти шахс,
ҷомеа ва давлат ин пурзӯр намудани
накши мақомоти ҳифзи ҳуқуқ
ҳамчун кафили амалишавии ҳуқуқ ва
озодиҳои инсон ва шаҳрванд, беҳтар
намудани батанзимдарории ҳуқуқии

пешгирии ҷинояткорӣ, аз ҷумла, дар
соҳаи иттилоот, коррупсия, терроризму
экстремизм, муомилоти ғайриқонунии
воситаҳои нашъадор, савдои одамон ва
баргараф намудани сабабу шароитҳои ба
ин гуна зухурот мусоидаткунанда, рушди

ҳамкории мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо ҷомеаи шаҳрвандӣ, баланд бардоштани боварии шаҳрвандон нисбати мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон, самаранок ҳифз намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон дар хориҷи кишвар ва таҳким бахшидани ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи таъмини амнияти миллӣ ба ҳисоб меравад.

Пешгирии ҷинояткорӣ дар шароити муосир яке аз омилҳои асосии таъмини субот ва оромӣ дар ҷомеа ба ҳисоб рафта, он ба таъмини ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои шаҳрвандон, баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳуқуқии аҳоли бояд мусоидат намояд.

Ҳадафҳои болозикр бе гузаронидани таҳқиқоти илмӣ ва навиштани китобҳои дарсӣ имконнопазир мебошад. Бояд қайд намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон китоби дарсӣ аз фанни “Криминология” то имрӯз вучуд надошт, танҳо Баҳриддинов С.Э. соли 2002 аввалин маротиба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаи таълимии “Криминология”-ро (134 саҳифа) бо забони давлатӣ навиштааст. Воситаи таълимии мазкур то имрӯз ягона сарчашмаи таълимӣ аз фанни “Криминология” ба ҳисоб меравад.

Китоби дарсии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Н.А. Қудратов қадами навбатӣ дар самти рушди фанни “Криминология” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, он дар асоси стандартҳои мавҷудаи давлатӣ ва доктринаи криминология навишта шудааст.

Китоби дарсӣ аз 10 боб иборат буда, қисми умумии фанни таълимии криминологияро пурра фарогир мебошад. Дар китоби дарсӣ доираи васеи адабиёти илмӣ, таълимӣ, омили ҷинояткорӣ, таҷрибаи тафтишотию судӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, стратегияву барномаҳои давлатӣ дар самти пешгирии ҷинояткорӣ истифода гардида, мазмуни ҳар як мавзӯро боз ҳам ғани гардониданд.

Китоби дарсӣ бо забони раван ва дастрас навишта шудааст ва хонандагон метавонанд ба осонӣ мазмуну

мундариҷаи онро фаҳманд. Забони мураккаби ҳуқуқӣ ба таври содда ва фаҳмо дар китоб оварда шудааст. Ҳамчунин, барои осон кардани чараёни омӯзиш ва такрор кардани маълумоти омӯхташуда, дар китоби дарсӣ саволҳо барои худсанҷии донишҷӯён ва рӯйхати адабиёти тавсияшаванда ҷой дода шудааст.

Китоб бо таври ҳамаҷониба ва систематикӣ ба мавзӯҳои гуногуни криминология, аз ҷумла ба предмет ва методологияи ин илм, таърихи криминология ва инкишофи назарияҳо ва мактабҳои илмӣ, инчунин мавзӯҳои ҷинояткорӣ ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, шахсияти ҷинояткор, сабаб ва шароитҳои ҷинояткорӣ ва виктимологияи криминологӣ, пардохта шудааст. Муаллиф тавассути таҳлили муфассал ва дақиқ ҷанбаҳои мухталифи ин соҳаи илмро шарҳ дода, таҳқиқоти барҷастаи илмӣ ва таҷрибаи амалиро ба таври амиқ ва мукамал истифода бурдааст.

Китоби дарсии “Криминология. Қисми умумӣ” дорои аҳамияти илмӣ ва амалӣ дар самти пешгирии ҷинояткорӣ мебошад. Пеш аз ҳама, он ба таври ҳамаҷониба масъалаҳои сабаб ва шароитҳои ҷинояткориро таҳлил намуда, асосҳои назариявии пешгирии ҷинояткориро шарҳ медиҳад. Ин китоб ба таври муфассал методҳо ва стратегияҳои пешгирии ҷинояткориро шарҳ медиҳад ва ҳамзамон, дарк ва таҳлили дақиқи сабабҳои аслии ҷинояткориро пешниҳод менамояд, ки барои коркарди барномаҳои самарабахши пешгирикунанда нақши муҳим мебозанд.

Китоб инчунин дар бахши виктимологияи криминологӣ ва ҳифзи ҳуқуқи қурбонӣ низ нақши муҳим дорад. Бо баррасии тарзу усулҳои пешгӯии ҷинояткорӣ ва методҳои банақшагирии криминологӣ, он роҳҳои қоромад ва амалии коҳиш додани сатҳи ҷинояткориро нишон медиҳад. Таҳлили таҷрибаҳои байналмилалӣ ва ҳамкорӣ бо ташкилотҳои дигар кишварҳо дар самти муқовимат бо ҷинояткорӣ низ барои

такмил додани донишҳои амалии мутахассисон кӯмак мерасонад.

Ҷузъиёти илмӣ асар ба инобат гирифта шуда, мавзӯҳои пешгӯӣ ва банақшагирии криминалогӣ, ташкил ва гузаронидани таҳқиқоти криминалогӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти пешгирӣ ва муқовимат бо ҷинояткорӣ ба таври васеъ баррасӣ гардидаанд. Ин муҳимият ва аҳаммияти васеи ин асарро дар соҳаи таҳсилоти ҳуқуқӣ таъкид менамояд, зеро он хонандаро на танҳо бо асосҳои назариявии илм ошно мекунад, балки онро бо роҳҳои амалӣ барои мубориза бо ҷинояткорӣ низ мучахҳаз месозад.

Китоби дарсии мазкур барои донишҷӯён, омӯзгорон ва мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ва сотсиология як манбаи боэътимод ва дорои аҳаммияти васеъ аст. Китоби дарсии мазкур на танҳо талаботи таълимии донишҷӯёнро қонеъ мегардонад, балки барои мутахассисони соҳа низ як манбаи пурмазмун ва боарзиш мебошад. Он ба баланд бардоштани сатҳи маърифат ва таҳқиқот дар ин самт мусоидат намуда, роҳҳои самараноки кам кардани ҷинояткорӣ ва ҳифзи амнияти ҷомеа ро пешниҳод мекунад. Аз ин рӯ, китоби "Криминалогия. Қисми умумӣ" барои истифодаи васеъ ва ҳамчун манбаи таълимӣ ба нашр тавсия дода шудааст.

УДК 342.52

МАНСУРЗОДА А.М.

MANSURZODA A.M.

*Начальник факультета № 2 Академии МВД
Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент,
подполковник милиции*

*Сардори факултети № 2-юми Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,
подполковники милиция*

*Head of the faculty No. 2 of the Academy of the MIA of the Republic of
Tajikistan, ccandidate of Law, associate professor,
lieutenant colonel of militia*

e-mail:

mam300986@mail.ru

ОТЗЫВ

на автореферат диссертации Умедова Кадриддина Минходжидиновича на тему «Технология оперативного законотворчества (на примере Республики Таджикистан)», представленную на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (юридические науки)

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Умедов Кадриддин Минхочиддинович дар мавзуй «Технологияи қонунзодкунии ғаврӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)

REVIEW

of the dissertation abstract of Umedov Kadriddin Minkhodzhidinovich on the topic «Technology of operational lawmaking (on the example of the Republic Tajikistan)» for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.01 - Theory and history of law and state; history of doctrines on law and state (legal sciences)

Автореферат диссертационного исследования Умедова Кадриддина Минхочиддиновича на тему «Технология оперативного законотворчества (на примере Республики Таджикистан)», представленная на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (юридические науки) соответствует научно-исследовательским требованиям, стилю и этике исследований.

Исследуемая тема является актуальной, обладает новизной, имеет теоретическую пользу и непосредственно практический характер.

Актуальность работы выражается в том, что от качества правотворчества, а если быть точнее, от результатов правотворчества, то есть «созданного законодательства» непосредственно зависит вся жизнедеятельность гражданского общества и публично-государственная деятельность. Создание права – это особая и достаточно сложная публично-общественная деятельность, правотворчество, это особая государственная функция, которая осуществляется на основании ряда требований, принципов и правил в целом, которые мы можем назвать техникой или технологией.

Новизна работы проявляется в том, что автор исследования пробует сформировать такие юридические понятия как, 1)

«оперативное законотворчество», где диссертант предлагает следующую трактовку: оперативное законотворчество – это вид законотворчества, который производится в чрезвычайных случаях, сама природа возникнувших общественных отношений требует экстренных подходов с целью предотвращения негативных последствий (социальных, политических, национальных, экономических, экологических, юридических и т.д.). Она осуществляется в скоростном режиме отличающийся от текущего законотворчества, так как она, производится скоростном порядке, то больше всего подвергается риску ошибок.

Оперативное (чрезвычайное) законотворчество является видом законотворчества, которое обладает своими специфическими чертами. Одной из характеристик оперативного законотворчества является то, что по результатам законотворческого процесса в законах наличествуют правовые изъяны. Дефектность норм, изданных оперативным законотворчеством, нужно рассматривать как неотъемлемый элемент оперативного законотворческого процесса, так как вышеуказанный процесс протекает в нестандартной ситуации. Дефектность законов в его части или в целом обусловлена, во-первых, тем, что оперативное законотворчество протекает в спешке, во-вторых, в определенном «хаосе», в-третьих, игнорируется законотворческая технология. Законотворческий процесс, даже в текущих обстоятельствах, является сложной деятельностью, а при реализации оперативного законотворчества такая сложность вырастает в несколько раз. Оперативное законотворчество, предполагает координацию всего законотворческого процесса и юридического технологического потенциала (с. 3 автореф.).

2) Автор предлагает ввести в научный оборот такое понятие, как «технология оперативного законотворчества». Если оперативная законотворческая деятельность выступает содержанием, то технология оперативного законотворчества – это форма, в рамках, которой должно реализоваться оперативное законотворчество. Основной целью технологии оперативного законотвор-

чества является исправление существующих дефектов в законодательстве и минимизирование законотворческих рисков при оперативном законотворчестве. Она применяется к специально образованной законотворческой группой и основано на принципах права, правотворчества, собственных принципах и проводится поэтапно. Также обладает юридическими инструментами – методами, средствами (юридическая техника), прогнозированием, мониторингом, стратегией, тактикой и направлено на создание цивилизованных, высокотехнологических законов либо на изменение и отмену правовых норм (с. 7 автореф.).

3) Юридические дефекты – это недостатки как содержательного, так и технического характера права, которые в совокупности минимизируют его качество и соответственно снижают эффективность правового регулирования. Юридические дефекты смыслового характера выражаются в неполноте или излишестве содержания правовой нормы, регулирующие общественные отношения, языковые, категориальные, логические, коллизионные и пробельные дефекты. К техническим дефектам закона можно отнести дефекты конструкции как самого закона в целом, так и его отдельного института или правовой нормы (с. 10 автореф.).

Автором разработано три законопроекта, которые направлены на усовершенствование законодательства Республики Таджикистана (с. 46, 47, 48 автореф.).

Наряду с научными достижениями, зафиксированных в автореферате диссертации, в нем имеются и некоторые незначительные недостатки:

Так, диссертантом в работе недостаточно использована юридическая литература национального характера, например, можно было бы использовать работы таких учёных, как М.А. Махмудова, С. Назарова, М.Н. Халифаева и других.

В автореферате диссертации присутствуют некоторые грамматические ошибки, например, на странице 24 в предложении «Направленна на ликвидацию коллизий, пробелов, неопределенностей и других

юридических дефектов» в слове «юридических» допущена ошибка.

На странице 90 таджикского текста автореферата диссертации, где приводится список публикаций диссертанта в названии раздела «VIII. Ресензияҳои кори илмӣ таҳассусӣ, ки дар кафедраи назарияи ҳуқуқ ва давлати Институти ҳуқуқшиносии Донишгоҳи Россия дӯстӣ халқҳо анҷом ёфт» заменить слово «Ресензияҳои» на «Тақризҳои».

Перечисленные замечания не влияют на качество автореферата диссертации и исследования в целом, и в целом легко исправимы.

В автореферате диссертации изложены основные результаты диссертационного исследования, в том числе, краткое и достаточное содержание глав и подразделов диссертации. Данное исследование является

завершенным научным трудом, обладает внутренним единством и научной новизной, является важным и перспективным направлением в юридической науке и практике.

Исходя из этого, исследование К.М. Умедова можно оценить как комплексное и завершённое исследование, поэтому считаем автора достойным получения ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 - Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве.

Содержание автореферата диссертации соответствует действующим положениям Порядка присуждения ученых степеней, утвержденного постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2021 года, № 267 (с изменениями и дополнениями от 26 июля 2023 года, № 295).

УДК 340:9 (576.3)

РАХМАДЖОНЗОДА Р.Р.
RAKHMAZHONZODA R.R.

*Заместитель начальника Академии МВД Республики
Таджикистан по науке, доктор юридических наук, доцент,
полковник милиции*

*Муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба
илм, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,*

полковники милиции

*Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Tajikistan for Science, Doctor of Law, Associate
Professor, Colonel of militia*

E-mail:
reefat@yandex.ru

ОТЗЫВ

на автореферат диссертации Нозакзода Зулхия Загирдавлат на тему «Институт профессиональных союзов в Таджикистане (историко-правовое и сравнительно-правовое исследование), представленную на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Нозакзода Зулҳия Зағирдавлат дар мавзӯи «Институти иттифокҳои касба дар Тоҷикистон (таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

REVIEW

to the abstract of the dissertation of the Nosakzoda Zulhiya Zagirdavlat on the topic «Institute of trade unions in Tajikistan: (historical-legal and comparative-legal research)» for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.01 - Theory and history of state and law; history of the doctrines of law and the state

Актуальность диссертационного исследования 3.3. Нозакзоды, несомненно, доказывается профессиональным подходом проведенного научного исследования и достигнутыми результатами. Безусловно, содержание автореферата, оформленные выводы и положения, выносимые на защиту, строго диктуют необходимость признания результатов диссертационного исследования как состоявшиеся. В этой части, наши выводы сочетаются с выбором и названием диссертационного исследования, посвященному актуальному вопросу теории и истории государства и права – институт профессиональных союзов в истории нашего государства.

Диссертант также особенно подчеркивает, что история формирования государ-

ственности таджикского народа, правовых основ независимой Республики Таджикистан, и демократического общества всегда основывалась на гуманистических началах, присущих цивилизации таджиков от времени арийцев и вплоть до сегодняшнего дня. За этот огромный исторический период поколениями был накоплен бесценный опыт, который стал фундаментом современного таджикского государства. Изучение этого опыта и выявление возможности его использования в будущем с учетом достижениями нынешнего мирного строительства в стране (стр. 3 автореферата).

Научная новизна диссертационного исследования 3.3. Нозакзоды обосновывается тем, что это первая комплексная научная работа о правовых основах деятельности

института профессиональных союзов в Таджикистане. В ней впервые приводится обоснованная периодизация истории возникновения и развития института профсоюзов в Таджикистане и дается авторское определение основных понятий профсоюзного законодательства. В диссертации, на основе изучения и всестороннего и объективного анализа разных точек зрения, законодательств разных стран, посвященных институту профсоюзов, научно обоснована позиция автора по многим проблемам исследования (стр. 10 автореферата).

Дополнительно новизна диссертационного исследования раскрывается в разработанных положениях, выносимых на защиту, которые соответственно разделены на цельные разделы. Их количество достаточно и репрезентативно раскрывает новизну и качественность проведенного диссертационного исследования.

Другие структурные компоненты автореферата диссертационного исследования изложены последовательно, отличаются высокой степенью проработанности, которые свидетельствуют о комплексном подходе диссертанта.

Исходя из структуры, достаточной апробированности, степени разработанности, количества и качества положений, выносимых на защиту, а также качества и сущности проведенного исследования, следует особо отметить, что диссертационное исследование 3.3. Нозакгоды заслуживает достойной положительной оценки.

Вместе с тем, в контексте дискуссии, нам бы хотелось услышать авторскую интерпретацию некоторых утверждений диссертанта, которые нуждаются в соответствующих разъяснениях в рамках публичной защиты.

1. Диссертант в рамках рассмотрения правовой базы (положение № 11) указывает на ряд отраслевых законов, где ею используются два варианта названия одного и того же закона: «О профсоюзах» и «Закон о профессиональных союзах в Республике Таджикистан». Нам кажется, что это один закон, или все-таки есть два закона в тех ре-

дакциях, которые приводит наш уважаемый соискатель. Мы убеждены, что публичное разъяснение данного спорного момента расставит все на свои места.

2. В положении № 12, выносимом на защиту, диссертант предлагает принять Закон «О медиации» или специальный Закон «О посредничестве в трудовых спорах». С первым законом понятно, что проект закона разрабатывается и будет принят в ближайшее время. Со вторым специальным законом как быть, не будет ли он дублировать основополагающие нормы и механизмы Трудового кодекса Республики Таджикистан. В контексте публичной защиты требуется авторская интерпретация предлагаемых законопроектов.

Постановленные вопросы для публичного разъяснения не колеблют общего положительного вывода о диссертации по результатам ознакомления с ее авторефератом.

Вышеизложенное позволяет прийти к следующим выводам: содержание автореферата диссертационного исследования Нозакгоды Зулхияи Загирдавлата на тему «Институт профессиональных союзов в Таджикистане (историко-правовое и сравнительно-правовое исследование)», представленной на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве, является завершенной научно-квалификационной работой, в полной мере соответствует требованиям, предъявляемым к диссертациям на соискание ученой степени кандидата юридических наук, установленным Положением о порядке присуждения ученых степеней утвержденного постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2021 года № 267 (в редакции 26 июня 2023 г., № 295), является самостоятельно выполненным и завершённым исследованием, а ее автор заслуживает присуждения искомой ученой степени кандидата юридических наук по специальностям: 12.00.01 – Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве.

ТДУ 34(575.3)+342+347.33+550:34

ШАРИФЗОДА П.Р.
SHARIFZODA P.R.

Сардори кафедраи пешигирии ҷиноятҳои террористӣ ва таъмини беҳатарии ҷамъиятии факултети № 6-уми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, подполковники милиция

Начальник кафедры предупреждения террористических преступлений и обеспечения общественной безопасности факультета № 6 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, подполковник милиции

Head of the Department of Prevention of Terrorist Crimes and Public Safety of faculty №6 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Law, Lieutenant Colonel of militia

e-mail:

Sharifzoda.parvin@mail.ru

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Рачабзода Хайём Рачаб дар мавзӯи «Вазъи маъмури-ҳуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.14 – Ҳуқуқи маъмури; ҳуқуқи муҳофизати маъмури пешниҳод шудааст

ОТЗЫВ

официального оппонента на диссертацию Раджабзода Хайёма Раджаба на тему “Административно-правовой статус налоговых органов в Республике Таджикистан”, представленную на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.14 – Административное право; административно-процессуальное право

REVIEW

of the official opponent on the dissertation of Rajabzod Khayyom Rajab on the topic “Administrative and legal status of tax authorities in the Republic of Tajikistan”, submitted for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.14 – Administrative law; administrative and procedural law

Мутобикати диссертатсия ба ихтисос ва самти илм, ки аз рӯйи он диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Диссертатсияи Рачабзода Хайём Рачаб дар мавзӯи «Вазъи маъмури-ҳуқуқии мақомоти андоз Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ пешниҳод гардидааст, бо шиносномаи ихтисоси 12.00.14 – Ҳуқуқи маъмури; ҳуқуқи муҳофизати маъмури, ки аз рӯйи он ба шӯрои диссертатсионӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 апрели соли 2022, №128/шд ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои ҳимоя дода

шудааст, мутобик мебошад. Маврид ба зикр аст, ки диссертатсияи тақризшаванда дар доираи барномаи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи конститутсионӣ ва маъмурии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон «Рушди падидаҳои конститутсионизм ва давлатдорӣ миллӣ, равандҳои демократӣ, таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, тақмили қонунгузорӣ дар таъмини амалисозии ҳокимияти давлатӣ дар ҚТ барои солҳои 2021-2025» омода шудааст.

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия.
Дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон

бинобар сабаби ворид шудан ба низоми нави муносибатҳои бозорӣ тамоми чараёнҳои молиявӣ ва иқтисодӣ бознигарӣ шуда, тақмили низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он вобаста ба талаботи замони мубрамтар мегардад, ки ин мазмун мустақиман аз дастури иршодоти Пешвои муаззами миллат вобаста ба зарурати таҳрири бозбини муқаррароти Кодекси андоз бармеояд.

Содда кардини расмиёти андоз ва тақмили қонунгузорӣ барои соҳибкорон метавонад рушди иқтисодиро тавассути мусоидот ба афзоиши корхонаҳо ва ҷойҳои корӣ ҳавасманд кунад ва дар ин раванд нақш ва мавқеи мақомоти андоз хусусияти калидӣ дорад.

Ҳамзамон, мубрамии мавзуи таҳқиқгардида аз муқаррароти асноди барномавии рушд, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлолият қабул гардидааст, бармеояд. Муаллифи таҳқиқот исбот сохтааст, ки сарфи назар аз таҳрирҳои чандинқаратаи Кодекси андоз ҳанӯз ҳам дар меъёрҳои қонунгузори андоз ва мутаносибан дар вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти соҳавӣ – Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон камбудӣҳо ва раҳнаҳо ба назар мерасанд, ки таҳқиқ ва исботи илмиро металабанд. Аз ин рӯ, ба хоҳири таъмини суботи молиявии кишвар ва ғайроти муназзами ниҳодҳои давлатӣ дар ин самт зарурати омӯхтан, таҳқиқ кардан ва баррасии вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз Ҷумҳурии Тоҷикистон дуруст ва саривақтӣ ба назар мерасад.

Диссертатсияи Раҷабзода Х.Р. аз ҷиҳати ихтисорот, муқаддима, се боб, ҳафт зербоб, ҳуҷҷа, тавсияҳои амалӣ, рӯйхати адабиёт иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва пайдарҳамии мантиқии таҳқиқот мутобиқат менамояд.

Дар муқаддима мубрамии мавзуи таҳқиқот асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барнома ва мавзуи илмӣ, мақсад, вазифа, объекти таҳқиқот, мавзуи таҳқиқот, асосҳои методологии таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот

муайян карда шуда, тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, соҳиби шахсии доғалаб ва сохтори диссертатсия баён гардидааст.

Боби якуми диссертатсия **“Асосҳои назариявӣ ва меъёрии ҳуқуқии ташкил ва ғайроти мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”** ном дошта, аз се зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби аввали боби якуми диссертатсия – **“Мазмун ва табиати маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз”** ҷанбаҳои назариявии вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар падидаҳои ба он алоқаманд матраҳ гардидааст. Муаллиф дар доираи зербоби мазкур самтҳои гуногуни ба табиати ҳуқуқии вазъи ҳуқуқии мақомоти андоз алоқамандро мавриди таҳлил қарор додааст. Аз ҷумла, диссертант алоқамандии ғайроти мақомоти андозро ба ҳуди падидаи андоз иброз дошта, мафҳум ва хусусиятҳои андозро дар асоси нуктаҳои назари олимони қонунгузори кишвар ва таҷрибаи як қатор давлатҳои хориҷӣ (сах. 34-38) таҳқиқ намуда, консепсияҳои ҷолиби илмиро дар робита ба ин масъала баён доштааст. Дар баробари ин, диссертант барои муқаммал гардонидани қонунгузори кишвар низ тақлифҳои асосноки худро манзур намудааст, ки муҳим мебошанд (сах. 29).

Ҳамзамон, бо назардошти он, ки зербоби мазкур ба омӯзиши табиати ҳуқуқии вазъи ҳуқуқии мақомоти андоз бахшида шудааст, диссертант нисбат ба ин масъала низ таваҷҷуҳ намуда, дар асоси нишона ва хусусиятҳои алоҳидаи мақомоти андоз мафҳуми илмӣ-назариявии мақомоти мазкурро манзур доштааст: «мақомоти андоз – мақомоти ҳокимияти иҷроия мебошад, ки амалисозии ваколатҳоро дар соҳаи андоз бо мақсади татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи андоз таъмин менамояд»; «мақомоти дигари ваколатдори давлатӣ дар соҳаи андоз – мақомоти идоракунии давлатие мебошанд, ки ситонидани андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмиро ба ҷиҳати давлатӣ таъмин менамоянд» (сах. 36).

Зербоби дуюми боби якуми диссертатсия – **“Асосҳои меъёрии ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз”** ном дошта, асосан ба танзими ҳуқуқӣ ва марҳилаҳои ташаккули мақомоти мазкур бахшида шудааст. Диссертант ташаккули мақомоти андозро дар марҳилаҳои алоҳидаи таърихӣ ба қабули қонунгузори танзимкунандаи муносибатҳои андозӣ алоқаманд намуда, ибраз меорад, ки “мо ташаккул ва инкишофи асосҳои меъёрии ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андозро бо дарназардошти рушди санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи мақомоти андози кишвар ба марҳилаҳои зерин чудо менамоем: марҳилаи якум, то соли 1992 мебошад; марҳилаи дуюм, аз соли 1992 то соли 1998-ро фаро мегирад; марҳилаи сеюм, аз соли 1998 шуруъ мегардад, ки солҳои минбаъда фаро мегирад” (сах. 50). Дар робита ба ин гуруҳбандӣ диссертант ҳар як марҳиларо бо назардошти ислоҳот ва тағйиротҳои бавучудода таҳлил ва ҳулосаброрӣ намудааст, ки аҳамияти муҳими илмӣ дорад.

Дар қисмати дигари зербои масъалаи танзими ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқиро аз нигоҳи илмӣ таснифбандӣ намуда, дар алоҳидагӣ ҳар яки онҳоро омӯхта, алоқамандии онҳоро дар робита ба фаъолияти мақомоти андоз таҳлил намудааст. Таҳлили қонунгузорӣ боиси ошкор гардидани як қатор масъалаҳои баҳснок ва коркард гардидани тақлифҳои илман асоснок барои тақлими қонунгузорӣ гардидааст, ки диссертант аз уҳдаи он баромадааст.

Тақлифу пешниҳоди манзурнамудаи муаллиф асоснок буда, исботи ҳудро дар мазмуни рисолаи диссертатсионӣ ёфтаанд.

Зербоби сеюми боби якуми диссертатсия **“Принсипҳои ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз”** номгузорӣ гардида, дар он моҳият ва аҳамияти принсипҳои ҳуқуқӣ дар раванди ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз

баррасӣ гардидааст. Албатта, категорияи «принсип» аз ҷумлаи мафҳумҳои серистеъмол дар илмҳои муосир ба таври васеъ истифода мегардад. Дар илми ҳуқуқшиносӣ, махсусан дар соҳаҳои ҳуқуқ принсипҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумлаи категорияҳои марказӣ ба ҳисоб меравад, ки заминаи муҳимтарини танзими ҳуқуқии босамар ва муносиб ба ҳисоб мераванд.

Диссертант қайд менамояд, ки бо назардошти муҳимияти принсипҳо, ки ҳамчун ғояҳои асосӣ, меъёрҳои роҳбарикунанда маҳсуб меёбанд, принсипҳои ҳуқуқӣ чун дигар мақомоти идоракунии давлатӣ дар ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз ба роҳбарӣ гирифта шуда, тадбири муҳимтарини амалигардии ваколат, функсия, вазифа ва мақсадҳои мақомоти мазкур маҳсуб меёбанд (сах. 76). Яке аз муваффақиятҳои диссертант дар ин қисмат чудо намудани принсипҳо ба принсипҳои конституционии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз ва принсипҳои андозбарндӣ, ки бевосита ба муносибатҳои андозбандӣ алоқаманд буда, рафтору фаъолияти ҳамаи субъектони иштирокчии ин муносибатҳоро фаро мегиранд, ба ҳисоб меравад (сах. 82).

Таҳлили масъалаи принсипҳои ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз дар зербои мазкур бо истифода аз сарчашмаҳои муътамади илмӣ, таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ ва муқаррароти қонунгузори ватанӣ сураи гирифта, мазмун, моҳият ва аҳамияти принсипҳоро аз нигоҳи илмӣ ва амалӣ дар раванди фаъолияти мақомоти андоз баҳогузорӣ намудааст, ки арзандаи баҳои баланд мебошад. Андеша ва тақлифҳои диссертант дар ин маврид метавонанд ҳамчун саршмаи илмӣ ва амалӣ барои мутахассисон хизмат намоёнд.

Боби дуюми диссертатсия **“Махсусияти вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар ҶТ”** ном дошта, ду зербоиро дар бар мегирад.

Зербоби якуми боби дуюми диссертатсия **“Табиат ва унсурҳои вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз”** ном

гирифта, дар он мафҳум ва унсурҳои вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлилу баррасӣ гардида, дар он вазифа, мақсад, функсия ва салоҳияти мақомоти андоз таҳлил гардидааст. Муаллиф қайд менамояд, ки “вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз гуфтан зарур аст, ки чунин намуди вазъи ҳуқуқӣ муайянкунандаи мақом ва ҷойгоҳи мақомоти мазкур дар низоми идоракунии давлатӣ ва умуман муносибатҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ мебошад” (саҳ. 110).

Дар доираи зербоби мазкур диссертант унсурҳои алоҳидаи вазъи маъмурӣ-ҳуқуқӣ – мақсад, вазифа, функсия, ваколат ва салоҳияти мақоми мазкурро ҷудо намуда, бо таъя ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии фаъолияти мақомоти андоз онҳоро таҳлил намудааст. Аз ҷумла, мақсадҳои мақомоти андозро таҳқиқ ва таҳлил намуда, ба хулоса омадааст, ки мақомоти андозро метавон ба мақсадҳои умумӣ, махсус ва хос ҷудо намуд. Мақсадҳои умумии мақомоти мазкур он мақсадҳое мебошанд, ки аз ҳадафҳои умумии давлат дар марҳилаи муосир бармеоянд. Мақсадҳои махсус он мақсадҳое мебошанд, ки хусусияти байнисоҳавӣ дошта, ба мақсадҳои якҷанд соҳаҳои кишвар мувофиқ меоянд.

Мақсадҳои хос бошад, мақсадҳоеро дар назар дорад, ки бевосита ба соҳаи андоз марбут буда, расидан ба натиҷаҳои ин соҳаро дар назар дорад (саҳ. 113). Бо ҳамин тартиб унсурҳои дигари вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз аз ҷониби муаллиф матраҳ гардида, баҳои ҳуқуқӣ дода шуда, барои тақмили онҳо ва тағйири санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тақлифҳои асоснокнаудаи ҳудро манзур намудааст.

Зербоби дуюми боби дуюми диссертатсия **“Нақш ва мавқеи мақомоти андоз дар низоми мақомоти идоракунии давлатӣ”** номгузорӣ гардидааст. Диссертант дар доираи зербоби мазкур ҷанбаҳои амалии фаъолияти мақомоти андоз, хусусан ҳамкории мақомоти андозро бо дигар мақомоти идоракунии давлатӣ мавриди таҳлил қарор додааст.

Махсусан дар самти ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти маҳаллӣ, ки имрӯз аз ҷумлаи мавзӯҳои меҳварии илми ҳуқуқи маъмурӣ мебошад диққат додааст.

Вобаста ба ин, диссертант менависад, ки ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ асосан вобаста ба муқаррар намудани объекти андозбандӣ, муқаррар намудани меъёр ва маблағи андоз ва дигар масъалаҳои марбут ба соҳаи андоз роҳандозӣ мегардад. Чунинчи, объекти бизнеси бозӣ ва меъёру маблағи андоз барои он аз ҷониби мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ муқаррар мегардад, ки ҳангоми ситонидани андозҳо аз чунин фаъолият барои мақомоти андоз ба инобат гирифта мешаванд (саҳ. 157).

Ба назари диссертант, меъёри Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 165), ки танзими ҳамкории мақомоти андозро муқаррар намуда, “ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти давлатии дигар” ном гирифтааст тақмилталаб мебошад. Зеро, аз мазмуни меъёри мазкур бармеояд, ки ҳамкории мақомоти андоз на танҳо бо мақомоти дигари давлатӣ, балки бо мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ва ташкилотҳои дахлдор низ пешбинӣ намудааст, ки ба номи меъёри мазкур мутобиқат намекунад. Бо дарназардошти мазмуни ҳамкории мақомоти андоз диссертант зарур шуморида мешавад, ки ин масъала мавриди ислоҳот қарор гирифта, пешниҳод менамояд, ки моддаи 165 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти зерин ворид карда шавад: “Ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ва ташкилотҳои дигар” (саҳ. 158). Тақлифи мазкур қобили дастгирӣ буда, мазмунан ва моҳиятан метавонад фаъолияти мутақобилаи мақомоти андозро бо дигар мақомот, ташкилоту идораҳо фаро гирад.

Дар қисмати хулосавӣ ҳамкории мақомоти андозро бо дигар мақомоти идоракунии давлатӣ диссертант чунин баҳо додааст, ки ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти идоракунии давлатӣ баҳри таъмини самаранокии фаъолият,

татбиқ ва таъмини самаранокии қонунгузории андоз, ситонидани саривақтӣ ва пурраи андозҳо ва рушди муносибатҳо дар соҳаи андоз ба роҳ монда шуда, дар маҷмӯъ ба амалигардии босуботи функсияи ҳамоҳангсозии идоракунии давлатӣ ва дар ин замина иҷрои самараноки ҳадафҳо ва вазифаҳои муайянгардида равона мегардад.

Боби сеюми диссертатсия **“Такмили вазъи маъмурӣ-ҳукукии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”** номгузорӣ шудааст. Он фарогири ду зербоб буда, аслан мушкилоти ҷойдошта дар самти асосҳои ташкилӣ ва фаъолияти мақомоти андоз ва коркарду пешкаш намудани тақлифҳои зарурӣ барои такмили минбаъдаи фаъолияти мақомоти мазкур ва қонунгузории танзимкнунандаи он дар он матраҳ гардидааст.

Ҷолиби диққат зебоби дуҷуми боби сеюми диссертатсия буда, диссертант дар доираи он самтҳои асосии такмили вазъи маъмурӣ-ҳукукии мақомоти андозро дар ҷунин бандҳо, бо асоснок намудани мавқеи илмӣ худро муайян намудааст, ки воқеан қобили дастгирӣ мебошад. Аз ҷумла: таҳкими заминаҳои меъёрии мустақамсозии вазъи маъмурӣ-ҳукукии мақомоти андоз; такмили касбияти кормандони мақомоти андоз; таъмини самаранокии татбиқи расмиётҳои маъмурӣ дар доираи фаъолияти мақомоти андоз; таъмини самарабахшии танзими маъмурӣ-ҳукукии фаъолияти мақомоти андоз; истифодаи васеи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва рақамӣ дар раванди фаъолияти мақомоти андоз; муайян намудани дурнамои рушди мақомоти андоз, ки метавонад барои такмили вазъи маъмурӣ-ҳукукии он замина гузорад.

Бо итминони комил гуфтан мумкин аст, ки бо баиноват гирифта шудани тақлифҳои пешниҳоднамудаи муаллифи диссертатсия дар самти танзими фаъолияти мақомоти андоз навіғонҳои назаррас ба вуқӯъ омада, боиси дигаргун ва ба талаботи замон мутобиқ гардидани самтҳои зикршуда гардад.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии вазъи

маъмурӣ-ҳукукии мақомоти андозӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон муаллиф як қатор **хулосаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалиро** манзур намудааст, ки онҳо аз мазмуну моҳияти вазифаҳои гузошташуда бармеоянд.

Дарачаи навіғонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд. Таҳқиқоти диссертатсионии Раҷабзода Х.Р. нахустин таҳқиқоти мукамал ва алоҳидаи диссертатсионӣ мебошад, ки ба вазъи маъмурӣ-ҳукукии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Таҳқиқот ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии мавзӯи баррасишавандаро дар бар гирифта, аҳаммияти он барои илми ҳукуки маъмурӣ ва рушди фаъолияти мақомоти мазкур муҳим арзёбӣ мегардад.

Диссертант вазифаҳои барои таҳқиқот гузошташударо тавассути нуктаҳои илмӣ ва амалии ба ҳимоя пешниҳоднамудааш пурра инъикос намуда, ҷиҳати расидан ба мақсадҳои гузошташуда диссертант аз адабиёти илмӣ, қонунгузории ватанӣ ва давлатҳои хориҷӣ, санадҳои меъёрии ҳукукии байналмилалӣ ва таҷрибаи фаъолияти мақомоти андоз – Кумитаи андозӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро истифода намудааст, ки ҳамаи ин дар маҷмӯъ навіғонии таҳқиқоти диссертатсиониро ташкил медиҳанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодгардида фарогири паҳлуҳои назарӣ ва амалии мавзӯи таҳқиқшаванда буда, вазифа ва мақсадҳои таҳқиқоти диссертатсиониро таҷассум менамоянд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳои ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Зикр намудан ба маврид аст, ки асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафаи пажӯҳиши назарӣ ва амалии марбут ба паҳлуҳои гуногуни вазъи маъмурӣ-ҳукукии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили натиҷаҳо ва хулосаҳои дар илм пазируфташуда, мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назарӣю амалии муаллиф, нуктаҳои илмӣю таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили

муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори милли, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва таҷрибаи давлатҳои алоҳида, таҳқиқи ҳолати кунунӣ, дуранамо ва самтҳои тақмили вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, асос меёбанд.

Аҳамияти илмӣ ва амалии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии Раҷабзода Х.Р. аҳамияти баланди илмӣ ва амалӣ дорад, зеро масъалаҳои дар он баррасигардида ва хулосаву тавсияҳои пешниҳодгардида барои тақмили қонунгузорӣ ва рушди илми ҳуқуқи маъмурии ватанӣ метавонанд мусоидат намоянд. Дар баробари ин, маводи таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад ҳамчун сарчашмаи илмӣ барои паҷуҳишгарон ва муҳаққиқони соҳа баромад намояд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ имкон медиҳанд, ки вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар илми ҳуқуқи маъмурӣ дақиқ омӯхта шуда, дар рушди илми ҳуқуқи маъмурӣ ва таълими он дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ саҳм гузорад. Инчунин, натиҷаҳои рисолаҳо ҳамчун маводи илмӣ ва таълимӣ дар донишгоҳҳои олии касбӣ метавон ба роҳ монд.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Доир ба мавзӯи диссертатсия ва моҳияти он унвончу 13 мақолаҳои илмӣ ба нашр расонидааст, аз ҷумла 6 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 7 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъъ расидаанд. Теъдоди маводи ҷопшуда ба банди 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Дар интишороти натиҷаҳои асосӣ, хулосаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои амалии муаллиф инъикоси ҳудро ёфтаанд. Автореферат ва қорҳои илмие, ки дар мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ рӯйи ҷоп омадаанд, мазмуну моҳияти рисолаи

илмиро ба таври зарурӣ инъикос менамоянд.

Масъалаҳои баҳснок дар таҳқиқот. Таҳлили таҳқиқоти диссертатсионии Раҷабзода Х.Р. нишон медиҳад, ки дар доираи он як қатор ҳолатҳои баҳснок ҷой доранд, ки ба таври зайланд:

1. Дар нуктаи 2-юми ба ҳимоя пешниҳодшаванда дар робита бо табиати маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз муаллиф соҳаи андозро чун объекти фаъолияти мақомоти мазкур муайян намудааст, ки нисбат ба он таъсиррасонии маъмурӣ-ҳуқуқиро равона менамояд. Бояд зикр кард, ки андоз пардохтҳои ҳатмии муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ба буҷети кишвар махсуб меёбад, ки супоридани онҳо аз ҷониби андозсупорандагон хусусияти ҳатмиро доро мебошад. Модоме, ки андоз худ пардохти ҳатмӣ бошад, пас чи гуна метавонад онро чун соҳаи ҷамъиятӣ муайян намуд. Чунин мавқеъ дар якҷанд ҳолатҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллиф баён гардидааст. Дар баробари ин, соҳаи андоз ҳамчун объекти идоракунии давлатӣ низ аз ҷониби муаллиф муайян шудааст. Бинобар ҳамин, равшан намудани масъалаи мазкур аз ҷониби унвончу ба мақсад мувофиқ аст.

2. Муаллиф дар зербоби 2.2. боби 2-юми таҳқиқоти диссертатсионӣ низоми мақомоти андозро баррасӣ намуда, омилҳои ба бон таъсиррасонро муайян кардааст. Аз ҷумлаи омилҳои мазкур тибқи андешаи ӯ «ичрои вазифа ва ҳадафҳои дар соҳаи муносибатҳои андозӣ пешбинигардида» ва «таъмини самаранокии вазифа, функцияҳо ва вақолатҳои мақомоти андоз» махсуб меёбанд. Ин омилҳо дар алоҳидагӣ муайян шудаанд. Аммо, ба назари мо омилҳои мазкур дар маҷмӯъ ҳаммазмунанд. Онҳо аслан бо фаъолияти самараноки мақомоти андоз алоқаманд буда, зарурати дар алоҳидагӣ баррасӣ намуданро надоранд.

3. Дар алоқамандӣ бо таҳлили шакли ташкилӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз муаллиф омилҳои тағйирёбии шакли ташкилӣ-ҳуқуқии мақомоти мазкурро

баррасӣ кардааст. Ба назари ӯ яке аз омилҳо вобаста ба масъалаи мазкур эътирофи принципи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, ки дар доираи он ҳокимияти иҷроия ҳамчун шоҳаи мустақили ҳокимияти давлатӣ муайян гардидааст. Тавре маълум аст, шакли ташкилӣ-ҳуқуқӣ бо назардошти махсусияти фаъолияти мақомоти давлатӣ муайян карда мешавад. Аммо, принципи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ва дар доираи он эътирофи ҳокимияти иҷроия ҳамчун шоҳаи ҳокимияти давлатӣ то кадом андоза метавонад ҳамчун омил дар тағйирёбии шакли ташкилӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз баромад намоёнд. Аз сабаби он, ки масъалаи мазкур дар таҳқиқоти диссертатсионӣ ба таври мушаххас ошкор нагардидааст, лозим шумурда мешавад, ки муаллиф андешаҳои худро ҷангоми Ҳимояи ошкоро зикр намоёнд.

Ҳолатҳои мазкур хусусияти баҳснокӣ дошта, ба мазмуни таҳқиқоти диссертатсионӣ таъсири ҷиддӣ намерасонанд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Зикр бояд кард, ки таҳқиқоти диссертатсионии Раҷабзода Х.Р. ба талаботи бандҳои 31 ва 33 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд. Диссертатсия бо риояи қоида ва услуби дахлдори илмӣ таҳия гардида, мазмуни

баланди илмиро дар худ таҷассум менамояд. Муаллиф тавассути таҳияи мақолаҳои илмӣ, бо маърузаҳо иштирок намудан дар конференсияҳо ва ҷорабиниҳои дигари илмӣ саҳми шахсии худро дар таҳия ва паҳнхори масъалаи таҳқиқгардида инъикос намудааст.

Қисми хотимагии тақриз. Натиҷаҳои аз таҳқиқоти диссертатсионии унвонҷӯ бадастомадаро метавон дар раванди тақмили қонунгузории андоз, санадҳои меъёрии ҳуқуқии марбут ба фаъолияти мақомоти андозии кишвар ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии дигар ба таври васеъ истифода намуд. Ҳамзамон, масъалаҳои доираи таҳқиқот баррасигардида аз нигоҳи илмӣ муҳтарам буда, андешаҳои муаллифӣ ва ҳулосабарорихи дар натиҷаи он ҳосилгардида аҳаммияти баланди илмӣ ва амалиро дар худ касб мекунанд.

Таҳқиқоти диссертатсионии Раҷабзода Хайём Раҷаб дар мавзӯи «Вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки аз рӯйи ихтисоси 12.00.14. – Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи муҳофизати маъмурӣ манзур гардидааст, ба муқаррарот ва талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.14. – Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи муҳофизати маъмурӣ мебошад.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ЦАВОН

Трибуна молодых ученых
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

ТДУ 342.951:343.985

ТАҲЛИЛИ ТАЪСИРИ СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БА
САМАРАНОКИИ ҚАРОРҲОИ ИДОРАКУНӢ ДАР СОҲАИ ПЕШГИРИИ
ЗУРОВАРӢ ДАР ОИЛА

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ
В ОБЛАСТИ ПРОФИЛАКТИКИ НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ

ANALYSIS OF THE IMPACT OF STATE POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
ON THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT DECISIONS IN THE FIELD
OF DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION

АБДУЛАХАДЗОДА А.А.
ABDULAKHADZODA A.A.

*Муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди
кор бо ҳайати шахсӣ, подполковники милитсия
Заместитель начальника Академии МВД Республики
Таджикистан по работе с личным составом,
подполковник милиции
Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Tajikistan for work with personnel,
lieutenant colonel of militia*

E-mail
vohid.0303@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.14. Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи мурофияи маъмурӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)).

Научная специальность: 5.5.14. Административное право; административно-процессуальное право (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.14. Administrative law; administrative procedural law; (5.1.2. Public legal (state legal sciences).

Тақриздиҳанда: Сулаймонзода М.С. – сардори кафедраи ҳуқуқи конституционӣ ва маъмурии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Рецензент Сулаймонзода М.С. – начальник кафедры конституционного и административного права юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук, доцент.

Reviewer: SULAIMONZODA M.S. - Head of the Department of Constitutional and Administrative Law, Faculty of Law, Tajik National University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

Аннотатсия: Мақола оид ба таҳлили ҷой ва таъсири қарорҳои идоракунии давлатӣ дар самти пешгирии зӯрварӣ дар оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар асоси маълумоти омӯрӣ ва таҳлили қонунгузориҳои миллии муаллиф ба хулоса меояд, ки пешгирии зӯрварӣ дар оила барои мақомоти давлатӣ афзалиятнок боқӣ мемонад. Муаллиф мавқеи худро оид ба мафҳуми «зӯрварӣ дар оила» пешниҳод мекунад ва дар асоси ин, андешаи худро дар бораи самаранокии чораҳои андешидашуда ва аҳамияти он дар таҳкими амнияти ҷамъиятӣ барои давлат ва ҷомеа пешниҳод мекунад.

Важҳаҳои калидӣ: қонунгузорӣ, сиёсати давлат, қарорҳои идоракунӣ, ҷамъият, оила, зӯрварӣ, пешгирӣ

Аннотация: Статья посвящена анализу места и влияния управленческих решений государства в области профилактики семейного насилия в Республике Таджикистан. На основе представленных автором статистических данных и анализа законодательства республики, автор обосновывается вывод о том, что профилактика семейного насилия остается приоритетным направлением деятельности государственных органов республики. Предлагается авторская позиция относительно понятия «насилие в семье» и на этом основании представляется мнение автора относительно эффективности принимаемых мер и их значения для укрепления общественной безопасности государства и общества.

Ключевые слова: законодательство, политика государства, управленческие решения, общество, семья, насилие, профилактика.

Annotation: The article is devoted to the analysis of the place and influence of state management decisions in the field of domestic violence prevention in the Republic of Tajikistan. Based on statistical data and an analysis of national legislation, the author concludes that domestic violence prevention remains a priority for government agencies. The author offers her position on the concept of «domestic violence» and, based on this, presents her opinion on the effectiveness of the measures taken and their importance in strengthening public security for the state and society.

Key words: legislation, government policy, management decisions, society, family, violence, prevention.

Оила ҳамчун ниҳоди муҳимми ҷамъиятӣ дар ташаккули шахсият, таълиму тарбияи дурусти фарзандон, оморасозии насли ояндаи ҷамъият, таъмини амнияти суботи давлат нақши муҳим мебозад. Аз ин ҷиҳат, давлату Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи ташаккули оилаи солим диққат хосса зоҳир менамояд. Давлат оиларо ҳамчун асоси ҷамъият ҳимоя мекунад [1]. Дар ҳамин замина, замони истиқлолияти давлатӣ ҷиҳати танзиму таҳкими муносиботи оилавӣ қорҳои зиёде анҷом дода шуда, натиҷаҳои мусбӣ зиёд ба даст оварда шудааст [8].

Аммо новобаста аз ин, дар муносиботи оилавӣ мушкилоти ҳалталаб ба назар мерасад. Яке аз чунин масъалаи

муҳим ин проблемаи зӯрварӣ дар оила мебошад. Ин зухуроти номатлуб таъсири манфии худро ба заминаҳои бунёдии оилаҳо мерасонад.

Дар натиҷаи зӯрварӣ оилаҳо вайрон ва ақди никоҳ бекор мегардад, фарзандон аз таълиму тарбияи дуруст, меҳру муҳаббати волидон, ғазои солими хонаводагӣ бенасиб шуда, баъзан ба оворагардию, талбандагӣ ва дигар кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ даст мезананд. Заноне, ки маълумоти оӣ ва ҷойи қори доимӣ надоранд, баъди вайроншавии оила ба ғоҳишагӣ машғул шуда, имкони таълиму тарбияи дурусти фарзандро аз даст медиханд. Хулас, душворӣ ва оқибати манфии зӯрварӣ дар оила ба фарзандони ноболиғ, зану шавҳар ва дигар аъзоёни

оила ва дар маҷмуъ, ба ҷомеа ва давлат бетаъсир намоишад.

Аз рӯйи омили ҷаҳонӣ дар даҳсолаи охир 30-40% ҷинойтҳои вазнин дар, оила ба вуқӯъ омадаанд; 27% кушторҳо дар дохили оила содир мешаванд; аз шумораи умумии қурбонӣҳои зӯроварӣ занон ва ноболиғон тақрибан 70 % ташкил медиҳанд; аз 10 зан 9 нафараш мавриди зӯроварии ҷисмонӣ ва равоӣ қарор гирифтаанд; 26,14% зӯровари дар оила – зӯроварии иқтисодӣ аст; 18,7% зӯроварӣ дар оила – зӯроварии ҷисмонӣ мебошад [11, с. 246].

Ҳамзамон қайд кардан ба маврид аст, ки аз рӯйи маълумоти Ташкилоти байналмилалӣ тандурустӣ, тақрибан 736 миллион зан ё аз се як нафар зан, дар давоми зиндагӣ ба зӯроварии ҷисмонӣ ё шахвонӣ аз ҷониби ҳамсари худ ё дигар шахсон дучор мешаванд. Ин нишондиҳандаҳо амалан дар давоми даҳсолаи охир тағйир наёфтааст [9].

Нишондиҳандаҳои мазкур далели равшани он аст, ки масоили зӯроварӣ дар оила воқеан яке аз мушкилоти асосӣ ба ҳисоб меравад.

Аз рӯйи маълумоти пешниҳодгардида маълум мегардад, ки аслан ба ҳолати зӯроварӣ нисбат ба занҳо таваҷҷуҳ шудааст. Яъне, айни замон бештари ҷабрдидаҳои зӯроварӣ дар оила занҳо мебошанд. Таҷриба нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҷабрдидагони зӯроварӣ дар оила бештар занон мебошанд. Аммо ин маънои онро надорад, ки нисбати мардон ва дигар аъзоҳои оила зӯроварӣ намешавад. Онҳо низ дар навбати худ мавриди зӯроварӣ қарор мегиранд.

Маълумоти зикршуда аз он шаҳодат медиҳад, ки масъалаи зӯроварӣ дар оила, аз ҷумла, нисбат ба занон натавонанд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дорад, балки аз рӯйи микёси фарогирӣ дар тамоми давлатҳо, тамаддунҳо ва фарҳангҳо ба ин падидаи номатлуб рӯ ба рӯ шудан мумкин аст.

Агар ба масири таърихи падидаи зӯроварӣ дар оила назар афканем, маълум мегардад, ки он аз замони дури таърих бо шаклҳои хосси худ дар ҳар

даври замон ва фарҳангу тамаддунҳо вуҷуд дошт. Таърихи ҳуқуқи Оилаи Рум ду намуди никоҳро медонад:

– *cum manu* - ақди никоҳе, ки ҳукмронии шавҳарро бар занаш муқаррар карда буд;

– *sine manu*, ки барои шавҳар чунин ҳукмрониро муқаррар намекард.

Дар ақди никоҳи *cum manu*, шавҳар ҳақ дошт, ки нисбати занаш ҳамагуна ҷазоро таъйин кунад, аз ҷумла, аз ҳаёт маҳрум карданиро, аммо урфу одатҳои шавҳарро вазифадор мекард, ки занашро, бидуни шунидани фикри суди оилавӣ, ки аз ҳисоби аъзои оилаи кӯхнаи ӯ, ки пас аз издивоҷ боқӣ монда буданд, ҷазо надихад [7, с. 37-38]. Ин шакли ақди никоҳ, ки занон дар ҳолати вазъи беҳуқуқии қарор доштанд, талаботи духтарон аз оилаҳои бонуфуз (ашрофзодагон) ва сарватмандонро, ки ба роҳи мондани муносибатҳои оилавию аз рӯйи принсипҳои қомилан дигар афзал медонистанд, қонеъ карда наметавонист.

Агар чунин тарзи оиладориро ба шароити имрӯза, аз ҷумла, қонунгузориҳои оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқоиса намоем, маълум мегардад, ки дар он замон (дар муносибатҳои оилавӣ) зӯроварӣ нисбат ба занҳо ба назар мерасид. Чунки дар чунин ҳолат озодии зан ҷиҳати ҳалли ин ё он масъалаи оилавӣ маҳдуд буда, ӯ пурра дар зери ҳокимияти шавҳар қарор дошт.

Тибқи муқаррароти моддаи 32 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, зану шавҳар ҳар кадомашон дар интиҳоби шӯғл, таҳсилот, касб, намуди фаъолият, маҳалли истиқомат ва будубош озод аст. Масъалаҳои падариву модарӣ, таълиму тарбияи фарзандон ва масъалаҳои дигари ҳаёти оилавию зану шавҳар якҷоя, бо назардошти принсипи баробарҳуқуқии зану шавҳар ҳал менамоянд [2].

Ё дар низоми ҳуқуқии шарият то ҳақду андозаи шаръӣ задани зан ҳамчун ҷораи ислоҳшавии зан иҷозат дода шудааст. Яъне, вақте зан аз анҷоми масъулиятҳои ҳамсарӣ саркашӣ намояд ва хостаҳои машруъи шавҳарашро ба ҷой наоварад, дар марҳалаи аввал шавҳар

бояд ўро дилсўзона насиҳат намояд ва зарурати пойбандӣ ба тааххудот ва масъулиятҳои занонашавҳарио барои вай ёдовар шавад. Агар насиҳат дар вай таъсир накард, то муддате ҳамбистарио бо ў тарк намояд, то ғуруру ҳавобаландиаш шикаста шавад, аммо беш аз се шабонарӯз қаҳрӣ кардан ва бо ҳам сухан нагуфтан ҳаром аст. Агар пас аз чанд муддате ба худ наомад ва худро ислоҳ накард, мард метавонад ба ғайр аз рӯй ва қисматҳои ҳассоси бадан, ўро ба таври ғайридардовар бизанад ва дуруст танбех диҳад [6, с. 738-739].

Агар ба маънии луғавии вожаи зӯроварӣ назар кунем, он дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ бо маънои зӯрӣ ба кор бурдан ба касе, фишор овардани касе ба дигаре маънидод шудааст [10, с. 531]. Фаҳмиши забонӣ ва истифодаи вожаи мазкур дар ҳуқуқшиносӣ мазмуни якхела доранд. Дар муносибатҳои оилавӣ низ зӯроварӣ бо ҳамон мазмун, яъне, зӯрӣ ба кор бурдан нисбати ягон узви оила ё, фишор овардани як узви оила ба дигар аъзои оила маънидод мешавад.

Боиси қайд аст, ки бе муайян кардани мафҳуми расмӣ зӯроварӣ дар оила дар қонунгузорӣ, пешгирӣ ва мубориза бурдан бо он мушкил мегардад. Бо ҳамин мақсад ва чихати фаҳмиши дуруст ва бандубасти кирдори зӯроварӣ дар оила аз ҷониби кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз ҷумла, кормандони милитсия (нозирони пешгирии зӯроварӣ дар оила ва нозирони минтақавӣ милитсия), инчунин, дигар субъектоне, ки дар самти пешгирии зӯроварӣ дар оила фаъолият менамоянд, дар қонунгузорӣ мафҳуми расмӣ зӯроварӣ дар оила муқаррар шудааст.

Мутобиқи зербанди 1 қисми 1 моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила», зӯроварӣ дар оила «кирдори зиддиҳуқуқӣ қасдона ё таҳдиди содир намудани кирдори дорои хусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шахвонӣ, инчунин, муносибати безътиноёнаи аз ҷониби як узви оила нисбат ба узви дигари оила, ки ҳуқуқу озодиҳои ин шахсонро поймол мекунамд ва ё поймол

карда метавонанд, шаъну шарафи онҳоро паст мезананд, зарари ҷисмонӣ ва ё руҳӣ мерасонанд ва ба маҷбуран ё қасдан маҳрум сохтан аз озодӣ оварда мерасонанд» [4].

Мафҳуми зикршуда аз чихати мазмуну сохтор калонҳаҷм буда, дар якҷоягӣ таҳлил кардани он мушкил мебошад. Аз ин чихат, бо мақсади таҳлили ҳуқуқии мафҳуми зикршудаи зӯроварӣ дар оила, онро ба чунин қисматҳо ҷудо кардан ва ин қисматҳоро нишонаҳои асосии таркиби кирдори зӯроварӣ дар оила гуфтан мумкин аст, ки ҳангоми мавҷудияти онҳо ва оқибатҳои ба вучудодада кирдори содиршуда, зӯроварӣ дар оила эътироф мешавад:

1. зиддиҳуқуқӣ будани кирдори зӯроварӣ дар оила;
2. қасдона будани зӯроварӣ;
3. муносибати безътиноёнаи аз ҷониби як узви оила нисбат ба дигар узви оила;
4. мавҷуд будани зарари ҷисмонӣ ва ё руҳӣ;
5. таҳдиди содир намудани кирдори дорои хусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шахвонӣ;
6. маҷбуран ё қасдан ба маҳрум сохтан аз озодӣ оварда расонидан.

Вобаста ба қисмати аввал, яъне, зиддиҳуқуқӣ будани кирдори зӯроварӣ дар оила қайд кардан зарур аст, ки воқеан, он бояд зиддиҳуқуқӣ бошад. Ин яке аз нишонаҳои асосии зӯроварӣ дар оила мебошад. Дар рафтори шахсе, ки зӯроварӣ дар оиларо содир менамояд, бояд ҳолатҳои вайронкунии ин ё он талаботи қонун дида шаванд. Масалан, маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳои ҷабрдидаи зӯроварӣ дар оила, расонидани зарари ҷисонӣ, руҳи нисбати ў ва ғ.

Қисматҳои дуюми ва сеюми мафҳуми зӯроварӣ дар оила қасдона ва аз безътиноӣ содир шудани кирдори зӯроварӣ дар оиларо пешбинӣ кардааст. Қасдона будани рафтори зӯровар яке аз нишонаҳои асосии зӯроварӣ дар оила мебошад. Қасдона будани зӯроварӣ дар оила маънои онро дорад, ки шахси зӯроварикунамда дидаю доништа ин амалро анҷом медиҳад.

Ҳамзамон дар мафҳуми расмӣ ҳолатҳои аз бештиноӣ (бепарвоӣ, бетавҷуҳӣ) содир шудани зӯроварӣ дар оила пешбинӣ шудааст. Яъне, муносибати бештиноӣнаи узви оила, ки ҳуқуқу озодинҳои дигар узви оиларо поймол мекунад ва ё поймол карда метавонанд, шаъну шарафи онҳоро паст мезананд, зарари ҷисмонӣ ва ё руҳӣ мерасонанд ва ба маҷбуран ё қасдан маҳрум сохтан аз озодин оварда мерасонанд, зӯроварӣ дар оила мебошад.

Боиси қайд аст, ки ҳангоми аз бештиноӣ содир кардани кирдори зӯроварӣ дар оила расонидани зарари ҷимонӣ ва ё рӯҳиро пешбинӣ карда, мавҷудияти зарари иқтисодӣ ва шахвонӣ сарфи назар шудааст. Яъне, агар аз бештиноӣ зарари иқтисодӣ ё шахвонӣ расонида шавад, шахсро барои зӯроварӣ дар оила дар ҳамин маврид ҷавобгар кардан ғайри имкон мебошад. Дар ин ҷо суоле ба миён меояд, ки аз муносибати бештиноӣна зарари иқтисодӣ ё шахвонӣ расонидан мумкин аст, ё не. Ба андешаи мо, зарари иқтисодӣ аз бештиноӣна расонида мешавад.

Аммо масъалаи аз бештиноӣна расонидани зарари шахвонӣ бахсӣ мебошад, чунки бештиноӣна дар муносибатҳои машруъӣ (шахвонии) зану шавҳар метавонад дар шакли қонеъ накардани талаботи шахвонии якдигар, зоҳир шавад. Аммо агар аз нуктаи назари озодинии ҷинсӣ ин масъаларо таҳлил намоем, маълум мегардад, ки водор намудан барои қонеъ кардани талаботи шахвонӣ ҳилофи қонун мебошад.

Аз рӯйи урфу одати миллати мо ин масъала ҳеле масъалаи ҳассос мебошад. Чунки дар муносибатҳои оилавии миллати тоҷик, ки ақсарият мусулмонон мебошанд, аз ҷумла, барои занон ҳангоми дар ақди никоҳ қарор доштан, қонеъ кардани талаботи шахвонӣ бо шахси дигар (ғайри шавҳари худ) як одати нанговар мебошад. Аз ин ҷиҳат, таҷриба нишон медиҳад, ки бештари маврид занҳо ҳангоми дар ақди никоҳ қарор доштан имкони истифода аз озодинии ҷинсии худро надоранд. Ягона роҳи муносиб ва амни қонеъ кардани та-

лаботи шахвонӣ ба воситаи шавҳари никоҳии худ мебошад.

Боиси ёдоварӣ, ки дар низоми ҳуқуқии шариат то муддате бо зан ҳамбистариро тарк кардан як навъи ҷазо барои ислоҳи зан мебошад [6, с. 738]. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки муносибати бештиноӣна барои қонеъ кардани талаботи шахвонӣ дар муносибатҳои оилавӣ масъалаи ҳеле муҳим мебошад, ки чунин рафтор дорои хусусияти мучозотӣ мебошад. Ҳатто дар низоми ҳуқуқии шариат аз се рӯз зиёд идома додани онро манъ мекунад.

Аз ин нуктаи назар ба андешаи мо, аз бештиноӣна расонидани зарари шахвонӣ низ имконпазир мебошад. Хуб мешавад, ки дар мафҳуми мазкур баъди вожаҳои «зарари ҷисмонӣ ва ё рӯҳӣ» вожаҳои «иқтисодӣ ва шахвонӣ» низ илова карда шаванд.

Қисмати дигари мафҳуми расмӣ зӯроварӣ дар оила, ки мазмуни он баъзе ҳолатҳои нофаҳмо ва душворфаҳм мебошад, содир намудани кирдори зиддиҳуқуқии қасдона ё таҳдиди содир намудани кирдори дорои хусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шахвонӣ, инчунин, муносибати бештиноӣнаи аз ҷониби як узви оила нисбат ба узви дигари оила мебошад.

Агар мушаххастар гӯем, аз рӯйи мафҳуми «узви оила», ки дар мафҳуми расмӣ зӯровари дар оила ва дар матни Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» даҳ маротиба зикр шудааст, аниқ муайян кардан душвор аст, ки кадом шахсонро дар назар дорад. Оё бобою биби, наберагон, келину хушдоман, бародару хоҳар ва дигар шахсонро, ки бо ҳам зиндагӣ мекунанд ё на, узви оила гуфтан мумкин аст, ё не? Яъне, гарчанде, ки ибораи «узви оила» дар Қонун такроран чандин маротиба истифода гардида бошад ҳам, аммо дар мафҳумҳои асосӣ дақиқ нашудааст, ки кадом шахсон ба сифати узви оила эътироф карда мешаванд.

Тибқи қ. 2 м. 49 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», матни санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд бо риояи услуби расмӣ за-

бони адабӣ, содда ва равону фаҳмо баён карда шавад, ки тафсири ҳархелаи меъёрхоро истисно намояд [5]. Корбурди ибораи «узви оила»-ро дар муқоиса ба муқаррароти меъёри мазкур таҳлил намоём, маълум мегардад, ки он аз ҷиҳати тафсири ҳуқуқӣ душворфаҳм ва боиси тафсири ҳархелаи шуда метавонад. Чунки номгӯи хешовандони дуру наздик аз ҳамсару фарзанд сар карда, то ҳолаву амма, тағову амак ва ғ. хеле зиёд мебошанд. Ҳангоми дар қонун мушаххас накардани доираи шахсоне, ки онҳоро «узви оила» гуфтан мумкин аст, барои ба мақсаду мазмуни қонун сарфаҳм рафтан душворӣ эҷод менамояд. Ҳар нафар аз рӯи фаҳмиши худ метавонад доираи шахсонро, ки узви оилаи шуда метавонанд, бо тарзҳои гуногун маънидод намояд. Чунин мафҳумҳо мураккаб буда, сабаби тафсири ҳархелаи меъёрҳо шуда метавонанд.

Дар иртибот ба ҳамин масъала, яъне, муайян намудани мафҳуми «узви оила» дар муқоиса ба дигар соҳаҳои ҳуқуқ назар афканем, маълум мегардад, ки муроди ибораи мазкур дар шакли дигар, яъне «аъзои оила» дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ корбурд шудааст. Ҳамаъноии ибораи «узви оила», яъне «аъзои оила» дар Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври қатъӣ истифода мегардад.

Тибқи м. 24 Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамсар, фарзандон, падару модар, бобо, бибӣ, наберагон ва абадагон молик, ки дар манзили истиқомати молик бо ӯ доимӣ истиқомат мекунанд, аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф карда мешаванд. Дар ҳолатҳои истисноӣ шахсони дигар низ метавонанд аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф карда шаванд, агар онҳо бо розигии соҳибмӯлк дар ҳамаи манзили истиқоматӣ ба таври доимӣ бо молики манзил истиқомат карда бошанд [3].

Дар қисми якуми меъёри мазкур аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ ба таври мушаххас дарҷ гардидаанд. Дар қисми дуюми моддаи зикршуда бошад, салоҳияти судро муайян ва шартҳои ди-

гар шахсро аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф кардан муайян шудааст. Яъне, суд метавонад шахси бегонаеро, ки ба ғуруҳи аъзои оила дохил намешавад, ҳангоми муддати муайян бо молики манзили истиқоматӣ якҷо зиндагӣ кардан аъзои оилаи ӯ эътироф намояд. Бояд қайд намуд, ки ин тартиб барои аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф кардан дахл дорад, яъне, муносибатҳои ҷамъиятиро ҳангоми аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф кардан танзим менамояд.

Робитаи муқаррароти м. 24 Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон бо падидаи зӯроварӣ дар оила бо он алоқаманд аст, ки агар шахси бегона дар асоси ҳалномаи суд аъзои оила эътироф шуда бошад ҳангоми содир намудани зӯроварӣ нисбати ӯ аз ҷониби дигар аъзоёни оила мақомоти ҳуқуқтатбиқкунанда, аз ҷумла, кормандони милитсия, метавонанд ин ҳолатро ҳамчун кирдори зӯроварӣ дар оила ба расмият дароранд.

Аз таҳлили ҳолатҳои мазкур маълум мегардад, ки аъзои оила ҳам ҳешони наздик (ҳамсар, фарзандон, падару модар ва ғ.) ва ҳам шахсони бегона, ки ба ғуруҳи хешовандони дуру наздик дохил намешаванд, шуда метавонанд. Барои муайян кардани ҳолати зӯроварӣ дар чунин маврид кормандони милитсия ва дигар субъектҳои самти зӯроварӣ дар оиларо зарур аст, ки ба масъалаи робитаи ҳешутабории шахсони зӯроварикунида, мавҷудияти санадҳои судӣ оид ба аъзои оила эътироф намудан, инчунин, новобаста аз мавҷудияти робитаи ҳешутаборӣ ба ҳолати дар қайди манзили истиқоматӣ будан ва яққоя зиндагонӣ кардан, диққат диҳанд.

Муроди ибораи «узви оила», яъне, «аъзои оила» дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ истифода бурда мешавад. Аммо дар муқоиса ба Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аъзоёни оилаи молики манзили истиқоматиро муайян намудааст (дар боло таҳлил шуд), Кодекси оила аъзоёни оиларо васеътар нишон додааст.

Моддаи 2 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аъзои оиларо муайян наму-

дааст, ки инҳо мебошанд: зану шавҳар, падару модар, фарзандон, дигар аъзои оила. Ба дигар аъзои оила дар қонунгузори оилавӣ зану шавҳар ва зану шавҳари собиқ, бародарону хоҳарон, бобою бибӣ ва набера, писарандар ва духтарандар, падарандару модарандар метавонад дохил шавад [2].

Ҳолати дигари муҳимме, ки вобаста ба содир намудани зӯроварӣ дар оила аз ҷониби як узви оила нисбат ба дигар узви оила дарҷ шуда ба такмил ниёз дорад, ин муқаррароти «аз ҷониби як узви оила» мебошад. Агар зӯроварӣ аз ҷониби якчанд узви оила содир карда шавад, чӣ мешавад? Яъне, дар ин маврид нишон додани рақами «як» зарурат надорад, чунки зӯроварӣ метавонад ҳам аз ҷониби як узви оила ва ҳам аз ҷониби ду ва ё зиёда аъзоёни оила содир карда шавад.

Мафҳуми «зӯроварӣ дар оила» дар баробари амали зӯроварӣ, таҳдиди содир намудани кирдори дорои хусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шахвониро ҳамчун зӯроварӣ эътироф намудааст. Барои таҳдиди содир намудани зӯроварӣ дар оила, ки дорои хусусияти ҷисмонӣ, рӯҳӣ, шахвонӣ ва иқтисодӣ мебошад, имкон дорад, ки нисбати зӯровар чораи қонунӣ андешида шавад.

Таҳлилҳои овардашуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар мафҳуми расмӣ зӯроварӣ дар оила баъзан нофаҳмӣ ва номукаммалӣ ҷой дошта, ба такмилдиҳӣ ниёз дорад. Бо ҳамин мақсад ва бо назардошти гуфтаҳои боло мафҳуми зӯроварӣ дар оиларо дар шакли зерин пешниҳод менамоем: «Зӯроварии дар оила – кирдори қасдонаи зиддиҳуқуқии (ҳаракат ва беҳаракатӣ) шахси воқеӣ дар доираи муносибатҳои оилавӣ нисбати шахси дигар, ки дорои хусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шахвонӣ мебошад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро дорад».

Ҳамзамон бо мақсади муайян кардани доираи шахсоне, ки кирдори онҳоро зӯроварӣ дар оила гуфтан мумкин аст, дар мафҳумҳои асосӣ ворид кардани мафҳуми муносибатҳои оилавино дар шакли зерин зарур мешуморем: «Муносибатҳои оилавӣ – муносибатҳо байни ҳамсарон, собиқ ҳамсар, шахсоне, ки якҷоя зиндагӣ мекунанд ё мекарданд, ҳешони наздик, шахсоне, ки кӯдаки умумӣ доранд».

Дар чунин маврид қарордони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, қарордони милитсия барои муайян кардани кирдори зӯроварӣ дар оила аз дигар кирдорҳо ба мушкилӣ рӯбарӯ намешаванд.

Адабиёти истифодашуда

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри с. 1994 (бо назардошти тағйироту иловаҳо аз солҳои 1999, 2003, 2016). – Душанбе: Паёми Сомониён, 2016. – 135 с.
2. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13-уми ноябри с. 1998, № 682 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, №22, мод. 303.
3. Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18-уми март с. 2022, № 1852 (Қонуни ҚТ аз 2.01.2018 № 1489, аз 01.10.2025 № 2187) // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/> (санаи мурочиат: 12.08.2025).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» аз 19-уми март с. 2013, № 954 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2013, №3, мод. 197.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30-юми майи с. 2017, № 1414 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, №5, қ. 1, мод. 271.
6. Абдушариф, Б. Фикҳи исломӣ бар асоси мазҳаби Ҳанафӣ (ибодот ва аҳволи шахсӣ) / Б. Абдушариф. – М., 2022. – 912 с.
7. Гиро, П. Быт и нравы древних римлян / П. Гиро: перевод с франц. – Смоленск: Русич, 2002. – 571 с.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28-уми декабри с. 2024 // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <https://khovar.tj/2023/12/payomi-prezidenti-um-urii-to-ikiston/> (санаи мурочиат 21.10.2024).

9. Повсеместная опасность: каждая третья женщина в мире подвергается насилию // [Электронный источник]. – Режим доступа: <https://www.who.int/ru/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence/> дата обращения: 22.03.2025).
10. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Аз 2 ҷилд. Ҷ. 1 / Зери таҳрири Сайфиддин Н., Аҳмадҷон С., Каримов С., Мирзо Ҳ.С. – Душанбе, 2008. – 950 с.
11. Холостова, Е.И. Социальная работа: учебник для вузов / Е.И. Холостова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2020. – 746 с.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994 (as amended in 1999, 2003, 2016). – Dushanbe: Payomi Somoniyon, 2016. – 135 p.
2. Family Code of the Republic of Tajikistan dated November 13, 1998, No. 682 // News of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 22, Art. 303.
3. Housing Code of the Republic of Tajikistan dated March 18, 2022, No. 1852 (Law of the Republic of Tajikistan dated January 2, 2018 No. 1489, dated October 1, 2025 No. 2187) // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmk.tj/content/> (access date: 12.08.2025).
4. Law of the Republic of Tajikistan “On Prevention of Domestic Violence” dated March 19, 2013, No. 954 // News of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2013, No. 3, Art. 197.
5. Law of the Republic of Tajikistan “On Regulatory Legal Acts” dated May 30, 2017, No. 1414 // News of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2017, No. 5, p. 1, Art. 271.
6. Abdusharif, B. Islamic Jurisprudence Based on the Hanafi School (Worship and Personal Conditions) / B. Abdusharif. – M., 2022. – 912 p.
7. Guiro, P. Everyday life and customs of the ancient Romans / P. Guiro: translation from French. – Smolensk: Rusich, 2002. – 571 p.
8. Message of the President of the Republic of Tajikistan, Honorable Emomali Rahmon “On the main directions of the domestic and foreign policy of the Republic”, December 28, 2024 // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://khovar.tj/2023/12/payomi-prezidenti-um-urii-to-ikiston/> (access date 21.10.2024).
9. Danger everywhere: every third woman in the world experiences violence // [Electronic source]. – Access mode: <https://www.who.int/ru/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence/> date accessed: 22.03.2025).
10. Explanatory Dictionary of the Tajik Language. In 2 volumes. Vol. 1 / Edited by Sayfiddin N., Ahmadjon S., Karimov S., Mirzo H.S. – Dushanbe, 2008. – 950 p.
11. Kholostova, E.I. Social work: a textbook for universities / E.I. Kholostova. - 2nd ed., revised and enlarged. – M.: Yurait, 2020. – 746 p.

УДК 343.98

**ВИДЫ НЕПРОЦЕССУАЛЬНЫХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ,
ПРОВОДИМЫХ НА СТАДИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА
И ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОЛУЧЕННЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ
В ДОКАЗАТЕЛЬНЫХ ЦЕЛЯХ**

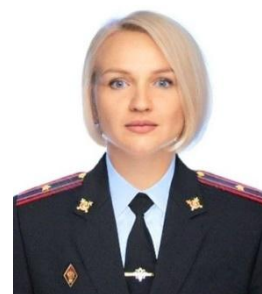
**НАМУДҲОИ ТАҲҚИҚОТҲОИ ИЛМӢ-ТЕХНИКИИ ҒАЙРИМУРОФИАВӢ, КИ ДАР
МАРҲИЛАИ ОҒОЗ НАМУДАНИ ПАРВАНДАИ ЧИНОЯТӢ ГУЗАРОНИДА
МЕШАВАНД ВА МУШКИЛОТИ ИСТИФОДАИ НАТИҶАҲОИ БАДАСТОМАДА
БО МАҚСАДИ ИСБОТ**

**TYPES OF NON-PROCEDURAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL RESEARCH
CONDUCTED AT THE STAGE OF INITIATION OF A CRIMINAL CASE
AND PROBLEMS OF USING THE RESULTS OBTAINED FOR
EVIDENTIARY PURPOSES**

ГЛУХОВА Д.А.
GLUKHOVA D.A.

*Преподаватель кафедры исследования документов
учебно-научного комплекса экспертно-криминалистической
деятельности Волгоградской академии МВД России,
майор полиции*

*Омӯзгори кафедраи тадқиқоти ҳуҷҷатҳои
Комплекси илмӣ-таълимӣ фаъолияти экспертӣ-криминалистики
Академияи ВКД Россия дар ш. Волгоград, майори полиция
Lecturer at the Department of Document Research
of the educational and scientific complex of expert and criminalistic
activities Volgograd Academy of the Ministry of Internal
Affairs of Russia, police major*

e-mail: ya.kulikova212
@yandex.ru

Научная специальность: 5.5.12. Криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность (5.1.4 Уголовно-правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.12. Криминалистика; фаъолияти судӣ-экспертӣ; фаъолияти оперативӣ-ҳуҷҷатӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Scientific specialty: 5.5.12. Criminalistics; forensic expertise; operational investigative activities (5.1.4 Criminal Law sciences).

Рецензент: ВНУКОВ В.И. - доцент кафедры процессуального права и криминалистики Института права Волгоградского государственного университета, кандидат юридических наук.

Тақриздиҳанда: ВНУКОВ В.И. - дотсенти кафедраи ҳуқуқи муруфиавӣ ва криминалистикаи Донишкадаи ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Волгоград, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Reviewer: VNUKOV V.I. - Associate Professor of the Department of Procedural Law and Criminalistics at the Institute of Law of Volgograd State University, Candidate of Law.

Аннотация: Автор статьи отмечает, что в действующих нормативных правовых актах трактуются разные подходы к пониманию самой сущности непроцессуальных научно-технических исследований, проводимых при возбуждении уголовного дела, их целевой направленности, особенности методического и технического обеспечения, а также места их проведения. Значительная часть статьи посвящена обсуждению предложений по вопросу использования в уголовном процессе данных, полученных в ходе проведения непроцессуальных

исследований следов в «полевых» и лабораторных условиях.

Ключевые слова: раскрытие и расследование преступлений, нормативные правовые акты, правовое регламентирование, научно-техническое обеспечение, предварительные непроцессуальные исследования, доследственная проверка.

Аннотатсия: Муаллифи мақола қайд мекунад, ки дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда равишҳои гуногун оид ба фаҳмиши моҳияти таҳқиқоти илмӣ-техникии ғайримуруфиавие, ки хангоми огози парвандаи ҷиноятӣ гузаронида мешаванд, самти мақсадноки онҳо, хусусиятҳои таъмини методологӣ ва техникӣ, инчунин, ҷойи гузаронидани онҳо, шарҳ медиҳад. Қисми зиёди мақола ба муҳокимаи пешниҳодҳо вобаста ба масъалаи дар муруфиаи ҷиноятӣ истифодаи маълумоте, ки дар ҷараёни гузаронидани таҳқиқоти ғайрирасмӣ дар шароити «сахроӣ» ва лабораторӣ ба даст оварда шудааст, баҳшида мешавад.

Вожаҳои калидӣ: ошкор ва тафтиши ҷиноятҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, танзими ҳуқуқӣ, таъминоти илмӣ-техникӣ, тафтиши пешакии ғайримуруфиавӣ, санҷиши пешакии тафтиш.

Annotation: The author of the article notes that current regulations interpret different approaches to understanding the very nature of non-procedural scientific and technical research conducted during criminal proceedings, their target focus, the specifics of their methodological and technical support, and the location where they are conducted. A significant portion of the article is devoted to a discussion of proposals for the use of data obtained during non-procedural trace evidence examinations in field and laboratory settings in criminal proceedings.

Key words: detection and investigation of crimes, regulatory legal acts, legal regulation, scientific and technical support, preliminary non-procedural research, pre-investigation check.

Раскрытие и расследование преступлений осуществляется в определенных рамках, регламентированных уголовно-процессуальным законом страны. То есть деятельность государственных органов, связанная с применением мер принуждения в отношении лиц, совершивших преступление, предполагает ответственное отношение к соблюдению их конституционных прав и законных интересов. Поэтому и научно-техническое обеспечение как специфический вид деятельности, направленный на использование научно-технических средств и рекомендаций в процессе раскрытия и расследования преступлений, также должно соответствовать законам и подзаконным (ведомственным) нормативным правовым актам порядка действий в системе возникающих при этом процессуальных и организационно-управленческих отношений, причем, правовой элемент занимает в системе научно-технического (далее - НТО) приоритетную, ключевую роль.

Главный недостаток существующей регламентации использования технических средств в уголовном процессе заключается в том, что отдельные статьи Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации (далее - УПК РФ) содержат перечень допустимых к применению средств [1]. Это предполагает, по сути, невозможность применения новых технических средств, т.к. они не указаны в законе.

Криминалисты неоднократно выступали против подобной законодательной практики. Поэтому вполне обоснованными представляются мнения известных юристов, обоснованно считающих целесообразным указать в УПК лишь основополагающие критерии, которым должны соответствовать применяемые в уголовном судопроизводстве технические средства, методы, методики, приемы. К числу таких критериев, чаще всего, относят:

— законность, научную обоснованность применяемых технических средств и методов;

- достоверность получаемых результатов;
- объективную целесообразность;
- безопасность применяемых средств для жизни и здоровья граждан.

Однако в действующем УПК РФ предписания, касающиеся принципа допустимости использования технических средств и методов в уголовном процессе, непоследовательны и порой противоречивы [4, с. 65].

Так, в статье закона идет речь о возможности участия специалиста при рассмотрении сообщения о преступлении (ст. 144 УПК РФ), а также в таких следственных действиях, как освидетельствование, осмотр, следственный эксперимент и получение образцов для сравнительного исследования (ст. 164, 168, 202 УПК РФ). В то же время странно, что его участие как сведущего лица не предусмотрено при осмотре места происшествия (ст. 177), проверке показаний на месте (ст. 194), следственном эксперименте (ст. 181). Непоследовательность в законе просматривается и в отношении использования технических средств при осуществлении различных следственных действий. Наиболее полный перечень таких средств представлен, почему-то в ст. 190, посвященной содержанию протокола допроса, и в ст. 189, регламентирующей порядок проведения допроса - далеко не самого технически емкого следственного действия.

Тщательный анализ текста ст. 58 УПК РФ также вызывает вполне обоснованные замечания к его содержанию. Правоведы справедливо отмечают, что ч. 1 этой статьи, по существу, исключает возможность применения технических средств непосредственно самим специалистом, привлеченным к участию в процессуальных действиях, ограничивая его полномочия оказанием помощи следователю при их применении [6, с. 68]. То есть не учитывается, что указанное сведущее лицо, обладающее в отличие от следователя глубокими специальными знаниями, способно обеспечить высокую эффективность применения технических средств.

Рассматривая проблемы правового регулирования научно-технического обеспе-

чения раскрытия и расследования уголовных дел, нельзя обойти дискуссионные вопросы, касающиеся предварительных исследований, осуществляемых путем использования специальных знаний на стадии до следственной проверки и возбуждения уголовного дела.

Анализ юридической литературы и действующих нормативных правовых актов, в том числе с грифом «Для служебного пользования», показывает, что в них трактуются разные подходы к пониманию самой сущности таких исследований, их целевой направленности, методического и технического обеспечения, а также места его проведения.

Так, в пункте 39.3 Наставления по организации экспертно-криминалистической деятельности в системе МВД России говорится, что «Предварительные исследования проводятся в срок до 5 суток, а в случае задержания лица - в течение суток, в исключительных случаях по мотивированному рапорту сотрудника экспертно-криминалистических подразделений (ЭКП) - до 10 суток либо в течение времени, необходимого для воспроизведения применяемой экспертной методики» [3]. По сути, это указания на осуществление такого вида исследования следов в лабораторных условиях.

В других же нормативных правовых актах, в том числе, с грифом «Для служебного пользования», указывается, что «специалист по указанию руководителя следственно-оперативной группы (далее - СОГ) проводит исследования следов и иных предметов», подразумевая, по существу, что местом проведения предварительного исследования служит только место происшествия. Этой позиции придерживаются и авторы многочисленных публикаций.

Учитывая вышеизложенное, представляется обоснованным с позиции практической целесообразности предложение дифференцировать виды не процессуального исследования материальных следов преступлений на стадии возбуждения уголовного дела на:

– предварительные исследования материальных следов, проводимые на месте их обнаружения;

– научно-технические исследования, осуществляемые в лабораторных условиях [4, с. 23; 10, с. 23].

Предварительные исследования осуществляются, как правило, в условиях острого дефицита времени, всегда с использованием не экспертных, а облегченных методик, и с применением простейших технических средств [11, с. 179].

Сторонники придания силы доказательств таким сведениям отмечают нелогичность положений действующего законодательства, согласно которому признается доказательством заключение и показание специалиста (п. 3. 1., ч. 2 ст. 74 УПК РФ) без проведения исследования, но не признается в этом статусе результаты исследования, проведенным специалистом с использованием инструментальных криминалистических методов и средств.

А.Ф. Волинский говорит о том, что существует явное противоречие в том, что в соответствии с уголовно-процессуальным законодательством результаты исследований специалистов, проводимых ими на стадии возбуждения уголовного дела, могут служить основанием для принятия важнейшего из процессуальных решений, определяющего начало уголовного преследования человека. Однако после возбуждения уголовного дела эти результаты уже не признаются в качестве доказательства по делу, хотя в дальнейшем на экспертизу направляются те же объекты, их исследуют зачастую те же специалисты (эксперты), применяя те же методики, и фактически переписывают справку об исследовании в виде заключения эксперта [5, с. 53]. Естественно, никакой новой доказательственной информации оно не может содержать.

Такой же позиции и придерживаются многие другие ученые, которые доказывают необходимость изменения правовой оценки результатов специальных исследований, осуществляемых на стадии возбуждения уголовного дела и признания их доказательственного значения, при четко определенных условиях, например, касающихся тяже-

сти предполагаемого преступления, вида предварительного расследования, методики исследования [9].

Несомненно, такие точки зрения заслуживают внимания, что, в частности, подтверждается результатами проведенного нами опроса следователей и сотрудников ЭКП. 76% опрошенных следователей и 83% сотрудников ЭКП считают, что такое решение данного вопроса способствовало бы сокращению сроков следствия, устранило бы дублирование значительного объема работы соответствующих подразделений. Тем не менее, предложения, направленные на изменение правового статуса результатов не процессуальных исследований, проводимых на стадии до следственной проверки, нуждаются в серьезном обсуждении.

Если говорить о предварительном исследовании следов, обнаружение и осмотр которых производится в полевых условиях, то данный факт указывает на то, что перечисленные мероприятия осуществляются без соблюдения процессуальных требований, предъявляемых к экспертизе, начиная с «облегченных» методик исследования и заканчивая сотрудниками ЭКП, не имеющими права самостоятельного производства соответствующих экспертизе [10, с. 18]. Поэтому выводы по результатам такого вида исследований формулируются, чаще всего, в предположительной (вероятной форме), что, по существу, исключает возможность рассматривать соответствующий документ в качестве доказательства по делу. В связи с чем представляются неприемлемыми предложения о придании процессуального статуса предварительным исследованиям и признании в качестве доказательства заключения специалиста, оформленного по результатам этих исследований.

К тому же, реализация такого рода предложений, по убедительному мнению, известных правоведов не только «разрушает существующую в настоящее время и приносящую реальную пользу систему этих исследований, но и дискредитирует заключения специалиста как новый источник доказательств» [10, с. 28].

Достоверность информации, получаемой в процессе научно-технических исследований, осуществляемых в лабораторных условиях, в отличие от предварительных исследований, вполне сопоставимо с достоверностью информации, добываемой экспертами, поскольку в обоих случаях и методики, а исследование проводит специалист, имеющий право производства соответствующей экспертизы. Учитывая это В.Н. Хрусталева, В.Д. Корма, И.Д. Моторный и другие ученые считают, что по результатам научно-технических исследований, следует оформлять документ в виде «Заключение специалиста» [8, с. 38-39].

Но в документах под таким же названием в соответствии с Федеральным законом № 23-ФЗ от 2013 года фиксируются суждения специалиста по вопросам, поставленным перед ним сторонами при судебном разбирательстве [2]. Поэтому, во избежание путаницы в использовании в практической деятельности результатов научно-технических исследований, целесообразно оформлять, по нашему мнению, в виде Справки специалиста - «О результатах проведения специалистом научно-технических исследований материальных следов», что необходимо закрепить в нормативных правовых актах.

Касаясь вопросов использования в уголовном процессе данных, полученных в ходе проведения не процессуальных научно-технических исследований следов, многие процессуалисты придерживаются мнения о принципиальной возможности «процессуальной легализации» результатов специальных исследований в рамках ныне действующего УПК РФ. В частности, добытые сведения предлагается рассматривать в качестве «иных документов» (ст. 74 УПК РФ), причисленных законодателем к числу доказательств [10].

Нам представляется убедительным мнение правоведов о том, что возникновение проблемы процессуальной легализации результатов научно-технических исследований, проводимых специалистом, во многом обусловлено неопределенностью правовой регламентации двух разных видов специали-

стов: в контексте ст. 58 УПК РФ и ст. 74 УПК РФ. По мнению А.Ф. Волынского, в целях подтверждения объективности полученных этим лицом результатов достаточно допросить его после возбуждения уголовного дела, предупредив об уголовной ответственности за дачу ложных показаний [4, с. 68]. Кстати, мы полагаем, что нет необходимости проведения такой процедуры в отношении специалиста - сотрудника ОВД, поскольку при поступлении на службу он принимал присягу с обязательством добросовестно исполнять свой служебный долг, за нарушение которой возможна ответственность, вплоть до уголовной.

Несмотря на наличие правовых проблем в использовании в доказательных целях результатов исследования, осуществляемых специалистом на стадии возбуждения уголовного дела, количество таких исследований, ежегодно проводимых сотрудниками экспертных подразделений МВД России, вполне сопоставимо с количеством выполненных судебных экспертиз. Это свидетельствует о существенной роли исследований материальных следов на начальном этапе, характеризующемся острым дефицитом информации, имеющейся в распоряжении субъекта расследования.

В результативности указанных непроцессуальных исследований находят свое соответствующее отражение разные факторы, в том числе и положения нормативно-правовых актов, регламентирующих организационное обеспечение оптимального взаимодействия между участниками следственно-оперативной группы при осмотре места происшествия.

Особое значение имеет взаимодействие следователя с лицами, обладающими специальными знаниями. В частности, при расследовании мошенничества, связанного с использованием документов, изготовленных с помощью компьютерной техники. Компьютер представляет собой сложную электронную систему, поэтому для его осмотра и изъятия в качестве вещественного доказательства необходимо незамедлительное привлечение квалифицированного по компьютерным системам специалиста [5, с. 54].

Несомненно, что деятельность следователя должно быть нацелена, прежде всего, на организацию согласованного взаимодействия между участниками следственно-оперативной группы, при которой они, выполняя собственные функции, учитывают специфику задач, решаемых другими участниками, и оказывают им при необходимости посильную помощь, и не создают своими действиями дополнительные проблемы.

В приказе МВД России от 17 января 1993 г. за № 261 «О повышении эффективности экспертно-криминалистического обеспечения деятельности органов внутренних дел», ранее регламентировавшем экспертно-криминалистическую деятельность ОВД, и утратившем свою силу, отмечалось, что «специалист, по согласованию со следователем (лицом, производящим дознание), проводит на месте происшествия предварительное исследование следов в целях принятия неотложных мер по раскрытию преступления и розыску преступника» (См.: п. 2.2.6). Это предполагало определенную самостоятельность специалиста при выполнении им своих функциональных обязанностей. Ведь «согласовать» – это значит обсудить и выработать единое мнение о чем-либо [7, с. 19-20].

Применительно к обсуждаемому вопросу это означает, что специалист, прежде чем приступить к выполнению своих функциональных обязанностей на месте происшествия, предварительно обсуждает со следователем план своих предполагаемых действий. А следователь как руководителем следственно-оперативной группы, несущий персональную ответственность за результаты следственного действия, должен согласовывать деятельность всех участников следственно-оперативной группы, добиваясь должного уровня взаимодействия между ними, нацеленного на получение по его итогам наибольшего объема ориентирующей и доказательственной информации.

Но важно отметить, что согласование – это не самоцель, а инструмент достижения указанного результата, поэтому согласованию должны подвергаться только вопросы организации должного взаимодействия как

условие высокой эффективности в работе группы.

В отличие от выше указанного приказа, утратившего свою силу, тексты отдельных ныне действующих нормативных правовых актов содержат фразу «специалист по указанию руководителя следственно-оперативной группы проводит исследования следов и иных предметов на месте происшествия», что трактуется отдельными следователями как необходимость жесткого диктата с их стороны за действиями специалиста. Такой контроль, по сути, полностью исключает проявление инициативы сведущего лица в осмотре места происшествия, хотя специалист в отличие от следователя обладает более глубокими специальными знаниями необходимыми для квалифицированного собирания и предварительного исследования материальных следов.

В связи с этим, выглядят неуместными попытки следователей, чаще всего малоопытных, навязывать специалисту свою точку зрения по вопросам, полностью входящим в компетенцию специалиста, как носителя специальных знаний, которыми сам следователь не обладает. Это касается, прежде всего, действий специалиста-криминалиста по недопущению физического контакта участников СОГ с элементами вещной обстановки места происшествия, которые еще не осмотрены им на предмет выявления на них следов преступления. Нарушение этого требования может привести, и на практике нередко приводит, к уничтожению этих следов и появлению новых, оставленных участниками СОГ в пост криминальный период, необоснованное приобщение которых к делу крайне нежелательно.

Недопустимым представляется также диктат со стороны недобросовестных следователей, проявляющийся в игнорировании ими мнения специалистов-криминалистов о необходимости приобщения к материалам дела, к примеру, определенных предметов или документов, обнаруженных на местах происшествия, и предположительно являющихся источниками уголовно-релевантной информации.

На практике следователи нередко игнорируют мнение специалистов о целесообразности приобщения к делу комплекса следов различной природы, принимают решение об изъятии одной группы следов, например, следов папиллярных узоров, причем не на предметах-носителях, а откопированных на дактилопленку, чтобы впоследствии минимизировать проблемы с транспортировкой вещественных доказательств, назначением различных судебных экспертиз по ним, использованием их результатов в системе доказательств по делу. И при этом таких следователей совершенно не волнует, что подобными действиями они сводят практически к нулю вероятность успешного раскрытия и расследования многих неочевидных преступлений.

В связи с вышеизложенным заслуживает внимания предложение В.Н. Хрусталева, А.В. Калякина, Л.Б. Сыромля о включении в текст соответствующих нормативных актов следующего содержания: «специалист, по согласованию со следователем (лицом, производящим дознание), проводит предварительное исследование материальных следов на месте их обнаружения «в полевых условиях» в целях принятия неотложных мер к раскрытию преступления и розыску преступника» [10, с. 26-27].

Итак, анализ вышесказанного свидетельствует о наличии проблем в правовом и организационном обеспечении экспертно-криминалистической деятельности правоохранительных органов, что диктует необходимость совершенствования всей совокупности правовых предписаний, регламентирующих допустимость и порядок использования специалистом криминалистических методов, средств и рекомендаций в раскрытии и расследовании преступлений.

Особое внимание должно быть обращено на: выработку четкого и логически обоснованного с позиции права, механизма внедрения и использования в доказательных целях результатов не процессуального исследования материальных следов преступления, осуществляемого специалистом на стадии до следственной проверки и возбуждения уголовного дела; на использование в текстах нормативно-правовых актов терминологии, исключающей возможность по разному трактовать само понятие «специалист» и его задачи как сведущего лица.

При всей сложности этого процесса в конечном итоге он должен быть результатом анализа и оценки с учетом реального состояния научно-технического обеспечения как вида системной деятельности и его влияния на результаты раскрытия и расследования преступлений.

Использованная литература

1. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г., № 174-ФЗ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://base.garant.ru/12125178/> (дата обращения: 12.09.2025).
2. Федеральный закон «О внесении изменений в статьи 62 и 303 Уголовного кодекса Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» от 4 марта 2013 г., № 23-ФЗ (с изменениями и дополнениями) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/36860> (дата обращения: 12.09.2025).
3. Приказ МВД Российской Федерации «Об утверждении Наставления по организации экспертно-криминалистической деятельности в системе МВД России» от 11 января 2009 г., № 7.
4. Волынский, А.Ф. Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: монография / А. Ф. Волынский. – М.: Московский университет МВД России им. В.Я. Кикотя, 2018. – 219 с.
5. Волынский, А.Ф. УПК РФ: этот исправлять или новый разрабатывать/ А.Ф. Волынский // Вестник Московского университета МВД России. – 2012. - № 2. – С. 50-54.
6. Глушков, А.И. Реализация в уголовно-процессуальном доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности / А.И. Глушков // Вестник Московского университета МВД России. – 2012. - № 2. – С. 67-69.
7. Зайцева, Е.А. Непроцессуальная форма экспертных исследований / Е.А. Зайцева // Судебная экспертиза. – 2011. – № 4 (28). – С. 16-24.

8. Корма, В.Д. Предварительные криминалистические исследования следов применения оружия: учебно-практическое пособие / В. Д. Корма; под ред. Е. П. Ищенко. – М.: ПРИОР-издат, 2005. – 143 с.
9. Расулова, Н.С. Заключение специалиста как форма доказывания в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Сергеевна Расулова. – М., 2022. – 237 с.
10. Хрусталеv, В.Н., Калякин, А.В., Сыромля, Л.Б. Транспортная трасология: предварительное исследование следов транспортных средств: учебное пособие / В.Н. Хрусталеv, А.В. Калякин, Л.Б. Сыромля. – М.: КНОРУС. 2023. – 214 с.
11. Хрусталеv, В.Н., Щеглов, О.А. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях и оперативно-розыскных мероприятиях: учебное пособие / В. Н. Хрусталеv, О. А. Щеглов. – М.: Юстиция, 2019. – 716 с.

References

1. Criminal Procedure Code of the Russian Federation of December 18, 2001, No. 174-FZ // [Electronic resource]. – Access mode: <https://base.garant.ru/12125178/> (date of access: September 12, 2025).
2. Federal Law “On Amendments to Articles 62 and 303 of the Criminal Code of the Russian Federation and the Criminal Procedure Code of the Russian Federation” dated March 4, 2013, No. 23-FZ (with amendments and additions) // [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/36860> (date of access: September 12, 2025).
3. Order of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation «On Approval of the Instructions for the Organization of Forensic Activity in the System of the Ministry of Internal Affairs of Russia» dated January 11, 2009, No. 7.
4. Volynsky, A.F. Forensic Support for Solving and Investigating Crimes: Monograph / A.F. Volynsky. – Moscow: Kikot Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2018. – 219 p.
5. Volynsky, A.F. Criminal Procedure Code of the Russian Federation: Should This One Be Amended or Newly Developed / A.F. Volynsky // Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2012. – No. 2. – Pp. 50-54.
6. Glushkov, A.I. Implementation of the Results of Operational-Investigative Activities in Criminal Procedure / A.I. Glushkov // Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2012. - No. 2. – Pp. 67-69.
7. Zaitseva, E.A. Non-procedural form of expert examinations / E. A. Zaitseva // Forensic examination. – 2011. – No. 4 (28). – Pp. 16-24.
8. Korma, V.D. Preliminary forensic studies of traces of weapon use: a training and practical manual / V.D. Korma; edited by E.P. Ishchenko. – М.: PRIOR-publishing house, 2005. – 143 p.
9. Rasulova, N.S. Expert opinion as a form of evidence in criminal proceedings: dis. ... Cand. of Law: 12.00.09 / Natalya Sergeevna Rasulova. – М., 2022. – 237 p.
10. Khrustalev, V.N., Kalyakin, A.V., Syromlya, L.B. Transport traceology: preliminary examination of vehicle traces: a tutorial / V.N. Khrustalev, A.V. Kalyakin, L.B. Syromlya. - М.: KNORUS. 2023. - 214 p.
11. Khrustalev, V.N., Shcheglov, O.A. Participation of a forensic specialist in investigative actions and operational-search activities: a tutorial / V.N. Khrustalev, O.A. Shcheglov. – М.: Yustitsiya, 2019. – 716 p.

ТДУ 343.102

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ АМАЛҲОИ ТАҒТИШОТӢ ВА ЧОРАҲОИ
МУРОФИАВИИ ШАБЕҲИ ЧОРАБИНИҲОИ ОПЕРАТИВӢ-ЧУСТУЧӢ**

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ И
ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ МЕР, АНАЛОГИЧНЫХ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫМ
МЕРОПРИЯТИЯМ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF INVESTIGATIVE ACTIONS AND PROCEDURAL
MEASURES SIMILAR TO OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITIES**

ИСОЗОДА Н.
ISOZODA N.

*Унвонҷӯи Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон,
полковники милитсия*

*Соискатель Академии МВД Республики Таджикистан,
полковник милиции*

*Applicant of the Academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Tajikistan, Colonel of militia*

e-mail:
ziskan@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.9. Ҳуқуқи муурофияи ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ).

Научная специальность: 5.5.9. Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.9. Criminal procedure law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиҳанда: ИСКАНДАРОВ З.Х. - профессори кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокуратурии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор;

Рецензент: ИСКАНДАРОВ З.Х. – профессор кафедры судебного права и прокурорского надзора юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, профессор

Reviewer: ISKANDAROV Z.H. - Professor of the Department judicial law and prosecutorial supervision of the faculty of law of the Tajik National University, doctor of law, Professor

Аннотатсия: Дар мақола хусусиятҳои ғайриқонунии муурофияи ҷиноятӣ мақомоти ваколатдори давлатӣ ва қисмҳои таркибии он, аз ҷумла, пешбурди таъхирнопазири амалҳои тағтишӣ ва чораҳои ба ғайриқонунии оперативӣ-чустучӣ шабоҳатдошта мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Дар натиҷаи таҳлили меъёрҳои ҳуқуқӣ ва амалии тағтиши пешакӣ ва бо назардошти нуқтаи назари муҳаққиқон, муаллиф асоснок мекунад, ки вазифаи саривақт ва пурра кушодани ҷиноят аз саривақт ва самаранок гузаронида шудани маҷмуи амалҳои тағтишӣ ва чораҳои муурофияи ҷиноятӣ вобатиста аст, ки баргузори ва натиҷаи онҳоро чорабиниҳои оперативӣ-чустучӣ таъмин мебахшанд. Лекин, чорабиниҳои оперативӣ-чустучӣ ва чораҳои муурофияи ҷиноятӣ ба онҳо шабоҳатдошта, ҳамдигарро иваз ё тақрор намеkunанд. Баробари шабоҳат, як қатор хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо номбар мешаванд. Бинобар ин, таҳлили танзими ҳуқуқӣ, муайян кардани шабоҳат, хусусият ва аҳамияти чорабиниҳои таъхирнопазири муурофияи ва оперативӣ-чустучӣ дар раванди пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ мавзӯи таҳқиқоти муаллифро таъмин мекунад.

Вожаҳои калидӣ: амалҳои тафтишотӣ, ҷорабиниҳо, фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ, муурофияи ҷиноятӣ, маълумот, далелҳо, ҳимояи ҳуқуқи инсон, ҷиноят, парвандаи ҷиноятӣ.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности уголовно-процессуальной деятельности уполномоченных государственных органов, ее структурные компоненты, в том числе, производство неотложных следственных действий и процессуальных мер, схожих с оперативно-розыскными мероприятиями. В результате анализа правовых норм, с учетом следственной практики и точки зрения исследователей, автором обоснована позиция, согласно которой, для решения задач по своевременному полному раскрытию преступления необходимо неотложное проведение следственных и процессуальных действий, качество производства и результаты которых во многом обеспечиваются оперативно-розыскными мероприятиями. Однако, по мнению автора, процессуальные меры не могут заменить оперативно-розыскные мероприятия, так как не смотря на некоторое сходство, они имеют свои характерные особенности. В связи с этим, правовое регулирование, сходство и различие неотложных процессуальных и оперативно-розыскных мер и их значение при производстве по уголовному делу являются предметом исследования автора.

Ключевые слова: следственные действия, мероприятия, оперативно-розыскная деятельность, уголовный процесс, сведения, доказательства, защита прав человека, преступление, уголовное дело.

Annotation: This article examines the specifics of criminal procedural activities of authorized state bodies, its structural components, including the implementation of urgent investigative actions and procedural measures similar to operational-search activities. Based on an analysis of legal norms, taking into account investigative practice and the views of researchers, the author substantiates the position that, in order to achieve the timely and complete resolution of a crime, urgent investigative and procedural actions are necessary, the quality of the proceedings and the results of which are largely ensured by operational-search activities. However, in the author's opinion, procedural measures cannot replace operational-search activities, since despite some similarities, they have their own distinctive features. Therefore, the legal regulation, similarities and differences between urgent procedural and operational-search measures, and their significance in criminal proceedings are the subject of the author's research.

Key words: investigative actions, activities, operational-search activities, criminal proceedings, information, evidence, protection of human rights, crime, criminal case.

Самаранокӣи муқовимат ба падидаҳои хавфнок, тафтиши ҷиноятҳо, пешгирӣ ва огоҳ кардани ҷинояту ҷинояткорӣ чун ҷузъҳои таркибии адлияи ҷиноятӣ рушди пайваста ва беҳтар кардани сатҳу сифати фаъолияти муурофиявии ҷиноятӣ, аз ҷумла, пешбурди амалҳои тафтишотӣ ва фаъолияти оперативӣ-чустучӯиро (минбаъд – ФОҶ) тақозо мекунад.

Дар ин ҷода ба натиҷаҳои назаррас муваффақ шудан - омузиш ва таҳлили моҳият ва мазмун, таҳия ва амалӣ намудани барномаҳои замонавии рушди муносири фаъолияти муурофиявии ҷиноятӣ ва оперативӣ-чустучӯӣ, бартараф намудани ихтилофҳои назариявӣ,

меъёрии ҳуқуқӣ ва амалия, ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти таҳқиқ, тафтиши пешакӣ ва ФОҶ-ро ба миён меорад. Бинобар ин, таҳлили манбаъҳои пайдоиш ва зинаҳои инкишофи фаъолияти мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба пешбурди амалҳои тафтишӣ ва оперативӣ-чустучӯӣ, муайян кардани шабоҳат, хусусият ва аҳаммияти онҳо дар раванди рушди ҷомеа ва муқовимат ба ҷинояткорӣ мавзуи тадқиқотҳои илмӣ муҳаққиқон қарор дода шудааст [17, с. 320 ; 18, с. 74].

Вобаста ба рушди қонунгузори миллий, дар адабиёти ҳуқуқии муосир аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ оид ба мафҳум ва мазмуни амалҳои тафтишотӣ

ва алоқамандии онҳо бо **ФОҶ**, инчунин роҳҳои тақдир дода шудани онҳо нуқтаи назари ҷолиб ва муҳим баён шудаанд [19, с. 60], лекин шабоҳати онҳо бо ҳамдигар, хусусан, бо ҷораҳои мурофиавии шабеҳ ба **ФОҶ** бо назардошти амалияи муосири тафтишоти пешакӣ мавриди таҳқиқоти фарогир қарор нагирифтааст.

Дар меъёрҳои Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 73) (минбаъд – **КМҶ ҶТ**) [1] ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” (м. 5) [1] низ амалҳои тафтишотӣ дар радиои ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар марҳилаи оғози парвандаи ҷиноятӣ, раванди исбот ва боздошта шудани пешбурди парвандаи ҷиноятӣ пешбинӣ мешавад.

Қаблан олими рус Белкин Р.С. дар доираи тафтишоти пешакӣ ва пешбурди амалҳои тафтишотӣ истифодаи низоми ҷораҳои ҷустуҷӯӣ, оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, тарзу услуб ва амалиётҳои тақдир “комбинатсияҳои оперативӣ-тақдир” номида буд, ки онҳо ба таъмини самаранокӣ ва ба ҳадафи тафтишот расидан ёрӣ мерасонанд. Онҳо самараноканд, агар бо назардошти хусусиятҳои ҳам амалҳои тафтишотӣ ва ҳам оперативӣ-ҷустуҷӯӣ тақдир шаванд [3, с. 146]. Лекин, Строгович М.С., Любичев С.Г., ногузирӣ тақдир комбинатсияҳоро раво донанд ҳам, тақдир ба меъёрҳои маънавӣ ба истифодаи бе ҳадду ҳудуди «ҳиллаҳои тафтишотӣ» ва «доми психологӣ» дар пешбурди амалҳои тафтишотӣ муқобил барои қайд карда буданд, ки ҳама гуна шаклҳои тақдир карда шудани маълумот ва ё баёни ҳақиқат он ба ғумроҳӣ моил мекунад, аз ҷумла, ба тақдир сунъӣ барои қардани шароит воқеияти аслиро рӯйпуш мекунад ва тақдир онҳо истифодаи фиребро монанд аст [21, с. 19-20; 11, с. 14].

Дар адабиёти муосир, аз нуқтаи назари Раҳмадҷонзода Р.Р., амалҳои тафтишӣ ин фаъолияти мурофиавии муфаттиш (тақдирбаранда) буда, онҳо “воситаҳои асосии” муайян қардани ҳолатҳои барои парвандаи ҷиноятӣ

муҳиятан аҳамиятдошта мебошад, яъне, ки мавҷудияти роҳи воситаҳои дигари исбот, аз ҷумла, ҷораҳои дигари мурофиавиро аз назар дур накардааст. Амалҳои тафтишӣ “амалиёт” бо риояи қатъии қонун гузаронидашаванда мебошанд, ки ба бозёфт қардани, мустақам намудан ва санҷида баромадани далелҳои нигаронида шудаанд. Дар зери мафҳуми “амалиёт” муаллифони дигар ҳам амалҳои комплекси (маҷмӯӣ) тафтишотӣ, оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ҷораҳои мурофиавӣ, қарқард ва истифодаи тарзу услубҳои тақдир қонибдорӣ қардаанд [10, с. 107 ; 5, с. 23-27].

Аз ин рӯ, Раҳмадҷонзода Р.Р. ба ҳулоса омадааст, ки амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дорои мустақилияти нисбӣ бошанд ҳам, вазифаҳои онҳоро уҳдадорӣ амалӣ намудани тақдир ҷиноятӣ ва тафтиш ҷиноят муттаҳид қардааст [14, с. 335].

Ақидаҳои номбаршударо қонибдорӣ намуда, гуфтан мумкин аст, ки “амалиёт мурофиавӣ” дар маҷмӯ сафарбар ва роҳандозӣ шудани неру ва имкониятҳои сохторҳои тақдир, тафтишотӣ ва оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, истифода шудани воситаҳои ҳуқуқии ҳамқорӣ ва ҳамоҳангсозӣ ва тақдир қамъи имкониятҳои мавҷудии мурофиавӣ, оперативӣ-ҷустуҷӯиро қиҳати ҳалли тақдир вазифаҳои мурофиавӣ ҷиноятӣ, барқараф қарда шудани мушқилоти ба миёномада ва пешгирии оқибатҳои рафънопазир фарогир аст.

Аз ҳамин мақс, муҳаққики дигар Хоҷаева Н. андешаи ҳудро иброз қардааст, ки “қамъ қардани далелҳои асосан дар давраи тафтишоти пешакӣ, омодагӣ ба қаласаи судӣ ва муҳокимаи судӣ бо роҳи гузаронидани амалҳои тафтишӣ ва дигар амалҳои мурофиавӣ, ки қонунгузорӣ пешбинӣ намудааст, ба амал бароварда мешавад” [24, с. 96-103].

Дар натиҷаи таҳлили ин масъалаҳои Қобилов Б.Қ. ба ҳулоса омадааст, ки “ба амалҳои тафтишӣ танҳо амалҳои дохил мешаванд, ки бевосита ба қамъоварӣ ва тафтиш далелҳои нигаронида шудаанд. Аз ин рӯ, амалҳои мурофиавӣ на аз сабаби он, ки аз қониби муфаттиш анҷом

дода мешаванд, балки барои муайян кардани «изу осори ҷиноят» нигаронида шудаанд, тафтишӣ ҳисобида мешаванд. Ба ин маъно, чунин амалҳои мурофиавӣ, аз қабилӣ оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ, татбиқи чораи пешгирӣ, пешниҳоди айб ва ғайра ба амалҳои тафтишӣ дохил намешаванд» [8, с. 309-313].

Тибқи меъёрҳои муқарраркардаи КМҶ ҚТ, ҳама амалҳои мурофиавии муфаттишро «тафтишотӣ» номидан ҳатто аст, лекин дар м. 171 КМҶ ҚТ дар таркиби амалҳои мурофиавии ҷиноятӣ, алоҳида ва дақиқ номбар нашудани амалҳои тафтишотӣ боиси иштибоҳи назар ва андешаҳои гуногун мегардад [1].

Дар шакли ҷамъ «тафтишотӣ» ифода шудани қисми амалҳои мурофиавиро ҷонибдорӣ карда, илова кардан лозим аст, ки чунин шакли ифодаебӣ аз рӯи мазмуну мантиқ ҷамъи амалҳои тафтишотӣ ва чораҳои мурофиавии шабеҳи оперативӣ-чустучӯиро, ки пешбурди онҳо дар мурофиаи судии ҷиноятӣ имконпазир аст, дарбар мегирад.

Муаллифони дигар асоснок мекунад, ки «амалҳои тафтишотӣ танҳо бо мақсади ҷамъоварии далелҳо гузаронида мешаванд» [9, с. 12]. Радченко В.И. даркнамоиро ҳамчун нишонаи асосии амалҳои тафтишотӣ маънидод мекунад [22, с. 365]. Аз ҷумла, ба назари муаллифони «натиҷаи амалҳои тафтишотӣ бевосита бо имконияти гирифтани маълумоти минбаъд ҳамчун далел эътирофшаванда алоқаманд мебошанд» [4, с. 72-73]. Ин хусусият қобили чораҳои шабеҳи оперативӣ-чустучӯӣ ҳам аст.

Аз ҳамин ҷиҳат, назару таърифҳое, ки ба мафҳуми амалҳои тафтишотӣ, ки вобаста бо ҷамъоварии маълумоти воқеӣ баён шудаанд, нисбати чораҳои мурофиавии шабеҳ ба ФОҶ ҳам дахл доранд. Лекин, ҳулосаҳоро нисбати фаҳмиши фаъолият ва ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ дар раванди исбот, инчунин, пурра (бе истисно) нисбати чораҳои мурофиавии шабеҳ ба ФОҶ (бинобар хусусияти оперативӣ-чустучӯӣ доштани онҳо) истифода намудан

нодурӯст аст, дар акси ҳол чунин назар аз рӯи тартиби баргузори ва натиҷаи онҳо ба фаҳмиши ғалат оварда мерасонад.

Ягонагии ин гуна ақидаҳо дар он зоҳир мешавад, ки муаллифони тайиноти (функсияи) амалҳои тафтишотӣ ва чораҳои оперативӣ-чустучӯиро ҳамчун ҷузъи фаъолияти мақомоти ваколатдори давлатӣ дар раванди таъқиби ҷиноятӣ ва исботи ҳолатҳои содир шудани ҷиноят шарҳ медиҳанд [13, с. 336]. Лекин, дар ақидаҳои номбаршуда, мазмун, моҳият ва мафҳуми амалҳои тафтишӣ ва чораҳои мурофиавии шабеҳ ба ФОҶ бо назардошти қаробат, тафовути онҳо бо чораҳои оперативӣ-чустучӯӣ ва бо ҳама хусусиятҳои пайвастагии онҳо ифода наёфтааст.

Олимони соҳа Раҳимзода Р.Х. ва Зоир Ҷ.М. (Маҷидзода Ҷ.З.) **ФОҶ-ро ҳамчун шакли фаъолияти мустақили мақомоти ваколатдорӣ давлатӣ нишон додаанд, ки** дар доираи салоҳияти худ бо роҳи (ошкоро ва ғайриошкоро) гузаронидани ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ бо мақсади ҳифзи ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, моликият, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат аз таҷовузҳои ҷиноятӣ амалӣ мешавад [17, с. 18; 12, с. 12].

Дар муқоиса бо чунин таърифи чораҳои оперативӣ-чустучӯӣ, ки моҳияти расмӣ дорад, ба андешаи мо, амалҳои тафтишотӣ ва ҷорабиниҳои мурофиавии ҷиноятӣ, ки дар доираи талаботи меъёрҳои КМҶ ҚТ иҷро мешаванд, ба ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ бо як зумра хусусиятҳои худ шабоҳат доранд. Дар қиёс ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ низ бо натиҷа ва хусусиятҳои хосси худ ба амалҳои тафтишотӣ ва чораҳои мурофиавии ҷиноятӣ шабоҳат ва пайвастагӣ доранд. Онҳо чун ҷузъи таркибии таъқиби ҷиноятӣ мебошанд, ки самаракнокии натиҷаҳои онҳоро дар ягонагӣ ва ҳамбастагӣ татбиқ гаштани онҳо таъмин мекунанд.

Дар сатҳи меъерӣ, масалан, м. 21 КМҶ ҚТ имконияти прокурор, муфаттиш ва таҳқиқбарандаро барои ҳамаҷониба, пурра ва ҳолисона тафтиш кардани ҳолатҳои парвандаи ҷиноятӣ танҳо бо

пешбурди амалҳои тафтишотӣ маҳдуд накардааст, балки имконият додааст, ки тамоми чораҳои пешбининамудаи қонунро андешанд, ки ҳолатҳои ошкоркунанда, сафедкунанда, вазнинкунанда, сабуккунанда ва ҷавобгарии айбдоршаванда муайян исбот карда шаванд. Тибқи м. 231 КМҚ ҚТ муфаттиш мустақиман, ҳамчунин аз тариқи мақомоти таҳқиқ барои муайян кардани шахсе, ки бояд ба сифати айбдоршаванда ба ҷавобгарӣ кашида шавад, барои муайян кардани маҳалли будубоши айбдоршаванда, агар ӯ пинҳон шуда бошад, барои ҷустуҷӯи ӯ чораҳо меандешад. Яъне, иҷрои вазифаҳои пешбурди парвандаи ҷиноятӣ бе пешбурди чораҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ бе самар ва ҳатто ғайриимкон мегардад.

Муаллифон қайд мекунанд, ки хангоми мавҷуд будани хавфи воқеӣ, ки объекти ҷустуҷӯшаванда ва ё дарёфташаванда аз сабаби сари вақт ошкор накардан гум ё вайрон карда мешавад ё ба мақсадҳои ҷиноятӣ истифода мегардад ё шахси ҷустуҷӯшаванда пинҳон мешавад ё ин ки ҷасад, силоҳ нобуд карда мешаванд зарурати пешбурди амали таъхирнопазири тафтишотӣ ба миён меояд, дар акси ҳол ба ҳаёту тандурустии иштирокчиёни муурофия хавфу хатар таҳдид мекунад, пешбурди амалҳои тафтиши мазмуни таъхирнопазирии ҳудро гум мекунанд ё амалҳои тафтишотӣ бе натиҷа мегардад [13, с. 67-71; 15, с. 247]. Дар чунин маврид ба таври таъҷилӣ, бе таъхиргузори гузаронида шудани амалҳои тафтишотиро бо хусусияти оперативӣ (фаврӣ) доштан, сирри тафтишот будани маълумот дар бораи натиҷаҳои баргузори амалҳои таъхирнопазири тафтишотиро бо хусусияти ғайриошкоро ташбеҳ додан мумкин аст, ки ба чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ хоссанд.

Дар муқоиса бо амалҳои тафтишотие, ки мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ “дар ҳолатҳои таъхирнопазир” (м.м. 153, 192 КМҚ ҚТ) мегузаронанд ва натиҷаи онҳо сарчашмаи далел эътироф мешаванд, пешбурди чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ на танҳо

“дар ҳолатҳои таъхирнопазир”, балки ба таври доимӣ фавран ва таъҷилӣ, ғайриошкоро ва ошкоро баргузор мешаванд, лекин натиҷаи онҳо ҳамчун сарчашмаи далелҳо дар қонун (м. 72 КМҚ ҚТ) дақиқ нашудааст [12, с. 8-9].

Ба андешаи мо, дар қисми 2 м. 72 КМҚ ҚТ нишон дода шудани сабтҳои пинҳонӣ; гуфтугӯи телефонии гӯшкардашуда ва сабтгардида; мушоҳидаҳои электронӣ, видео ва магнитофонӣ; ҳуҷҷатҳои дигар ҳам натиҷаи чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва ҳам чораҳои муурофиявии шабеҳи онҳо мебошанд, ки бевосита ҳолатҳои содир шудани ҷиноятро инъикос мекунанд. Аз ин лиҳоз, онҳо зимни пешниҳод шудани натиҷаи онҳо дар шакли “маълумоти воқеӣ” ба мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ (м. 86 КМҚ ҚТ) бо қарори муфаттиш бояд далел эътироф ва ба парвандаи ҷиноятӣ ҳамроҳ карда шаванд.

Таҳлили муқаррароти меъёрҳои муурофиявии ҷиноятӣ нишон медиҳад, ки баробари пешбурди амалҳои тафтишотӣ андешидани чораҳои муурофиявии ба ФОҶ шабоҳат дошта аз ҷониби муфаттиш, прокурор ё таҳқиқбаранда, ки парвандаи ҷиноятӣ дар пешбурди онҳо қарор дорад, раво дониста шудааст, лекин онҳо тамоми қоида ва хусусиятҳои чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯиро такрор намеkunанд ва набояд онҳоро иваз намоянд. Дар баробари ин, албатта роҳҳои васеъ ва такмил дода шудани тартиби пешбурди онҳо, дар сатҳи меъёрӣ шакли муурофиявӣ гирифтани натиҷаи онҳо ба таҳқиқот ниёз дорад.

Ба андешаи мо, васеъ ва саҳеҳ ифода кардани шакли меъёрии муурофиявии чораҳои муурофиявии ба ФОҶ шабоҳат дошта, мазмуни онҳоро ба принципҳо, ҳадаф ва вазифаҳо, тайинот ва кафолатҳои муурофиявии ҷиноятӣ мутобиқ намуда, тартиби баргузори, ҳадди салоҳияти мақомоти ваколатдор ва рафтори (ҳуқуқу уҳдадорихо) иштирокчиёни онро дақиқ мекунад [20, с. 73-80].

Амалҳои тафтишотиро Раҳмадҷонзода Р.Р. ва Раҳматулоев А.Э.,

маҷмуи амалҳои мурофиавии ҷиноятӣ номидаанд, ки бо ёрии онҳо бо тартиби муқарраркардаи қонун исботи ҳолатҳои содир шудани ҷиноят ва ба парвандаи ҷиноятӣ аҳамиятдошта, ҳалли масъалаҳои мурофиавии ҷиноятӣ ва иҷрои вазифаҳои мурофиавии ҷиноятӣ таъмин карда мешавад [14, с. 331; 16, с. 324].

Аз ҳамин мавқеъ, қаробати амалҳои тафтишотӣ, аз ҷумла, ҷораҳои мурофиавии шабех ба ФОҶ аз ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ҳам возеҳ зоҳир мешаванд, ки онҳо бо асосҳои ҳуқуқӣ; ҳадаф ва вазифаҳо; самти фаъолият; тарзи амалишавӣ (ошкоро, ғайриошкоро); раванди баргузорӣ; натиҷаҳои амалишавӣ умумият доранд.

Дар сатҳи меъёрӣ, м. 88(1) КМҶ ҚТ имконпазирии пешбурди ҷораҳои шабехи оперативӣ-ҷустуҷӯиро бо мазмуни умумӣ бо истилоҳи “амалҳои мурофиавӣ”, м. 231 КМҶ ҚТ онҳоро ба сифати “ҷораҳои ҷустуҷӯи айбдоршавандаи пинҳоншуда” пешбинӣ мекунад [1]. Ба андешаи мо, дар қатори “амалҳои мурофиавӣ”, “ҷораҳои андешидашаванда”, “ҷораҳои ҷустуҷӯи айбдоршаванда” ҷораҳои шабехи оперативӣ- ҷустуҷӯӣ низ аз таъсири танзимёбӣ ва назари меъёрӣ (дар доираи қоидаҳо) дур нестанд.

Ба андешаи мо, дар м.м. 41, 88(1) КМҶ ҚТ пешбинӣ шудани “амалҳои мурофиавӣ” ба дар таркиби худ ҳам амалҳои тафтишотӣ ва ҳам ҷораҳои андешидашавандаи мурофиавиро дарбар гирифтааст. Аввал, ифода шудани “ҷораҳо” ва “амалҳо” нишон медиҳад, ки мафҳуми охирон ҷузъи фаъолияти мурофиавии ҷиноятии тамоми иштирокчиёни он мебошад. Дар сатҳи мурофиавӣ ифодаи истилоҳи “ҷораҳо” мазмуни нисбатан маҳдуд ва мушаххас (бо номбар шудани ҷораҳои алоҳидаи пешгирӣ, маҷбурӣ, таъмини даъво) дошта, андешида шудани онҳо (таъбиқ) ба амалишавии фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ ва пешбурди амалҳои мурофиавӣ (аз ҷумла, амалҳои тафтишотӣ), инчунин ба риояи дақиқ ва иҷро шудани тартиби муқарраркардаи қонун шароит барпо мекунад.

Дар натиҷаи таҳлили таҷрибаи давлатҳои собиқ шуравӣ (Қазоқистон, Латвия, Литва, Қирғизистон, Молдова, Украина) [5, с. 220], аз ҷумла, шабоҳати амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои оперативӣ-ҷустуҷӯиро ба назар гирифта, муҳаққиқон мафҳуми “амалҳои ғайриошкорои тафтишотиро” пешбарӣ карда, вобаста ба талаботи муосир зарурати пешбурд ва аҳамияти онҳоро дар исботи ҳолатҳои содир шудани ҷиноят ва пешгирии он асоснок мекунад [7, с. 151-157; 23, с. 130-135].

Аз таҳлили меъёрҳои ҷорӣ ва мавқеи муаллифони ватанӣ бармеояд, ки вазифаҳои пешбурди амалҳои тафтишотиро (ба сифати ҷузъи ҷудонашавандаи фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ) ҳамчунин вазифаҳои ФҶ-ро муқовимат (таъқибот, пешгирӣ, огоҳонидан, тафтиш) ба ҷиноят ва ҷинояткорӣ, саривақт ва пурра кушодани ҷиноят ва вазифаҳои дигаре, ки ба амалбарории адолати судиро оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ имконпазир мегардонад, ташкил додааст.

Аз ин рӯ, ба андешаи мо, вазифаҳои ҷораҳои мурофиавии ба ФОҶ шабоҳат дошта, ки хусусияти мурофиавии ҷиноятӣ доранд, аз ҳадаф ва вазифаҳои мурофиавии ҷиноятӣ, аз ҷумла, амалҳои тафтишотӣ ҷудо нестанд, бинобар ин, онҳо набояд танҳо бо шабоҳат ва хусусиятҳои худ ҷорабиниҳои оперативӣ- ҷустуҷӯиро иваз ва ё такрор намоянд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки ФОҶ шакли фаъолияти мустақили мақомоти ваколатдорӣ давлатӣ аст, ки танҳо ҳангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ дар радифи фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ амалӣ мешавад ва таъқиби ҷиноятиро тақвият мебахшад. Бинобар ин, ФОҶ-ро қисми таркибии фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ доништан ҳулосаи маҳдуд ва ғалатро ба миён меорад. Чунки ин шакли фаъолият новобаста аз пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ амалӣ мешавад ва назар ба мурофиавии ҷиноятӣ ҳадаф ва вазифаҳои нисбатан васеъро дорад.

Айни ҳол, ФОҶ бо хусусиятҳои зерин аз фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ ва

чораҳои мурофиавии шабех ба чораҳои оперативӣ-чустучӯй фарқият дорад:

- 1) Танзими меъёрӣ-ҳуқуқӣ (қонунгузорӣ);
- 2) Ҳадаф ва вазифаҳо;
- 3) Тартиб ва тарзи амалишавӣ (ошкоро, ғайриошкоро);
- 4) Мақомоти салоҳиятдор, доираи салоҳият;
- 5) Доираи иштирокчиён ва вазъи ҳуқуқии онҳо;

- 6) Мавзӯ ва самти ғаёлият;
- 7) Расмиёти ҷараён ва натиҷаи ғаёлият;
- 8) Истифодаи натиҷаҳои ғаёлият, дастрасии натиҷаҳои онҳо;
- 9) Мухлат ва давомнокӣ;
- 10) Истифода ва татбиқи воситаҳои техникӣ ва тарзу услубҳо, ки мавзӯи таҳқиқоти минбаъда қарор дода мешаванд.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми декабри соли 2009, таҳти № 564 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз соли 2009, №12, мод. 815, мод. 816 (бо тағйири иловаҳо аз 03.01.2024 № 2017).
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ғаёлияти оперативӣ-чустучӯй” аз 25 марти соли 2011, таҳти №687 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2011, №3, мод. 155; 2014, №7, қ. 1, мод. 387; Қонуни ҚТ аз 18. 07. 2017, №1447.
3. Белкин, Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Р.С. Белкин. – М.: Юридическая литература, 1988. – 302 с.
4. Гутерман, М.П. Следственные действия и некоторые спорные вопросы, связанные с их системой / М.П. Гутерман // Вопросы борьбы с преступностью. – 1985. – Вып. 42. – С. 72-75.
5. Дулов, А.В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений / А.В. Дулов // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. – Л., 1972. – С. 23-27.
6. Коновалов, С.Г. Элементы германской модели досудебного производства в уголовном процессе постсоветских государств: дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.09 / Коновалов Сергей Геннадьевич. – М., 2018. – 220 с.
7. Кулобиев, Ё.А., Ҳақимов, Я.Б. Ҷанбаҳои назариявии амалҳои тафтишии ғайриошкоро: мафҳум ва моҳияти он / Ё.А. Кулобиев, Я.Б. Ҳақимов // Қонунгузорӣ. – 2020. – № 4 (40). – С. 151-157.
8. Қобилов, Б.Қ. Мафҳум ва низоми амалҳои тафтишӣ дар мурофиаи ҷиноятӣ / Б.Қ. Қобилов // Қонунгузорӣ. – 2024. – №4 (56). – С. 309-313.
9. Қобилов, Б.Қ., Қориев, Ҳ. Тактикаи амалҳои алоҳидаи тафтишотӣ / Б.Қ. Қобилов, Ҳ. Қориев. – Хучанд: Ношир, 2015. – 232 с.
10. Лузгин, И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М.: Юридическая литература, 1973. – 215 с.
11. Любичев, С.Г. Этические основы следственной тактики / С.Г. Любичев. – М.: Юридическая литература, 1980. – 95 с.
12. Мачидзода, Ҷ.З. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ғаёлияти оперативӣ-чустучӯй». – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 440 с.
13. Муродзода, Ф.Г. Процессуальный порядок производства следственных действий / Ф.Г. Муродзода // Проблемы и перспективы совершенствования законодательства и правоприменительной практики органов внутренних дел: Материалы дистанционной международной научно-практической конференции / под общ. ред. С.А. Адилова. – Караганда: Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, 2024. – С. 67-71.
14. Мурофиаи ҷиноятӣ: китоби дарсӣ / муҳаррири масъул Р.Р. Юлдошев. – Душанбе: ЭР-граф, 2018. – 552 с.
15. Научно-практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РФ / под общей ред. В. М. Лебедева, В.П. Божьева. - 9-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2014. – 851 с.
16. Раҳматулоев, А.Э. Мурофиаи ҷиноятӣ: китоби дарсӣ. Нашри 2. – Хучанд: Хуросон, 2019. – 665 с.
17. Раҳимзода, Р.Х. Оперативно-розыскная деятельность: история и современность: монография / Р.Х. Раҳимзода. – Душанбе: «ЭР-граф». 2016. – 320 с.

18. Рахмаджонзода, Р.Р. Учение об уголовном преследовании в уголовном процессе Республики Таджикистан: автореф. дис. ...д-ра. юрид. наук: 12.00.09 / Рифат Рахмаджон Рахмаджонзода. – Душанбе, 2023. – 74 с.
19. Рахматджонзода, Р.Р., Арипов, А.Л., Самиев, Н.М., Махмадализода, А.М., Касимова, М.А. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном процессе Республики Таджикистан: аналитический обзор / Р.Р. Рахмаджонзода [и др.]. – Душанбе: Эр-граф, 2019. – 60 с.
20. Скобкарева, Е.А. Природа и предназначение уголовно-процессуальной формы / Е.А. Скобкарева // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2018. – №4 (40). – С. 73-80.
21. Строгович, М.С. [и др.] Проблемы судебной этики. – М.: Наука, 1974. – 271 с.
22. Уголовный процесс // Под общ. ред. Радченко В.И. – М.: Юстицинформ, 2006. – 783 с.
23. Хакимов, Я.Б., Акбарализода, Дж.А. Негласные следственные действия как одно из средств выявления коррупционных действий / Я.Б. Хакимов, Дж.А. Акбарализода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2021. – № 3 (51). – С. 130-135.
24. Хочаева, Н. Мафхуми чамъ кардан ва тафтиши далелҳо дар мурофиаи ҷиноятӣ / Н. Хочаева // Қонунгузорӣ. – 2020. – № 3 (39). – С. 96-103.

References

1. Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan dated December 3, 2009, No. 564 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, dated 2009, No. 12, Art. 815, Art. 816; (as amended and supplemented from 03.01.2024 No. 2017).
2. Law of the Republic of Tajikistan “On operational-search activities” dated March 25, 2011, No. 687 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 2011, No. 3, Art. 155; 2014, No. 7, p. 1, Art. 387; Law of the Republic of Tajikistan dated 18. 07. 2017, No. 1447.
3. Belkin, R.S. Forensic Science: Problems, Trends, Prospects. From Theory to Practice / R.S. Belkin. – M.: Legal Literature, 1988. – 302 p.
4. Guterman, M.P. Investigative Actions and Some Controversial Issues Related to Their System / M.P. Guterman // Issues of Combating Crime. – 1985. – Issue 42. – Pp. 72-75.
5. Dulov, A.V. On the Development of Tactical Operations in Crime Investigation / A.V. Dulov // 50 Years of the Soviet Prosecutor's Office and Problems of Improving Preliminary Investigation. – Leningrad, 1972. – Pp. 23-27.
6. Konovalov, S.G. Elements of the German Model of Pre-Trial Proceedings in Criminal Procedure of Post-Soviet States: dis. ... Cand. Law. Sciences: 12.00.09 / Konovalov Sergey Gennadevich. – M., 2018. – 220 p.
7. Kulobiev, Y.A., Khakimov, Y.B. Theoretical aspects of non-disclosure investigative actions: their concept and essence / Y.A. Kulobiev, Y.B. Khakimov // Legislation. – 2020. – No. 4 (40), – Pp. 151-157.
8. Qabilov, B.K. The concept and system of investigative actions in criminal proceedings / B.K. Qabilov // Legislation. – 2024. – No. 4 (56). – Pp. 309-313.
9. Qabilov, B.K., Koriev, H. Tactics of individual investigative actions / B.K. Qabilov, H. Koriev. – Khujand: Publisher, 2015. – 232 p.
10. Luzgin, I.M. Methodological Problems of Investigation / I.M. Luzgin. – M.: Legal Literature, 1973. – 215 p.
11. Lyubichev, S.G. Ethical Foundations of Investigative Tactics / S.G. Lyubichev. – M.: Legal Literature, 1980. – 95 p.
12. Majidzoda, J.Z. Commentary on the Law of the Republic of Tajikistan “On Honorary and Search Activities”. – Dushanbe: Andaleb-R, 2015. – 440 p.
13. Murodzoda, F.G. Procedural order of investigative actions / F.G. Murodzoda // Problems and prospects for improving legislation and law enforcement practice of internal affairs bodies: Materials of the distance international scientific and practical conference / edited by S.A. Adilov. – Karaganda: Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, 2024. – Pp. 67-71.
14. Criminal procedure: textbook / editor-in-chief R.R. Yuldoshev. – Dushanbe: ER-graf, 2018. – 552 p.

15. Scientific and practical commentary to the Criminal Procedure Code of the Russian Federation / edited by V. M. Lebedev, V. P. Bozhev. - 9th ed., revised and enlarged. - M.: Yurait, 2014. - 851 p.
16. Rakhmatuloev, A.E. Criminal trial: textbook. 2nd edition. - Khujand: Khuroson, 2019. - 665 p.
17. Rahimzoda, R.Kh. Operational-search activity: history and modernity: monograph / R.Kh. Rahimzoda. - Dushanbe: ER-graf, 2016. - 320 p.
18. Rahmadzhonzoda, R.R. The doctrine of criminal prosecution in the criminal procedure of the Republic of Tajikistan: author's abstract... dis. ...Dr. of Law: 12.00.09 / Rifat Rahmadzhon Rahmadzhonzoda. - Dushanbe, 2023. - 74 p.
19. Rahmadzhonzoda, R.R., Aripov, A.L., Samiev, N.M., Makhmadalizoda, A.M., Kasimova, M.A. Using the Results of Operational-Investigative Activities in Criminal Procedure of the Republic of Tajikistan: An Analytical Review / R.R. Rahmadzhonzoda [et al.]. - Dushanbe: Er-graf, 2019. - 60 p.
20. Skobkareva, E.A. The Nature and Purpose of the Criminal Procedure Form / E.A. Skobkareva // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. - 2018. - No. 4 (40). - Pp. 73-80.
21. Strogovich, M.S. [et al.] Problems of Judicial Ethics. - M: Nauka, 1974. - 271 p.
22. Criminal Procedure // Under the general editorship of V.I. Radchenko - M.: Yustitsinform, 2006. - 783 p.
23. Khakimov, Ya.B., Akbaralizoda, J.A. Covert investigative actions as one of the means of identifying corrupt actions / Ya.B. Khakimov, J.A. Akbaralizoda // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. - 2021. - No. 3 (51). - Pp. 130-135.
24. Khojaeva, N. The concept of collecting and verifying evidence in criminal proceedings / N. Khojaeva // Legislation. - 2020. - № 3 (39). - Pp. 96-103.

УДК 343.611.63

**ДУРНАМОИ РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҚИНОЯТӢ ВОБАСТА
БА ҚИНОЯТИ ТАҲРИБКОРӢ**

**ПЕРСПЕКТИВА РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА,
КАСАЮЩЕГОСЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ДИВЕРСИИ**

**PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LEGISLATION CONCERNING
THE CRIME OF SABOTAGE**

ҚУРБОНЗОДА А.А.
KURBONZODA A.A.

*Декани факултети педагогика ва психологияи Донишқадаи
омӯзгорӣи Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент
Декан факультета педагогики и психологии Таджикского
педагогического института города Пенджикента
Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of the Tajik
Pedagogical Institute of the city of Penjikent*

E-mail:
afzuna.kurbonova@bk.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи қиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои қиноятӣ (5.1.4. Илмҳои қиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Наушная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: ГАЙРАТОВ Т.М. – дотсенти кафедраи ҳуқуқи тичоратӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Рецензент: ГАЙРАТОВ Т.М. – доцент кафедры коммерческого и антикоррупционного права Таджикского государственного университета коммерции, кандидат юридических наук

Reviewer: GAYRATOV T.M. – Associate Professor of the Department of Commercial and Anti-Corruption Law of the Tajik State University of Commerce, Candidate of Law

Аннотатсия: Мақолаи таҳлилшаванда ба дурнамои рушди қонунгузории қиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба қинояти таҳрибкорӣ дар партави таҳдидҳои муосири амниятӣ баҳшида шудааст. Дар асоси таҳлили криминологӣ ва ҳуқуқӣ нишон дода мешавад, ки шаклҳои нави таҳрибкорӣ, аз ҷумла, таҳрибкории киберӣ, иттилоотӣ, иқтисодӣ ва экологӣ бо суръат рушд ёфта, зарурати васеъ намудани доираи таърифи ва таснифоти қиноятро ба миён меоранд. Муаллиф масъалаҳои таҳкими ҷавобгарӣ, аз ҷумла, нисбат ба шахсони мансабдор ва субъектҳои дорои имкониятҳои махсус, қорӣ намудани меъёрҳои алоҳида барои омодаسازی ва таълими шахс ба таҳрибкорӣ, инчунин, мутобиксозии қонунгузории миллӣ ба санадҳои байналмилалиро баррасӣ намудааст. Таваҷҷуҳи махсус ба ҳолигии меъёрӣ дар хусуси шаклҳои таҳрибкории дорои оқибатҳои оммавӣ дода шудааст, ба монанди захролудсозии оммавӣ, ҳамчунин, амалҳои, ки ба паҳншавии эпидемия, эпизоотия ва эпифитотия равона мешаванд. Хулосаҳои мақола ба тақмили категорияҳои ҳуқуқӣ, ташкили механизмҳои пешгирии институтсионалӣ

(мониторинг, ҳушдордиҳии бармаҳал, ҳифзи инфрасохтор) ва баланд бардоштани иқтидори ҳукукии муқовимат ба таҳдидҳои гибриди равона шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: таҳрибкорӣ, амнияти миллӣ, ҷинояткории фаромиллӣ, таҳрибкории киберӣ, таҳдиди иттилоотӣ, инфрасохтори ҳаётан муҳим, оmodасозӣ ба таҳрибкорӣ, захролудсозии оммавӣ, эпидемия, эпизоотия, эпифитотия, криминализатсия, меъёрҳои байналмилалӣ.

Аннотация: В рассматриваемой статье анализируются перспективы развития уголовного законодательства Республики Таджикистан, касающегося диверсии в свете современных угроз безопасности. На основе криминологического и правового анализа показано, что стремительно развиваются новые формы диверсий, включая кибердиверсии, информационный, экономический и экологический его виды, что обуславливает необходимость расширения сферы определения и классификации этого преступления. Автор рассматривает вопросы усиления ответственности, в том числе в отношении должностных лиц и субъектов, обладающих специальными полномочиями, введения отдельных стандартов подготовки и обучения лиц, совершающих диверсии, а также адаптацию национального законодательства к международным инструментам. Особое внимание уделяется нормативному пробелу в отношении форм диверсии с массовыми последствиями, таких, как массовое отравление, а также действия, направленные на распространение эпидемий, эпизоотий и эпифитотий. Выводы статьи направлены на совершенствование правовых категорий, создание институциональных механизмов предотвращения (мониторинг, раннее предупреждение, защита инфраструктуры) и повышение правовой способности противодействовать гибридным угрозам.

Ключевые слова: диверсия, национальная безопасность, транснациональная преступность, кибердиверсия, информационные угрозы, критическая инфраструктура, подготовка к диверсии, массовое отравление, эпидемия, эпизоотия, эпифитотия, криминализация, международные нормы.

Annotation: This article analyzes the prospects for the development of the criminal legislation of the Republic of Tajikistan regarding sabotage in the light of modern security threats. Based on criminological and legal analysis, it is shown that new forms of sabotage are rapidly developing, including cyber sabotage, informational, economic and environmental types, which necessitates the need to expand the scope of definition and classification of this crime. The author considers the issues of strengthening responsibility, including in relation to officials and entities with special powers, the introduction of separate standards for training and education of persons committing sabotage, as well as the adaptation of national legislation to international instruments. Particular attention is paid to the regulatory gap in relation to forms of sabotage with mass consequences, such as mass poisoning, as well as actions aimed at the spread of epidemics, epizootics and epiphytotes. The conclusions of the article are aimed at improving legal categories, creating institutional mechanisms for prevention (monitoring, early warning, infrastructure protection) and increasing the legal ability to counter hybrid threats.

Key words: sabotage, national security, transnational crime, cyber sabotage, information threats, critical infrastructure, preparation for sabotage, mass poisoning, epidemic, epizootic, epiphytote, criminalization, international norms.

Дурнамои рушди қонунгузории ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ (м. 309 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) [1] имрӯз дар партави таҳдидҳои муосири амниятӣ, рушди технологияҳои иттилоотӣ ва зухуроти нави ҷинояткории

фаромиллӣ ба як самти афзалиятноки ислоҳоти ҳуқуқӣ ҷиноятӣ мубаддал шудааст. Таҳлил ва арзёбии илмӣ ин дурнамо дар асоси принципҳои ҳифзи амнияти миллӣ, таъмини пешгирии самаранокӣ ҷиноятҳо ва мутобиқшавии меъёрҳои ҳуқуқӣ ба воқеиятҳои муосир сурат мегирад. Аз ҷумла:

1) васеътар намудани доираи таърифии ҷинояти таҳрибкорӣ дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КҶ ҚТ) муосир бояд бо назардошти шаклҳои нави таҳрибкорӣ, аз ҷумла, таҳрибкориҳои киберӣ, иттилоотӣ, экологӣ ва иқтисодӣ, таъриф ва таснифи ҷиноятро васеъ намояд. Масалан, дар баробари таҳриби физикии объект, воридсозии вирусҳои рақамӣ ба зерсохторҳои ҳаётан муҳимми давлатӣ низ бояд расман ба сифати шакли таҳрибкорӣ эътироф карда шавад.

2) Мустақкам намудани масъулияти шахсони ҳуқуқӣ ва мансабдорон дар шароити нави геополитикӣ, ки гурӯҳҳои таҳрибкор ва экстремистӣ террористӣ метавонад бо дастгирии ниҳоди давлати хориҷӣ ё хусусӣ амал кунанд, қонунгузорӣ бояд ҷавобгарии саҳти шахсони мансабдорро дар ташкили чунин амалҳо пешбинӣ намояд.

3) Ҷорӣ намудани меъёрҳои алоҳида барои оморасозӣ ва таълими шахс барои таҳрибкорӣ, чунин раванд, ки метавонад дар шакли омӯзиш, машқҳои ҳарбӣ, тартиб додани нақшаҳо ва озмоиши воситаҳои таҳрибӣ сурат гирад, бояд ҳамчун ҷинояти алоҳида танзим шавад, ҳатто агар ҳуди амали таҳрибкорӣ ҳанӯз содир нашуда бошад. Қабул кардани чунин меъёр бо таҷрибаи қонунгузори давлатҳои пешрафта (масалан, ИМА, Олмон, Британияи Кабир) мувофиқ аст.

4) Мутобиқсозии қонунгузори милли ба санадҳои байналмилалӣ. Қонунгузори ҷиноятӣ бояд бо конвенсияҳо ва қатъномаҳои СММ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, ташкилотҳои зиддитеррористӣ мувофиқ карда шавад. Қатъномаи Шӯрои Амният СММ № 1373 (2001) талаб мекунад, ки кишварҳо чораҳои зидди фаъолиятҳои таҳрибкорӣ террористӣ, аз ҷумла, маҳдуд кардани дастрасӣ ба захираҳо, таҷҳизот ва технологияҳои хавфнокро андешанд.

5) Таҳияи механизмҳои таҳқиқ, ҷилавгирӣ ва ҳифзи инфрасохтор, дар баробари санксияҳои ҷиноятӣ, бояд дар қонунгузорӣ маҷмуи тадбирҳои пешгирии институционалӣ (мониторинг,

назорати техникӣ, ҳушдордиҳии бармаҳал) пешбинӣ карда шавад. Дар ин замина, ташкили сохторҳои таҳассусии зиддитаҳрибӣ ва марказҳои таҳлили хавфҳо аҳамияти хосса пайдо мекунад.

Ҳамин тавр, дурнамои рушди қонунгузори ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ аз тақмили доимии категорияҳои ҳуқуқӣ, шинохти шаклҳои нави таҳдид, таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ ва мутобиқсозии воситаҳои мубориза ба сатҳи рушди технологияҳои муосир иборат аст. КҶ ҚТ бояд дар ин раванд на танҳо таъкиби ҷиноятро таъмин намояд, балки воситаи муассири пешгирӣ ва ҳифзи амнияти давлатӣ, иттилоотӣ ва стратегӣ бошад.

Мавриди зикр аст, ки яке аз кирдорҳои хавфнокӣ ҷиноятӣ, ки дар замони муосир метавонад бо мақсади заиф кардани амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии ҚТ истифода гардад, заҳролудсозии оммавӣ мебошад. Ин амал, ки метавонад бо истифодаи моддаҳои кимиёвӣ, биологӣ ё заҳрҳои синтетикӣ ба таври маҳфӣ ва густарда анҷом дода шавад, ба шумори шаклҳои мураккаби таҳрибкорӣ дохил мешавад. Аммо дар назар доштани он муҳим аст, ки ин нави таҳрибкорӣ дар м. 309 КҶ ҚТ ҳамчун шакли алоҳида ва мустақим зикр нагардидааст. Тибқи таҳлили мазмунӣ ин модда, таърифи амалҳои таҳрибкорона бештар ба тарқиш, сӯхтор, харобсозии иншоот ё дигар шаклҳои бевоситаи осебрасонии физикӣ ба объектҳо рабт дода шудааст. Дар ҳоле ки заҳролудсозии оммавӣ, новобаста аз он ки он метавонад дар сатҳи инфрасохтори обтаъминкунӣ, низоми озуқаворӣ, захираҳои стратегӣ ё воситаҳои ҳаётан муҳимми тиббӣ сурат гирад, ба таври мустақим дар доираи моддаи мазкур пешбинӣ нашудааст.

Маҳз аз ҳамин рӯ, зарурати таҳияи меъёри ҳуқуқии махсус ё ворид намудани ислоҳот ба м. 309 КҶ ҚТ ба миён меояд, то ки чунин амалҳо ба таври мушаххас ва бевосита ҳамчун шакли таҳрибкорӣ бо интиҳои заҳролудкунии оммавӣ дар қонунгузорӣ танзим шаванд. Илова бар ин, дар таҷрибаи қонунгузори бисёре аз

кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла ИМА, Британияи Кабир, Федератсияи Россия ва Олмон, истифодаи моддаҳои захролудкунанда бо мақсади таҳриб ва террор ҳамчун ҷинояти алоҳида тасниф карда мешавад. Хулоса, захролудсозии оммавӣ ҳамчун шакли таҳрибкорӣ дорои хавфи баланди иҷтимоӣ ва геостратегӣ буда, ба унсuri муҳимми ҷанги гибридӣ, терроризми кимиёвӣ ва амалиёти диверсионӣ табдил ёфтааст. Аз ин рӯ, бо дарназардошти таҷрибаи байналмилалӣ ва таҳдидҳои афзояндаи амниятӣ, ворид намудани тағйирот ба м. 309 КҶ ҚТ бо иловаи муқаррароти махсус оид ба захролудсозии оммавӣ зарур ва саривақтӣ мебошад.

Чи тавре Қудратов Н.А. дуруст менависад, чунин намуди таҳрибкорӣ дар КҶ ҚШС Тоҷикистон соли 1961 ҷой дошт ва ба таври қонунӣ ҳамчун «захролудшавии оммавӣ» тавсиф шуда буд. Ибораи «захролудшавии оммавӣ» аз калимаҳои «омма» иборат аст, ки барои ифодаи шумораи зиёд истифода мешавад [3, с. 120; 4, с. 204]. Захролудшавии оммавӣ ҳамчун бемориҳои оммавии ғайрисироятӣ, ки пайдоиши онҳо бо омилҳои биологӣ, физикӣ, кимиёвӣ ё иҷтимоии муҳити зист, аз ҷумла, объектҳои фаъолияти иқтисодӣ ва дигар фаъолиятҳо, маҳсулот, корҳо, хидматрасониҳо ба амал омадааст. Дар захролудшавии оммавӣ ҳеҷ аломати сироятбӣ вучуд надорад, ки қобилияти ба вучуд овардани раванди сироятиро дар табиат ифода мекунад. Маҳз ин хусусият захролудшавии оммавиرو аз дигар навъҳои бемориҳои оммавӣ, аз ҷумла, эпидемия фарқ мекунад.

Асосан захролудшавии оммавӣ тавассути истифодаи моддаҳои захролуд, ки ҳангоми ворид шудан ба организмҳои зинда бо системаҳои биохимиявии организм, ки вазифаҳои ҳаётии онро танзим мекунад, боиси фалаҷ шудани баъзе вазифаҳои бадан ё инҳирофи назарраси онҳо мегардад. Дар қонунгузории дохилӣ фаҳми ягонаи моддаҳои захролуд вучуд надорад. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ моддаҳои захрнок низ ба таври гуногун таъриф карда

мешаванд. Моддаҳои захрнок моддаҳои мебошанд, ки ба бадани инсон таъсири бад доранд, ки истифодаи онҳо ҳатто дар вояи хурд ё бо микдори каму зиёд метавонад боиси захролудӣ ё марг гардад. Ҳангоми омӯзиши моддаҳои захролуд ҳамчун ашёи қочоқ ва ғайриқонунӣ истехсол, истехсол, харид, интиқол, интиқол, нигоҳдорӣ ё фурӯши моддаҳои захролуд, ё қавӣ, ё доруҳои захролуд ё сахттаъсир нишон медиҳад, ки инҳо аз рустани ё аъзои бадани ҳайвонот ва минералӣ иборат мебошанд.

Усулҳои маъмултарини захролудшавии оммавӣ ҳаво ва ғизои моеъ мебошанд. Усули ҳавоӣ паҳн шудани моддаҳои захролудро тавассути пошидани онҳо дар ҳаво дар шакли газ, буг ё туман дар бар мегирад, ки бемамониат ворид шудани онҳоро тавассути роҳҳои нафас ба бадан таъмин мекунад. Усули ғизои моеъ аз олуида шудани бо моддаҳои захрнокӣ манбаъҳои нӯшокӣ, ғизо, хӯроқи чорво иборат аст, ки ҳангоми захролудшавӣ тавассути рӯдаву меъда ба бадани одамон ё ҳайвонот ворид мешаванд. Хавфи зиёди ҷамъиятии кирдорҳои мавриди баррасӣ қарор гирифта дар он аст, ки онҳо метавонанд ба саломатӣ ё ҳаёти одамони зиёд ва ё ҳайвонот зарари ҷиддӣ расонанд. Расонидани чунин зарар дараҷаи хавфи амалҳоро зиёд мекунад ва бояд ҳангоми ҷазо додани шахси гунаҳкор баназар гирифта шавад ва кирдори мазкур ба андешаи мо бояд дар қисмати бандубастшавандаи м. 309 КҶ ҚТ ҷиноят криминализатсия карда шавад.

Ба андешаи мо, криминализатсия намудани таҳрибкорӣ, ки бо роҳи паҳн шудани эпидемия, эпизоотия ё эпифитоз амалӣ мегарданд дар қонунгузории ҷиноятии ҚТ саривақтӣ мебошад. Ҳар як амал таҳрибкорӣ ба он муттаҳид карда мешавад. Онҳо амалҳои мебошанд, ки мутаносибан дар байни одамон, ҳайвонот ва рустаниҳо паҳн кардани баъзе бемориҳоро дар бар мегиранд. Ин шаклҳои таҳрибкорӣ дар моддаи 60 КҶ соли 1961 низ пешбинӣ шуда буданд. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ эпидемия ҳамчун

раванди паҳншавии оммавии бемориҳои сироятӣ дар одамон фаҳмида мешавад, ки дар як муддати кӯтоҳ, вақте ки сатҳи бемории сироятӣ дар байни аҳоли дар як вақт аз сатҳи муқаррарӣ зиёдтар аст, рух медиҳад.

Бемориҳои сироятӣ боиси вайрон шудани саломатии инсонанд, ки барангезандагони микроорганизмҳои зинда (вирусҳо, бактерияҳо, риккетсияҳо, протозоҳо, занбӯруғҳо, гельминтҳо, фулусҳо, дигар паразитҳои патогенӣ), маҳсули фаъолияти онҳо (токсинҳо), сафедаҳои патогенӣ (прионҳо) мебошанд, ки аз шахсони солим сироят ёфтаанд ва моил ба паҳншавандаанд. Микроорганизмҳое, ки ин гуна беморихоро ба вучуд меоранд, бо патогенӣ тавсиф мешаванд, яъне қобилияти потенциалӣ барои ба вучуд овардани бемории сироятӣ дар макроорганизми як навъи мушаххас. Патогенӣ як хусусияти хоси генетикии микроорганизм аст, ки бо бисёр омилҳо муайян карда мешавад, ки асосии онҳо сироятёбӣ, инвазивӣ ва токсикӣ мебошанд.

Бемориҳои сироятӣ ба навъҳои зер тақсим мешаванд:

а) хатарнок – ихтилоли шадид ва (ё) доимии саломатии беморони алоҳида, ки ба ҳаёт ва саломатии онҳо хатар эҷод мекунанд;

б) махсусан хавфнок (аз ҷумла карантин: вабо, вабо, табларзаи зард) – ихтилоли шадид ва (ё) доимии саломатӣ дар шумораи зиёди беморон, ки бо ғавти баланд ва паҳн шудани босуръати байни аҳоли тавсиф мешавад.

Паҳн шудани эпидемия одатан аз паҳн шудани бемориҳои махсусан хатарноки сирояткунандаи микроорганизмҳои онҳо иборат аст ва қодиранд дар як муддати кӯтоҳ паҳн шаванд. «Тарафи объективи таҳрибкориро таҳлил карда, олимони ёдовар мешаванд, ки амалҳое, ки ба паҳн шудани эпидемия нигаронида шудаанд, бояд паҳншавии микроорганизмҳои бемориҳои дахлдори сироятӣ ё кӯшиши паҳн кардани онҳо тавассути олуида кардани ғизо, об, ҳуҷраҳои, дору, таҷхизоти

тиббиро дар бар гирад, ё аз сабаби паҳн шудани векторҳои сироятёфтаи бемориҳои мувофиқ (ҳашарот ва ғ.)» [8].

Хавфи иҷтимоии амалҳое, ки ба паҳн кардани эпидемия нигаронида шудаанд, бештар дар хусусияти хатарноки бемориҳои сироятӣ ва қобилияти пешгирии онҳо зоҳир мешавад, на дар шумораи қурбонӣ. Ҳамин тавр, ҳатто чанд ҳолати бемории инсон бо бемориҳои махсусан хатарноки сироятӣ, ба монанди вабо эпидемия шумурдамешавад. Хусусияти хоси амалҳое, ки ба паҳн шудани эпидемия нигаронида шудаанд, дар он аст, ки онҳо одатан нисбат ба шумораи номаҳдуди одамон барои ноил шудан ба густариши бештари бемориҳои сироятӣ анҷом дода мешаванд.

Албатта, чунин ба назар мерасад, ки дар м. 309 ҚҚ ҚТ пешбинӣ намудани чунин як шакли алоҳидаи таҳрибкорӣ шубҳанок аст, зеро амалҳое, ки ба паҳн кардани эпидемия нигаронида шудаанд, яке аз зуҳуроти амалҳое мебошанд, ки ба қуштори оммавӣ, осеби ҷисмонӣ ё зарари дигари саломатии онҳо нигаронида шудаанд. Яъне, дар эпизоотия паҳншавии назарраси бемориҳои сироятӣ ҳайвонот мушоҳида мешавад. Дар адабиёти илмӣ таърифҳои гуногуни эпизоотика мавҷуданд, ки ба таърифи ҳуқуқии ин мафҳум муҳолиф нестанд, балки онро танҳо бо баъзе аломатҳои хоси он қомил мекунанд. Дар илми қонуни ҷиноятӣ, аксари муаллифони эпизоотияро ҳамчун қараёни муттасили паҳншавии оммавии бемориҳои сирояткунандаи ҳайвонот мефаҳманд, ки дар як муддати нисбатан кӯтоҳ дар як минтақаи қалон рух медиҳад.

Хусусияти муҳими хатари иҷтимоии амалҳое, ки ба паҳншавии эпизоотия нигаронида шудаанд, дар он аст, ки онҳо метавонанд ба саломатӣ ва ҳаёти бисёр ҳайвоноти ваҳшӣ ё ҳонагӣ зарар расонанд ё тахти расонидани зарар қарор диҳанд ва аз ин рӯ дар муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ, аз ҷумла муҳити зист ё иқтисодӣ. «Аз ин рӯ, криминализатсия намудани ин қирдори ҷиноятӣ зарур мебошад, зеро ин

метавонад оқибатҳои хатарноки иқтисодӣ дар шакли аз даст додани имконият барои таъмини мардум, масалан бо ғизои гушти мегардад. Бояд дар назар дошт, ки бемориҳои сирояткунандаи ҳайвонот низ метавонанд ба одамон интиқол дода шаванд, яъне, ин амалҳои таҳрибкорона инчунин метавонанд хатари эпидемияро ба вучуд оранд, ки мисолаш ҳолатҳои маъруфи сирояти одамон ба бемориҳои паранда, ба истилоҳ зукоми паранда (вируси зукоми А (H5N1)) [6] мебошад.

Инчунин, ба андешаи мо, криминизатсия намудани амалҳои, ки ба паҳншавии эпифитотия нигаронида шудаанд, мувофиқи мақсад мебошад. Эпифитотия дар як ё якчанд воҳиди маъмурӣ-ҳудудии бемориҳои сирояткунандаи растаниҳо паҳн шудааст, ки он аз паҳншавии маъмулии ин беморӣ дар қаламрав хеле зиёдтар аст. Олимони соҳаи мудофияи шаҳрвандӣ эпизоотияро ҳамчун як омили васеъ, ки дар замон ва фазо паҳншуда, бемории сирояткунандаи рустаниҳо, ки бо марги сершумори зироатҳо ва нобуд шудани борвари онҳо, ки ба зиёда аз 50% сатҳи онҳо таъсир мерасонанд, мефаҳманд.

Ҳангоми таҳлили ин шакли таҳрибкорӣ, олимони криминалистӣ ба эпифитотия таърифҳои гуногун медиҳанд. Ҳамин тавр, паҳн шудани бемории сирояткунандаи рустаниҳост, ки иқтисод, ноҳия, вилоят ё кишварро фаро мегирад. Маълум аст, ки паҳн шудани бемории сирояткунандаи рустаниҳо, ки хоҷагиро фаро гирифтааст, эпифитотия доништа намешавад, зеро он бояд паҳншавии паҳншавии бемории сироятӣ дар ҳадди ақал як воҳиди маъмурӣ-ҳудудӣ бошад. Баъзе олимони эпифитотияро ҳамчун паҳн шудани назарраси бемориҳои fungal, вирусӣ ё бактериологии зироатҳои кишоварзӣ, ҷангалҳо, обӣ ва дигар рустаниҳо медонанд. Тавре ки қаблан дида будем, мавзуи таҳрибкорӣ дар ин шакл, дар аксари ҳолатҳо дар рустаниҳои баланд тар аст. Усулҳои сироят кардани рустаниҳо ба бемориҳои сироятӣ ва паҳн шудани сироят метавонанд гуногун бошанд, аз ҷумла:

1) хок – ба рустаниҳо тавассути хок ва хошоки рустаниҳо сироят кардан, ки дар он ҷо микроорганизмҳо метавонанд ором бошанд;

2) тавассути ҳаво (барге-поя), ки дар он патогенҳо ба ҳаво пошида мешаванд ё тавассути моеъ паҳн мегардад;

3) тухмӣ (матритса-духтар) – сирояти кишт ва маводди ниҳолшинӣ;

4) интиқолшаванда – паҳн шудани микроорганизмҳои бемориҳои сирояткунандаи рустаниҳо аз ҷониби векторҳо (ҳашарот, фулус ва ғ.)

Хусусияти хавфи иқтимоии амалҳои, ки ба паҳн шудани эпифитотия нигаронида шудаанд, дар он аст, ки онҳо метавонанд ба бисёр рустаниҳо дар муносибатҳои мухталифи иқтимоӣ, аз ҷумла, экологӣ ё иқтисодӣ ширкат варзанд, ё зарар расонанд. Аз ин рӯ, оқибатҳои аз ҷиҳати иқтимоӣ хавфнок, ки ҳангоми ҳукми ҷинояткор бояд ба назар гирифта шаванд, инчунин паҳн шудани эпифитотия метавонад гуногун бошанд. Масалан, паҳн шудани эпифитотия метавонад ба бухрони озуқаворӣ ё гуруснагӣ боис гардад. Баъзе бемориҳои сирояткунандаи рустаниҳои мазкур метавонанд ба бадани инсон таъсири бад расонанд. Ҳамин тавр, ғалладонаҳо, ки аз зардоб зарар мебинанд, ки аз як шакли муайяни занбӯруғҳо ба вучуд омадаанд, дар донаҳои онҳо моддаҳои захрнок мавҷуданд, ки агар онҳо ба орд, маводҳои ғизоӣ хӯрок ворид шаванд, боиси бемории ҷиддӣ дар ҳайвонот ва одамон мешаванд. Паҳн шудани эпифитоз метавонад на танҳо ба сарвати мавҷудаи миллӣ, балки ба зарари иқтисодӣ ва экологӣ анҷом ёбад.

Дар хотима гуфтан зарур аст, ки дар амал ҳолатҳои метавонанд ҷой дошта бошанд, ки дар якчанд шаклдар як таҷовузи ҷиноятӣ муттаҳид карда шаванд ва он ҳам дар як шакли ҷиноят хотима меёбад ва ҳам шакли нотамои дорад. Масалан, шахсе, ки бо мақсади нобуд кардани объекти дорои аҳаммияти иқтисодӣ дар назди нерӯгоҳи барқ обӣ маводди тарканда гузошт, аммо боздошт шуд ва бино бар ин, таркишро анҷом дода ната-

вонист. Дар асл ин кирдор дар бар мегирад:

а) кӯшиши анҷом додани таркиш, ки ҳадафи он нобуд кардани объекти дорои аҳаммияти иқтисодӣ мебошад;

б) ҷинояти анҷомёфта дар шакли амалҳое, ки ба обхезии нигаронида шудаанд. Дар ин ҳолат ҷиноятро ҳамчун таҳрибкории анҷомёфта дар шакли амалҳое, ки ба обхезӣ ва қатъ гардидани фаъолият муътадили иншоотҳо ва дигар амалҳо нигаронида шудаанд, бояд шумурд ва ҳангоми мавҷуд будани суиқасд содир кардани ҷиноят бояд ба сифати аломати вазнинкунанда ба назар гирифта шавад.

Ҳолатҳои бандубастшаванда барои таҳрибкорӣ, ки дар қ. 2 м. 309 КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд, аини ҳол танҳо тақрибан ва аз ҷониби гуруҳи муташаккил содир кардани ин ҷиноятро дар бар мегиранд [1]. Бо назардошти хусусияти махсусан хавфноки таҳрибкорӣ ва оқибатҳои эҳтимолии он, зарур аст, ки доираи ҷунин ҳолатҳои бандубастшаванда густариш дода шавад. Ин пешниҳод ба талаботи таҳкими ҳифзи амнияти миллӣ, иқтисодӣ ва қобилияти мудофиавии кишвар ҷавобгӯ мебошад.

Ба андешаи мо, зарур аст, ки қ. 2 м. 309 КҶ ҚТ бо назардошти хавфи ҷамъиятии кирдорҳои таҳрибкорона тақмил дода шавад ва ҷунин аломатҳои иловагӣ ба унсурҳои бандубастшаванда ворид карда шаванд:

1. Содир намудани таҳрибкорӣ (қ. 1 м. 309 КҶ ҚТ) бо истифода аз мақоми хидматӣ, ҷунин ҳолатҳо метавонанд ба василаи суиистифода аз ваколатҳои хидматӣ, дастрасӣ ба иттилооти махфӣ ва захираҳои инфрасохтори муҳими давлатӣ амалӣ гарданд, ки хавфи онҳоро дучанд зиёд мегардонад. Содир намудани таҳрибкорӣ бо истифода аз мақоми хидматӣ яке аз шаклҳои махсусан хавфнок ва мураккаби ҷинояти таҳрибкорӣ ба шумор меравад, зеро дар ин ҳолат шахс на ҳамчун ҷинояткори инфиродӣ, балки ҳамчун намояндаи сохтори давлатӣ, хизматчиӣ давлатӣ ё шахси дорои ваколати расмӣ амали ҷиноятиро содир мекунад. Хатарнокии ҷунин шакли таҳрибкорӣ аз он

иборат аст, ки он тавассути суиистифода аз ваколатҳои хизматӣ, дастрасии махсус ба захираҳои муҳими давлатӣ, иттилооти махфӣ, инфрасохтори энергетикӣ, алоқа ва мудофиавӣ, инчунин қобилияти пинҳон нигоҳ доштани омодагӣ ва пайомадҳои амалиёт амалӣ мегардад. Аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҷунин амал бояд ҳамчун аломатҳои вазнинкунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ шинохта шавад, зеро:

– шахс ба ҳангоми иҷрои уҳдадорӣҳои хизматӣ ва дар асоси эътимоди расмӣ давлат ба ӯ амал мекунад;

– истифодаи имкониятҳои хизматӣ имкони таъсири бештар, зарари калонтар ва пинҳон кардани ҷиноятро афзоиш медиҳад;

– ҷунин амали шахс метавонад ба безътимодӣ нисбат ба ниҳодҳои давлатӣ, фалаҷ шудани сохторҳои калидӣ ва аз байн рафтани суботи сиёсӣ оварда расонад.

Дар ин замина, таҳлили муқоисавӣ нишон медиҳад, ки дар қонунгузори бисёре аз давлатҳо, аз ҷумла, Россия (м. 281 КҶ РФ), ИМА ва кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, таҳрибкорӣ бо истифода аз мақоми расмӣ ҳамчун ҷинояти вазнин ва ба унвони «хиёнат ба давлат» ё «амали диверсионӣ бо суиистифода аз ваколат» таҳлил мешавад [7, с. 112]. Дар шароити ҚТ, зарурати қорӣ намудани муқаррароти иловагӣ дар м. 309 КҶ ҚТ ё илова кардани қисми махсуси марбут ба содир гардидани таҳрибкорӣ тавассути истифодаи мақоми хидматӣ хеле муҳим мебошад. Ин тағйирот имкон медиҳад, ки қонунгузорӣ ба воқеияти таҳдидҳои муосир мутобиқ гардида, барои муқовимат бо таҳрибкории институционалӣ ва ҷиноятҳои фароҳшабакаи давлатӣ шароити ҳуқуқии устувор фароҳам гардад.

Ҳамин тавр, содир кардани таҳрибкорӣ тавассути истифодаи мақоми хидматӣ на танҳо ҷинояти хусусияти таҳрибкорӣ доштааст, балки ҳамчун шакли хоссаи хиёнат ба боварии давлатӣ, хатар ба амнияти миллӣ ва ҳилофи арзишҳои хидматӣ арзёбӣ мешавад ва бояд бо

меъёри алоҳида ё бо таъкиди махсус дар м. 309 КҶ ҚТ инъикос ёбад.

2. Содир намудани таҳрибкорӣ дар ҳолати ҷангӣ ё дар замони ҷанг – дар чунин шароитҳо, таҳрибкорӣ метавонад ба ноустувории низоми мудофиавӣ, харобшавии инфрасохтори муҳим ва паст шудани қобилияти мудофиавии кишвар оварда расонад.

Содир намудани таҳрибкорӣ дар ҳолати ҷангӣ ё дар замони ҷанг яке аз хатарноктарин шаклҳои ҷинояти таҳрибкорӣ маҳсуб ёфта, дорои хусусияти махсусан вазнин ва таъсири стратегӣ мебошад. Дар чунин шароитҳо, таҳрибкорӣ на танҳо амали зиддиқонунӣ, балки як унсури ҷанги гибридӣ ё асимметрии шуда, ба устувории низоми мудофиавии давлат, қобилияти муқовимат бо душман ва ҳифзи амнияти миллӣ таъсири мустақим мерасонад. Дар шароити ҷангӣ, ки кишвар дар ҳолати изтироии ҳарбӣ қарор дорад, ҳамагуна амале, ки ба фалаҷ шудани инфрасохтори низомӣ, вайрон кардани алоқаҳои стратегӣ, харобсозии пойгоҳҳо, пулҳо, анборҳои ҳарбӣ ё муассисаҳои давлативу мобилизатсионӣ оварда мерасонад, метавонад оқибатҳои фоҷеавӣ дошта бошад.

Таҳрибкорӣ дар ин давра боиси заиф шудани қобилияти муқовиматӣ, паст шудани рӯҳияи неруҳои мусаллаҳ ва ҳалалдор шудани иртиботи сиёсӣ ва ҳарбӣ бо шарикон ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мегардад. Аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ, чунин амалиёт бояд ба сифати ҷинояти махсусан вазнин бо муқаррароти вазнинтарини ҷавобгарӣ шинохта шавад. Бисёре аз қонунгузориҳои ҷиноятии кишварҳои ҷаҳон (аз ҷумла, КҶ Россия, Литва, Кодекси низомии ИМА) таҳрибкории амалӣ дар шароити ҷангро ҳамчун шакли махсуси ҷиноят алайҳи амнияти давлат ва ҳамчун хиёнат ба Ватан арзёбӣ мекунанд.

Дар ин замина, КҶ ҚТ низ бояд чунин ҳолатро ба таври мушаххас бо илова ба м. 309 КҶ ҚТ инъикос намояд, масалан дар шакли қисми иловагӣ дар шакли «Содир намудани таҳрибкорӣ дар шароити ҷангӣ ё вазъияти низомии махсус», ки боиси ҷавобгарии шадидтар гардад. Хулоса, содир кардани таҳрибкорӣ дар ҳолати ҷангӣ як навъи махсуси диверсия

мебошад, ки ба устувории мудофиавӣ ва бақои давлат таҳдид мекунанд. Мутобиқ кардани қонунгузорӣ ба чунин ҳолат зарурати ҳаётан муҳим дошта, воситаи ҳуқуқи муҳофизати иқтисодии мудофиавии кишвар ва таҳкими муқовимати миллӣ ба шумор меравад.

3. Таҳрибкорӣ, ки боиси куштори оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё зарар ба саломатии онҳо шудааст, чунин ҳолатҳо хавфи махсусан баланд дошта, на танҳо ба ҷони одамон, балки ба устувории суботи ҷамъиятӣ таҳдид мекунанд. Таҳрибкорие, ки боиси куштори оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё зарар ба саломатии онҳо шудааст, дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ба сифати яке аз шаклҳои махсусан хавфнок ва оқибатбахши ҷиноят шинохта мешавад. Ин навъи таҳрибкорӣ бо хусусияти оммавӣ ва таъсири бевосита ба ҳаёт ва саломатии инсонҳо фарқ карда, бо худ на танҳо зарари моддӣ, балки фалокати башариро дар пай дорад.

Дар чунин ҳолат, шахс бо қасди пешакӣ ва огоҳона даст ба амале мезанад, ки оқибати он метавонад талафоти инсонӣ, тарси густарда, нооромии ҷамъиятӣ ва ҳатто парокандашавии низоми иҷтимоиву сиёсиро ба вучуд орад. Аз дидгоҳи тарафи объективии ҷиноят, чунин таҳрибкорӣ бо истифода аз воситаҳои хавфнок, яъне моддаҳои тарканда, захролудкунанда, оташгиранда, химиявӣ ё ҳатто кибердастгоҳҳое, ки инфрасохтори ҳаётан муҳимро фалаҷ мекунанд, анҷом дода мешавад ва на танҳо ба молу мулк, балки ба ҷони шаҳрвандон низ зарари саҳт мерасонад. Аз нигоҳи тарафи субъективӣ, чунин ҷиноят бо қасди бевосита, ғаразнокӣ ва нияти махсус содир мешавад. Ҷинояткор пешакӣ медонад ва меҳодад, ки амали вай метавонад боиси марги одамон ва захролудшавии оммавӣ гардад, вале ба ҳар ҳол даст ба он мезанад. Ин нишондихандаи дараҷаи ниҳони хавфи иҷтимоии шахс аст.

Дар КҶ ҚТ, чунин ҳолат бояд бо муқаррароти махсус дар м. 309 КҶ ҚТ мустақкам карда шавад. Хулоса, таҳрибкорие, ки ба куштори оммавӣ ва осеби саломатии инсонҳо меорад, хатар на

танҳо ба ҳаёти шахсони алоҳида, балки ба суботи умумии ҷамъият ва амнияти миллӣ мебошад. Барои ҳифзи давлат ва шаҳрвандон аз чунин таҳдидҳо, мустақкамсозии ҷиноятшиносии ҳуқуқӣ ва механизми ҷавобгарӣ амри зарурист, то қонунгузорӣ тавонад ба воқеиятҳои муосир ҷавобгӯ бошад.

4. Таҳрибкорие, ки ба олудагии радиоактивӣ, захролудии оммавӣ, паҳншудани эпидемияҳо, эпизоотияҳо ё эпифитотияҳо равона шудааст, ин гуна кирдорҳо метавонанд ба ғочаҳои оммавӣ оварда, ба ҳифзи саломатии аҳоли ва муҳити зист хатар эҷод кунанд.

5. Таҳрибкорие, ки бо мақсади паҳншавии оммавии дигар бемориҳои сироятӣ дар байни одамон ва ҳайвонот содир шудааст, чунин амалҳо на танҳо ба амнияти саломатӣ, балки ба иқтисоди миллӣ, ки аз саломатии аҳоли ва захираҳои инсонӣ вобаста аст, таҳдид мекунанд.

Ворид намудани ин аломатҳои бандубастшаванда ба қ. 2 м. 309 КҶ ҚТ имконият медиҳад, ки ҳифзи амнияти миллӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ дар шароити муосири таҳдидҳои глобалӣ ба таври муассир таъмин гардад. Илова бар ин, чунин такмилҳо ба мукаммалгардии таркиби ҷинояти таҳрибкорӣ ва мутобиқати он бо меъёрҳои байналмилалӣ ҳуқуқи ҷиноятӣ мусоддат хоҳанд кард.

Содир кардани таркиш, сӯхтор ё дигар амалҳое, ки ба вайрон кардан ё зарар расонидани корхонаҳо, иншоот, хатсайрҳо, воситаҳои алоқа, иншооти таъмини зиндагии аҳоли ва объектҳои муҳими инфрасохторӣ равона гардидаанд, дар аксари ҳолатҳо метавонанд ба оқибатҳои вазнин, аз ҷумла ҳалокати оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё саломатии онҳо, олудагии радиатсионӣ, захролудии оммавӣ, паҳншудани эпидемияҳо, эпизоотияҳо, эпифитотияҳо ва дигар бемориҳои сироятии хатарнок дар байни одамон ва ҳайвонот оварда расонад. «Ин гуна кирдорҳо, ки маъмулан бо мақсади заиф кардани қобилияти мудофиавии давлат, ҳалалдор кардани амнияти миллӣ ё ноором кардани суботи ҷамъиятӣ содир мегарданд, дорои хусусияти махсусан

хавфнок буда, ҳамчун ҷиноятҳои вазнин ё махсусан вазнин ба ҳисоб мераванд. Аз ин рӯ, криминализатсияи чунин кирдорҳо саривактӣ ва зарурӣ мебошад, зеро танҳо тавассути таъмини ҷавобгарии ҷиноятӣ ва татбиқи чораҳои самаранокӣ пешгирӣ метавон таҳдидҳои мазкурро бартарарф намуда, амнияти ҷамъиятиро таъмин кард» [5, с. 242-248].

Ҳамин тавр, таҳлили дурнамои рушди қонунгузориҳои ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкориро баррасӣ намуда, ҳулосаҳои зеринро баровардан мумкин аст:

1) Дар шароити тағйирёбандаи амнияти ҷаҳонӣ ва афзоиши таҳдидҳои нави гибридӣ, таҳкими низоми ҳуқуқи муқовимат бо ҷинояти таҳрибкорӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати қонунгузориҳои ҚТ таъдил ёфтааст. Рушди фанновариҳои рақамӣ, вуҷудати ҷинояткориҳои трансмиллӣ ва истифодаи воситаҳои ғайримаммулии таъсир ба зерсохторҳои давлатӣ талаб менамояд, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ ба воқеиятҳои муосир мутобиқ карда шуда, шаклҳои нави таҳрибкорӣ, аз ҷумла таҳрибкориҳои киберӣ, иттилоотӣ ва иқтисодӣ, расман дар доираи ҳуқуқи эътироф гарданд.

Илова бар ин, зарурати мустақкам намудани ҷавобгарии шахсони мансабдор ва ҳуқуқӣ, ҷорӣ кардани меъёрҳои алоҳида барои омодагисозии ҷинояткорӣ, ҳамроҳангсозии қонунгузорӣ бо санадҳои байналмилалӣ ва таъсиси механизмҳои муосири мониторинг ва таҳқиқи хавфҳо мавқеи калидӣ дорад. КҶ ҚТ бояд на танҳо воситаи таъсири ҷазодиханда, балки абзори муассири пешгирӣ ва муқовимат бо зухуроти муосири таҳрибкорӣ, ҳифзи амнияти иттилоотӣ, иқтисодӣ ва мудофиавии кишвар бошад. Танҳо бо назардошти дурнамои таҳаввулоти геополитикӣ ва фанноварӣ имкон аст, ки муқаррароти ҷиноятӣ самаранок ва мутобиқ ба манфиатҳои стратегӣ давлатӣ амал намоянд.

2) Таҳлил нишон медиҳад, ки таърифи ҳозираи ҷинояти таҳрибкорӣ дар м. 309 КҶ ҚТ асосан ба шаклҳои классикӣ таҳрибкорӣ, аз қабилӣ таркиш, сӯхтор ва харобсозии иншоот нигаронида

шуда [2, с. 55], шаклҳои нави таҳдидноки таҳрибкоро, ки дар шароити муосир васеъ истифода мешаванд, фаро намегирад. Дар ҳоле ки амалҳои чун захиrolудсозии оммавӣ, паҳнсозии бемориҳои сироятӣ одамон (эпидемия), ҳайвонот (эпизоотия) ва рустаниҳо (эпифитотия), ки тавассути усулҳои биологӣ, химиявӣ, радиологӣ ва ҳатто киберӣ содир мешаванд, аз ҷиҳати хавфнокии иҷтимоӣ ва стратегӣ дорои таъсири азим мебошанд. Аз ин рӯ, ворид намудани ин шаклҳои таҳрибкоро ба таркиби м. 309 КҶ ҚТ зарур аст, то ки қонунгузоро ба сатҳи таҳдидҳои воқеии амниятӣ мутобик гардад.

3) Шахсони дорои мақоми хизматӣ, ки дастрасӣ ба иттилооти махфӣ, захираҳои инфрасохторӣ ва иқтидорҳои муҳими давлатӣ доранд, метавонанд бо истифода аз ваколатҳои худ ба содир намудани таҳрибкоро даст зананд. Дар чунин ҳолатҳо, зарар метавонад фоҷиабортар ва оқибатҳо, сартосарӣ бошанд.

Аз ин рӯ, истифодаи мақоми расмӣ ҳамчун воситаи содир кардани таҳрибкоро бояд ба сифати аломати вазнинкунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ ба таври равшан дар м. 309 КҶ ҚТ муқаррар карда шавад. Ин тағйирот на танҳо ба таҳкими ҳифзи амниятӣ давлатӣ кумак мекунад, балки боварии ҷомеаро ба сохторҳои давлатӣ ҳифз менамояд.

4) Дар шароити ҷангӣ ва вазъи изтирории ҳарбӣ, ҳар гуна амали таҳрибкоро, новобаста аз шакли зоҳирии он, метавонад ба фалаҷи низоми мудофиявӣ, сушт шудани қобилияти муқовимат бо душман ва афзоиши осебпазирии давлат оварда расонад. Дар чунин ҳолатҳо, таҳрибкоро ба сифати ҷинояти махсусан хавфнок шинохта мешавад ва бояд ҷавобгарии шадидтар дар назар гирифта шавад.

Қоро намудани қисми махсус дар м. 309 КҶ ҚТ бо номи “таҳрибкоро дар шароити ҷанг ё вазъи ҳарбӣ” мувофиқ ва саривақтӣ мебошад, зеро чунин амалҳо метавонанд ҳатто боиси шикасти давлатӣ

гарданд.

5) Дар шароити муосир, ки ҷаҳон бо таҳдидҳои нави биологӣ ва экологӣ рӯ ба рӯст, паҳн шудани моддаҳои захиrolудкунанда ва бемориҳои сироятӣ метавонад ҳамчун силоҳи таҳрибкоро истифода шавад. Чунин шаклҳои таҳрибкоро то ҳол дар м. 309 КҶ ҚТ ба таври алоҳида пешбинӣ нашудаанд, ки ин ҳолиги ҳуқуқиро ба вучуд меорад. Дар қонунгузори кишварҳои хориҷӣ, ба мисли Россия, ИМА, Олмон ва дигар давлатҳои Иттиҳоди Аврупо, чунин амалҳо ҳамчун ҷиноятҳои алоҳида шомил ва ҷиддан ҷазо дода мешаванд. Бинобар ин, ба КҶ ҚТ низ бояд ин меъёрҳо ворид карда шаванд ва амалҳои зикршуда ба таври мустақим криминализатсия шаванд.

6) Қонунгузори ҚТ бояд ба равандҳои тағйирёбандаи амниятӣ глобалӣ ва талаботи конвенсияҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ мувофиқат кунад. Мисоли равшан дар ин самт истифодаи васеи воситаҳои биологӣ, кимиёвӣ ва радиоактивӣ дар ҷангҳои асимметрӣ, амалиёти гибридӣ ва терроризми муосир мебошад.

Ин таҳдидҳо, ки ба амниятӣ ҷамъиятӣ, саломатии омма ва муҳити зист таъсири бевосита мерасонанд, бояд ба таври равшан дар қонунгузори милли танзим шаванд. Ворид намудани муқаррароти нав ва таҳрири м. 309 КҶ ҚТ бо дарназардошти таҷрибаи ҳуқуқии давлатҳои пешрафта имконият медиҳад, ки ҚТ низ сиёсати ҳуқуқии худро ба сатҳи байналмилалӣ расонад ва ба таҳдидҳои нави амниятӣ омодагии ҳуқуқӣ дошта бошад.

7) Рушди қонунгузори ҷиноятӣ дар самти такмил додани м. 309 КҶ ҚТ на танҳо талаботи вақти имрӯза, балки ҷавоби мустақим ба таҳдидҳои воқеии гибридӣ, киберӣ, экологӣ ва биологӣ мебошад. Танҳо тавассути ин тадбирҳо метавон амниятӣ давлат ва ҷомеаро дар шароити ҷаҳони ноором ва рӯ ба муташанниҷ таъмин намуд.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № № 574 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; ... Қонунҳои ҚТ с.2020. № 1.

мод.8, мод.9; с.2020.№ 7-9, мод.607, мод, 623; с.2020 , №12, мод. 904; с.2021, № 4, мод.196. Қ ҶТ аз 20.06.2024. № 2050, аз 15.04.2025 № 2163.

2. Бободжонзода, И.Х. Некоторые вопросы совершенствования общей части нового проекта Уголовного кодекса Республики Таджикистан / И.Х. Бободжонзода, Н.А. Кудратов // Вестник Академии Следственного комитета Российской Федерации. – 2023. – № 4(38). – С. 50-58.

3. Кудратов, Н.А. Новеллы и проблемы преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства в новом проекте Уголовного кодекса Республики Таджикистан / Н.А. Кудратов // Уголовная юстиция. – 2025. – № 25. – С. 118-124.

4. Кудратов, Н.А. Уголовная ответственность за диверсию по уголовным законодательствам Таджикистана и Украины: компаративистский анализ / Н.А. Кудратов // Теоретические и прикладные вопросы комплексной безопасности: Материалы III Международной научно-практической конференции, Санкт-Петербург, 20 марта 2020 года. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет Государственной противопожарной службы Министерства Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий, 2020. – С. 203-206.

5. Кудратов, Н.А., Зохидова, М.М. Уголовно-правовая характеристика объективной стороны диверсии / Н.А. Кудратов, М.М. Зохидова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – № 8. – С. 242-248.

6. Назари Саймуьмин Ятимов дар бораи нақши илм, иттилоъ ва китоб дар таъмини амнияти миллий // [Манбаи электронӣ]. – Речаи воридшавӣ: <http://old.kmt.tj/nazari-saymumin-yatimov-dar-borai-nakshi-ilm-ittilo-va-kitob-dar-tamini-amniyati-milli> (санаи муроҷиат: 26.10.2025).

7. Уголовная политика: основные направления на современном этапе / Н.Ю. Лебедев, П. В. Яковинов, Е. Н. Петухов [и др.]. – Новосибирск : Сибирский университет потребительской кооперации, 2023. – 169 с.

8. Уголовное право России. Особенная часть: учебник / Под ред. Ф.Р. Сундурова, М.В. Талан. – М.: Статут, 2012. – 943 с.

References

1. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 1998, No. 9, art. 68, art. 69, No. 22, Art. 306; ... Laws of the Republic of Tajikistan s.2020. No. 1. Art.8, Art.9; s.2020. No. 7-9, Art.607, Art. 623; s.2020, No. 12, Art. 904; s.2021, No. 4, Art.196. Laws of the Republic of Tajikistan dated 20.06.2024. No. 2050, dated 15.04.2025 No. 2163

2. Bobojonzoda, I.Kh. Some issues of improving the general part of the new draft Criminal Code of the Republic of Tajikistan / I.Kh. Bobojonzoda, N.A. Kudratov // Bulletin of the Academy of the Investigative Committee of the Russian Federation. - 2023. - No. 4 (38). - Pp. 50-58.

3. Kudratov, N.A. Novels and problems of crimes against the foundations of the constitutional order and state security in the new draft Criminal Code of the Republic of Tajikistan / N.A. Kudratov // Criminal Justice. - 2025. - No. 25. - Pp. 118-124.

4. Kudratov, N.A. Criminal liability for sabotage under the criminal legislation of Tajikistan and Ukraine: a comparative analysis / N.A. Kudratov // Theoretical and Applied Issues of Integrated Security: Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, St. Petersburg, March 20, 2020. - St. Petersburg: St. Petersburg University of the State Fire Service of the Ministry of the Russian Federation for Civil Defense, Emergencies and Elimination of Consequences of Natural Disasters, 2020. - P. 203-206.

5. Kudratov, N.A., Zokhidova, M.M. Criminal-legal characteristics of the objective side of sabotage / N.A. Kudratov, M.M. Zokhidova // Bulletin of the Tajik National University. Series of socio-economic and social sciences. - 2018. - No. 8. - Pp. 242-248.

6. Sight, Saymumin Yatimov on the role of science, information and books in ensuring national security [Electronic resource]. – Source of access: <http://old.kmt.tj/nazari-saymumin-yatimov-dar-borai-nakshi-ilm-ittilo-va-kitob-dar-tamini-amniyati-milli> (access date: 26.12.2025).

7. Criminal Policy: Main Directions at the Current Stage / N. Yu. Lebedev, P. V. Yakovinov, E. N. Petukhov [et al.]. – Novosibirsk: Siberian University of Consumer Cooperatives, 2023. – 169 p.

8. Criminal Law of Russia. Special Part: Textbook / Ed. by F. R. Sundurov, M. V. Talan. – Moscow: Statut, 2012. – 943 p.

ТДУ 342.951:351

**МУХОЛИФАТҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ОИД БА ПЕШГИРӢ ВА РАФЪИ ҲОЛАТҲОИ
ФАВҚУЛОДДАИ ТАБИӢЮ ТЕХНОГЕНӢ ВА ДУРНАМОИ ҲАЛЛИ ОНҲО**

**ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ В СФЕРЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И
ЛИКВИДАЦИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ ПРИРОДНОГО И
ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РАЗРЕШЕНИЯ**

**LEGISLATIVE CONTRADICTIONS IN THE SPHERE OF PREVENTION AND
LIQUIDATION OF EMERGENCY SITUATIONS OF NATURAL AND MAN-MADE
NATURE AND PROSPECTS FOR THEIR RESOLUTION**

НУРУЛЛОЗОДА М.
NURULLOZODA M.

*Сардори Муассисаи давлатии таълимии Коллеҷи
милицияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қароргоҳ дар
ш. Кулоб, унвонҷӯи Академияи ВКД Ҷумҳурии
Тоҷикистон, майори милиция*

*Начальник Государственного образовательного учреждения
Колледж милиции МВД Республики Таджикистан,
расположенного в г. Куляб, соискатель Академии МВД
Республики Таджикистан, майор милиции
Head of the State Educational Institution Police College of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan,
located in Kulyab, applicant for the Academy of the MIA of the
Republic of Tajikistan, Major of militia*

e-mail: hifzf5@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.11. Фаъолияти судӣ; фаъолияти прокурорӣ; фаъолияти ҳимояи ҳуқуқ ва фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)).

Научная специальность: 5.5.11. Судебная деятельность; прокурорская деятельность; правоохранительная деятельность и правозащитная деятельность (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки).

Scientific specialty: 5.5.11. Judicial activity; prosecutorial activity; law enforcement activity and human rights activities (5.1.2. Public law (state-legal) sciences).

Тақриздиханда: РУСТАМЗОДА А.Қ. – сардори кафедраи назарияи идоракунии мақомоти ҳифзи ҳуқуқи факултети № 1-уми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, подполковники милиция.

Рецензент: РУСТАМЗОДА А.Қ. – начальник кафедры теории управления правоохранительной деятельности факультета № 1 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, подполковник милиции.

Reviewer: RUSTAMZODA A.K. – Head of the Department of Theory of Law Enforcement Management, Faculty No. 1 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Law, lieutenant colonel of militia.

Аннотатсия: Дар мақола баъзе мухолифатҳои қонунгузори оид ба батанзимдарории заминаҳои ташкили идоракунии ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ дар пешгирии рафъи ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣю техногенӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, мавқеи муаллиф вобаста ба мукамалгардонии онҳо равшан карда шудааст.

Вожаҳои калидӣ: танзими ҳуқуқӣ, мукамалсозӣ, ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ, вазифа ва функсия, сухторҳомӯшкунӣ, начотдихӣ, милиция, мақомоти давлатӣ.

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые законодательные противоречия, касающиеся регулирования основ управления и координации деятельности государственных органов по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, а также разъясняется авторская позиция по их совершенствованию.

Ключевые слова: правовое регулирование, совершенствование, чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера, задачи и функции, пожаротушение, спасание, милиция, государственные органы.

Annotation: The article examines some legislative contradictions concerning the regulation of the principles of management and coordination of the activities of state bodies in the prevention and liquidation of emergency situations of natural and man-made nature, and also explains the author's position on their improvement.

Key words: legal regulation, improvement, emergency situations of natural and man-made nature, tasks and functions, fire extinguishing, rescue, militia, state bodies

Давлат тибқи меъёрҳои ҳукукии худ қоидаҳои умумии ҳатмии рафторро дар ҷойҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла, дар ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ муқаррар карда, маҳдудиятҳои муайянро барои содир кардани баъзе амалҳо ҷорӣ менамояд, барои ҳуқуқвайронкуниҳо ҷавобгарӣ муқаррар намуда, вазифа, салоҳият, шакл ва усулҳои фаъолияти мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдори онҳо ва ташкилоти ҷамъиятиро оид ба муҳофизати тартиботи ҷамъиятӣ, пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ муайян мекунад. Аз ин ҷост, ки «муҳиммтарин шакли фаъолияти мақомоти қорҳои дохилӣ дар пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ татбиқи меъёрҳои ҳуқуқ маҳсуб меёбанд» [17, с. 62].

Чи тавре ки Жаворонкова Н.Г. зикр менамояд, «Вобаста ба хусусияти манбаи пайдоиш ҳолатҳои фавқулодаи техногенӣ дар натиҷаи фаъолияти антропогенӣ инсон ва ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ новобаста аз иродаи инсон ва дар натиҷаи равандҳои табиӣ ба вучуд омада, оқибатҳои онҳо ба муҳити зист таъсиргузор мебошанд» [16, с. 9-10]. Аммо ҳарду ҳолат ҳам метавонанд барои ҳаёту саломатии инсон ва молу мулки у оқибатҳои ногуворро ба бор оранд. Инчунин, оқибатҳои ҳолатҳои фавқулодаи техногенӣ боиси оқибатҳои манфии муҳити зист шуда метавонанд.

Жаворонкова Н.Г. қомилан дуруст меафзояд, ки «барои одам вазифаи аз ҳама муҳим дар ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ пешгирӣ ва қам қардани оқибатҳои онҳо ва дар ҳолати фавқулодаи техногенӣ - пешгирӣ (стандартизатсия, экспертиза, иҷозатномадиҳӣ, назорат ва ғ.) аз пайдоиши он ва рафъи тағйироти манфии ҳолати муҳити зист мебошад» [16, с. 10].

Аз ин лиҳоз, нақши ҳуқуқ дар таъмини беҳатарӣ дар ҳолатҳои фавқулода дар он зоҳир меғардад, ки талабот ба ҳуқуқ меафзояд, ҳуқуқ хусусияти доғматиқӣ, зӯрварӣ ва худқомай пайдо мекунад. Маъмуну раванди татбиқи ҳуқуқ тағйир ёфта, дар шакли режими фавқулодаи маъмурии вазъияти маҳсусро қасб менамояд, ки хусусияти он дар ҳар як вазъияти мушаххаси ҳолатҳои фавқулода аз қониби роҳбари қорҳои садамавӣ-начоттиҳӣ муайян қарда мешавад. Аммо қунин шакли қорбарӣ бояд тағйир дода шуда, ҳуқуқ хусусияти оммавӣ ва ошқоро будани қунин қорабиниҳоро қаблан муайян ва батанзим дарорад.

Маъқеи Устинов А.А. вобаста ба он, ки «айни қамон маъсалаҳои хусусияти маҳаллидошта, вобаста ба ҳифзи аҳолӣ аз ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ бинобар надоштани захираҳои зарурии моливу пулӣ, бояд аз салоҳияти мақомоти худидорақунии аҳолӣ бардошта шавад» [19, с. 8], қолиби диққат аст. Ба андешаи олим, ҳифзи аҳолӣ аз ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ бояд бевоқита ба

души мақомоти маҳалии ҳокимияти давлатӣ гузошта шуда, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ бояд корҳои таъхирнопазирро то расида омадани кормандони Хадамоти начотдихӣ-садамавӣ бо аҳолии маҳал ба роҳ монда, бештар барои омодабошии кишри бекори аҳоли барои ҳалли чунин вазифаҳо машғул бошад.

Вобаста ба номукамал будани вазъи таъмини ҳуқуқи фаъолияти мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар кишвари Россия дар соҳаи ҳифзи аҳоли ва ҳудудҳо аз ҳолатҳои фавқулодда Дягиров Ш.Ш. бист сол мукаддам зикр карда буд. Аз ҷумла, у чунин иброз дошта буд: «Асоси такмили қонунгузорӣ дар соҳаи таъмини беҳатарӣ аз ҳолатҳои фавқулодда дар сатҳи маҳаллӣ бояд принципи якпорчагӣ ва ягонагии системаи давлатии пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда бошад [15, с. 9]. Ба ҳайси чорабиниҳои асосии мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар ҳолатҳои фавқулодда ташкили мақомоти ҳамоҳангсоз, мақомоти доимоамалкунандаи идоракунии, мақомоти идоракунандаи ҳамарӯзаи қувва ва воситаҳо, захираҳои моддӣ-техникӣ, низоми алоқа, огоҳикунонӣ ва таъминоти иттилооти ро эътироф менамояд [15, с. 9].

Дар ҳамин масир, бояд зикр кард, ки яке аз вазифаҳои муҳими бо сифати баланд пешгӯӣ ва пешгирӣ кардани ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ, начот додани шахрвандон дар чунин ҳолатҳо ва омода намудани кадрҳои касбӣ мебошад. Зеро яке аз хусусиятҳои муҳими фаъолияти касбии кормандоне, ки барои бартараф кардани ҳолатҳои фавқулодда ҷалб карда мешаванд, ин пеш аз ҳама, ба вучуд омадани хатар ба ҳаёт ва саломатии ҳуди онҳо мебошад. Инчунин, қабул кардани қарорҳои дурусти идоравӣ зерин таъсири психологӣ ва масъулият барои иҷрои вазифаи ба миён гузоштани дучанд мегардад. Аз ин рӯ, дар сохтори сифатҳои аз ҷиҳати касбӣ муҳими онҳо омодагӣ ба фаъолияти касбӣ дар шароити махсус ва шадид ҷойгоҳи махсусро ишғол мекунад [13, с. 8].

Дар баробари омода сохтани мутахассисони касбӣ барои амалисозии корҳои начотдихӣ-садамавӣ, арзёбии ҳа-

тарҳо дар асоси тартиби муайяни ҳатмӣ барои ҳама намудҳои фаъолияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ғ. дар қаламрави ҷумҳурӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин лиҳоз, «маълумоте, ки ҳангоми таҳлил ва арзёбии хатарҳо ба даст омадааст, бояд ҳангоми банақшагирӣ ва қабули қарорҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ дар ҳамаи сатҳҳо ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ дар соҳаи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодда дар доираи ваколатҳои муқаррарнамудаи қонунгузори амалкунанда ба назар гирифта шаванд» [14, с. 8].

Яке аз масъалаҳои муҳим дар шароити муосир ин истифодаи ҷузъи томи сохторҳои гуногун дар ҳолатҳои фавқулоддаи марбут ба сохторҳои қалонҳаҷми ҷангалзорҳо, қорхонаҳои қалони саноатӣ ва биноҳои баладошӯна мебошад, ки тайёрии касбии на танҳо кормандони Хадамоти давлатии оташнишонӣ, балки дигар мақомоти давлатиро низ тақозо менамояд, аз ҷумла, батанзимдарории ҳуқуқи фаъолияти онҳоро. Аз ин лиҳоз, мавқеи муҳаққиқ Чағалидзе Д.Н. вобаста ба он, ки барои ислоҳ намудани чунин вазъият ба «самъи субъектони иштироккунанда расонидани талаботи санадҳои меъёрии батанзимдарорандаи ин самт, қоркард намудан ва мукамалгардонидани барномаҳо вобаста ба омодагии касбии қормандон ва такмили ихтисоси қормандони ҚХФ, мақомоти назорат ва ҳифзи меҳнат ва амнияти техникӣ, Қумитаи ҳифзи ҷангал, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ амри зарурӣ», ҳеле иқдоми муҳим арзёбӣ мегардад» [20, с. 9-10].

Олими мазкур зикр менамояд, ки «роҳбарони мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ, ки ба ҳаёати Ситоди фаврӣ вобаста ба бартараф намудани оқибатҳои сӯхторҳо шомил мегарданд, бояд ҳатман омӯзонда шуда, аз такмили ихтисос гузаронида шаванд. У омӯзиши чунин қормандонро дар базаҳои мактабҳои олии назди ҚХФ Федератсияи Россия қонибдорӣ менамояд» [20, с. 9]. Инчунин, пешниҳоди Чағалидзе Д.Н. вобаста ба қабул намудани Қарори Ҳукумати Феде-

ратсияи Россия вобаста ба танзим даровардани фаъолияти муштаракӣ сохторҳои гуногун дар доираи Низоми ягонаи давлатии пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда вобаста ба хомуш намудани суҳторҳои ҷангалзорҳо боиси эътироф ва пазириш [20, с. 9-10].

Инчунин барои бо таври муташакилона ва бо таври бонизом ба роҳ мондани корҳои марбут ба ҳифзи аҳоли аз ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ ба андешаи Удалцова Н.В. оид ба «қабули санади меъёрии ҳуқуқие, ки тартиби ҳамкорӣ сохторҳои мухталифи дар Системаи ягонаи давлатии пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда амалкунандаро танзим менамояд (аз ҷумла, Вазорати корҳои дохилӣ ва Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда) зарур аст» [18, с. 8]. Зеро чунин раванд барои бо таври мушаххас муайян намудани вазифаҳои асосӣ ва иловагӣ ҳар як мақомоти давлатӣ ва истифодаи оқилонаи таҷрибаи муштарак ва захираҳои моддии онҳо барои бартараф намудани оқибатҳои оқибатҳои ҳодиса мусоидат хоҳад кард.

Бояд зикр кард, ки тибқи б. 1 м. 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ», Низоми ягонаи давлатии пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда, мақомоти идоракунӣ, қувваю воситаҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ташкилотҳоро, ки ҳалли масъалаҳои ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодда ба салоҳияти онҳо марбутанд, муттаҳид месозад [4].

Моддаи 9 Қонуни мазкур бошад, роҳбарии бевосита ва назорати вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатиро ҷиҳати бартараф намудани ҳолатҳои фавқулодда ва расонидани ёрӣ ба зарардидагон ҳангоми руҳ додани онҳо (б. 7, 8) ба уҳдаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор менамояд.

Тибқи талаботи б. 1 м. 11 Қонуни мазкур бошад, «барои ба амал баровардани идоракунӣ давлатӣ ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳо-

латҳои фавқулодда мақомоти давлатии махсус ваколатдоршуда ташкил карда мешавад». Ба ҳайси чунин мақомот Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва мудофияи граждании назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад намуда, идоракунӣ қувваю воситаҳоро оид ба рафъи ҳолатҳои фавқулодда ба амал бароварда, нуктаҳои идоракунӣ, системаҳои хабардоркунӣ ва алоқаро ташкил намояд, дар доираи ваколатҳои худ қарорҳоеро қабул менамояд, ки иҷрояшон барои вазоратҳо, идораҳо, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо, шахсони мансабдор ва шахрвандон ҳатмист (б. 2 м. 11).

Моддаи 12 ҳамин Қонун вазорату идораҳоро дар соҳаи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодда муваззаф месозад, ки дар доираи фаъолияти худ ва соҳаҳои иқтисодии ба онҳо вогузоршуда, дар баробари дигар вазифаҳояшон дар ин самт, барои таҳия ва татбиқи чорабиниҳоро оид ба таҳкими беҳатарии радиатсионӣ, кимиёвӣ, тиббию биологӣ, таркишӣ, сӯхторӣ, экологӣ масъул бошанд. Инчунин риояи меъёрҳо ва қоидаҳои чорабиниҳои муҳандисию техникии мудофияи гражданиро ҳангоми лоиҳакашӣ, сохтмон ва истифодабарии иншооти таъиноти истехсолӣ ва иҷтимоӣ таъмин намоянд.

Яъне, тибқи қонунгузори амалкунанда ҳар як субъекти Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда масъул мебошад, ки дар доираи салоҳиятҳои худ чорабиниҳои ташкилӣ-идоракунӣ ва фаврӣ-тактиқиро дар ин самт роҳандозӣ намояд. Аз ҷумла, мутобиқи талаботи ҳамин модда, вазорату идораҳо дар иншоотҳои эҳтимолан хатарнок, ки номгӯи онҳоро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунад, вазифаҳои штатии мутахассисонро оид ба ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодда ворид менамоянд. Дар иншооти дигар шахсони масъул таъин карда мешаванд.

Моддаи 14 Қонуни мазкур иштироки иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, моддаи 15 истифода бурдани Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар

кушунҳо ва сохторҳои ҳарбӣ ва моддаи 16 истифодаи қувваю воситаҳои ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои рафъи ҳолатҳои фавқулоддиро танзим менамоянд.

Ҷиҳати дар амал татбиқ намудани талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ» ва тибқи банди 39 Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда, қувва ва воситаҳои ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, мақомоти ҳудудӣ, ҳангоми рафъи ҳолатҳои фавқулодда тибқи талаботи санадҳои меъёрии ҳукуки амалкунанда, истифода карда мешаванд. Яъне, тамоми вазорату идораҳои дахлдор бояд низомҳои дохилиидоравии худро ташкил кунанд, ки онҳо зерсистемаҳои Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда мебошанд.

Тибқи Низомномаи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, яке аз вазифаи асосии милитсия ҳангоми рух додани ҳолатҳои фавқулодда - иштирок дар рафъи ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ мебошад. Дар санади мазкур кайд карда мешавад, ки тадбирҳои рафъи ҳодисаҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ, ки дар онҳо ҷузъу томҳои МКД иштирок доранд, аз тарафи Комиссияи давлатии ҳолатҳои фавқулоддаи маҳаллӣ муайян карда мешавад.

Яъне, воляти ҳамоҳангсозии фаъолият ба Комиссияи давлатии ҳолатҳои фавқулоддаи маҳаллӣ дар сатҳи қонунгузорӣ ба ин Комиссия вогузор гардидааст.

Бо мақсади такмил додани омодагии қувва ва воситаҳои МКД, кӯшунҳои дохилӣ [2, м. 2] ва муассисаҳои таълимии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳри иҷрои вазифаҳо ҳангоми ҳолатҳои фавқулодда санадҳои меъёрии дохилиидоравӣ ва нақшаҳо амал менамоянд, ки тибқи талаботи бандҳои алоҳидаи онҳо ҷузъу томҳои МКД дар баргарафсозии оқибатҳои ҳолатҳои фавқулоддаи

хусусияти табиӣ ва техногенӣ омода карда мешаванд.

Тибқи талаботи б. 2 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31-уми декабри соли 2014, № 833, ВКД вазифадор аст, ки дар муҳлати муайян сохтор ва тартиби фаъолияти зернизоми вазифавӣ ва ҳудудии Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулоддиро тасдиқ намуда, ба Комиссияи давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳолатҳои фавқулодда ҷиҳати вазифаҳо, қувва ва воситаҳо пешниҳодот манзур намоянд.

Накши асосӣ ва идоракунии умумии Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулоддиро Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва мудофияи граждании назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба уҳда дорад [4]. Аз ин лиҳоз, тамоми вазорату идораҳои давлатии марбути ин Низом ҳангоми пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда дар назди Кумита масъул мебошанд.

Аммо аз талаботи м. 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии саноатии объектҳои истеҳсолии хатарнок» бармеояд, ки тартиби ошкор кардан ва ҳифзу пешгирии садамаю ҳодисаҳои нохуши дар объектҳои истеҳсолии моддаҳои хатарнокро руҳдихандаро мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи бехатарии саноат муайян менамояд ва ба зиммаи он иҷрои корҳои дахлдори танзими меъёрӣ, инчунин вазифаҳои махсуси иҷозатдиҳӣ, санҷиш ва назоратиро дар соҳаи бехатарии саноатӣ мегузорад [3, м. 2]. Мақоми ваколатдор воҳидҳои тобеи худро дорад, ки тибқи тартиби муқарраргардида таъсис дода мешаванд (Қонуни ҚТ аз 2.01.2020, № 1682).

Тибқи талаботи Қонуни мазкур, корҳои кӯҳӣ, маъдантозакунии ва объектҳои гидотехникӣ низ ҳамчун объектҳои истеҳсолии саноатии хатарнок эътироф гардида, зери назорати доимии мақомоти ваколатдори давлатӣ қарор дода мешаванд. Аз мазмуни Қонун бармеояд, ки агар ҳодисаҳои

фавқулоддаи техногенӣ дар объекти истехсолии моддаҳои хатарнок ба вуқӯ пайванданд, пас, мақоми ҳамоҳангсозӣ ва волеяи роҳбариву идоракунии умумӣ ба мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи бехатарии саноат вогузор карда шавад.

Инчунин, тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истифодаи энергияи атомӣ», масъалаи таъмини ҳифзи ҷисмонии дастгоҳҳои ядрой, манбаъҳои радиатсия, маҳалҳои нигоҳдории маводди ядрой ва моддаҳои радиоактивӣ дар ҳама давраҳои истехсолот, бунёд кардани объектҳо, ба истифода додан ва аз истифода гирифтани объектҳо, ки дар онҳо бо маводди радиоактивии ядрой амалиёт гузаронида мешавад, ба мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба истифодаи энергияи атомӣ вогузор гардидааст [11]. Аммо ваколатҳои ВКД дар мавриди таъмини бехатарии ҳамлу нақли ингуна моддаҳо дар Қонуни мазкур мушаххасан дарҷ нагардидааст, ки ин аз ноқилии санади меъёрии болозикр шаҳодат медиҳад.

Дар м. 12 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии иншоотҳои гидротехникӣ» низ мақомоти назорати давлатии бехатарии иншоотҳои гидротехникӣ назоратро нисбати моликони иншоотҳои гидротехникӣ ва истифодабарандагон оид ба риояи меъёрҳо ва қоидаҳои бехатарии иншоотҳои гидротехникӣ амалӣ менамоянд [7].

Дар баробари ин бояд қайд намуд, ки тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи экологӣ», экспертизаи давлатӣ барои дар амал татбиқ намудани лоиҳаҳо ва қарорҳои пешбинишуда дар иншооти таъиноти истехсолию иқтисодӣ ва равандҳое, ки метавонанд сарчашмаи ҳолатҳои фавқулодда бошанд, ё метавонанд ба таъмини ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулода таъсир расонанд, аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи экспертизаи экологӣ бо мақсади санҷиш ва ошкор намудани дараҷаи мувофиқати онҳо бо меъёрҳо, стандартҳо ва қоидаҳои муқаррарӣ

гузаронида шуда, мутобиқи анҷом дода мешавад [8].

Ҳангоми зарурат, экспертизаи иншоотҳои саноатии истехсолии хатарнок ва равандҳое, ки манбаи ҳолатҳои фавқулода мебошанд ё то андозае ба ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулода таъсир мерасонанд ва таҳдид ба ҳаёт ва саломатии аҳолиро ба вуҷуд меоранд, метавонанд аз ҷониби иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва коршиносони мустақил, инчунин тибқи эълумияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба «Ҳифзи муҳити зист» аз ҷониби мутахассисони ташкилотҳои эксперти байналмилалӣ гузаронида шаванд [1].

Тибқи талаботи м. 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор» бошад, мақомоти асосии системаи таъмини бехатарӣ аз сӯхтор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти ҳадамоти давлатии оташнишонӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, корхонаю муассиса, ташкилотҳо новобаста аз шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ ва шахрвандоне мебошанд, ки мутобиқи қонунгузори амалкунанда дар таъмини бехатарӣ аз сӯхтор иштирок меkunанд [6].

Дар баробари дигар вазифаҳои тибқи қонунгузорӣ муайянгардида, яке аз вазифаҳои асосии системаи таъмини бехатарӣ аз сӯхтор ин «хомӯш намудани сӯхтор ва зимни он анҷом додани корҳои аввалияи садамавӣ-начотдиҳӣ аз фалокат» мебошад [6, м. 4].

Сарраёсати ҳадамоти давлатии оташнишонии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – СХДО ВКД) ҳамчун мақомоти марказии мустақили оперативии бехатарӣ аз сӯхтор иҷроӣ барномаи давлатии соҳаи бехатарӣ аз сӯхторро дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд, назорати давлатии бехатарӣ аз сӯхторро амалӣ мекунад ва фаъолияти вазорату идораҳои давлатӣ, корхонаю ташкилот ва муассисаҳоро новобаста аз шаклҳои моликият, дар соҳаи бехатарӣ аз сӯхтор ҳамоҳанг месозад.... оид ба бехатарӣ аз

сӯхтор тавсия медиҳад ва машварат мегузаронад [6, м. 9].

Бояд зикр кард, ки тибқи талаботи ҳамин модда, назорати давлатии бехатарӣ аз сӯхтор дар ҷангалзорҳо аз тарафи мақомоти Хадамоти хоҷагии ҷангали Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар иншоотҳои зеризаминӣ ва ҷангоми иҷрои корҳои ба тарконида алоқаманд аз тарафи Саридораи назорати давлатии бехатарии корҳо дар саноат ва соҳаи кӯҳкорӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ гардониди мешавад.

Новобаста ба он, ки тибқи талаботи м. 9 Қонуни мазкур, СХДО ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақомоти марказии идоракунии Низоми таъмини бехатарии аз сӯхтор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф гардидааст, тибқи талаботи м. 10 ҳамин Қонун назорати давлатии бехатарӣ аз сӯхтор дар ҷангалзорҳо аз тарафи мақомоти Хадамоти хоҷагии ҷангали Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар иншоотҳои зеризаминӣ ва ҷангоми иҷрои корҳои ба тарконида алоқаманд аз тарафи Саридораи назорати давлатии бехатарии корҳо дар саноат ва соҳаи кӯҳкорӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор гардидааст, ки мантиқан дуруст аст.

Аммо ниҳодҳои мазкур дар доираи қонун бояд ҳамчун ҷузъи Низоми таъмини бехатарии аз сӯхтор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба пешгирӣ ва рафъ намудани сӯхтор эътироф карда шаванд ва дар ҳамин самт ба Хадамоти давлатии оташнишонӣ хусусияти зертобеиятӣ дошта бошанд, зеро дар ҳолати ба амал омадани сӯхторҳои азим ва калонҳаҷм ин ниҳодҳо бе ёрии амалии хадамоти мазкур қобилияти бартараф кардани оқибатҳои онҳоро дар ҷангалзорҳо ва корхонаҳои азими саноатӣ, аз ҷумла гидротехникӣ, надоранд.

Дар м. 17 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хадамоти садамавию наҷотдиҳӣ, сохторҳои садамавию наҷотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии наҷотдиҳандагон» омадааст, ки «ҳамоҳангсозии фаъолияти хадамоти садамавию наҷотдиҳӣ ва сохторҳои садамавию наҷотдиҳии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ аз ҷониби мақомоти махсуси давлатӣ, ки

ваколатдори соҳаи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулода мебошанд, анҷом дода мешавад» [5].

Тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ» ба ҳайси мақоми ҳамоҳангсози давлатӣ дар ин самт Кумитаи ҳолатҳои фавқулода ва мудофияи граждани назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамояд [4].

Ҳамин тариқ, таҳлили муқаррароти дахлдори Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хадамоти садамавию наҷотдиҳӣ, сохторҳои садамавию наҷотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии наҷотдиҳандагон» собит месозанд, ки вазифа ва функцияҳои мақомоти давлатӣ бо таври мушаххас ва бо назардошти талаботи асосҳои назариявии ташкили идоракунӣ, мутаносибат низоми ягонаи идоракунӣ дар самти пешгирӣ ва тафъи ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ мураттаб нагардидаанд.

Аз ҷумла, тазодҳо ва такроршавии функцияҳо вобаста ба нақши мақомоти ҳамоҳангсози давлатӣ дар самти пешгирӣ ва тафъи ҳолатҳои фавқулодаи хусусияти техногенидошта бараъло намоён аст. Бо мақсади аз байн бардоштани чунин муҳолифатҳо, Ҷумҳурии Қазоқистон бо якҷоясозии се қонуни соҳаи ҳолатҳои фавқулода, қонуни нав «Дар бораи мудофияи граждани»-ро қаблу намуд [12].

Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро, ки ҷангоми гузаронидани ҷорабиниҳои мудофияи граждани ба вуҷуд меоянд танзим намуда, ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ ва оқибатҳои онҳо, расонидани ёрии таъҷилии тиббӣю равонӣ ба аҳолии дар минтақаи фавқулода ҷойгиршуда, таъмини бехатарии сӯхтор ва бехатарии саноатӣ, инчунин вазифаҳои асосӣ, принципҳои ташкили сохтмон ва фаъолияти мудофияи граждани

Ҷумҳурии Қазоқистон, ташаккул, нигоҳдорӣ ва истифодаи захираи моддӣ-давлатии, ташкил ва фаъолияти хадамоти начотдиҳии Ҷавқулода ва ҷузъу томҳоро муайян мекунад, нигаронида шудааст.

Ба андешаи мо, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои Ҷавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хадамоти садамавию начотдиҳӣ, сохторҳои садамавию начотдиҳӣ ва вазъи ҳукукии начотдиҳандагон» хусусияти умумиҳуқуқӣ дошта, дар онҳо бо таври дақиқ вазифа ва функцияҳои мақомоти давлатӣ ва мақоми сохтори Ҳамоҳангсозии давлатӣ вобаста ба пешгирӣ ва рафъ намудани ҳолатҳои Ҷавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ муайян ва мустақар нашудаанд.

Аз ин лиҳоз, дар доираи як қонун мутаххид сохтани онҳо ва мукамал сохтани асосҳои ҳукукии ташкили фаъолияти мақомоти давлатӣ дар ин самт аини муддаост. Зеро сарфакории меъёрии ҳуқуқӣ ва истифодаи ибораву ҷумлаҳо ва истилоҳоти ҳукукии равону саҳеҳ, яке аз талаботи асосии техникаи ҳуқуқҷодкунӣ мебошад, ки дар моддаи 40 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» муфассалтар дарҷ ёфтаанд. Аз ҷумла, дар б. 4 м. 51 Қонуни мазкур омадааст, ки «дар матни санади меъёрии ҳуқуқӣ истифодаи калимаву ибораҳои норавшан, мулоҳизот, хитобу даъватҳои умумӣ» норавост» [10].

Ҳамин тариқ, таҳлили санадҳои меъёрии ҳукукии батанзимдарорандаи фаъолияти мақомоти давлатӣ, аз ҷумла, МКД дар самти пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои Ҷавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ ва фаъолияти амалии ҷузъу томҳои МКД дар ҳолатҳои номбурда, барои рӯи кор овардани чунин ҳулоаву пешниҳодот мусоидат намуданд:

1. Набудани равиши Ҳамоҳангшуда ба ислоҳоти низомии идоракунии давлатӣ дар пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои Ҷавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ, ки принципҳои асосии барномаҳои стратегиро инъикос

мекунад, боиси бидуни стратегияи амик таҳиягардидаи рушди ин соҳа ба амал меояд. Аз ин лиҳоз, дигаргуниҳои институтсионалӣ ба стратегияҳои рушди дарозмуддат ва миёнамуҳлат ва афзалиятҳои дар онҳо муайяншуда пурра мувофиқат намекунад.

2. Дар ислоҳоти заминаи меъёрии ҳукукии танзимкунандаи фаъолияти мақомоти давлатӣ вобаста ба пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои Ҷавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ Ҳамоҳангсозӣ набуда, дар натиҷа зиддиятҳои функционалӣ ва такрор шудани функцияҳо дар вазорату идораҳои гуногун ба ҷашм мерасад.

3. Дар марҳалаи ҳозираи рушди босуботи Ҷумҳурии Тоҷикистон инкишоф ёфтани тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ, бунёд ёфтани корхонаҳои азими саноатӣ, иншооти хизматрасонии нақлиётӣ, гидроэнергетикӣ, азхудкунии маъданҳои зеризаминӣ, мавҷудияти шумораи калони партовҳои радиоактивӣ ва дигар инфрасохторҳои хоҷагиродӣ, ки бо қорқард, истифодабарӣ, Ҳамлу нақл ва ғуруши объектҳои истехсолии Ҳатарнок алоқаманданд ва Ҳамчун манбаъҳои ба миён омадани ҳолатҳои Ҷавқулоддаи хусусияти техногениро доранд, мукамалсозии санадҳои меъёрии ҳукукии танзимсозандаи ин самтро тақозо менамоянд. Зеро талаботи қонунгузории амалкунонда дар ин самт дорои муҳолифатҳои муайян вобаста ба мушаххас намудани асосҳои ташкилӣ-ҳукукии фаъолияти мақомоти давлатӣ, мақомоти Ҳамоҳангсозии қори муштараки онҳо, мутаносибат таъинот, вазифа ва функцияҳои онҳо дар пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои Ҷавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ мебошанд.

4. Дар Низомии ягонаи давлатӣ вобаста ба пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои Ҷавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ субъектҳои сершумор (мақомоти давлатӣ) ширкат менамоянд, ки фаъолияти онҳо асосан дар доираи санадҳои меъёрии ҳукукии самтӣ ва дохилиидоравӣ ба танзим дароварда мешавад. Аммо талаботи меъёрҳои дахлдори онҳо бо Ҳамдигар дар рақобат ва зиддият қарор доранд, ки

манфиапазирии фаъолияти мақомоти давлатиро дар ин самт коҳиш медиҳанд.

Масалан, тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии сейсмикӣ» мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ оид ба бехатарии сейсмикӣ корҳоро оид ба паст кардани хавфи сейсмикӣ ва омода намудани аҳоли ба заминчунбии шадид дар ҳудуди дахлдор ташкил менамояд. Чунин талабот дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадамоти садамавӣю начотдиҳӣ, сохторҳои садамавӣю начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор» пешбинӣ гардидааст.

5. Барои ҳал намудани масъалаи мазкур бо назардошти таҷрибаи давлатҳои пешрафта, дар доираи як қонун муттаҳид сохтани қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ», «Дар бораи ҳадамоти садамавӣю

начотдиҳӣ, сохторҳои садамавӣю начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон», «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор», «Дар бораи бехатарии сейсмикӣ» хеле манфиатпазир хоҳад буд. Чунин мавқеъгирии мо барои рушд додани консепсияи муосир вобаста ба кодификатсия кардани ин самти фаъолияти мақомоти давлатӣ мусоидат хоҳад кард.

6. Низоми огоҳкунии пешакӣ оид ба заминчунбӣ, пешгирӣ ва рафъ намудани дигар оқибатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ айни замон дар доираи нақшаҳои махфӣ ташкил ва амалӣ мегардад, ки муҳолифи қонунгузори амалкунанда мебошад. Зеро тибқи талаботи зербанди 1 б. 1 м. 21 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ», «маълумот оид ба ҳолатҳои фавқулодда ва фалокатҳо, ки ба амният ва саломатии шаҳрвандон таҳдид мекунанд ва оқибатҳои онҳо, инчунин оид ба офатҳои табиӣ, пешгӯии расмӣ ва оқибатҳои онҳо махфӣ гардонида намешавад» [9].

Адабиёти истифодашуда

1. Ёълумияи СММ оид ба муҳити зисти инсон, ки дар Конференсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид дар ш. Стокгоlm 16-уми июни с. 1972 қабул шудааст // [Манбаи электронӣ] - Речаи воридшавӣ: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қўшунҳои дохилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28-уми декабри с. 1993, № 916 // Аҳбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1994, № 3-4, мод. 62; Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 10, мод. 127 (Қонуни ҚТ аз 22.05.1998 № 630, аз 29.11.2000 № 20, аз 10.05.2002 № 35, № 36, 22.04.2003 № 11, аз 27.11.2014 № 1149, аз 25.12.2015 № 1265, аз 17.05.2018 № 1522, аз 17.12.2020 № 1733).
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии саноатии объектҳои истеҳсолии хатарнок» аз 28-уми феввали с. 2004, № 14 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, № 2, мод. 46; с. 2005, № 12, мод. 648; с. 2007, № 6, мод. 438; с. 2008, № 6, мод. 456, № 10, мод. 815; с. 2013, № 12, мод. 897) (Қонуни ҚТ аз 28.12.2005 № 135, аз 13.06.2007 № 282, аз 18.06.2008 № 398, аз 6.10.2008 № 434, аз 28.12.2013 № 1053, аз 2.01.2020, № 1682).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ» аз 15-уми июли с. 2004, № 53 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2004, №7, мод. 460.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадамоти садамавӣю начотдиҳӣ, сохторҳои садамавӣю начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон» аз 1-уми март с. 2005, № 83 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2005, № 3, мод. 122 (Қонунҳои ҚТ аз 5.03.2007 с., № 227; аз 29.12.2010 с., № 645; аз 02.01.2019 с., № 1566).
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор» аз 20-уми март с. 2008, № 363 // Қонуни ҚТ аз 29.12.2010 № 646; аз 13.11.2023, №1992.

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи беҳатарии иншоотҳои гидротехникӣ» аз 29-уми декабри с. 2010, № 666 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2010, № 12, қ. 1, мод. 825 (Қонунҳои ҚТ аз 02.01.2018 с., № 1500; аз 17.05.2018 с., № 1534).
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи экологӣ» аз 16-уми апрели с. 2012, № 818 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, № 4, мод. 268.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» аз 26-уми июли с. 2014, № 1095 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, № 7, қ. 1, мод. 392; Қонуни ҚТ аз 18.03.2015 с., № 1185; аз 02.01.2020 с., № 1664.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30-юми майи с. 2017, № 1414 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, № 5, қ. 1, мод. 271 (Қонуни ҚТ аз 19.07.2019, № 1632, аз 23.12.2021, № 1820, аз 03.01.2024, № 2024).
11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истифодаи энергияи атомӣ» аз 23-юми декабри с. 2021, № 1845 // [Манбаи электронӣ] - Речаи воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/>
12. Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи муҳофизати граждони» аз 11-уми апрели с. 2014, № 188-V ЗРК // [Манбаи электронӣ] - Речаи воридшавӣ: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000188>
13. Бондарев, О.М. Подготовка будущих инженеров к профессиональной деятельности в особых и экстремальных условиях: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.08 / Олег Михайлович Бондарев. – Ставрополь, 2009. – 21 с.
14. Борзова, Е.Б. Правовое обеспечение безопасности населения и территории с учетом рисков возникновения чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера: автореф. дис...канд. юрид. наук: 05.26.02 / Елена Борисовна Борзова. – СПб., 2008. - 23 с.
15. Дагиров, Ш.Ш. Правовое регулирование деятельности органов местного самоуправления в области защиты населения и территорий от чрезвычайных ситуаций: автореф. дис...канд. юрид. наук: 05.26.02 / Шамсутдин Шаробутдинович Дагиров. – СПб., 2006. – 23 с.
16. Жаворонкова, Н.Г. Эколого-правовые проблемы обеспечения безопасности при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера: автореф. дис... док. юрид. наук: 12.00.06 / Наталья Григорьевна Жаворонкова. - М., 2007. – 52 с.
17. Снеговой, А.В. Правовые и организационные аспекты деятельности органов внутренних дел Российской Федерации при чрезвычайных обстоятельствах / А.В. Снеговой // Вестник Воронежского института МВД России. – 2014. - № 2. – С. 61-65.
18. Удальцова, Н.В. Правовое регулирование деятельности субъектов правоохранительной системы при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера: автореф. дис...канд. юрид. наук: 05.26.02 / Наталья Вячеславовна Удальцова. – СПб., – 2009. – 23 с.
19. Устинов, А.А. Компетенция органов местного самоуправления в области защиты населения и территории от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера: проблемы теории и практики: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Андрей Анатольевич Устинов. Тюмень, 2011. – 30 с.
20. Чагалидзе, Д.Н. Правовые и организационные проблемы взаимодействия органов государственной власти и организаций по предупреждению и тушению лесных пожаров (на примере Ленинградской области): автореф. дис...канд. юрид. наук: 05.26.02 / Даниел Нодариевич Чигалидзе. – СПб., 2009. – 26 с.

References

1. UN Declaration on the Human Environment, adopted at the United Nations Conference in Stockholm on June 16, 1972 // [Electronic resource] - Access schedule: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml
2. Law of the Republic of Tajikistan “On the Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan” dated December 28, 1993, No. 916 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 1994, No. 3-4, art. 62; Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 1998, No. 10, Art. 127 (Law of the Republic of Tajikistan 22.05.1998 No. 630, 29.11.2000 No. 20, 10.05.2002 No. 35, No. 36, 22.04.2003 No. 11, 27.11.2014 No. 1149, 25.12.2015 No. 1265, 17.05.2018 No. 1522, 17.12.2020 No. 1733).
3. Law of the Republic of Tajikistan “On Industrial Safety of Hazardous Production Facilities” dated February 28, 2004, No. 14 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2004, No. 2, Art. 46; s. 2005, No. 12, Art. 648; s. 2007, No. 6, Art. 438; s. 2008, No. 6, Art. 456, No. 10, Art. 815; s. 2013,

No. 12, Art. 897) (Law of the Republic of Tajikistan dated 28.12.2005 No. 135, dated 13.06.2007 No. 282, dated 18.06.2008 No. 398, dated 6.10.2008 No. 434, dated 28.12.2013 No. 1053, dated 2.01.2020, No. 1682).

4. Law of the Republic of Tajikistan “On Protection of the Population and Territory from Emergencies of Natural and Man-Made Nature” dated July 15, 2004, No. 53 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2004, No. 7, Art. 460.

5. Law of the Republic of Tajikistan “On Emergency and Rescue Services, Emergency and Rescue Structures and the Legal Status of Rescuers” dated March 1, 2005, No. 83 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2005, No. 3, Art. 122 (Laws of the Republic of Tajikistan dated 5.03.2007, No. 227; dated 29.12.2010, No. 645; dated 02.01.2019, No. 1566).

6. Law of the Republic of Tajikistan “On Fire Safety” dated March 20, 2008, No. 363 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan dated 29.12.2010, No. 646; dated 13.11.2023, No. 1992.

7. Law of the Republic of Tajikistan “On the Safety of Hydraulic Structures” dated December 29, 2010, No. 666 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2010, No. 12, p. 1, art. 825 (Laws of the Republic of Tajikistan dated 02.01.2018, No. 1500; dated 17.05.2018, No. 1534).

8. Law of the Republic of Tajikistan “On Environmental Expertise” dated April 16, 2012, No. 818 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2012, No. 4, Art. 268.

9. Law of the Republic of Tajikistan “On State Secrets” dated July 26, 2014, No. 1095 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2014, No. 7, p. 1, Art. 392; Law of the Republic of Tajikistan dated March 18, 2015, No. 1185; dated 02.01.2020, No. 1664.

10. Law of the Republic of Tajikistan “On Regulatory Legal Acts” dated May 30, 2017, No. 1414 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2017, No. 5, p. 1, art. 271 (Law of the Republic of Tajikistan dated 19.07.2019, No. 1632, dated 23.12.2021, No. 1820, dated 03.01.2024, No. 2024).

11. Law of the Republic of Tajikistan “On the Use of Atomic Energy” dated December 23, 2021, No. 1845 // [Electronic resource] - Access schedule: <https://mmk.tj/content/>

12. Law of the Republic of Kazakhstan “On Civil Defense” dated April 11, 2014, No. 188-V 3PK // [Electronic resource] - Access schedule: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000188>

13. Bondarev, O.M. Preparing future engineers for professional activities in special and extreme conditions: author's abstract. diss... candidate of pedagogical sciences: 13.00.08 / Oleg Mikhailovich Bondarev. - Stavropol, 2009. - 21 p.

14. Borzova, E.B. Legal support for the safety of the population and territory taking into account the risks of natural and man-made emergencies: author's abstract. diss... candidate of legal sciences: 05.26.02 / Elena Borisovna Borzova. - St. Petersburg, 2008. - 23 p.

15. Dagirov, Sh.Sh. Legal regulation of the activities of local governments in the field of protecting the population and territories from emergency situations: author's abstract. diss... candidate of legal sciences: 05.26.02 / Shamsutdin Sharabutdinovich Dagirov. - St. Petersburg, 2006. - 23 p.

16. Zhavoronkova, N.G. Environmental and legal issues of ensuring safety in emergency situations of natural and man-made nature: author's abstract. diss... doc. jurid. sciences: 12.00.06 / Natalya Grigoryevna Zhavoronkova. - M., 2007. - 52 p.

17. Snegovoy, A.V. Legal and organizational aspects of the activities of the internal affairs bodies of the Russian Federation in emergency situations / A.V. Snegovoy // Bulletin of the Voronezh Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. - 2014. - No. 2. - Pp. 61-65.

18. Udaltsova, N.V. Legal regulation of the activities of law enforcement entities in emergency situations of natural and man-made nature: author's abstract. diss... cand. jurid. sciences: 05.26.02 / Natalia Vyacheslavovna Udaltsova. - St. Petersburg, - 2009. - 23 p.

19. Ustinov, A.A. Competence of local governments in the field of protecting the population and territory from natural and man-made emergencies: problems of theory and practice: author's abstract. diss... candidate of legal sciences: 12.00.02 / Andrey Anatolyevich Ustinov. Tyumen, 2011. - 30 p.

20. Chagalidze, D.N. Legal and organizational problems of interaction between government bodies and organizations for the prevention and extinguishing of forest fires (on the example of the Leningrad Region): author's abstract. diss... candidate of legal sciences: 05.26.02 / Daniel Nodarievich Chigalidze. - St. Petersburg, 2009. - 26 p.

УДК 342.92

**ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**МАФҲУМ, МАЗМУН ВА ТАВСИФИ ҲУҚУҚИИ ҲУҚУҚВАЙРОНКУНИҲОИ
НОБОЛИҒОН ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**THE CONCEPT, CONTENT AND LEGAL CHARACTERISTICS OF JUVENILE
DELINQUENCY UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

САИДЗОДА М.А.
SAIDZODA M.A.

*Адъюнкт факультета № 3 (подготовки научных и
научно-педагогических кадров) Академии управления МВД*

России, капитан милиции

*Адъюнкты факультета № 3-юми (тайёр намудани кадрҳои илмӣ
ва илмӣ-педагогӣ) Академияи идоракунии ВКД Россия,*

капитани милитсия

*Adjunct of Faculty No. 3 (training of scientific and
scientific-pedagogical personnel) of the Academy of
Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia,
captain of militia*

E-mail:
muhammadsaidzoda280
@gmail.com

Научная специальность: 5.5.14. Административное право; административно-процессуальное право (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.14. Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи муҳофизати маъмурӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ).

Scientific specialty: 5.5.14. Administrative law; administrative procedural law; (5.1.2. Public legal (state legal sciences).

Рецензент: РЕДКОУС В.М. – ведущий научный сотрудник сектора административного права и административного процесса Института государства и права Российской академии наук, доктор юридических наук, профессор.

Тақриздиҳанда: РЕДКОУС В.М. – ходими пешбари илмӣ бахши ҳуқуқи маъмурӣ ва муҳофизати маъмурии Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи илмҳои Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Reviewer: REDKOUS V.M. - Leading Researcher, Administrative Law and Administrative Process Sector, Institute of State and Law, Russian Academy of Sciences, Doctor of Law, Professor.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты правонарушений несовершеннолетних в Республике Таджикистан. Анализируется правовое регулирование данной сферы, особенности привлечения к ответственности, а также механизмы конституционной защиты прав несовершеннолетних.

Ключевые слова: правонарушения несовершеннолетних, административная ответственность, защита прав, государство, конституционные обязанности и права.

Аннотатсия: Дар мақола ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешавад. Танзими ҳуқуқии ин соҳа, ҳусусиятҳои ба ҷавобгарӣ кашидан, инчунин, механизмҳои ҷимояи конститутсионии ҳуқуқҳои ноболиғон таҳлил карда мешаванд.

Вожаҳои калидӣ: ҳуқуқвайронкунии ноболигон, ҷавобгари маъмурӣ, ҳифзи ҳуқуқҳо, давлат, уҳдадориҳо ва ҳуқуқҳои конститусионӣ.

Annotation: This article examines the theoretical and practical aspects of juvenile delinquency in the Republic of Tajikistan. It analyzes the legal regulation of this area, the specifics of prosecution, and the mechanisms for constitutional protection of the rights of minors.

Key words: juvenile delinquency, administrative liability, protection of rights, state, constitutional duties and rights.

В условиях социально-экономических преобразований, происходящих в Республике Таджикистан, вопросы предупреждения и профилактики правонарушений среди несовершеннолетних приобретают первостепенное значение. Правонарушения несовершеннолетних представляют собой особую категорию противоправных деяний, требующих комплексного подхода к их изучению и предупреждению. Особую значимость приобретает административно-правовой аспект регулирования данной проблематики, поскольку именно административное законодательство является одним из основных инструментов предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних.

Необходимо отметить, что вопросы правонарушений несовершеннолетних исследовались многими учеными [7, с. 14; 8, с. 53; 9, с. 229; 11, с. 21; 12, с. 50; 13, с. 148], однако административно-правовая характеристика данного явления в контексте законодательства Республики Таджикистан требует дополнительного изучения и систематизации.

В представленном исследовании нами рассмотрены общественные отношения, возникающие в процессе реализации административно-правовых норм, направленных на предупреждение и пресечение правонарушений несовершеннолетних, цель которого заключается в комплексном изучении понятия, содержания и правовой характеристики правонарушений несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан.

Дело в том, что правовая база в сфере предупреждения и профилактики правонарушений среди несовершеннолетних в Таджикистане формируется на основе нескольких ключевых источников, основопо-

лагающим из которых выступает Конституция Республики Таджикистан [1], которая определяет фундаментальные принципы защиты прав детей и подростков.

Нормативную правовую основу также составляют:

- Закон Республики Таджикистан «О профилактике правонарушений несовершеннолетних» [4];
- иные законодательные акты Таджикистана;
- международные правовые документы, ратифицированные республикой.

Таким образом, система предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних в Таджикистане строится на комплексной основе, объединяющей как национальное законодательство, так и международные стандарты в данной сфере.

Для того, чтобы всецело рассмотреть вопрос о правонарушениях, совершаемых несовершеннолетними и дать комплексную правовую оценку, требуется определиться с такими понятиями, как «правонарушение» и чем оно отличается от правонарушений, совершаемых несовершеннолетним.

По мнению некоторых исследователей, правонарушения представляют собой широко распространенную форму отклоняющегося поведения, которая достигает уровня угрозы для общества [6, с. 54]. При этом, особое внимание уделяется особенностям правонарушений, совершаемых несовершеннолетними, главным из которых является их высокая скрытость (латентность). Данная проблема обусловлена несколькими ключевыми факторами:

- потерпевшие-взрослые часто предпочитают не сообщать о правонарушениях в правоохранительные органы;

– специфика подростковой среды приводит к тому, что многие правонарушения остаются незамеченными, так как участники конфликтов не стремятся информировать родителей, педагогов или сотрудников милиции;

– ограниченные ресурсы правоохранительных органов заставляют их концентрировать усилия на борьбе с серьезными преступлениями, в результате чего, сообщения о менее значительных правонарушениях нередко остаются без должного внимания и регистрации.

Еще одной из характерных особенностей правонарушений, совершаемых несовершеннолетними, является их преимущественно коллективный характер.

Статистические данные показывают, что три из пяти правонарушений среди подростков совершаются не в одиночку, а в составе группы. Это свидетельствует о том, что несовершеннолетние чаще всего совершают противоправные действия, объединяясь в компании, а не действуя индивидуально.

Третья важная особенность правонарушений несовершеннолетних заключается в их повышенной восприимчивости к профилактическим мерам и контролю со стороны различных социальных институтов.

В отличие от преступности среди взрослых, противоправные действия подростков значительно сильнее зависят от:

- контроля со стороны семьи;
- работы воспитательных учреждений;
- активности социальных служб;
- внимания общественности.

Статистические данные подтверждают данную особенность:

- до 80% правонарушений совершается в непосредственной близости от места жительства или учебы, включая территорию образовательных учреждений;
- около 50% правонарушений происходит из-за недостаточного родительского контроля.

Эти показатели подчеркивают необходимость усиления профилактической работы именно в местах постоянного пребывания

подростков и повышения ответственности родителей за их поведение.

По определению С.А. Беличевой, правонарушение представляет собой докриминальную форму асоциального поведения [13, с. 148]. Это означает, что несовершеннолетний еще не перешел черту уголовного преступления, но уже демонстрирует отклонения от социальных норм.

Такие отклонения проявляются через различные формы поведения: нарушение норм морали, несоблюдение правил поведения в общественных местах, уклонение от учебной деятельности, отказ от общественно-полезной работы, употребление алкоголя, употребление наркотических и токсических веществ, другие виды асоциального поведения.

Важно отметить, что все эти формы поведения, хотя и являются отклонениями от нормы, пока не представляют значительной угрозы для общества. Однако они требуют своевременного вмешательства и профилактической работы, чтобы предотвратить дальнейшее развитие асоциального поведения и переход к более серьезным правонарушениям.

По мнению некоторых авторов, правонарушение следует рассматривать как делинквентное поведение, имеющее свои специфические характеристики [13, с.148].

Данное поведение проявляется через систематические асоциальные поступки несовершеннолетних, формирование устойчивого стереотипа противоправных действий, нарушение правовых норм. При этом важно отметить два ключевых аспекта. Во-первых, такие действия не влекут за собой юридическую ответственность по двум причинам:

- а) их общественная опасность является ограниченной;
- б) несовершеннолетний может не достичь возраста, с которого наступает ответственность.

Во-вторых, делинквентное поведение представляет собой особую форму отклоняющегося поведения подростков, которая требует профилактической работы и коррекции, чтобы не допустить перехода к бо-

лее серьезным правонарушениям. Это подчеркивает необходимость своевременного вмешательства и применения мер воспитательного характера для предотвращения дальнейшей криминализации поведения несовершеннолетних.

Вышеприведенные научные обоснования о понятии правонарушения, совершенного несовершеннолетним имеют право на существование, но при этом в законодательстве Республики Таджикистан (п. 1 ст. 17 КоАП РТ) закреплено строгое понятие об административном правонарушении: «Административное правонарушение – это противоправное, виновное деяние (действие или бездействие) физического или юридического лица, совершение которого в установленном настоящим Кодексом порядке влечет административную ответственность. Административное правонарушение может совершаться умышленно или по неосторожности» [2].

За каждое правонарушение должна быть дана правовая оценка и каждый виновный должен понести при этом заслуженное наказание, так согласно п. 1 ст. 22 Кодекса Республики Таджикистан об административных правонарушениях (далее - КоАП РТ), административная ответственность представляет собой одну из форм юридической ответственности, которая применяется в случае совершения административного правонарушения [2].

Механизм реализации данной ответственности включает в себя назначение административных взысканий, деятельность уполномоченных органов власти, работу компетентных должностных лиц, судебную практику.

Субъектами ответственности могут выступать различные категории нарушителей: физические и юридические лица, частные предприниматели, должностные лица. Причем применение мер воздействия осуществляется в отношении всех перечисленных категорий при условии, что ими совершено административное правонарушение, предусмотренное действующим законодательством. Уполномоченные органы и должностные лица наделены правом нала-

гать соответствующие взыскания в рамках своей компетенции.

Именно административная ответственность выступает важным инструментом поддержания правопорядка и обеспечения соблюдения законодательства всеми категориями правонарушителей.

В соответствии с законодательством Республики Таджикистан (п. 2 статьи 28 КоАП РТ), административная ответственность несовершеннолетнего лица наступает с шестнадцатилетнего возраста. При этом в настоящее время в юридической литературе уже фигурирует высказывание, которое предлагает снизить возраст административной ответственности несовершеннолетних до 14 лет [3].

Возраст правонарушителя играет важную роль при определении меры административной ответственности. Если нарушитель не достиг совершеннолетия, это рассматривается как смягчающее обстоятельство, которое может повлиять на снижение строгости наказания.

В то же время, если жертвой правонарушения становится несовершеннолетнее лицо, либо если правонарушение связано с вовлечением подростка в противоправную деятельность, это считается отягчающим обстоятельством, ужесточающим ответственность виновного.

В области административного права кроме административной ответственности несовершеннолетних, то есть, наказания за совершенное правонарушение, имеется и другая сторона медали, а именно - защита прав несовершеннолетних.

Согласно положениям ст. 27 Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан (далее – ПКоАП РТ), обеспечение защиты прав и законных интересов несовершеннолетнего, совершившего правонарушение, возлагается на его законных представителей [4].

В законодательстве Республики Таджикистан закреплены важные процессуальные гарантии при рассмотрении дел о правонарушениях несовершеннолетних.

Обязательное участие законного представителя является неременным условием проведения судебного разбирательства. В случае, если представитель, без уважительных причин отказывается явиться на рассмотрение дела, законодательство предусматривает возможность его принудительного доставления на место проведения судебного заседания.

Кроме законного представителя, в процессе рассмотрения дела обязательно присутствует защитник несовершеннолетнего (ст. 26, 29 ПКoАП РТ). Это обеспечивает полноценную правовую защиту интересов подростка и создает необходимые условия для справедливого разбирательства по делу.

Важную роль в процессе рассмотрения дел о правонарушениях несовершеннолетних играет прокуратура. Согласно ст. 36 ПКoАП РТ, прокурор наделен специальными полномочиями по контролю за законностью принимаемых решений [4].

Основные функции прокурора в данном процессе включают право на обжалование постановлений о привлечении несовершеннолетних к административной ответственности путем подачи протеста.

Законодательством установлено обязательное информирование прокурора о всех деталях предстоящего рассмотрения дела:

- место проведения судебного заседания;
- время начала рассмотрения дела;

Такая система обеспечивает дополнительный уровень защиты прав несовершеннолетних и способствует принятию законных и обоснованных решений по делам данной категории.

Рассмотрим и проанализируем главу 16 ПКoАП Республики Таджикистан, которая носит название «Порядок производства по делам об административных правонарушениях несовершеннолетних» [4]. Данная глава содержит достаточно важные и на наш взгляд «весьма интересные» нюансы:

Во-первых, при выявлении и рассмотрении административных правонарушений, совершенных несовершеннолетними, зако-

нодательство устанавливает обязательные требования к работе компетентных органов.

В процессе разбирательства уполномоченные инстанции должны провести всестороннее исследование личности подростка. Комплексная оценка включает такие аспекты, как бытовые условия, образовательный процесс, семейное воспитание, психологические характеристики, личностные особенности, интересы и потребности, социальное окружение. Такой всесторонний подход позволяет объективно оценить обстоятельства правонарушения и принять справедливое решение.

Во вторую очередь, когда несовершеннолетний участвует в правонарушении вместе со взрослыми лицами, законодательство предусматривает обязательное выделение его дела в самостоятельное производство.

Процедура уведомления подростка о необходимости участия в рассмотрении дела имеет особый порядок: извещение направляется через законных представителей (родителей или опекунов). В ситуации, когда несовершеннолетний пребывает в специализированном детском учреждении, уведомление осуществляется через администрацию данного заведения.

Третье, но важное ограничение касается временных параметров при получении объяснений от несовершеннолетних участников процесса - будь то нарушитель, свидетель или пострадавший.

Законодательство строго регламентирует, что непрерывная процедура получения объяснений не должна длиться свыше одного часа. При этом суммарное время предоставления объяснений в течение одного дня не может превышать двухчасовой период.

Четвертым важным аспектом является обязательное присутствие педагога и психолога при получении объяснений от несовершеннолетних.

Указанные специалисты наделены следующими правами:

- задавать вопросы несовершеннолетнему участнику;
- после завершения опроса знакомиться с материалами дела;

– вносить письменные замечания относительно корректности и полноты зафиксированных записей.

При этом важным условием является то, что до начала процедуры получения объяснений, компетентный административный орган обязан подробно разъяснить педагогу и психологу весь объем их процессуальных прав.

Законный представитель несовершеннолетнего включается в процесс рассмотрения дела сразу после первого допроса своего подопечного. Его процессуальные права весьма обширны и включают в себя:

- получение информации о характере предъявляемых обвинений;
- участие во всех процессуальных мероприятиях;
- доступ к протоколу судебного заседания с правом внесения письменных замечаний по его содержанию;
- право на подачу процессуальных ходатайств и заявлений об отводе;
- возможность обжалования действий и решений суда, государственных органов и должностных лиц;
- представление доказательственной базы;
- полный доступ ко всем материалам дела, включая право на их копирование в необходимом объеме.

Таким образом, законный представитель наделяется широким кругом полномочий для эффективной защиты интересов несовершеннолетнего участника процесса.

Таким образом, подводя итоги всему вышесказанному, возможно сформулировать следующие основные выводы:

1) Правонарушения несовершеннолетних в Республике Таджикистан представляют собой комплексную правовую проблему, требующую системного подхода к её решению. Существующая нормативная правовая база, включающая Кодекс об административных правонарушениях и Процессуальный кодекс, создает основу для эффективного противодействия противоправному поведению несовершеннолетних.

2) Правовой механизм регулирования правонарушений несовершеннолетних характеризуется следующими особенностями:

- установлением специальных процедур привлечения к ответственности;
- обязательным участием законных представителей;
- возможностью применения мер воспитательного воздействия;
- особой ролью комиссий по защите прав ребенка.

3) В современных условиях особую актуальность приобретает необходимость комплексного подхода к решению проблемы правонарушений несовершеннолетних, основанного на тесном взаимодействии государственных органов, общественных организаций и институтов гражданского общества. Только такой подход позволит обеспечить эффективную защиту прав и законных интересов несовершеннолетних, а также предупредить совершение ими противоправных деяний.

Использованная литература

1. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.05.2016 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30391383 (дата обращения: 11.08.2025).
2. Кодекс Республики Таджикистан об административных правонарушениях от 31 декабря 2008 г., № 455 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.05.2025 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414710 (дата обращения: 12.08.2025).
3. Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан от 22 июля 2013 г., № 975 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2025 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31428231 (дата обращения: 11.08.2025).

4. Закон Республики Таджикистан «О системе предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних» от 2 января 2020 г., № 1658 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37288899 (дата обращения: 10.08.2025).
5. Бреднева, В.С. Технологии преодоления деформации профессионального правосознания субъектов юридической деятельности / В. С. Бреднева // Общество: политика, экономика, право. – 2019. – № 11(76). – С. 96-100.
6. Воробьев, Г.А. Формирование установки на здоровый образ жизни как мера профилактики девиантного поведения среди молодежи / Г.А. Воробьев, Н.Х. Гафиатулина, С.И. Самыгин // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2019. – № 10. – С. 54-58.
7. Занина, Т. М. Правовое регулирование деятельности подразделений по делам несовершеннолетних в области обеспечения прав и свобод несовершеннолетних / Т. М. Занина, О. А. Федотова // Вестник Белгородского юридического института МВД России имени И.Д. Путилина. – 2024. – № 1. – С. 14-17.
8. Каретников, К.В. Опыт правового регулирования профилактики правонарушений несовершеннолетних осужденных в исправительных учреждениях государств участников СНГ / К.В. Каретников // Вестник Кузбасского института. – 2024. – № 1 (58). – С. 53-65.
9. Набиев, В.В. Актуальные проблемы и пути совершенствования административного регулирования государственного управления в области охраны и защиты прав несовершеннолетних / В.В. Набиев // Вестник Воронежского института МВД России. – 2022. – № 4. – С. 229-233.
10. Невзорова, А.В. Педагогика коллективизма: прошлое, настоящее, будущее / А.В. Невзорова // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2025. – Т. 31, № 1. – С. 16-24.
11. Сотникова, Е.И. Особенности привлечения к административной ответственности несовершеннолетних, родителей или иных законных представителей несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан (сравнительно-правовое исследование) / Е.И. Сотникова // Вестник Сибирского юридического института МВД России. – 2023. – № 4 (53). – С. 217-222.
12. Строева, О.А. К вопросу о снижении возраста административной ответственности несовершеннолетних / О.А. Строева, М.В. Бондаренко // Административное право и процесс. – 2019. – № 11. – С. 50-53.
13. Суханбердиева, О. Правонарушения несовершеннолетних как социальная проблема / О. Суханбердиева, Д. Нурбаев // Инновационная наука. – 2023. – № 12-1. – С. 148-149.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan of November 6, 1994 (with amendments and additions as of May 22, 2016) // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30391383 (accessed: August 11, 2025).
2. Code of the Republic of Tajikistan on Administrative Offenses of December 31, 2008, No. 455 (with amendments and additions as of May 14, 2025) // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414710 (accessed: August 12, 2025).
3. The Procedural Code of the Republic of Tajikistan on Administrative Offenses of July 22, 2013, No. 975 (as amended on January 1, 2025) // [Electronic resource]. – Access mode: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31428231 (Accessed: August 11, 2025).
4. The Law of the Republic of Tajikistan «On the System of Prevention and Prevention of Juvenile Delinquency» of January 2, 2020, No. 1658 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://online.zakon.kz/Document/> (Accessed: August 10, 2025).
5. Bredneva, V.S. Technologies for Overcoming the Deformation of Professional Legal Awareness of Legal Entities / V. S. Bredneva // Society: Politics, Economics, Law. – 2019. – No. 11 (76). – Pp. 96-100.
6. Vorobyov, G.A. Formation of a Healthy Lifestyle Attitude as a Measure to Prevent Deviant Behavior Among Young People / G.A. Vorobyov, N.Kh. Gafiatulina, S.I. Samygin // Humanities, Socio-Economic and Social Sciences. – 2019. – No. 10. – Pp. 54-58.
7. Zanina, T.M. Legal Regulation of the Activities of Juvenile Affairs Units in the Field of Ensuring the Rights and Freedoms of Minors / T.M. Zanina, O.A. Fedotova // Bulletin of the Belgorod Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia named after I.D. Putilin. – 2024. – No. 1. – Pp. 14-17.

8. Karetnikov, K.V. Experience of legal regulation of the prevention of juvenile delinquency in correctional facilities of the CIS member states / K.V. Karetnikov // Bulletin of the Kuzbass Institute. – 2024. – No. 1 (58). – Pp. 53-65.
9. Nabiev, V.V. Actual problems and ways of improving the administrative regulation of public administration in the field of protection and defense of the rights of minors / V.V. Nabiev // Bulletin of the Voronezh Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2022. – No. 4. – Pp. 229-233.
10. Nevzorova, A.V. Pedagogy of collectivism: past, present, future / A.V. Nevzorova // Bulletin of the Kostroma State University. Series: Pedagogy. Psychology. Sociokinetics. – 2025. – Vol. 31, No. 1. – Pp. 16-24.
11. Sotnikova, E.I. Features of bringing minors, parents or other legal representatives of minors to administrative responsibility under the legislation of the Republic of Tajikistan (comparative legal study) / E.I. Sotnikova // Bulletin of the Siberian Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2023. – No. 4 (53). – Pp. 217-222.
12. Stroeva, O.A. On the issue of lowering the age of administrative responsibility for minors / O.A. Stroeva, M.V. Bondarenko // Administrative Law and Process. – 2019. – No. 11. – Pp. 50-53.
13. Sukhanberdieva, O. Juvenile delinquency as a social problem / O. Sukhanberdieva, D. Nurbaev // Innovative science. – 2023. – No. 12-1. – Pp. 148-149.

ТДУ 343.22

**МАСОИЛИ ТАСНИФ ВА ТАФРИҚАИ СИННИ СУБЪЕКТИ ҶИНОЯТ
ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ И ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ВОЗРАСТА
СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ**

**PROBLEMS OF CLASSIFICATION AND DIFFERENTIATION OF THE AGE
OF THE CRIME SUBJECT**

ҲУСЕЙНЗОДА С.Ҳ.
HUSEYNZODA S.H.

*Дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва
психологияи факултети № 2-юми Академияи
ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники милитсия
Доцент кафедры уголовного права, криминологии и психологии
факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан,
полковник милиции*

*Associate Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Psychology, Faculty No. 2 of the Academy of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan,
Colonel of militia*

E-mail:
Sino-84@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: ҚУДРАТОВ Н.А. – сардори Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Рецензент ҚУДРАТОВ Н.А. – начальник Управления науки и инновации Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана, доктор юридических наук, профессор.

Reviewer: KUDRATOV N.A. - Head of the Department of Science and Innovation of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Doctor of Law, Professor.

Аннотатсия: Дар мақола оид ба синни субъекти ҷиноят бо дарназардошти муқаррароти қонунгузории ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, нуктаи назари олимон ва ҳулосаҳои муаллифӣ, баҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ дода шудааст. Муаллиф ҳангоми таҳлил, баррасӣ, тасниф ва тафриқаи синни субъекти ҷиноят, як қатор пешниҳодҳои ҳудро ироа намудааст, ки барои тақмили қонунгузории ҷиноятӣ мусоидат карда метавонан. Дар мақола, инчунин, мафҳуми назариявии «синни субъекти ҷиноят» пешниҳод гардидааст.

Важҳои калидӣ: субъекти ҷиноят, синни субъекти ҷиноят, ҳадди ақал, ноболиғ, ҷиноят, ҷавобгарии ҷиноятӣ, психофизиология, қонунгузории ҷиноятӣ, тақвим, биология, криминология, ҳолати рӯхӣ, тасниф, тафриқа, илова.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы, связанные с возрастом субъекта преступления, с учётом положений уголовного законодательства Республики Таджикистан, мнений учёных и авторских выводов. Автор даёт уголовно-правовую оценку этому инсти-

туту, анализируя, классифицируя и дифференцируя возраст субъекта преступления. В ходе исследования выдвинут ряд предложений, которые могут способствовать совершенствованию уголовного законодательства. Кроме того, в статье представлено теоретическое определение понятия «возраст субъекта преступления».

Ключевые слова: субъект преступления, возраст субъекта преступления, минимальный возраст, несовершеннолетний, преступление, уголовная ответственность, психофизиология, уголовное законодательство, календарный возраст, биология, криминология, психическое состояние, классификация, дифференциация, дополнение.

Annotation: The article examines the issue of the age of the subject of a crime, taking into account the provisions of the criminal legislation of the Republic of Tajikistan, the views of scholars, and the author's conclusions. The author provides a criminal-legal assessment of this concept through analysis, classification, and differentiation of the age of the crime subject. A number of proposals are put forward that may contribute to the improvement of criminal legislation. The article also presents a theoretical definition of the concept of «age of the subject of a crime».

Key words: subject of a crime, age of the subject of a crime, minimum age, minor, crime, criminal liability, psychophysiology, criminal legislation, calendar age, biology, criminology, mental condition, classification, differentiation, legislative improvement.

Яке аз масъалаи марказӣ дар ҳукуки субъекти ҷиноят буда, бе муқаррароти синни он, шахс бар содир намудани қирдори барои ҷамъият хавфнок ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ қашида намешавад. Маҳз синни субъекти ҷиноят яке аз маҳаки асосӣ барои муқаррар кардани ҷавобгариӣ ҷиноятӣ ӯ мебошад.

Дар моддаи 23 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҚТ) ибораи «синну соле, ки аз он ҷавобгариӣ ҷиноятӣ фаро мерасад» оварда шудааст [2].

Аксари олимони ҳуқуқшиносон маъмулан ибораҳои зеринро истифода мебаранд: «синни ҷавобгариӣ ҷиноятӣ» [16, с. 26], «синни поёнии ҷавобгариӣ ҷиноятӣ» [14, с. 119], «синни муайяни аз ҷониби қонун муқарраргардида» [11, с. 161], «синни муқаллафӣ» [10, с. 36].

Гуногунандешии болозикр оё аз ҷиҳати мазмун яхела мебошанд ва мутаносибан, метавонанд дар шарҳи синну соли субъекти ҷиноят истифода шаванд ё не? Албатта, дар қонунгузориӣ ҷиноятӣ синн ба шахси воқеӣ таъаллуқ дорад. Дар ҳукуки ҷиноятӣ на ҳамаи шахсони воқеӣ, балки пеш аз ҳама субъекти ҷиноят мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода мешавад. Бинобар ин, ба назари мо, ибораи мутобиқ ва умумиэтирофшуда - «синни субъекти ҷиноят» мебошад. Агар ибораҳои истифода гарданд, пас, ҷунин

эҳсос мешавад, ки бо расидан ба синни муайян шахс ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ қашида мешавад, вале дар асл ҷунин нест. Бар замми ин, м. 23 КҶ ҚТ дар ҳамаи адабиёти таълимӣ дар доираи мавзӯи «Субъекти ҷиноят» омӯхта мешавад. Ҳамчунин, дар аксари тадқиқотҳои илмӣ соҳаи охир дар ҚТ таълифгардида, истилоҳи субъекти ҷиноятро истифода мебаранд. Агар тасдиқ кунем, ки қонунгузориӣ ҷиноятӣ ҚТ пурра аз истилоҳи субъекти ҷиноят даст қашидааст, иштибоҳ мешавад, зеро он дар қ. 4 м. 37 КҶ ҚТ истифода гардидааст.

Дар КҶ ҚТ меъёри муқарраркунандаи мафҳуми «синне, ки аз он ҷавобгариӣ ҷиноятӣ фаро мерасад» ҷой надорад, вале танҳо синне, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба он расидааст, муайян шудааст.

Ворид намудани мафҳуми «Синни субъекти ҷиноят» ба КҶ ҚТ он вақт имконпазир мегардад, ки дар сатҳи илмӣ дақиқ муқаррар карда шавад. Дар адабиёти ҳуқукии ҷиноятӣ маҳумҳои гуногун оид ба синни субъекти ҷиноят ибраз гардидаанд. Ҳамин тавр, Гришук В.К. зикр менамояд, ки синни субъекти ҷиноят аз рӯйи критерияҳои расмӣ, яъне, миқдори вақтҳои азсаргузаронидаи шахс муайян карда мешавад. Аммо, ба назари ин муаллиф, нисбатан дурусттар мебуд, агар на критерияҳои расмӣ, балки критерияҳои воқеии (биологӣ) шахс ба инобат гирифт-

та шаванд, яъне: инкишофёбии мувофиқи рӯҳӣ, психофизиологӣ ва сифатҳои иҷтимоии ифодакунандаи қодир будани шахс оид ба пурра дарк намудани рафтори худ ва оқибатҳои он [6, с. 669-670]. Душкина О.О. зикр менамояд, ки синн ҳамчун аломати субъекти таркиби ҷинойт аз рӯйи на танҳо шумораи солҳои умри гузаронида, балки бо ҷой доштан ё надоштани оқибмони инкишофёбии рӯҳӣ муайян карда мешавад [8, с. 17]. Ба назари Байбарин А.А. синии субъекти ҷинойт – ин категорияи ҷинойтӣ-ҳуқуқӣ буда, бояд шумораи муайяни солҳои зиндагии шахсро бо дарназардошти қонунгузори ҷинойтӣ фаҳмид, ки пуррагии сифатии кофӣ дорад ва аз қодир будани шахс ҷиҳати дарк кардани хусусияти ба ҷамъият хавфнокии кирдори худ ва идора кардани онҳо, шаҳодат медиҳад [3, с. 18-19]. Иброҳимзода М.И. зикр менамояд, ки синну сол ҳамчун аломати мураккаби шахсияти ҷинойткор, рушди ҷанбаҳои биологӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоиро дар худ муттаҳид мекунад [9, с. 17].

Мафҳумҳои ибразгардида аз ҷиҳати мазмун то андозае фарқ мекунанд, ки хусусиятҳои гуногуни мафҳуми таҳлилшаванда ва шумораи онҳоро инъикос мекунанд. Чунон ба назар мерасад, ки чунин равишҳои гуногун ба мафҳуми норавшани «синни субъекти ҷинойт» аз набудани фаҳмиши ягонаи синн ҳамчун категорияи ҳуқуқи ҷинойтӣ дар айни замон бармеоянд. Ба андешаи мо, равишҳои муайян кардани мафҳуми «синн», ки дар адабиёти ҳуқуқи ҷинойтӣ зикр шудаанд, метавонанд ба се равиш гурӯҳбандӣ карда шаванд:

- 1) микдорӣ (хронологӣ, шиносномавӣ);
- 2) сифатӣ (мазмунӣ);
- 3) микдорӣ-сифатӣ (микдорӣ-мазмунӣ).

Тарафдорони равиши микдорӣ (хронологӣ, шиносномавӣ) дар мафҳуми синну сол ҳамчун категорияи ҳуқуқии ҷинойтӣ сифати соли сипаринамудаи ҳаётро дар назар доранд. Хамин тавр Коржанский М.И. [18, с. 47] ва Стрелсов Е.Л. [21, с. 63] эътироф мекунанд, ки синн – ин давраи муайяни ҳуқуқии ҳаёти инсон мебошад, ки тибқи ҳуҷҷатҳо муайян шуда, дар воқидҳои вақт чен карда мешавад.

Коченов М.М. ишора мекунад, ки мафҳуми «синн»-ро дар қонун одатан дар як маъно истифода кардан мумкин аст – ҳамчун нишондиҳандаи микдори вақти ҳаёти аз ҷониби инсон сипаришуда [13, с. 34]. Бурдин В.М. таъкид мекунад, ки «дар умум истилоҳи «синн» барои ифодаи давомнокии ҳаёти сипаринамудаи инсон истифода мешавад. Аз ин рӯ, вақте сухан дар бораи синни инсон меравад, микдори солҳое, ки ӯ то имрӯз дар ҳаёти худ сипарӣ кардааст, нишон дода мешавад» [5, с. 224].

Ба назари тарафдорони равиши сифатӣ (мазмунӣ), синнро мебошад бо дарназардошти инкишофёбии психофизиологии (рӯҳиву ҷисмонии - ХСХ) шахс баррасӣ намуд. Хамин тавр, Ковалёв М.И. зикр мекунад, ки сатҳи инкишофёбии шуур, зеҳн ва ирода, яъне қобилияти дарки ҷавобгарӣ, бо синни инсон вобаста аст. Рушди инсон дар ин давраи синнӣ, пеш аз ҳама, бо хусусиятҳои инфиродии биологии ӯ муайян карда мешавад [12, с. 94-95].

Дар доираи равиши микдорӣ-сифатӣ (микдорӣ-мазмунӣ), мафҳуми «синн» ҳамчун фосилаи хронологии вақт ва ҳам ҳамчун сатҳи рушди психофизикии шахс дар доираи хамин фосила фаҳмида мешавад. Масалан, Л.В. Борових бар он ақида аст, ки мафҳуми ҳуқуқи ҷинойтии «синн» бояд тавассути маънои хронологӣ (микдорӣ)-и он муайян карда шавад [4, с. 8].

Хамин тавр, набудани фаҳмиши ягонаи мафҳуми «синн» боиси ба миён омадани равишҳои гуногун дар муайянсозии мафҳуми «синни субъекти ҷинойт» мегардад.

Дар фарҳанги забони тоҷикӣ калимаи «синн» аз забони арабӣ гирифта шуда, маънои «теъдоди солҳо (-и умр)», «муддати умр» ва «сол»-ро доро мебошад [23, с. 240]. Дар фарҳанги номбурда калимаи «умр» низ аз забони арабӣ гирифта шуда, маънояш «зистан», «зиндагонӣ», «ҳаёт» [23, с. 390] мебошад. Хамин тавр, дар фарҳанги забони тоҷикӣ маънои умумии калимаи «синн» оварда мешавад, вале моро зарур аст танҳо ба синни инсон таъна намоем. Аз мазмуни калимаи «синн» дар ҳуқуқи ҷинойтӣ бармеояд, ки он соли сипаринамудаи ҳаёти инсонро дар назар

дорад. Бинобар ин, ба назари мо ба ҷои ибораи «синну сол» дар қонунгузори ҷиноятӣ танҳо калимаи «синн» истифода гардад, зеро ибораи «синну сол» мазмуни «соли соли ҳаёт»-ро ифода мекунад.

Бо дарназардошти таҳлили дабиёти илмӣ маълум мегардад, ки «синни» инсон дар ҷор маъно истифода мешавад:

1) синни хронологӣ (тақвимӣ), яъне синне, ки тибқи санаи таваллуд муайян мегардад;

2) синни биологӣ – сатҳи воқеии ҷисмонии (физиологии) рушди инсон;

3) синни иҷтимоӣ – мавқеи иҷтимоии инсон вобаста ба нақш ва вазифаҳои ӯ дар ҷомеа;

4) синни психологӣ – дараҷаи рушди зеҳнӣ ва эҳсосии инсон.

Синни хронологӣ (тақвимӣ) ё синни воқеии инсон нишондиҳандаи объективӣ мебошад, ки бо ҷараёни физикии вақт: сол, моҳ ва рӯзҳо ҷен карда мешавад [19]. Ба назари олимоне, ки аз муқаррар намудани ҳадди ақали синни субъекти ҷиноят дар қонунгузори ҷиноятӣ даст мекашанд, розӣ будан мумкин нест, зеро дар ин масъала зарур аст, ки ба як меъёри муайяни синнӣ таъяс шавад, на ин ки дар ҳар ҳолати алоҳида дараҷаи иҷтимоишавии кӯдак эътироф гардад. Муайян ва ба таври дақиқ дар қонунгузори ҷиноятӣ зикр намудани синни субъекти ҷиноят ба принсипи қонуният мувофиқ буда, яке аз унсурҳои муҳими зоҳир гардидани инсондӯстӣ ва адолати иҷтимоӣ мебошад.

Синни биологӣ инсон мафҳуми моделӣ буда, ченаки мутобиқати сатҳи фаъолият ё кори системаҳои таркиби бадани инсон (морфофункционалии инфиродӣ) ба меъёри миёнаомории аҳолии муайянро ифода менамояд. Он нобаробарии рушд, пуррагӣ ва пиршавии низомҳои гуногуни физиологӣ ва суръати тағйироти синниро дар қобилиятҳои мутобиқшавии организм инъикос мекунад.

Дар ин радиф, Иброҳимзода М.И. зикр менамояд, ки таркиби синну соли биологӣ тавассути маҷмуи нишондиҳандаҳои махсус, ба монанди инкишофёбии устухонҳои бадан, зиёдшавии вазн (камолёбӣ), пайдошавии дандонҳои (ширӣ), ва ҷараёни болиғшавӣ (ҷинсӣ) ва дигар марҳилаҳои биологӣ дар ҷараёни муайяни синну сол мукамал мегарданд.

Ҳар як аз ин ҷузъҳои гуногуни инфиродӣ дорад, ки бо хусусиятҳои генетикӣ, тарзи ҳаёт, омилҳои экологӣ ва иҷтимоӣ муайян мешавад. Масалан, пиршавии зудтарини системаи дилу раг ё инволюсия (пиршавии барвақт) функцияҳои кагнитивӣ метавонад нишон диҳад, ки байни синни биологӣ ва синни шиносоии шахсӣ нобаробарӣ вуҷуд дорад [9, с. 19].

Сини иҷтимоии инсон нишондиҳандаи имкониятҳои касбӣ ва ҳудудҳои иҷтимоии ҷавобгарии ҳуқуқӣ мебошад. Дар адабиёти ҳуқуқии ҷиноятӣ ин навъи синнӣ мавриди баррасӣ қарор намегирад, зеро он бо аломатҳои субъекти махсуси ҷиноят фаро гирифта мешавад [22, с. 39-40].

Синни психологӣ инсон дар назарияи ҳуқуқӣ ҷиноятӣ ҳамчун сатҳи рушди рӯҳӣ фаҳмида мешавад. Қаблан зикр гардида буд, ки намоёндагони равияи микдорӣ-сифатӣ (микдорӣ-мазмунӣ) бар он назаранд, ки сатҳи рушди рӯҳӣ бояд мазмуни мафҳуми «синни субъекти ҷиноят»-ро инъикос намояд. Ҷалолов Х.Ғ. дар он назар аст, ки «синну сол на танҳо маълумоти биографии шахсияти ҷинояткорро инъикос менамояд, балки инчунин нишондиҳандаи хусусиятҳои амиқи иҷтимоӣ-психологӣ мебошад, аз ҷумла хусусиятҳои ангеа, стратегияҳои рафтор ва дарки меъёрҳои ҳуқуқӣ» [7, с.76].

Ҳамин тавр, мумкин аст нишонаҳои муҳими мафҳуми синни субъекти ҷиноятро ҷунин муайян кард:

1) Он муҳлати муайяни тақвимӣ мебошад, ки микдори солҳои гузашта, яъне синни воқеии шахсро нишон медиҳад;

2) Хусусияти хосси синни субъекти ҷиноят дар он аст, ки арзиши ҳуқуқии ҷиноятии он аз лаҳзаи таваллуди шахс оғоз намеёбад, балки аз он вақт сар мешавад, ки қонунгузор дар Кодекси ҷиноятӣ муқаррар намудааст. Аз ин рӯ, нишонҳои муҳими дигари ин мафҳум дар он аст, ки муҳлати он аз аз ҷониби қонунгузори ҷиноятӣ муайяншуда оғоз мегардад;

3) Бо расидан ба шумораи муайяни солҳои гузашта (ба солҳои минбаъда пешомада), шахс метавонад ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шавад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, мумкин аст ҷунин мафҳуми синни субъек-

ти ҷиноят пешниҳод карда шавад: «синни субъекти ҷиноят - ин миқдори муайяни солҳои бо қонунгузори ҷиноятӣ муқаррарнамудааст, ки дар сурати содир намудани ҷиноят бо расидан ба он шахс ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашида мешавад».

Дар м. 22 КҶ ҚТ синни поёнии (ҳадди ақали) ҷавобгари ҷиноятӣ муқаррар гардидааст. Тибқи муқаррароти ин модда, ба ҷавобгари ҷиноятӣ шахсе кашида мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст (қ. 1 м. 22 КҶ ҚТ) ва шахсе, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни чордаҳсолагӣ расидааст, барои содир намудани баъзе ҷиноятҳо, ки дар қ. 2 м. 22 КҶ ҚТ номбар гардидаанд, ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашида мешаванд [2].

Ҳамин тавр, бо дарназардошти нуктаи назари техникаи ҳуқуқӣ синни поёнии субъекти ҷиноят бо КҶ ҚТ аз ду ҷиҳат муқаррар карда мешавад:

1. Ҳачун меъёри умумӣ, ки ба ҳамаи табиқи ҷиноятҳо хос мебошад;

2. Ҳамчун меъёри махсуси иловагӣ, ки барои баъзе таркиби ҷиноятҳо хос аст.

Синни шонздаҳсолагӣ, ки бо расидан ба он шахс метавонад барои содир намудани таркиби ҷиноятҳо аз ҷониби субъекти умумӣ ва махсус ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашида шавад, дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ синн ҳадди ақали умумии субъекти ҷиноят қабул шудааст. Синни чордаҳсола, ки бо расидан ба он шахс метавонад барои содир кардани ҷиноятҳои муайян ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашида шавад, ҳадди ақали камшудаи синни субъекти ҷиноят ҳисобида мешавад [15, с. 71].

Дар адабиети ҳуқуқии ҷиноятӣ ду равиш ба масъалаи муқаррар кардани синни ҳадди поёнии субъекти ҷиноят ҷой дорад. Тарафдорони равиши аввал пешниҳод мекунанд, ки ба муқаррар кардани синни ҳадди поёнӣ фарқ карда шавад, яъне синни субъекти ҷиноят барои ҳамаи таркиби ҷиноятҳо (умумӣ) ва синни субъекти ҷиноят барои таркиби алоҳидаи ҷиноятҳо (камшуда) муайян карда шавад.

Намояндагони гурӯҳи аввал, муқаррароти қонунгузори ҷиноятӣ вобаста ба ҳадди поёнии синни субъекти ҷиноятҳоро дастгирӣ мекунанд ва қомилан асоснок мешуморанд.

Мирошниченко Н.М. ҷонибдори мавқеи қонунгузор дар масъалаи муқаррар намудани синни ҳадди ақали субъекти ҷиноят буда, далелҳои асосии зеринро ба миён мегузорад:

1) санадҳои байналмилалӣ ба зарурати татбиқи тафриқагузорӣ дар муайян кардани синни субъекти ҷиноят ишора мекунанд;

2) ҷудо намудани гурӯҳҳои синнӣ дар қонунгузори ҷиноятӣ дорои анъанаи таърихӣ мебошад. Аз замонҳои қадим синни субъекти таркиби ҷиноят вобаста ба сатҳи дарк ва бо мурури замон, вобаста ба намудҳои мушаххаси таркиби ҷиноят фарқ карда мешуд;

3) дар ҳолати татбиқи муносибати тафриқагузорӣ ҳангоми муайян намудани синни ҳадди ақали субъект, имкон пайдо мешавад, ки хусусияти дарки ноқилгон аз манъҳои ҳуқуқӣ дар марҳилаҳои гуногуни синнӣ ба инобат гирифта шавад [17, с. 84].

Нуктаи назари Мирошниченко Н.М. қисман ҷонибдорӣ кардан мумкин аст. Дар КҶ ҚТ муқаррар намудани синни поёнии ҷавобгари ҷиноятӣ яке аз талаботи Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқи кӯдак соли 1989 эътироф мешавад. Ҷудо намудани гурӯҳҳои синнӣ дар қонунгузори ҷиноятӣ, воқеан дорои анъанаи таърихӣ мебошад.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ асосҳои муайян кардани синни ҳадди ақали субъекти таркиби ҷиноят ба тарзҳои гуногун фаҳмонда мешаванд. Л.В. Борових ду гурӯҳи асосҳоро ҷудо мекунанд:

1) хусусиятҳои шахсият, ки имкон медиҳанд шахс ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашида шавад (асоси зехнӣ – имконияти ҳадди ақал дарк намудани хусусияти кирдорҳои худ, робитаи рафтор бо муҳити атроф ва оқибатҳои он; асоси иродавӣ – қобилияти интихоби боирова ва қабули қарорҳо;

2) хусусиятҳои рафтори криминологии гурӯҳҳои гуногуни синнӣ – устувории шаклҳои нави кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок, паҳншавӣ ва тамоюли афзоиши онҳо [4, с. 12].

Розенко В.И. ва Матийчук В.К. бар он назаранд, ки синни ҳадди ақал бо дарназардошти маҷмӯи омилҳо муайян карда мешавад:

– омилҳои биологӣ – сатҳи инкишофи рӯҳӣ ва ҷисмонӣ, хусусиятҳои зехнӣ ва иродавӣ;

– омилҳои иҷтимоӣ – дараҷаи иҷтимоишавӣ (мавқеи шахс дар ҷомеа);

– нишондодҳои криминологӣ – паҳншавӣ ва вазнинии баъзе намудҳои кирдорҳо, инчунин, принципҳои ҳукуки байналмилалӣ ва ҳукуки ҷиноятӣ [20, с. 23].

Бо дарназардошти асосҳои иброзгардида, мо ҷонибдори асосҳои маҷмӯии онҳо мебошам, яъне барои муқаррар кардани синни ҷиноятӣ баъзе таркиби ҷиноятҳои дар қ. 2 м. 23 КҶ ҚТ овардашуда (ҷавобгарии ҷиноятӣ барои онҳо аз ҷордаҳсолагӣ фаро мерасад), як қатор мушкилӣ ва нофаҳмӣ ҷой доранд. Ҳамин тавр, на дар КҶ РСС Тоҷикистон соли 1961 ва на дар КҶ ҚТ соли 1998 асосҳои тафриқагузори синни ҷавобгарии ҷиноятӣ аз ҷордаҳсолагӣ муқаррар нагардидааст. Дар доктринаи ҳукуки ҷиноятӣ низ нуқтаи назари мутлақо муайян ифода нагардидааст. Нуқтаи назари олимони пешниҳод мегардад, ки дар ин рӯйхат баъзе ҷиноятҳои дигар низ илова карда шаванд.

Зикр намудан ба мақсад мувофиқ аст, ки вобаста ба тафриқагузори синни ҳадди ақали ҷавобгарии ҷиноятӣ барои баъзе таркиби ҷиноятҳои дар қ. 2 м. 23 КҶ ҚТ овардашуда (ҷавобгарии ҷиноятӣ барои онҳо аз ҷордаҳсолагӣ фаро мерасад), як қатор мушкилӣ ва нофаҳмӣ ҷой доранд. Ҳамин тавр, на дар КҶ РСС Тоҷикистон соли 1961 ва на дар КҶ ҚТ соли 1998 асосҳои тафриқагузори синни ҷавобгарии ҷиноятӣ аз ҷордаҳсолагӣ муқаррар нагардидааст. Дар доктринаи ҳукуки ҷиноятӣ низ нуқтаи назари мутлақо муайян ифода нагардидааст. Нуқтаи назари олимони пешниҳод мегардад, ки дар ин рӯйхат баъзе ҷиноятҳои дигар низ илова карда шаванд.

Бояд зикр кард, ки имрӯз дар илми ҳукуки ҷиноятӣ ақидаи умумиэтирофшуда чунин аст, ки қонунгузор низ ҳангоми тартиб додани рӯйхати таркибҳои ҷиноятҳои, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ барои онҳо аз синни ҷордаҳсолагӣ огоз мегардад, таъя намудааст:

1) сатҳи рушди зехнии шахс, ки далели қобилияти ӯ барои дар синни ҷордаҳсолагӣ дарк намудани хусусиятҳои воқеӣ ва ҳавфи ҷамъиятии ҷиноятҳо (ки дар қ. 2 м. 23 КҶ ҚТ зикршудаанд - ҲСҲ) мебошад;

2) паҳншавии нисбатан зиёди ҷунин ҷиноятҳо миёни наврасон;

3) дараҷаи баланди ҳавфи ҷамъиятии (вазнинии) аксари ин ҷиноятҳо [15, с. 71].

Ҳамаи ин асосҳо бояд дар маҷмӯъ ва дар робита бо ҳам ба назар гирифта шаванд.

Дар м. 23 КҶ ҚТ синни ҳадди ақали ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар гардида, синни ҳадди аксари он пешбинӣ нашудааст. Бинобар ин, новобаста аз синни пирӣ ё дарозмрӣ, шахсе, ки ҷиноят содир намудааст, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад.

Оид ба ин масъала ҳуқуқшиносон, психологҳо ва қарордиҳандагон соҳаи тиббандешаҳои мухталиф доранд, ки ин ҳолат аз зарурати таҳқиқи ҳамаҷонибаи масъалаи шаходат медиҳад. Ба андешаи Боровых Л.В., лозим аст, ки барои ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсони пиронсол ҳангоми содир намудани ҷиноят, механизми махсуси ҳуқуқии ҷиноятӣ таҳия гардад [4, с. 85].

Байбарин А.А. бар он назар аст, ки агар шахси синнаш ба пирӣ расида (65-сола) ҷинояти вазнин ё махсусан вазнин содир карда, тағйироти номатлуби рӯҳӣ дошта бошад, ки дар натиҷаи тағйироти бебозгашти синнӣ ба вучуд омадаанд ва бо қарордиҳандагии рӯҳӣ алоқаманд нестанд, суд бояд қарор қабул намояд, ки чунин шахс ба муассисаи иҷтимоии махсус ҷойгир карда шавад. Дар ҳолате, ки шахси синнаш ба пирӣ расида ва дучори тағйироти номатлуби рӯҳӣ аз тағйироти бебозгашти синнӣ аст, вале ҷинояти дараҷаи аввал вазнин ё миёна содир кардааст, ӯ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад.

Дар чунин ҳолат, суд бо дарназардошти маълумот дар бораи шахсият, хусусияти кирдори содиршуда ва эҳтимоли ҷой доштани тақдир содир намудани ҷиноят, метавонад қарор дар бораи ҷойгир намудани чунин шахс ба муассисаи иҷтимоии махсус қабул намояд [3, с. 147]. Бурдин В.М. ба ақидаи Байбарин А.А. муҳолиф баромада, зикр менамояд, ки муҳолиф ҳангоми баррасии масъалаи ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсе, ки дар натиҷаи пиршавии синнӣ дучори тағйироти психофизиологӣ (заифҳои пирӣ) шудааст ба саҳв роҳ дода, онро аз дараҷаи вазнинии ҷинояти содирнамуда вобаста месозад.

Ба гуфтаи ӯ, барои муайян кардани масъалаи номуқаллафӣ на вазнинии

чиноят, балки дар вақти содир намудани чиноят қобилияти шахс дар идорақунӣ аз ҷиҳати зехнӣ ва иродавии рафтораш аҳамият дорад. Агар шахс дар вақти содир кардани кирдори барои ҷамъият хавфнок онро дарк ва идора карда натавонад, пас новобаста аз он ки чинояти содиркардааш вазнин аст ё не, ӯ бояд номукаллаф ҳисобида шавад [5, с. 387-388].

Ба гуфтаи Бурдин В.М., агар пиршавии психофизиологӣ ҳамчун сабаби мустақили номукаллафӣ чудо карда шавад, он дар асл бо дигар сабабҳои номукаллафӣ такрор меёбад ва аҳамияти мустақили ҳуқуқии он аз байн меравад. Аз ин рӯ, муҳаққиқ бар он назар аст, ки барои чудо кардани пиршавии психофизиологӣ ҳамчун сабаби мустақили номукаллафӣ асоси кофӣ вучуд надорад, зеро таъсири равандҳои синнӣ ба фаъолияти зехнӣ ва иродавии шахс метавонад дар доираи дигар сабабҳои номукаллафӣ ба ҳисоб гирифта шавад. Ғайр аз ин, мавҷудияти ҷунин сабаб дар амал метавонад боиси он гардад, ки шахсони пиронсол бо мақсади раҳой аз ҷавобгарӣ, шикоятҳои худро оид ба саломатиашон муболиға намоянд, ки ин бошад гузаронидани экспертизаҳои иловагиро дар ҳар ҳолат талаб намуда, раванди татбиқи қонунро душвор мегардонад [5, с. 389-390].

Бояд зикр кард, ки субъектҳои таркибҳои чиноят, ки дар баъзе моддаҳои КҶ ҚТ, ки субъекти махсус мебошанд, синни ҳадди аксари онҳо аз як қатор са-

надҳои меъёрии ҳуқуқӣ бармеояд ва бинобар ин, дар амал ба ҷавобгарии чиноятӣ кашидани онҳо воқеан ғайриимкон мегардад. Мисол, дар м. 349 КҶ ҚТ ҷавобгарии чиноятӣ барои дидаю доништа ғайриқонунӣ баровардани ҳукм, ҳалнома ё дигар актҳои судӣ муқаррар гардидааст. Субъекти ин чиноят махсус – судя аст. Тибқи талаботи қ. 3 м. 12 Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» синни ниҳиҳои дар вазифаи судья будан барои занон 58 ва барои мардон 63 мебошад [1].

Оид ба муайян кардани синни ҳадди аксари субъекти чиноят, нуқтаи назари он муҳаққиқоне, ки онро ба мақсад мувофиқ намеҳисобанд, розӣ ҳастем. Тағйироти равонӣ ва физиологӣ дар одамон ба таври инфиродӣ сурат мегирад, бинобар ин синни тақвимӣ на ҳамеша метавонад ҳолати равонӣ ва физиологӣи шахсро инъикос намояд.

Бо дарназардошти муқаррароти қонунгузориҳои чиноятӣ, нуқтаи назари олимони ва баррасии синни субъекти чиноят ҷунин пешниҳодхоро ба мақсад мувофиқ мешуморем:

1. Номи моддаи 23 КҶ ҚТ «Синни субъекти чиноят» ифода карда шавад.

2. Синни субъекти чиноят – ин миқдори муайяни солҳои бо қонунгузориҳои чиноятӣ муқаррарнамудааст, ки дар сурати содир намудани чиноят бо расидан ба он шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида мешавад.

Адабиёти истифодашуда

1. Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26-уми июли с. 2014, № 1084 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, № 7 қ. 1, мод. 380; с. 2015, № 7-9, мод. 698, с. 2016, № 7, мод. 603; с. 2018, № 2, мод. 62, с. 2021, № 1-2, мод. 1; № 4, мод. 191.
2. Кодекси чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; ... Қонунҳои ҚТ с.2020. № 1. мод.8, мод.9; с.2020.№ 7-9, мод.607, мод. 623; с.2020 , №12, мод. 904; с.2021, № 4, мод.196. Қ ҚТ аз 20.06.2024. № 2050, аз 15.04.2025 № 2163.
3. Байбарин, А.А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: монография / А.А. Байбарин. – М.: Высшая школа, 2009. – 252 с.
4. Боровых, Л.В. Проблемы возраста в механизме уголовно-правового регулирования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Любовь Витальевна Боровых. – Екатеринбург, 1993. – 19 с.
5. Бурдин, В.М. Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних в Украине: монография / В.М. Бурдин. – К.: Атика, 2004. – 240 с.

6. Гришук, В.К. Акцелерация и ретардация: некоторые проблемы уголовной ответственности в Украине // Избранные научные труды / В.К. Гришук. – Львов: Львовский государственный университет внутренних дел, 2010. – С. 668-671.
7. Джалолов, Х.Г. Криминологическая характеристика женской преступности в Республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Холик Гайбуллоевич Джалолов. – Душанбе, 2020. – 179 с.
8. Душкина, Е.О. Исключение уголовной ответственности несовершеннолетних вследствие отставания в психическом развитии: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Елена Олеговна Душкина. – М., 2005. – 200 с.
9. Иброҳимзода, М.И. Таҳқиқоти криминологии хусусиятҳои синну соли шахсияти ҷинояткор: проблемаҳои назариявӣ ва амалия: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Муборак Иброҳим Иброҳимзода. – Душанбе, 2025. – 192 с.
10. Игнатов, А.Н., Костарева, Т.А. Уголовная ответственность и состав преступления: лекция / А.Н. Игнатов, Т.А. Костарева. – М., 1996. – 36 с.
11. Каримзода, М.М. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Муаззама Мирзокарим Каримзода. – Душанбе, 2025. – 220 с.
12. Ковалев, М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве / М.И. Ковалев. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 208 с.
13. Коченов, М.М. Теоретические основы судебно-психологической экспертизы: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.06 / Михаил Михайлович Коченов. – М., 1991. – 45 с.
14. Криминальное право Украины. Общая часть / под ред. М.И. Мельника, В.А. Клименко. – Изд. 4, перераб. и доп. – Киев: Атика, 2008. – 376 с.
15. Криминальный кодекс Украины. Научно-практический комментарий: В 2-х томах / под ред. В.Я. Тация, В.П. Пшонки, В.И. Борисова, В.И. Тютюгина. – 5 изд., допол. – Харьков.: Право, 2013. – 376 с.
16. Курбонова, А.А. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ мувофиқи қонуни ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Афзуна Азимбоевна Курбонова. – Душанбе, 2024. – 191 с.
17. Мирошниченко, Н.М. Возрастная вменяемость несовершеннолетних в уголовно-правовой доктрине Украины: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Наталия Михайловна Мирошниченко. – Одеса, 2013. – 220 с.
18. Научный комментарий Уголовного кодекса Украины / под ред. Коржанского М.И. – Киев: Атика, 2001. – 656 с.
19. Подколзин, А.А. Количественная оценка показателей смертности, старения, продолжительности жизни и биологического возраста / А.А. Подколзин, В.Н. Крутько, В.И. Донцов. – Профилактика старения. – 1999. – Вып.2 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: medi.ru/doc/70.htm (дата обращения: 10.07.2025).
20. Розенко, В.И. Субъект преступления: лекция / В.И. Розенко, В.К. Матвейчук. – Киев: Украинская академия внутренних дел, 1993. – 36 с.
21. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред. Е.Л. Стрельцов. Изд. 4, перераб. и доп. – Х.: ООО «Одиссей», 2007. – 871 с.
22. Устименко, В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко. – Х.: Высшая школа, 1989. – 104 с.
23. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду ҷилд. Тақрибан 45 000 калима ва ибора бо иловаи мифтоҳи арабӣ // Дар зери таҳрири А.Ш. Шакуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. Ҷилди II. – М.: Нашриёти «Советская энциклопедия», 1969. – 952 с.

References

1. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan “On the Courts of the Republic of Tajikistan” dated July 26, 2014, No. 1084 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 2014, No. 7, p. 1, art. 380; p. 2015, No. 7-9, art. 698, p. 2016, No. 7, art. 603; p. 2018, No. 2, art. 62, p. 2021, No. 1- 2, art. 1; No. 4, art. 191.
2. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 1998, No. 9, art. 68, art. 69, No. 22, Art. 306; ... Laws of the Republic of Tajikistan s.2020. No. 1. Art.8, Art.9; s.2020. No. 7-9, Art.607, Art. 623; s.2020, No. 12,

Art. 904; s.2021, No. 4, Art.196. Laws of the Republic of Tajikistan dated 20.06.2024. No. 2050, dated 15.04.2025 No. 2163.

3. Baibarin, A.A. Criminal-legal differentiation of age: monograph / A.A. Baibarin. – M.: Vysshaya shkola, 2009. – 252 p.

4. Borovykh, L.V. Problems of age in the mechanism of criminal-legal regulation: author's abstract. dis. ... candidate of legal sciences: 12.00.08 / Lyubov Vitalievna Borovykh. – Ekaterinburg, 1993. – 19 p.

5. Burdin, V.M. Features of criminal liability of minors in Ukraine: monograph / V.M. Burdin. – K.: Atika, 2004. – 240 p.

6. Grishchuk, V.K. Acceleration and retardation: some problems of criminal liability in Ukraine // Selected scientific works / V.K. Grishchuk. – Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2010. – Pp. 668-671.

7. Jalolov, H.G. Criminological characteristics of female crime in the Republic of Tajikistan: dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Kholik Gaibulloevich Jalolov. – Dushanbe, 2020. – 179 p.

8. Dushkina, E.O. Exclusion of criminal liability of minors due to mental retardation: dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Elena Olegovna Dushkina. – M., 2005. – 200 p.

9. Ibrohimzoda, M.I. Criminological research of the age characteristics of the personality of the criminal: theoretical and practical problems: diss. ... candidate of sciences. law: 12.00.08 / Muborak Ibrohim Ibrohimzoda. – Dushanbe, 2025. – 192 p.

10. Ignatov, A.N., Kostareva, T.A. Criminal liability and elements of a crime: lecture / A.N. Ignatov, T.A. Kostareva. – M., 1996. – 36 p.

11. Karimzoda, M.M. Criminal liability for public incitement to engage in extremist (extremist) activity and public justification of extremism: dissertation ... candidate of sciences in law: 12.00.08 / Muaz-zama Mirzokarim Karimzoda. – Dushanbe, 2025. – 220 p.

12. Kovalev, M.I. The Concept of Crime in Soviet Criminal Law / M.I. Kovalev. –Sverdlovsk: Publishing House of the Ural University, 1987. – 208 p.

13. Kochenov, M.M. Theoretical Foundations of Forensic Psychological Examination: Abstract of a Doctor of Psychological Sciences Dissertation: 19.00.06 / Mikhail Mikhailovich Kochenov. – M., 1991. – 45 p.

14. Criminal Law of Ukraine. General Part / edited by M.I. Melnik, V.A. Klimenko. - 4th edition, revised and enlarged. – Kyiv: Atika, 2008. – 376 p.

15. Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary: In 2 volumes / edited by V.Ya. Tatsiy, V.P. Pshonka, V.I. Borisov, V.I. Tyutyugin. – 5th ed., supplemented. – Kharkov: Pravo, 2013. – 376 p.

16. Kurbanova, A.A. Criminal liability for sabotage according to the criminal law of the Republic of Tajikistan: dis. ... candidate of sciences. law: 12.00.08 / Afzuna Azimboevna Kurbanova. – Dushanbe, 2024. – 191 p.

17. Miroshnichenko, N.M. Age-related sanity of minors in the criminal-legal doctrine of Ukraine: dis. ... Cand. of Law: 12.00.08 / Natalia Mikhailovna Miroshnichenko. – Odessa, 2013. – 220 p.

18. Scientific commentary on the Criminal Code of Ukraine / edited by Korzhansky M.I. – Kyiv: Atika, 2001. – 656 p.

19. Podkolzin, A.A. Quantitative assessment of mortality, aging, life expectancy and biological age indicators / A.A. Podkolzin, V.N. - Prevention of aging. - 1999. - Issue 2 // [Electronic resource]. – Available at: medi.ru/doc/70.htm (accessed on 10 July 2025).

20. Rozenko, V.I. Subject of a Crime: Lecture / V.I. Rozenko, V.K. Matveychuk. – Kyiv: Ukrainian Academy of Internal Affairs, 1993. – 36 p.

21. Criminal Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary / Ed. E.L. Streltsov. 4th edition, revised and enlarged. – Kharkiv: Odyssey LLC, 2007. – 871 p.

22. Ustimenko, V.V. Special Subject of a Crime / V.V. Ustimenko. – Kharkiv: Higher School, 1989. – 104 p.

23. The culture of the Tajik language (from the 10th century to the beginning of the 20th century). Consists of two volumes. Approximately 45,000 words and phrases with the addition of Arabic terms // Edited by A.Sh. Shakurov, V.A. Kapranov, R. Hashim, N.A. Masumi. Volume II. – M.: Publishing House “Soviet Encyclopedia”, 1969. – 952 p.

ТАРТИБИ
ҚАБУЛИ МАВОД БА МАҶАЛЛАИ ИЛМИИ
«ОСОРИ АКАДЕМИЯИ ВКД ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН»*

Мақола ба Шӯбаи ташкилӣ-илмӣ ва таъбу нашри Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар намуди чопӣ ва ё ин ки электронӣ пешниҳод карда мешавад.

Дар маҷаллаи илмӣ мақолаҳое, ки натиҷаҳои тадқиқоти илмие, ки ба тахассусҳои илмии соҳаи ҳуқуқии зерин: 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ); 5.5.2. Ҳуқуқи конститутсионӣ; ҳуқуқи муҳофизати судии конститутсионӣ; танзими ҳуқуқии ҳокимияти маҳаллӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)); 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ); 5.5.9. Ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ); 5.5.11. Фаъолияти судӣ; фаъолияти прокурорӣ; фаъолияти ҷимояи ҳуқуқ ва ҳифзи ҳуқуқ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)); 5.5.12. Криминалистика; фаъолияти судӣ-экспертӣ; фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ); 5.5.14. Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи муҳофизати маъмурӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)) мебошанд, чоп мешаванд.

Мақола бояд дорои аннотатсия, вожаҳои калидӣ ва рӯйхати адабиёт бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бошад. Номи мақола ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бо ҳуруфи сиёҳ ва бо ҳарфҳои калон, бе сарҳат ва дар мобайни матн ҳуруфчинӣ мешавад. Ба мақола бояд маълумот дар бораи муаллиф ба забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бо ишораи Н.Н.Н.П., ҷойи кор (номи ташкилот), вазифаи ишғолкарда, дараҷаи илмӣ, унвони илмӣ ва суроғаи почта (хизматӣ), ҳамчунин суроғаи электронӣ замима шаванд. Мақола бояд бо расми муаллиф (-он) ва ному насаби муаллиф ба файл ҳамроҳ карда шавад, мисол: Раҷабов Н.. JPG.

Мубокиқи мавзӯи мақола муаллиф ТДУ-и онро нишон медиҳад. Шакли электроники мақола дар намуди файли MS Word дар андозаи *. doc бояд мубокиқат кунад. Файл бояд дорои ному насаби муаллиф(-он) бошад, мисол: Раҷабов Н. doc, Раҷабов-Собиров. doc

Ба мақола ҳуҷҷатҳои зерин замима мегарданд:

1) иқтибос аз протоколи ҷаласаи кафедра бо тавсия (дар сурати будани он аз ҷойи кори муаллиф) барои чоп;

2) ҳулосаи экспертӣ дар бораи надоштани маълумоти барои чопи оммавӣ манъшуда, бо муҳри нишони муассиса тасдиқшуда;

3) тақриз аз ҷониби мутахассисе, ки дорои дараҷаи илмӣ доктор ё номзади илм (агар муаллиф(он) номзад, унвонҷӯ, аспирант ё адъюнкт) бошад. Тақриздиханда бояд беруна бошад, яъне дар як шӯба, кафедра (муассисаи таълимӣ, ташкилот) бо муаллиф кор накунад. Имзои тақриздиханда бояд аз ҷониби дастгоҳи кадрӣ ҷойи кори асосии ӯ (бо муҳри муассиса) тасдиқ шуда бошад.

4) маълумотномаи барномаи «Антиплагиат» оид ба ҷой доштани фоизи муайяни матни аслӣ (ҳиссаи матни аслӣ набояд аз 70% кам бошад).

Ҳаҷми мақола бояд на кам аз 5 ва на зиёд аз 20 саҳифа (барои докторон ва номзадҳои илм) ва на зиёда аз 12 саҳифа (барои докторантон, унвонҷӯён ва адъюнктон) бошад. Рақамгузори саҳифаҳо гузашта намешавад.

Мақола бояд бо ҳарфҳои муқаррарӣ, дар шакли электронӣ бо гарнитураҳои Times New Roman Tj, Times New Roman бо фосилаи байнисатри ягона ҳуруфчинӣ шуда бошад.

Фосилаи сарҳат бояд ки яхела ва баробар ба 1,25 см. бошад. Андозаи ҳуруфи асосӣ бояд ба 14 баробар бошад. Рақамгузори иқтибосҳо ба адабиёт бо рақамҳои арабӣ дар қавсҳои мураббаъ оварда мешаванд, масалан: «Ҳамчунонки аз ҷониби К.Х. Солиев ишора гардидааст [2, с. 34], чунин самара ҳангоме зоҳир мегардад, ки...».

Рӯйхати адабиёт бояд дар мубокиқат бо стандартҳои давлатии «Иқтибоси библиографӣ» мураттаб гардад. Рӯйхати адабиёти истифодашудае, ки муаллиф ба он така мекунад, бояд адабиёти илмӣ бошад ва миқдори зиёди он бояд дар панҷ соли охир ба нашр расонида шуда бошад. Истифода намудан ва истинод овардан ба маводди таълимӣ, маълумоти оморӣ, қушона ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии аз эътибор соқитшуда дар матни мақолаҳо иҷозат дода намешавад. Зиёда аз ду маротиба ба маводди нашри хеш истинод овардан ва аз сомонҳои интернетӣ ва дигар маҳзанҳои интернетии ғайрирасмӣ ва истифода аз истинод овардан дар мақолаҳо иҷозат дода намешавад. Рӯйхати адабиёти истифодашуда дар охири мақола оварда мешавад.

Мақолаҳо ва маводди чопӣ ба суроғаи: 734012, ш. Душанбе, кӯчаи М. Махсумов, 3,

тел: +(992) 226 28 92 ва ё тариқи суроғаҳои интернетии E-mail: reefat@yandex.ru, n.suhrob-92@mail.ru, klm-15-73@mail.ru ирсол карда шаванд.

* Ақидаи ҳайати таҳририя метавонад ба нуқтаи назари муаллифони мақолаҳо мувофиқ наояд. Барои мазмуни мақолаҳо ва маълумоти саҳеҳ муаллифонашон масъул мебошанд. Ҳангоми пурра ё қисман чоп ё ба ҳар тарз истифода бурдан, истинод ба сарчашма ҳатмист.

П О Р Я Д О К П Р И Н Я Т И Я М А Т Е Р И А Л О В В Н А У Ч Н Ы Й Ж У Р Н А Л «Труды Академии МВД Республики Таджикистан»*

Статья представляется в Организационно-научный и редакционно-издательский отдел Академии МВД Республики Таджикистан в печатном и/или электронном варианте.

В научном журнале печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований, соответствующие следующим научным специальностям и соответствующим им отраслям науки: 5.5.1. Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки); 5.5.2. Конституционное право; конституционный судебный процесс; правовое регулирование местной власти (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки); 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки); 5.5.9. Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки); 5.5.11. Судебная деятельность; прокурорская деятельность; правозащитная и правоохранительная деятельность (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки); 5.5.12. Криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность (5.1.4. Уголовно-правовые науки); 5.5.14. Административное право; административно-процессуальное право (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки).

Статья и печатные материалы должны быть снабжены аннотациями, ключевыми словами и списком литературы на таджикском, русском и английском языках. Название статьи набирается на таджикском, русском и английском языках полужирным шрифтом заглавными буквами без абзацного отступа и центрируется относительно полосы набора. К статье должна быть приложены сведения об авторе(ах) на русском, таджикском и английском языках с указанием Ф. И. О., места работы (название организации в именительном падеже), занимаемой должности, учёной степени, учёного звания и полного почтового (служебного и домашнего) адреса, а также адреса электронной почты. Статья должна быть снабжена фотографией автора(-ов); иметь в названии файла фамилию автора, *например*, Раджабов Н. JPG.

В соответствии с тематикой статьи автором указывается её УДК. Электронная версия статьи представляется в виде файла MS Word в формате *. Doc. Файл должен иметь в названии фамилию автора (-ов), *например*, Раджабов Н. doc, Раджабов-Собиров. doc. К статье прилагаются следующие документы:

1) выписка из протокола заседания кафедры (при ее наличии по месту работы автора) с рекомендацией к опубликованию;

2) экспертное заключение об отсутствии сведений, запрещенных к опубликованию в открытой печати, заверенное гербовой печатью учреждения;

3) к статье должна быть приложена рецензия от специалиста, имеющего ученую степень доктора или кандидата наук (если автор(ы) статьи является кандидатами наук, соискателями, аспирантами или адъюнктами). Рецензент должен быть внешним, то есть не работать в том же отделе, подразделении (учебном заведении, организации), что и автор. Подпись рецензента должна быть заверена кадровым аппаратом по основному месту его работы.

4) заверенная программой «Антиплагиат» справка о наличии определенного процента оригинальности текста (доля оригинального текста должна быть не менее 70%).

Объем статьи должен быть не менее 5 и не более 20 страниц (для докторов и кандидатов наук) и 12 страниц (для докторантов, адъюнктов, соискателей). Номера страниц не проставляются.

Статья должна быть набрана шрифтом нормальной жирности, прямого начертания гарнитуры Times New Roman или Times New Roman Tj и с одинарным межстрочным интервалом. Абзацный отступ должен быть одинаков и равен 1,25 см. Кегль (размер) основного шрифта должен быть равен 14 пунктов. Нумерация ссылок на литературу осуществляется арабскими цифрами в квадратных скобках, *например*, «Как указывается К.Х. Солиевым [2, с. 34], данный эффект проявляется при ...».

Список использованной литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ – «Библиографическая ссылка». Список использованной автором литературы должен состоять из научной литературы, большая часть из которой должна быть опубликована за последние пять лет. Не допускается использование и ссылка на учебные материалы, устаревшие статистические данные, утратившие законную силу правовые акты. Не допускается цитирование собственных опубликованных материалов более двух раз, а также использование в статьях ссылок на сайты и другие неофициальные базы данных Интернета. Список литературы приводится в конце статьи.

Статьи и печатные материалы направляются по адресу: 734012, г. Душанбе, ул. М. Мاستонгулова, 3, тел: +(992) 226 28 92. E-mail: reefat@yandex.ru, n.suhrob-92@mail.ru, klm-15-73@mail.ru

* Мнение редакционной коллегии может не совпадать с точкой зрения авторов публикаций. Ответственность за содержание публикаций и достоверность фактов несут авторы. При полной или частичной перепечатке или воспроизведении любым способом ссылка на источник обязательна.

ORDER
ADOPTION OF MATERIALS IN THE SCIENTIFIC JOURNAL
«PROCEEDINGS OF THE ACADEMY OF THE MIA OF REPUBLIC OF TAJIKISTAN»*

The article is submitted to the Organizational–Scientific and Editorial-Publishing Department of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan in printed and / or electronic versions.

The scientific journal publishes articles containing the results of scientific research, corresponding to the following scientific specialties and the branches of science corresponding to them: 5.5.1. Theory and history of law and state; history of doctrines about law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences); 5.5.2. Constitutional law; the right of constitutional litigation; legal regulation of local authorities (5.1.2. Public law (state law) sciences); 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences); 5.5.9. Criminal Procedure Law (5.1.4. Criminal Law Sciences); 5.5.11. Judicial activity; prosecutorial activity, human rights and law enforcement activities (5.1.2. Public law (state–legal) sciences); 5.5.12. Criminalistics; forensic activities; operational–search activity (5.1.4. Criminal law sciences); 5.5.14. Administrative law; administrative procedural law (5.1.2. Public law (state law) sciences).

The article should be provided with annotations, key words and a list of literature in Tajik, Russian and English. The title of the article is typed in Tajik, Russian and English in bold in capital letters, with no indentation, and is centered on the dialing line.

The article should contain information about the author (s) in Russian, Tajik and English languages, indicating the name, place of work (name of the organization in the nominative case), position held, academic degree, academic title and full postal and home) addresses, as well as e–mail addresses. The article should be provided with a photograph of the author (s); To have in the title of the file the author's surname, for example: Radzhabov N. JPG.

In accordance with the subject matter of the article, the author indicates her UDC. The electronic version of the article is presented as a MS Word file in *. Doc. The file should have the name of the author (s) in the title, for example: Radzhabov N. doc, Radzhabov–Sobirov. doc.

1) The following accompanying documents are attached to the article: an extract from the minutes of the meeting of the department (if available at the author's place of work) with a recommendation for publication;

2) an expert opinion on the absence of information prohibited for publication in the open press, certified by the stamp of the institution;

3) the article must be accompanied by a review from a specialist holding a doctoral or candidate of science degree (if the author(s) of the article are candidates of science, applicants, postgraduate students or adjuncts). The reviewer must be external, not work in the same department, division (educational institution, organization) as the author. The reviewer's signature must be certified by the personnel department at his/her main place of work.

4) a certificate certified by the «Antiplagiat» program on the presence of a certain percentage of originality of the text (the proportion of original text must be at least 70%).

The volume of the article should be at least 5 and not more than 20 pages (for doctors and candidates of sciences) and 12 pages (for doctoral students, adjuncts, applicants). The page numbers are not set.

The article should be typed in the font of normal fat content, the direct outline of a Times New Roman or Times New Roman Tj headset and with a single line spacing. The indentation should be the same and equal to 1.25 cm. The size of the main font should be 14 points. The numbering of references to literature is carried out by Arabic numerals in square brackets, for example: "As indicated by KH Soliev [2, p. 34–40], this effect is manifested when ...".

The list of references must be prepared in accordance with GOST – «Bibliographic reference». The list of references used by the author must consist of scientific literature, most of which must be published in the last five years. The use of and reference to educational materials, outdated statistical data, legal acts that have lost their legal force is not allowed. Citing your own published materials more than twice, as well as using links to websites and other unofficial Internet databases in articles is not allowed. The list of references is given at the end of the article.

The articles are sent to the following address: 734012, Dushanbe, M. Mastogulov str., 3,
tel: + (992) 226 28 92. E–mail: reefat@yandex.ru, n.suhrob-92@mail.ru, klm-15-73@mail.ru

* The opinion of the editorial board may not coincide with the point of view of the authors of publications. Responsibility for the content of publications and the reliability of the facts are borne by the authors. In the event of complete or partial reprinting or reproduction by any means, a reference to the source is required.

*734012, ш. Душанбе, кӯчаи М.Мастонгулов, 3
Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон*

*734012, г. Душанбе, улица М. Мастонгулова, 3
Академия МВД Республики Таджикистан*

*734012, Dushanbe, M.Mastogulov Street, 3
Academy of the MIA of the Republic of Tajikistan*

Phone: + (992 37) 226 28 92

Fax: + (992 37) 226 60 43

Ба матбаа 12.12.2025 таҳвил гардид.
Барои чоп 26.12.2025 ба имзо расид.
Қоғаз офсетӣ. Андозаи 60x84 ¹/₈.
Ҷузъи чопии шартӣ 28. Адади нашр 100 нусха.
Супориши №99. Нарҳаш шартномавӣ.

Дар Матбааи РТМТ ва Н-и ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидааст.
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад, 5.

